

Első folyóirataink:

MAGYAR MUSEUM

II.

A Magyar Museum az első magyar nyelvű folyóirat, amely 1788 és 1793 között jelent meg Pesten és Kassán. A lapalapítás Baróti Szabó Dávid, Batsányi János és Kazinczy Ferenc nevéhez fűződik, ők hozták létre a kassai magyar társaságot. A második negyed összeállítását követően azonban szemléletbeli és személyes ellentétek miatt Kazinczy Ferenc kivált a társaságból és megalapította az Orpheust, de a további két számban még képviseltette magát. A második kötet szerkesztését Batsányi már lényegében egyedül végezte, így az ő koncepciója érvényesült a folyóirat programjában, előfizetési rendszerben, irodalmi vállalkozásként jelentetve meg a Magyar Museumot. A különböző támadások miatt azonban a nyolcadik számot követően abbahagyni kényszerült a lap kiadását. A folyóirat jelentősége rövid élete ellenére is óriási volt az éppen bontakozni kezdő magyar irodalmi nyilvánosság megszervezésében.

A jelen kötet, amely része az *Első folyóiratainkat* közreadó sorozatnak, a Magyar Museum teljes anyagát tartalmazza, beleértve az összes mellékletet (metszeteket, borítókat stb.), amelyek így együtt egyetlen ismert példányban sem lelhetők fel. Függelékként eredeti kéziratból közöljük Kazinczy Ferenc 1787-es *Előbeszédét* és Batsányi János 1791-es *Tudósítását* is, amelyek a két ifjú irodalmi vezér szemléletének, programjának lényeges dokumentumai. A jelen forráskiadás részletes szövegkritikai jegyzeteket tartalmaz, valamint feltárja a folyóirat történetét. Az egyes szövegek megértését magyarázatok segítik, a kutatás számára négyféle mutató áll rendelkezésre. A kísérőtanulmány a folyóiratban érvényre jutó irodalomszemléleteket kívánja bemutatni a kor literátori vitáinak kontextusában, láthatóvá téve mindazt, amiben Batsányi és Kazinczy közös álláspontot képviselt, és azt is, amiben nem.

Debreczeni Attila

Első folyóirataink:
MAGYAR MUSEUM
II. KOMMENTÁR

CSOKONAI KÖNYVTÁR. FORRÁSOK
(Régi kortársaink)

11.

Sorozatszerkesztők:

Debreczeni Attila, Imre Mihály,
S. Varga Pál

A borítón:

A TUDÁS FÁJA

(Címlapnyomtatvány és könyvdísz XVII–XVIII. századi
debreceni nyomtatványokban)

Első folyóirataink:

MAGYAR MUSEUM

II. Kommentár

Sajtó alá rendezte:
DEBRECZENI ATTILA

Debrecen, 2004

A kötet az OTKA, az MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodája,
és az NKFP 5/0125/2002 sz. pályázati program támogatásával jelent meg.

© Debreczeni Attila, 2004

Lektorálta:
Szabó G. Zoltán

A sajtó alá rendezésben közreműködött
a Debreceni Egyetem–MTA
Felvilágosodás kori Textológiai Munkacsoportja:
Gyimesi Krisztina
Harsányi Ildikó
Sike Erika

ISSN 1418–3242
ISBN 963 472 891 Xö
ISBN 963 472 893 6 II. k.

Kiadta: a Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója,
az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
Felelős kiadó: Cs. Nagy Ibolya főszerkesztő
Műszaki szerkesztő: Takács László
A tördelés Debreczeni Attila munkája
A nyomást a Kapitális Kft. végezte
Felelős vezető: Kapusi József
Terjedelem: 21,81 A/5 ív

Tartalom

Irodalomszemléletek a Magyar Museumban	7
Jegyzetek	31
A Magyar Museum története	33
A jelen kiadásról	64
Szövegjavítások.....	68
Szövegváltozatok	86
Magyarázatok az egyes szövegekhez	89
Mitológiai nevek szótára	207
Mutatók.....	209
A Magyar Museum szerzői	211
A Magyar Museumban fordított szerzők.....	223
Névmutató	226
Betűrendes tartalommutató.....	235
Rövidítések	241

Irodalomszemléletek a Magyar Museumban

AZ ELSŐ SZÁM

A Magyar Museum már gondolatának megfogalmazásától kezdve ellentmondásos törekvések erőterében formálódott. A két ifjú szerkesztő vezéri ambíciói éppúgy rányomták bélyegüket a folyóirat történetére, mint sokban eltérő szemléletük és ízlésük. Nem feledhető azonban: a lap létrejötte mégis annak köszönhető, hogy létezett közöttük egy olyan közös nevező, amely alapul szolgált a vállalkozás megindításához, a nézetkülönbségek, az első pillanattól meglévő ellenszenv dacára is. Álláspontjuk részbeni hasonlósága – még a szakítás után is számos esetben – egy oldalra sodorja őket a korabeli literátori vitákban, ugyanakkor már a folyóirat címében és a programtanulmány szövegében sem értenek egyet.

Az Előbeszéd és a Bé-vezetés

A Magyar Museum történetét áttekintvén majd részletesen szólunk mindarról, amit a társaságalkításról tudunk, s áttekintjük a *Bé-vezetés* keletkezésének történetét is. Most elegendő annyit kiemelnünk, hogy Kazinczy megírta *Előbeszédét* (I. 504–506.), majd ezt Batsányi átfoglalmazta, s ez jelent meg a lap élén (I. 9–15.). Utóbb mindketten csak a magukét vállalták, vagyis önálló szövegeknek tekintették ezeket minden szövegszerző átfedés ellenére is. A tanulmányok logikája valóban meglehetősen közel áll egymáshoz, de épp ezért igen feltűnőek a közöttük lévő különbségek, célszerűnek látszik tehát a rételes vizsgálat (az alábbiakban zárójelben mindig a bekezdések sorszáma szerepel, ha egy bekezdés két logikai egységet foglal magában, római számmal választjuk ketté).

Batsányi *Bé-vezetése*

A. Felébredés (1.)

B. Hátráltató okok

a, véres viszontagságok (2.)

b, belső egyenetlenség (3–5.)

de! régi bárdussaink példája:

természettől fogva alkalmas

a Nemzet a tudományok

művelésére (6.)

Kazinczy *Előbeszéde*

A. Felébredés (1.)

de! régi bárdussaink példája:

természettől fogva alkalmas a

Nemzet a tudományok művelésére

B. Az elkésődés okai

a, hadakozások (2/I.)

c, Boldog emlékeztű asszonyunk
királysága alatt kezdtünk
végre megpihenni (7/I.)

d, de! deák nyelv (7/II.-8.)

b, deák nyelv (2/II.-3.)

c, Kedves Asszonyunk alatt
elfelejtkezett a vérontásról (4.)

e, a királyi udvar hiánya (9-10.)

C. A mai tudós nemzetek példája

a, a könyvnyomtatás jelentősége (11-12.)

b, a fejedelmi pártfogás példái (13-19.)

c, az akadémiák és tudós
társaságok szerepe (20-21.)

D. Kezdemények,
a pártfogás hiánya (22-27.)

C. Kezdemények,
a pártfogás hiánya (5.)

E. Öntevékeny társaságszervezés (28.) D. Öntevékeny társaságszervezés (6/I.)

a, célja: a tökéletesség felé
a józan criticával (29.)

a, célja: a tökéletesség felé
a józan criticával (6/II.)

b, nyelvkönyv létrehozásával (30.)

c, folyóiratokkal (31.)

F. A Magyar Museumról (33-35.)

E. A Magyar Parnasszusról (7-8.)

Mindkét programírás a hosszas álomból való felébredés metaforájával indul, ezzel jellemezvén a magyar nyelv és irodalom újonnan elkezdődött fejlődését. Ezt követően az elköszönés tényezőinek, a hátráltató okoknak a felsorolása következik, itt a hadakozás és a latin nyelv uralmának említése mellett Batsányi a visszavonást, vagyis a belső széthúzást, valamint az ennek ellensúlyaként is tetelezett, a művészeteket pártoló fejedelmi udvar hiányát taglalja. Ehhez csatlakozik nála a következő nagy gondolati egység, amelynek Kazinczynál egyáltalán nincs nyoma: a nyugati tudós nemzetek példájának hosszas elősorolása. Innen kezdve aztán megint egységes logikát követnek a szövegek: előbb a jelenben fellelhető akadályokat vizsgálván főleg a támogatás hiányát panaszolják, majd az öntevékeny társaságszervezést jelölik meg kivezető útként, végül a folyóirat és az azt kiadó kassai tudós társaság céljairól, vállalkásairól szólnak. Ez utóbbi három részben is vannak persze hangsúlybeli különbségek (pl. a nyelvkönyvek jelentőségének hangsúlyozása, amely Batsányinál megjelenik, Kazinczynál egyáltalán nem szerepel).

Az összevetés során különös figyelemre tarthatnak számot a gondolatmenet más-más pontjain feltűnő hasonló szövegegységek (a régi bárdussaink és a „Boldog emlékeztető”, illetve a „Kedves Asszonyunk” kapcsán írottak). Bíró Ferenc is felhívta a figyelmet a két szöveg azon különbségére, mely szerint „Kazinczy az ébredés óta eltelt mintegy két évtized alatt folyamatosnak látja literatúránk fejlődését, Batsányi gondolatmenetének kifejtése pedig valami törést sejtet.”¹ Egész pontosan Batsányi *Bé-vezetésének* hetedik bekezdéséről van itt szó, amely így kezdődik: „BÓLDOG emlékeztető Asszonyunk’ királysága alatt kezdtünk végre meg-pihenni; és ekkor ugyan úgy látszott, mintha nyelvünknek-is fel akart volna régen óhajtott, de soha többé nem reménylett hajnala derülni. Az ellenkező Végezéseknek itt-is másként tetszett!” (I. 10.)

A két mondat által megteremtett feszültség valóban arra utal, hogy a Mária Terézia idején megindult fejlődés a későbbiekben megtorpan, ami nyilvánvalóan csak a II. József trónra léptével beköszöntött új időszakaszra vonatkozatható. Felfedezhető azonban ezzel kapcsolatosan két figyelemreméltó ellentmondás: az egyik akkor válik világossá, ha felidézünk a nyitó bekezdést, amelyben az utóbbi két évtized fejlődése a maga egészében az ébredés koraként tűnik elő, vagyis szó sincs megtorpanás sejtetéséről. A másik ellentmondás pedig az idézett mondatot követő szövegegység által teremthető: „A’ *Deák Nyelvé*, melly első közünkbe való hozzattatásakor, valamint egyéb Napnyúgoti Nemzeteknél, szükséges volt, úgy el-hatalmazott, hogy miatta édes Anyai Nyelvünk, tulajdon maga hazájában, méltatlanul meg-vettettnek, ’s le-nyomatattának.” (I. 10.) Ez a rész a szöveg logikája szerint az előző állítás magyarázata. Ehhez képest a deák nyelvről esik szó benne, amelyet azonban éppen az 1780-as években kezdett visszaszorítani II. József nyelvrendelete, vagyis semmiképpen nem lehetett ekkor a magyar nyelv *újjonnan* felmerült akadály (csak régi); akadályként itt inkább a németet lehetett volna megnevezni. A logikai ellentmondás tehát valaminek az elhallgatásáról tanúskodik.

Jól ismert tétel a szakirodalomban, hogy Batsányi az Orczy-ház útra bocsátó és óvó közegének hatása alatt a II. Józseffel szembeni nemesi ellenállás oldalán állt, s így gyanakodhatunk arra is, hogy itt ez a ki nem mondott álláspont jelenti a hátteret. Ez az összefüggés általában véve bizonyára igaz, de talán mégsem ad elég differenciált magyarázatot az előttünk álló ellentmondásos jelenségre (Batsányinak ugyanis számos II. József melletti megnyilatkozásáról is tudunk). Ha viszont bevonjuk az értelmezésbe azon részeket, amelyek Kazinczy változatához képest újak Batsányi *Bé-vezetésének* logikájában, megokolható a kérdéses helynek a fejlődés elakadására vonatkozó utalása. Mint említettük, Batsányi új elemként építette be programjába a fejedelmi udvar támogatásának és az akadémia megteremtésének fontosságát a nyugati nemzetek mintájával bizonyító részeket, minden bizonnyal elsőrendűen Bessenyei örökségének erőteljes hatására. Az 1770-es években Mária Terézia udvara ezt a fejedelmi pártolást testesítette meg, ehhez a szellemi-társadalmi környezethez kötődött a Hazafiúi Ma-

1) A megjelenés előtt álló (ItK 2004., 423–455.) kéziratot tanulmányt a szerző szívességből használhattam.

gyar Társaság szervezésének a megindulása is. Mindezen folyamatok II. József trónra léptével valóban megrekedtek. E probléma tulajdonképpen exponálását hallgatja el Batsányi, s ez az, ami Kazinczy számára nem is létezik problémaként.

Kazinczy Bessenyeiben az ébredés, a literatúra hajnalának emblematisz figuráját látja, aki azonban nemigen kínál követendő irodalmi hagyományokat, így hozzá való viszonyát a tartózkodó tiszteletadás jellemzi. Batsányi ezzel szemben Ányos melletti másik meghatározó elődjeként mutatja be Bessenyeit a Magyar Museumban közölt tanulmányában. Batsányi kötődése Bessenyei életművéhez elég alaposan feldolgozott területe irodalomtörténetünknek,¹ ennek részletezése nem szükséges, csak e kötődés kétarcúságára szeretnénk figyelmeztetni. Az 1770-es évtized fejlődésének megtorpanására utaló fentebb idézett Batsányi-szöveghely az irodalom fősodrából kikerült Bessenyei–Orczy-féle írócsoport nézőpontját érvényesítve értékeli a korabeli művelődési folyamatokat. A *Bé-vezetés* első bekezdése ezzel szemben a töretlen folyamatos-ságot hangsúlyozza, megegyezően Kazinczy *Előbeszédével*, s ez a pozíció egészen az 1780-as években színre lépő és meghatározó szerephez jutó nemzedéké. A két vetekedő szerkesztőtársat általában is jellemzi a Bessenyeihez való ilyen aszimmetrikus viszony: Kazinczy Bessenyeitől függetlenül alakult, viszonylag egynemű irodalom-szemléletével szemben Batsányi az újabb ízléstörekvésekhez és a Bessenyei-örökséghez egyidejűleg és közel egyenlő erősséggel kötődik.

Különös élességgel mutatkozik meg ez irodalomfogalmaik különbségében. Batsányi *Bé-vezetését* ugyanaz a hagyományos, a tudás differenciálatlan összességét jelentő *litterae*-fogalom jellemzi, mint ami Bessenyei írásait, Kazinczy viszont a szépirodalmiság megteremtendő autonómiája jegyében élesen szembeszegül e felfogással, ahogy azt számos korabeli levele, cikke egyértelműen tanúsítja.² A folyóirat címe körüli vita is erre vezethető vissza. A Kazinczy által javasolt Magyar Parnasszus (aminek helyén előbb Kassai Músák állt a kéziratban) elsősorban a költészetet, vagyis jellegzetesen a modern szépirodalom territóriumát helyezi előtérbe. A társak számára ez azonban szűkösnek tűnt, ahogy az Baróti feljegyzéséből egyértelműen kiderül: „Ezen nevezetett ti. a Magyar Museumot azért fogadtuk bé, mivel a Poesison kívül többféle tudományokra vagyon ki terjedése, 's más híres nemzeteknél is az illyféle munkákban homlokirásul vétetett fel.”³ A *litterae* hagyományos fogalmi keretein belül azonban Batsányinál is jelentős elmozdulásra figyelhetünk fel az autonóm szépirodalmiság irányába. A fenség korszerű ízléstörekvését a Magyar Museum szerkesztése során mindig következetesen képviselte, Osszián-fordításait kommentáló fejtegetéseiben a nyelvi kifejezés újszerű lehetőségeit feszegette, a Museum körül kibontakozott vitákban pedig teljes egyértelműséggel fogalmazta meg Kazinczyval karöltve a deákos, a felvilágosult literátor és a népszerű alkalmiság törekvéseivel szemben egy esztétikai

1) L. Szauder József: *Bessenyei és a fiatal Batsányi*, in uő: *Az estve és az álom*, Bp., 1970, 124–130.; Bíró 347–362. Újabban Hász-Felhér Katalin azonban a *Bé-vezetésnek* éppen a Bessenyei-programtól való eltéréseit emelte ki konferencia-előadásában: *A magyar nyelvűség programjai a 18–19. század fordulóján*, Historia litteraria a XVIII. században, Budapest, 2004. október 14.

2) Ezt hangsúlyozza Bíró Ferenc kéziratos tanulmánya is.

3) KazLev. I. 166.

irodalomművelés koncepcióját.¹ Épp ez a jelenség, a litterae-fogalomnak literatúrává váló, belülről történő, szinte reflektálatlan átnövesztése az, amely alapul szolgált a két ifjú szerkesztő együttműködéséhez minden különbségük ellenére.

A szám szerkezete

Az első szám mindenestre szerkesztésében a kiegyensúlyozottságra való kényszerű törekvést mutatja,² az alábbiakban a tördelésben kialakított csoportokkal a számban megfigyelhető domináns hármasságokat kívántuk jelezni:

Batsányi: *Bé-vezetés*

Baróti: *Társaság-kötés*

Kazinczy: *Az Est-hajnalhoz*

Batsányi: *Koporsó írás 1785 esztend.*

Batsányi: *A' Fordítottáról*

Kazinczy Klopstock-fordítása (*Az Isten' szemlélése, előtte az eredeti*)

Baróti: *Méltóságos Báró Orczy Lőrincz Generális úrról*

Kazinczy: *Az Éjtszaka Gesznerből*

Batsányi Orczyhoz szóló ajánlása és az Osszián-fordítás

Kazinczy Robinzon-kritikája

Baróti Milton-fordítása

Batsányi: *Ányos Pálról*

A három szerkesztő három egységben, mindig más és más sorrendben adta ki (csak a saját) munkáit. Mindazonáltal a mintegy keretet képező írások, Batsányi két terjedelmes, elvi jellegű és érdekű írása (szemben Kazinczy egy közbeékelte recenziójával) jelzi, hogy a hármasságok sugallta egyensúly más szempontból nem létezik: a folyóirat deklaratív programjában Batsányi szemlélete a domináns.

Az első számba beválogatott fordítások szinte emblemikusak, különösen az utolsó hármasság csoport vall nagyon nyíltan szerzőik felvállalt törekvéseiről. Gessner, Osszián és Milton: az első az „együgyűség”, a kellem és gyönyörűség, míg a másik kettő a haza és a vallás komoran fenséges világát idézi meg, új költői (próza)nyelvvel kísérletezve. Így együttesen az újító törekvések esszenciáját reprezentálják. Ugyanakkor az is figyelemreméltó, hogy míg Batsányi írásai lényegében viszonylag szűk körben mozognak, Kazinczy fordításai jóval tágabb „poétai mezőt” ölelnek fel. Kazinczy egyaránt otthonosan mozog a fenséges és a kellemes világában, amint azt Klopstock-, illetve Gessner- és Stolberg-fordításai bizonyítják, de ő elsősorban mégis a szépség és a szerelem világának költője kíván lenni, a grácia-költészet ízlése jegyében. (Ezt igyek-

1) Vö. Debreczeni Attila: *Az irodalomfogalom változásai az 1780-as, 1790-es évek magyar irodalmában*, in It 2000., 391–413.

2) Vö. erre nézve Kókay 442.

szik képviselni majd Orpheusában, s a hozzá kapcsolódó almanachban, a Heliconi virágokban, s erre irányuló biztatást ad a hozzáforduló ifjú költőknek is.)

Batsányi az Osszián mellett jelentős teoretikus műveket közöl, amelyek annak elvi-elméleti hátterére vetnek fényt, s szerkesztési gyakorlatában is nagyon következetesen törekszik saját ízlésirányának érvényesítésére, konfliktusokat is vállalva ezzel. Ismeretes, hogy Földi János hogyan panaszkodott Kazinczynak, miután az már kivált a Museum szerkesztéséből, amiatt, hogy Batsányi nem közölte egy szerelmes tárgyú versét. Levelében idézte Batsányi elutasító válaszát: „Lakadalmi Verseid nem mehetnek bele (a' Museumba), válaszs valamely nevezetesebb tárgyat. A' versek magokban jók ugyan; de a' materiát is nagyon nézzük. Lesbiád szép, – – hanem, barátom, nem volna e jobb oly szép versekkel valamely ártatlanabb és felségesebb dologról írnod? mi ugyan nem kárhoztatjuk ezt is, hanem csak óhajtanánk amazt.”¹ A fenséges jegyében fogant ízléstörekvés tehát nemcsak saját útkeresését jellemezte, hanem ezt kívánta folyóiratában is uralomra juttatni, folytatván és megújítván a magyar heroikus költészeti hagyományokat. Kazinczy csak ezzel a kizárólagossággal nem értett egyet, hiszen a fenséges e változata az ő törekvései között is jelen volt (l. pl. Klopstock-fordításait), sőt az első szám alapján úgy tűnik, éppen ez volt a közös nevező egyik lényeges eleme közte és Batsányi között.

EGYSÉGES ÁLLÁSFOGLALÁS LITERÁTORI VITÁKBAN

A Magyar Museum első számát a korabeli levelezések adataiból kivehetően érdeklődéssel fogadta a literátor közvélemény, s általában az elismerés hangja dominált. A nyilvánosság előtt megjelent egyetlen nagyobb terjedelmű értékelés azonban „nagy furtsaságot, sőt egy vétket” is felfedezni vélt a lapban. Rájnis József 1789-ben kiadott Vergilius-fordításához a Baróti Szabó Dávid ellen írott *Sisakos, paizsos, kardos mentőíráson* túl egy *Toldalékot* is csatolt,² amelyben a folyóirat első számáról fejt ki véleményét. Ebben persze elsősorban Baróti Szabó Dávidot és annak Milton-fordítását kritizálja, de egyúttal a fordítás elvi kérdéseiben is különvéleményét hangoztatja, szembefordulva Batsányi tanulmányának koncepciójával. A megtámadatásra Batsányi válaszolt a 3. szám mintegy felét kitevő *Toldalékban* (I. 153–187.). A vita nem előzmények nélküli, Baróti és Rájnis (nem kis részben személyes természetű) versújítási csatájának, az ún. prozódiai harcnak már voltak fordulói, s a fordítások készítésének helyes módjáról is hangzottak el vélemények a nyilvánosság előtt, az egyik éppen Batsányitól; új volt viszont a Milton kapcsán, valamint a kritikák szükségességéről folytatott disputa. E vitákban Kazinczyt rendre Batsányi pártján találjuk, annak ellenére, hogy a *Toldalék* születése idején már kivált a kassai társaságból és személyileg inkább szembefordult Batsányival, mint Rájnissal.³ Mindez arra utal, hogy a vitákban érintett irodalomszemléleti kérdésekben a Magyar Museum álláspontja alapvetően egységes.

1) KazLev. I. 263., Földi kommentárja uo. 262–263.

2) *Magyar Virgilius*, Pozsony, 1789; új kiadásban: Pennaháborúk, 111–161., 163–179.

3) Batsányi 1789. július 4-én a következőket írja Rádaynak bizonyos pletykák alapján (amelyek

Rájnis József vitairata nem jöhetett volna létre a személyes indulat hathatós támogatása nélkül. Már az az elhallgatás is árulkodó, ahogy a mottó után a háromtagú kassai társaságnak csak a két ifjabb tagját szólítja meg,¹ két bekezdéssel később aztán a tőle megszokott módon, mindenféle finomkodásnak még a látszatát is kerülve² említi a harmadik tagot, Barótit: „Mert ti, Barátim, egy oly társsal kezdettrétek pályafutástokat, akinék inai szükséges erő nélkül szűkölködnek.” (166.) Nem csodálkozhatunk ezen a megállapításon, hiszen a rájnisi *Toldalék* azt a *Mentőírást* követte, amelynek kiinduló és zárótétele szerint Szabó Dávidot poéta poétának, magyar magyarnak nem tarthatja (126., 159.). A *Mentőírás* a prozódiai harc egyik dokumentuma. Baróti 1777-ben megjelent *Új mértékre vett külömféle verseknek három könyvei* című kötete volt az első egységesen antik időmértékes formájú verseket tartalmazó gyűjtemény, ezt (az 1773 óta kész, de csak 1781-ben kiadott hasonló kötetével az elsősről lemaradt) Rájnis az utószóban megbírálta merész inverziói, nyelvhasználatának, prozódijának furcsaságai miatt. Baróti 1783-ban készült válasza 1787-ben jelent meg (*Ki nyertes a' hangmértéklésben?*), Rájnis *Mentőírása* erre válaszolt, megismételve korábbi álláspontját. Az ehhez csatolt *Toldalék*, majd Batsányi erre adott válasza így már szövegkontextusánál fogva elválaszthatatlanul összefonódik e versűjítási küzdelemmel, még akkor is, ha a prozódiai harc tematikája ezekben egyáltalán nem kerül elő. A szövegekben megjelenő személyes indulat és a mögöttük kirajzolódó viszonyrendszer köti e vitához a tulajdonképpen egészen más tárgyú szövegeket.

Felvetődik persze a kérdés, hogy vajon miért van ez így, miért ez a versűjítási tematika iránti érdektelenség a Rájnis–Batsányi összecsapásban. Rájnis részéről nyilván azért, mert véleményét a *Toldalékot* közvetlenül megelőző *Mentőírás*ban kifejtette, s az igazából csak Barótit illette. Az e tárgyban meg nem támadott Batsányinak pedig közvetlenül nem volt mire reagálnia, így a prozódiai kérdésekre való kiterjeszkedés csak szabadon választható lehetőségként állt előtte: dönthetett, akar-e beleszólni a Baróti és Rájnis(ék) között az időmértékes verselés technikai kérdéseiben folyó vitába, avagy sem. Batsányi nem akart, s ennek lényegi szemléleti okai voltak. Batsányi ugyanis többször együtt emlegeti Barótit, Rájnist és Révait (a később klasszikus

hitelességéről adatok hiányában nem tudunk állást foglalni): „Nagy tsudálkozásunkra most tudánk meg, hogy Kazinczy még betegsége előtt *Rájnissal titkos szövetségbe esett*. Sőt még azt-is megírta néki, mit szöல்லottunk magunk között *Rájnis* iránt. Én, és Szabó Úr, alig hithethtyűk el magunkkal, hogy illy – dolgot tselekedett volna; de azt mondgyák, pedig Győrről, hogy valóságos dolog.” (BLév. Molnár 207.) Ugyanakkor az is igaz, hogy Kazinczy Horváthnak 1789. szeptember 19-én így kommentálja Batsányi *Toldalékát*: „Hatalmasan megadta Rájnisnak a' Múzeum 3dik darabjában. Szeretném ha minél hamarább láthatnád.” (KazLev. I. 469.)

- 1) „T. T. Kazinczy Ferencnek és Batsányi Jánosnak egészséges hosszú életet kíván Rájnis József” (I. 165.).
- 2) A példák számosak. Rát Mátyást például még évekkel vitájukat követően is „híremre, nevemre büdös nyálát locsogató hírközlő”-nek titulálta (*A magyar Virgiliushoz tartozó sisakos paizsos mentőírás*, in Pennaháborúk 125.).

triáznak elnevezett hármast), mint akiknek a nevéhez az antik versnem meghonosítása elsődlegesen fűződik a magyar irodalomban. Így szerepelnek A' *Fordításról* írott tanulmányának első változatában, amely a Bétsi Magyar Múzsában jelent meg,¹ s így a Museum 2. számában közölt Bessenyei-tanulmányban is: „ma, midőn ezeket írom, annak vagy vannak, vagy igen tudatlannak kellene lenni, ha ki RÁJNISnak, SZABÓNak, és RÉVALnak Verseit olvasván, tagadni mérésznél, hogy a' Magyar Nyelv a' Verselésnek ezen új mértékre vett módgyában, kivált a' Hatos Versben (*Hexameterben*) a' Deáknak méltóságához minden Európai élő nyelvek között leg-közelebb járúl.” (I. 75.) Batsányi számára tehát a prozódiai harc azért nem releváns, az abban felvetett verstani problémák azért másodlagosak, mert úgy látja, hogy az antik időmérték a magyar versrendszer részévé vált, s ez a fejlemény döntően a három egymással perlekedő literátor munkásságának együttes eredménye.

Hozzá kell mindehhez tennünk, hogy Batsányi a versújítási viták további frontjain sem kívánt harcolni. Soha nem állította szembe egymással a hangsúlyos versnemet és az időmértéket, sőt mindkettő „elő-ítélet nélkül való kedvellő”-jének vallotta magát, amikor Kreskay Imre fejtegetéseire megjegyzést fűzött a Magyar Museumban. (Kreskay egyébként a „Magyar Versek” mellett érvelt, de épp azért, mert az időmérték hívei részéről fenyegetettnek gondolta azt; Batsányi e fenyegetést jegyzetében Rájnisnak tulajdonította, I. 298–299.) A hagyományos versnemen belül dúló vitákat illetően ugyancsak egyeztető álláspontot foglalt el Batsányi, mind a négyes, mind a páros rímű verselés alkalmas volta mellett érvelt (ahogy az a Museum 1. számában közölt Ányos-tanulmányban is olvasható, I. 48–49.). Batsányi mindössze a *h* hang verstechnikai megítélése kapcsán fejtekte ki véleményét röviden a folyóirat hasábjain, megengedvén azonban az övétől eltérő megoldásokat is,² s egyedül egy verstani kérdésben helyezkedett igazából vitapozícióba: támadta a leoninus verselést.

A leoninust elválasztotta a németes dalköltészet rímes-időmértékes formáitól és a megímelt antik sorokra, elsősorban a rímes disztichonokra értette, melyeket „a régi tudatlanság szomorú maradványai”-ként értelmezett és gyermeki játéknak bélyegzett idézett jegyzetében (I. 299.). Véleménye a literátus közvélemény értékelését visszhangozta, mely több fórumon és sokféle formában megfogalmazódott már (pl. Rádaytól, Kazinczytól).³ Ezzel a közvélekedéssel próbált szembeszállni Gyöngyössi János 1790-ben megjelent kötete előszavában, mondván, hogy a leoninus verselés kétszeres nehézsége a nyelv dicsőségére és az olvasó gyönyörködésére szolgál, egyebekben pedig ízlések felett nincs helye vitának.⁴ Batsányi mintegy erre reflektált idézett

1) L. BJÖM. II. 463.

2) „Azonban, kinek mint tetszik úgy élyen vele. Nem szükség, hogy azért egymásra nehezteljük.” (I. 123.)

3) A folyóirat 2. számában helyet kapott Ráday Gedeonnak a leoninusok ellen írott költeménye is, a *Dieneshez* (64–65.); vö. KazLev. II. 222–223.

4) „...a' *gustusnak* örök régulája-szerint azt bátorokunk mi-is ki-kérni, hogy a' mi inyünk-is szabados tetszése-szerint élhessen a' különbözőknek ellene-mondások nélkül olyan tsemegeivel, melly mi előttünk nem utálatos. Ki tudja, hátha ez a' különböző íz-érzés, és annak szabados gyakorlása szolgálni fog jövődében a' Magyar Vers-szerzésnek nagyobb tökéletességére?” (*Gyöngyössi Jánosnak Magyar Versei*, Bécs, 1790, 8–9.)

jegyzetében, mikor a leoninusok elrettentő példájaként épp Gyöngyössit említette, idézván egy verséből. A vitát Gyöngyössi még kötete 1803-as második kiadásának új előszavában is folytatta, kimondottan Batsányi eme jegyzésére válaszol.

A leoninust egyértelműen „barbarismusként”, a kiműveletlen ízlés jeleként felfogó nézetek hevéssége azonban nem érthető, ha csupán egy versforma tagadásaként olvassuk ezeket: itt egy egész költői hagyomány, versszerzői mentalitás elutasításáról van szó. Azért lesz szalonképtelen, mert egy eladdig az irodalomba nem is tartozó műveltségi hagyományt képvisel; mert e hagyomány megújítását a literátus versújítás eredményeit felhasználva végzi, ami a másik oldalról nem kívánatos keveredésként tűnik fel; mert vállaltan a közvetlen közösség szórakozási és gyönyörködési igényeinek kíván megfelelni, de nem a modern „aesztézis” jegyében, hanem a mesterkedő, iskolás poétikák szellemében. A leoninus verselés valójában az 1780-as évtized második felétől kezdve válik széleskörűen és teljes mértékben szalonképtelenné, akkortól, mikor az alkalmi poézis elárasztja az éppen bontakozó nyilvánosságot. A bírálat igazából e „szapora” műveltségnek szól, akár leoninusban szólal meg, akár a hagyományos négyes rímű tizenkettősből.¹

Vita a kritika szükségességéről és módjáról

Ebben a helyzetben különösen szükséges a kritika: „elszántam magamat, hogy recensiókat készítsek, mert látom, hogy literaturánk nem annyira a' resten írás, mint az igen szapora írás által veszt” – írta Kazinczy Édes Gergelynek 1791. augusztus 7-én.² Batsányi alig egy hónappal később megjelent tudósításában ugyanígy nyilatkozik: „A' Kritikának (ha jól értyük, ha illendőtül 's okosan tudunk élni vele) meg-betsűlhetetlen-nagy hasznát vehettük. Hasznos ez egygy-általlyában minden Írónak; de különösen azokra nézve, kik, ehhez vagy nem értvén, vagy munkájiknak fáradttságos jobbítgatását restellvén, avagy nem várhatván, minden haszontalanságot ki-nyomtattnak, 's közönségessé tesznek, el-műlhatatlanúl szükséges. [...] Annyi t. i. a' sok ízetlen Vers-faragó minden-felé, ki, akármi hitvánságról akár mikor száz meg' száz *kadentziát* írhatván, hogy néha Deák lábakkon-is el-billeghetvén, a' Poéta nevet nagy-fennyen hordozza; hogy éppen nem tsudálhatni, ha némellyek előtt (kivált ha idegen nyelveken jobb ízhez szoktak) a' Magyar Poétai név igen tsekély betsűilletet talál.” (I. 510–511.) E megnyilatkozásokban, amelyekhez hasonlóakat még idézhetnénk Kazinczytól és Batsányitól, a kritika mintegy tanítómesteri pálcaként jelenik meg, amellyel a készületlen nebulóknak körmösöket lehet osztani. Persze nem csak így fogták fel a

1) Batsányi például az Ányos-tanulmányban épp ezek ellen emeli fel szavát: „Nem következik mindazonáltal ebből az, mint-ha én a' Négyes Verset meg-vetendőnek lenni állittanám: Koránt-sem; ilyen következtést csak azok a' *Verselők* húzhatnak szavaimból, kik a' Poézisnak mivoltát többnyire csak a' szóknak egyenlő végezetében helyeztetik; nem általván, mint valamely különös Poétai tálentommal ditsekedni, ha négyes versben *némelly nap' száz strófát írhattak*.” (I. 49.)

2) KazLev. II. 223.

kritika szerepét, sőt, mondhatni elsőslegesen és először nem így fogták fel, ez az idézett szövegrész egyik félmondatából is nyilvánvaló lehet („Hasznos ez eggy-általlýában minden Írónak”).

A Magyar Museum *Bé-vezetése*ben és az *Előbeszéd*ben is úgy említődik a kritika, mint a modern értelemben vett irodalmi nyilvánosság egyik meghatározó eleme és motorja, igaz, ezt Kazinczy az összejáró társaság tagjainak öntevékenységeként írja le, míg Batsányi inkább a Tudós Társaságnak mint szervezetnek teszi feladatává.¹ Batsányi további tanulmányaiban és programírásaiban folyamatosan ébren tartja a kritika szükségességének gondolatát, s Kazinczy levelezésében is állandóan visszatér e téma.² Szerkesztési elveikben töreksenek a kritika meghonosítására, az első két számban két recenzió és egy recenzió értékű írás kapott helyet Kazinczy tollából, a továbbiakban pedig Batsányi, noha ezekhez hasonló kritikát nem írt, könyvismertetést mégis közölt Báróczi röpiratáról, illetve meghonosította a közleményekhez csatolt kommentáló-vitató szerkesztői jegyzet műfaját. A kritika szükségessége és hasznossága azonban egyáltalán nem volt mindenki számára kézenfekvő a korban, sőt. Idéztük már Gyöngyössi Jánost, aki megtámadtatása kapcsán az ízlések különbözőségére utalva kifejtette az ilyen viták tulajdonképpeni értelmetlenségét, sokak véleményét fogalmazva meg. Mások praktikusán nem tartották még időszerűnek a recenziókat, mert azok elijeszthetik a magyar nyelv felemelése ügyében fáradozó tudós hazafiakat a munkálkodástól, így fogalmazott Horváth Ádám is éppen a Magyar Museum első recenzióira reagálva.³

A kritika létének elfogadtatása és ezzel együtt a nyilvános vita kultúrájának kifomálódása beleütközött továbbá abba a mélyen gyökerező szemléletbe, amely minden ellenvetést és bírálatot személyes támadásként, erkölcsi sértésként kezelt. Nem véletlenül tartotta szükségesnek kiemelni Kazinczy a Magyar Museumban közölt második recenziója előtt, visszautalva az előzőre: „valamint javallásaim minden hízelkedéstől menttek valának, olyan menttek vólttak minden személyes idegenségtől, büszkeségtől 's más nemtelen indúlatoktól Gántsolásaim-is [...] szemem előtt lessz mindenkor, hogy az írás' fogyatkozásaival eggyütt az Író személye nevettségessé ne tétetessék.” (I. 110.) Pontosan ugyanezt hangsúlyozza Batsányi is a *Toldalék*ban, amit, ne feledjük, valójában egy recenzióra válaszul készített, nyilvános vitára kelve. Rájnist, aki a személyes becsületet összekeverte a szakmai kérdésekben kifejtett állásponttal, szinte hitvitázói hevület fűtötte. Batsányi ezt a magatartást nem sértődöttségből, hanem elvileg minősítette elfogadhatatlannak: „ki ne tartson eggy olyan emberrel ki kötni, a' ki a' leg-ártatlanabb ellenkezést-is kötődésnek, garázdaságnak, az. övétől kü-

1) Jól érzékelhető e különbség az egyébként nagyon hasonló szövegezésű rész mondattani alanyának különbségében: „SZÜKSÉGÜNK vagyon mi-nékünk ilyen egy Társaságra; melly a' közre-botsátott munkákat próba-kővére húzván, a' józan *Criticának* szövétnekével, minden részre-hajlás nélkül, meg-visgállya” (Batsányi, 14.) „egy néhány Hazája szeretetittől megihletett barát eggyüvé áll, s [...] a közrebocsátott munkákat a *Critica* szövétnekével megvisgálja” (Kazinczy, I. 505.)

2) Vö. Debreczeni Attila: *Az irodalomfogalom változásai az 1780-as, 1790-es évek magyar irodalmában*, in *It* 2000., 404–409.

3) KazLev. I. 398–399.

lömböző értelmet *oktalanságnak* nevezi, és tartja: a' ki az ő vetekedő társának egy egész Országra büdös hírt terjeszti? – De én, bízván ügyemnek igazságában, mind ezen fenyegetődzéseidre keveset hajtok. Sokkal szabadabb a' Tudósoknak Társasága, hogy-sem az illy Diktátori hatalmaskodást el-szenvedhetné. Mindenkor szemem előtt fogom azt viselni, melly tisztelettel és mértékletességgel kellessék azon Ítéelő-szék előtt meg-jelennünk, a' mellynél most ügyünket folytatni akarjuk." (I. 157.) A személyes motívumoknak ily módon való kizárása, a nyilvános kritika és vita elvi alapon való felfogásának deklarálása után tér csak a vita tulajdonképpeni tárgyára, a Rájnis által bírált „furtsaság” és „vétek” szorosabb vizsgálatára.

A fordítás-vita

Rájnis recenziójának nagyobbik része a fordítások kérdésével foglalkozik, bekapcsolódva ezzel a literátor közvéleményt már egy ideje megosztó kérdés vitatásába. Batsányi a Magyar Musában is közölt cikket e tárgyban,¹ Péczeli József a *Henriás* előszavában fejtette ki idevágó gondolatait, s a vitához, noha nem direkt módon, hozzászólt még Kreskay Imre a Magyar Museumban, amire Batsányi szerkesztői jegyzetben reflektált, megismételvén álláspontját. Kazinczy korabeli fordításainak előszavaiban fogalmazta meg nézeteit, akárcsak Révai Miklós, kötete előbeszédjében, Földi János pedig Kazinczyhoz írott leveleiben, s Ráday Gedeon is tanulmányt készült írni e tárgyban.² Rájnis szerint a „Magyar Múzeumnak első negyedét szennyesíti egy botrányoztató vétek”, amelyet a fordításról szabott regulákban vél felfedezni, vagyis Batsányi *A' Fordítottásról* című tanulmányában. A fordítás-vitának tulajdonképpen e tanulmány áll a középpontjában, ugyanis Rájnis mellett Péczeli József részéről is bírálat érte emiatt Batsányit. Míg Rájnisnak a *Toldalék*ban válaszolt igen részletesen, addig Péczeli véleményére a Kreskay-szöveghez fűzött szerkesztői jegyzetben reflektált, megismételve korábbi álláspontját.

„A' meddig egy Nemzet magától a' Tudományokban nagy elő-menetetelt tehet, 's remek-munkákat készíthet: addig több száz esztendők el-telnek; holott, a' másíknak találmánnyait költsönczván, kevés idők alatt a' tökéletességhez közelíthet. Innét lett a' Könyveknek egygyik Nyelvből a' másikba való fordittása a' tudós Világban olly közönséges szokássá, de kiváltképpen az ollyan Nemzetnél el-kerülhetelenül szükségessé, melly a' Tudományokban még nem eléggé jártas, benne azonban szapora lépést tenni kíván. Szomszéd Nemzeteinknél, kiket most tudománnyainkkal fényeskedni szemlélünk, mindenütt a' Fordittás szolgált eleintén leg-nagyobb segélytséggül. Miért ne követhetnők tehát mi-is ezeknek szerentsés példáit?” – foglalja össze Batsányi a fordítások szükségességéről és feladatáról szóló közkeletű érvelést Magyar Museum-beli tanulmányának bevezetőjében (I. 20.). Ezzel a tétellel szemben számottevő nézetek nem fogalmazódtak meg, s a sokféle vélemény abban is közös, hogy nem vonják kétségbe: készíthető az eredetivel adekvát fordítás. A korban a racionalista

1) L. BJÖM. II. 462–471.

2) Vö. Szajbély 116–137.

nyelvszemlélet¹ volt általánosan jellemző, amely a nyelvet a tudás eszközeként, pusztán közvetítőjének tekintette. Akár Batsányit, akár Kazinczyt, vagy bármely más szerzőt vesszük elő, azt tapasztaljuk, hogy élesen, vagy kevésbé sarkosan fogalmazva, de egyaránt az eredeti és a fordítás ekvivalenciájának lehetőségét vallják. A vitapartnerek Batsányinak a fordítások készítésének módjáról vallott nézeteit bírálták, s a kibontakozó vita sok tekintetben a hasonló tárgyú német vitát ismétli meg.²

„A' Fordításnak az eredet-írás' hív és igaz másának kell lenni. [...] azt, a' mi az eredet-írásban van, *mind*, és, ha-tsak lehetséges, *ugyan-azon renddel*, ki kell nékie fejeznie: *sem többet, sem kevesebbet* nem szabad nékie magában foglalni.” (I. 22.) Ez volt az a tétel, amelyet mind Rájnis, mind Péczeli kifogásolt és több-kevesebb hevességgel támadott Batsányi gondolatmenetében. Mindketten azt vallották, hogy a *szoros* fordítások helyett (amit Rájnis a *rabi* fordítással azonosított), szabad fordítások, vagyis adaptációk kellene, hogy a fordító versengjen az eredetivel. Abban azonban már ők is eltértek egymástól, hogy miért. Rájnis a klasszikus imitáció-elv alapján, Pliniusra (és Gottschedre hivatkozva), Péczeli pedig az antik imitáció-elvet a haszonelvűség pragmatikus szempontjai szerint átértelmező francia elméletírók, nevezetesen D'Alembert nyomán.³ Véleményük különbségében a hagyományos deákos és a felvilágosult tudós irodalmi műveltség szemléleti jegyei nyilvánulnak meg.

Ezekről alapjaiban tér el Batsányi és Kazinczy álláspontja, amely a jellegzetesen irodalmi vonatkozásokra, a nyelvi kifejezés problematikájára helyezi a hangsúlyt. A fordítás nemcsak az eredeti művel való versengés terepe, nemcsak a tudás átplántálásának eszköze, hanem a nyelvi kifejezés megújításáé is. Eladdig nem létezett formák és hangnemek megteremtésére nyílik lehetőség, ha a lefordítandó műnek a „velejen” kívül az „öltözete” is „lemásoltatik”. Ahogy Batsányi Osszián kapcsán megfogalmazza célját: „Ossziánt olly *híven, igazán*, és *jól* fordítsam, hogy a' ki őtet más valamelly nyelvonn olvasta, 's ismérni tanúlta, nálam-is szinte olly felséges, olly érzékeny, rövid, és hathatós Énekesnek lenni talállya”. (I. 174.) Ugyanezt kéri számon Kazinczy Museum-beli cikkében Péczeli Young-fordításán, s éppen Batsányi tanulmányára hivatkozva: „Ki-ki látja, hogy ez a' közönséges kedvellést érdemlett munkás Hazafi az egész *nevekedés' Allegoriájá*, a' Young' egész értelmét, el vesztette itten; melly nem történt volna meg, ha azt követte volna, a' mit Museumunk' első negyedének 10dik és 11dik oldalán BATSÁNYI Társunk tanátslott vala. – De egyéb eránt is valóban sajnállani lehet, hogy az a' *tömöttség*, a' melly az Olvasóval a' Young gyötrelmeinek nagyságát olly elevenen érezteti, és a' melly néki egyik tisztelt tulajdona, a' PÉTZE-LI paraphrasisaiban eredeti tüztét elvesztette.”⁴ (I. 71–72.)

1) L. erről Csetri Lajos: *A magyar nyelvújítás kora irodalomszemléletének nyelvfilozófiai alapjairól*, in *Irodalom és felvilágosodás*, szerk. Szauder József és Tarnai Andor, Bp., 1974, 229–279., főleg 231–253.

2) L. BJÖM. II. 452–461., 490–501.; Szajbély 116–137.

3) L. Szajbély 132–134.

4) Lényegében ugyanerre a jelenségre hívja fel a figyelmet Kazinczy majd az Orpheusban is, mikor egyik Klopstock-fordítása mellé ezt a jegyzetet írja: „Homályos az Originál! homályos a' Fordítás! – Nem lehetne-e világosabb? – Igen; de el-veszti tömörségét, 's senki sem fogja

Figyelmet érdemel még, hogy a szoros fordítás és a nyelvi tömörittség kérdései mind Batsányinál, mind Kazinczynál összefonódnak az érthetőség problémájával is: azzal a kérdéssel, hogy miként fogadja be a közönség a kétségtelenül újszerű költői nyelvhasználatot. Kazinczy az idézett jegyzet e szavakkal fejezi be: „Tagadhatatlan ugyan az, hogy így sokkal többen fogják Youngot érteni, mintha szorossan az Ánglus szerint lett volna fordítva: de annak, a' ki a' Hazai Nyelv' elő-vitelére törekedik, nem annyira azt kell óhajtani, hogy még a' tanulatlanok által is meg-értetessék, mint azt, hogy azoknak, a' kiknek számok igen is kevés, javallását meg-nyerhesse.”¹ (I. 72.) Ugyanígy nyilatkozik pár lappal később, újabb Klopstock-fordításához írott bevezetőjében: „Tanúljon-meg érteni, a' ki érteni akar.” (I. 98.) Batsányi pedig a *Kárthon* bevezető soraiban vélekedik nagyon hasonlóan: „Némellyek azt tartják, hogy Ossziánnak énekei homályosok, és nehezen-érthető; és hogy az azokban elő-forduló nevek igen idegen-hangzásúak. – A' figyelmes és jó-érzésű Olvasó önnön-maga tégyen ez iránt ítéletet. Ha-ki a' dolgoknak öszve-függését által nem láthattya mindgyárt leg-először: olvassa-el másodsor; és, ha szükséges, harmadsor-is. Fogadom, hogy bő gyönyörűség leszen fáradtságának jutalma!” (I. 390.) Mindebből elég világosan kitetszik, hogy a szoros fordítás elve Batsányinál és Kazinczynál egyértelműen a modern költői nyelvhasználat kialakítását, újszerű ízléstörekvéseik megvalósítását szolgálta.

A Milton-vita

A fenséges korszerű ízléstörekvésének azonban nem a fentebb említett példáit péccézte ki Rájn is az 1. számból, tehát nem Klopstockot és Ossziánt, hanem Miltont, amit Baróti fordított és adott közre mutatóványképpen. Milton eposzának fordításához egyébként igen sokan hozzákezdtek az 1780-as években, Kovács Ferenc, Horváth Ádám, Hunyadi Ferenc püspök részleteket közölt belőle, Péczeli József komolyan tervezte az egész lefordítását, de korai halála miatt nem jutott rá ideje, Szilágyi Sámuel el is készítette a fordítást, ez viszont kéziratban maradt, csak Bessenyei Sándor prózában kidolgozott teljes fordítása jelent aztán meg 1796-ban.² E tervek és próbálkozások sorában az egyik legelső volt Baróti Szabó Dávidé, aki éppen Batsányi rábeszélésére vállalkozott *Az elveszett paradicsom* fordítására. Ennek a részlete foglal el oly igen kitüntetett helyet a Magyar Museum első számában, a szerkesztők fő törekvéseit reprezentáló részletek közlései sorában (Gessner, Osszián, Milton).

többé Klopstockénak esmerni.” Szután „Periphrasisban” is lefordítja, éreztetvén a különbséget (Orpheus 282.).

1) Péczeli fordításáról így vélekedett Batsányi is Orczy Lőrincnek írott, 1787. augusztus 20-i levelében (BLEv. Szilágyi 314–315.), s a későbbiekben ezen a nyomon terjedt el a *Henriás* két, Péczeli- és Szilágyi Sámuel-féle fordításának a megítélése, l. Csokonait (*Csokonai Vitéz Mihály összes művei, Tanulmányok*, sajtó alá rendezte Borbély Szilárd, Debreczeni Attila, Orosz Beáta, Bp., 2002, 49.)

2) Vö. Tarnai 80.

Rájnis József támadása, amint azt Batsányi is hangsúlyozta magára vállalt válaszában, nyilvánvalóan személyes természetű volt, egyértelműen Baróti ellen irányult, noha az érvek Miltonra vonatkoztak („Tsudálkozom rajtad, hogy SZABÓT akarván betsmérelni, MILTON ellen kelsz ki”, I. 158.). Rájnis Voltaire tanulmányának az érveit sorakoztatta fel Milton ellenében, vagyis hogy a műnek szépségei mellett komoly fogyatékoságai vannak, s így tökéletességben nem vetekedhet a nagy epikus mintákkal. Batsányi válasza, amely helyenként szó szerinti fordítás Zachariä német Miltonfordításának jegyzeteiből, a longinoszi elvet hangsúlyozza (többször idézve magát a művet is): „Mert jól tudgyák ők [ti. a magyar tudósok] LONGYÍNUSSAL azt, hogy egy poéta hibázhat, és még-is nagy; a' másik ellenben nevezetes hibák nélkül-is igen közép-szerű lehet. Tudgyák ők azt-is, hogy MILTON eggyike a' leg-nagyobb Poétáknak, kik valaha az emberi Nemzetet énekeikkel gyönyörködtették, oktatták, és böldegítették; és, hogy még azok a' nevezetes hibák-is, melyek az ő költeményében találtatnak, és a' melyeket némelly Tudósok annyiszor nevetségesekké tenni haszontalanul igyekeztek, többnyire mind olyan-szerűek, a' melyeket csak egy nagy elme követhetett-el.” (I. 158–159.)

A gondolatmenet során hivatkozik még a századközép emocionalista fenség-értelmezéseinek sorába tartozó Mendelssohn és Home munkáira is, de nagyon tanulságos, hogy ezeket éppen nem a fenséges tulajdonképpeni leírása összefüggésében hasznosítja. Home műve a művészetelméleti tudatosság és a kritika szerepének szükségessége bizonyítására említették, Mendelssohné pedig a szoros fordítás elvének alátámasztására. Ez utóbbi esetben egyébként a Mendelssohntól vett Klopstock-idézetet egy Longinosz-citátum követi, a nagyobb nyomaték kedvéért. A longinoszi mű egyébként szélesebb körben ismert volt a XVIII. század végi Magyarországon, úgy is mondhatnánk, a fenségesről szóló elméleti írások közül ez volt az egyik, amely valamiféle hatást fejtett ki. Tarnai Andor idézi az Ephemerides Budenses 1790-es és 1791-es latin nyelvű, névtelenül publikált recenzióit, amelyek Göböl Gáspár egyik munkáját bírálva, valamint a Rájnis–Batsányi vitát ismertetve Longinosz traktátusát hozták fel a fenséges kategóriája kapcsán.¹ A Péczeli által a Mindenés Gyűjteményben közölt, francia eredeti után készített cikkek pedig a fenséges példaként felemlítik Longinosz nevezetes bibliai citátumát.² Általában igaz tehát Mezei Márta megállapítása, mely szerint az elragadtatás fokozott hangsúlyozása mellett is alapvetően meghatározóak maradtak a kor szemléletében a retorikai-poétikai normák,³ a változás Longinosz nyomán, ezek átértelmezésével kezdődött meg.

Batsányi tehát Baróti mellett kiállván Milont veszi védelmébe, pontosabban Milton eposza mellett érvelvén a fenség ízléstörekvését képviseli nagy határozottsággal. A vitában azonban nem is kerül szóba a miltoni fenség Baróti általi megvalósításának, s általában: a fenség kifejezhetőségének a problémája. Rájnis számára ez kérdéssé sem válik, Batsányi pedig teljesen elfogadhatónak tartja a (Baróti által alkalmazott) hexa-

1) Tarnai 77., 81.

2) Mindenés Gyűjtemény 346–349.: *A' Magasságosról, vagy subliméről*, 350–354.; *Más jegyzések a' magasságosról*, 354–358.; *Ugyan arról más jegyzések*; 370–372.: *Az enthusiaszmusról*.

3) Mezei Márta: *Felvilágosodás kori líránk Csokonai előtt*, Bp., 1974, 49–50.

meteres formában benne rejlő választást, a latin költészeti hagyományok követését. Ez egyértelműen kapcsolatba hozható azzal az elméleti tájékozódással, amely Batsányi egyik fő jellemzőjeként tűnik elő: számára a fenséges teoretikusan leginkább a longinoszi tradíció jegyében, egy megújított retorikus hagyományként volt értelmezhető, vagyis problémamentesen összesimult a bécsi jezsuita költészet eszmei és irodalmi világával, amely Batsányi egyik útrabocsató hagyományát jelentette.¹

Több mint feltűnő azonban ez a jelenség: az Osszián kapcsán, mint idéztük, a szoros fordítást és a nyelvi kifejezés újszerűségét hangsúlyozza, Milton kapcsán pedig lényegében eltekint ennek az összefüggésnek a felvetésétől. Ezt persze magyarázhatjuk a vitahelyzettel, hiszen Baróti mellett állt ki, de talán azért lényegszérűbb okokkal is számolhatunk. Megfigyelhetjük ugyanis, hogy Batsányi korabeli költői munkássága, amely majdnem kizárólagosan a Magyar Museumhoz kötődött, lényegében nem lépett ki a magyar vershagyomány megszabta keretekből, vagyis nyelvhasználata, versformái, diszkurzív szövegépítő technikái leginkább csak az előző nemzedék által kitaposott utat követték, egyéni innovációt nemigen mutatnak.² Az Osszián-fordítás költői prózájában (amikor persze maga is nem az utóbb tévedésnek minősített hexameterrel kísérletezett) ezzel szemben sokkal messzebbre merészkedett az új poétai megoldások keresésében, hiszen nem kötötte meg kezét a vers sokkal szabályozottabb formája,³ vagyis érvényt szerezhetett a fenséges újszerű ízléstörekvése megvalósításakor felmerülő nyelvhasználati igényeknek. Kazinczy ezzel szemben a költői nyelvben is eleve a hagyománytól eltérő utakon járt, s egyértelműen érvényesítette az autonóm szépirodalmiság elvét, amely felé – mint korábban láttuk – Batsányi is határozottan elindult, de még megőrizve a Bessenyei-örökség kereteit.

BATSÁNYI ÖNÁLLÓ ARCULATA ÉS A MÁSODIK KÖTET

A Magyar Museum első számában Batsányi és Kazinczy egyöntetűen, mintegy programszerűen képviselik a fenséges ízlését Klopstock- és Osszián-fordításaikkal, a programban és a nyelvhasználatban azonban világosan felszínre kerülnek nyelvi-kulturális hagyományaik alapvető különbségei. Ezek az ellentétek kezdettől olyan erősségűek, hogy hiába a számos kérdésben közös álláspont, a vitákban való egységes fellépés, útjaik törvényszerűen elválnak. S minthogy Batsányi maga mellett tudhatja Barótit, a kisebbségben lévő Kazinczy kényszerül távozni. A Magyar Museum Batsányi irányítása alá kerül, igaz, teljes egészében majd csak a II. kötettől.

1) Vö. BJÖM. I. 527., II. 420–425.

2) Nyilván nem véletlen az Ányos- és a Bessenyei-tanulmány hagyományválasztása: a magyar költészet megújítását e nemzedékhez köti, kiegészítve a Rájnys-Révai-Baróti-triász által véghezvitt hagyományteremtéssel.

3) L. Szajbély Mihály: *Költészet és próza viszonya Csokonai Vitéz poétikájában és szépirói kísérleteiben, in Folytonosság vagy fordulat? (A felvilágosodás kutatásának időszaki kérdései)*, szerk. Debreczeni Attila, Debrecen, 1996, 318.

„A' mi már az Urnak most kijelentett czélját illeti, egy új Periodicus munkának kezdésére – írja Földi János Kazinczynak 1789. február 5-én –: én el-hiszem valósággal, és látom, hogy az Urnak elégséges okai vagynak a' tőlök való el-válásra. – Igaz, hogy én nagyon örültem e két Vallásbéli elegyes Társaságnak, és nagyon kívántam, hogy ez meg öröködhessen, mert igen kívánnám eggyé tenni e' két Vallás nyelvét, melly most két különböző Nyelv a' szóllásban 's írásban. Melly nem lehet, hanemha az illy elegyes Társaságban, egyiknek a' másikhöz hajlásával 's engedésével, a' jónak mindenikében való követésével: ha a' Társak mindnyájan önnön szeretet nélkül valók, engedők, és igazság megesmerők vólnának. Részenként szólva mindenikről, két különös hibát tapasztalunk most mindenikben. A' Reformálttaknak igen jó Syntaxissok vagyon; a' szóknak jó össze kötéseivel, fekvéseivel; de félénkek az új dolgoknak új névvel való előadásában, félénkek az új ékességeknek be hozásában, tudatlanok a' rövid kifejezésekkel való élésben, a' régiségben, a' hosszas össze-kötésekben, a' Deák szóknak halmozásaiban megállapodtak és megkeményedtek, a' honnan Nyelvek mindég egy állapotban marad, nem ékesül 's bővül. A' mai Pápista Magyarok ellenben mind czekben mérészebbek, bátrabbak, munkásabbak; de az ő Syntaxissok többnyire tűrhetetlen, az újítás sokszor igen is nagy benne. Majd mindenben a' Deák, és más idegen syntaxisra feszítik tulajdonos folyást tartó Magyar Nyelvünket, a' ki mondásban is többnyire más szóejtést tartanak. 'stb. Ez a' nagy különbség az, mely Szentgyörgyi és Öry Uraknak is szemekbe tűnt, hogy az Ur Szabóhoz és Batsányihoz nem illik. Ezt én is erőssíthetem.”¹

Hosszan idéztük Földi János levelét, mert nagyon pontosnak és szemléletesnek találjuk értékelését. Először is világosan kitűnik leírásából, hogy a felekezeti jelleget elsősorban nyelvi-kulturális különbségként fogja fel (noha abban a korban nyilvánvalóan megvolt mindennek a politikai vertülete is, méghozzá sokszor igen élesen exponálódva). Kiemeli továbbá, hogy a reformátusok nemigen hajlanak az újításokra, a katolikusok ezzel szemben igen, s mindez összefüggésben van a két nyelvváltozatnak a hagyományokhoz való viszonyával: az előbbi megrögzötten őrzi a régit, az utóbbi hajlamos a mintakövető újításra. A katolikus oktatási rendszer valóban nyitottabb volt a korszerű európai törekvésekre és ezeket megpróbálta integrálni a hagyományos magyar költészet világába is. A protestáns felekezetek, elsősorban a református kollégiumok oktatási gyakorlata ezzel szemben merev és zárt volt, nem volt képes a korszerű törekvések befogadására.² Végső soron ebből a helyzetből érthetjük meg azt az első pillantásra paradoxnak tűnő jelenséget, hogy a radikálisabban újító törekvéseket főleg református oldalon képviselték és fogalmazták meg, gondoljunk csak a Kazinczy kapcsán fentebb mondottakra, míg Batsányi útkeresése inkább a virulens hagyományok megújításaként írható le. Egy merev és zárt hagyomány hevesebb ellenkezést vált ki, az újító szándékot egészen új utak keresésére kényszeríti, mint a nyitott és

1) KazLev. I. 264.

2) L. minderről részletesen Bán Imre könyvét: *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVIII. században*, Bp., 1971.

alakulóban lévő, amelyben nem látszik annak feltétlen szüksége, hogy az egésszel szembeforduljon a modernizáló törekvés.

Mindazonáltal a hagyománnyal szembefordulás mértéke nem vezethető vissza jobbra pszichikai tényezőkre. A hagyománynak része volt az a tudás is, amely arra vonatkozott, hogy a hagyomány maga hogyan és miként újítható meg. A két felekezet ebbéli álláspontjának különbségét jól jellemzi a bibliai textushoz való viszony. A katolicizmus a bibliai szövegeket folyamatos változásukban szemléli, újraértelmezésük így természetes műveletként jelenik meg, míg a protestáns, különösen a kálvinista szemléletben a textus szent és sérthetetlen. Az egyik esetben tehát a hagyományban megújításának lehetősége is adva volt, a másikban ezzel szemben pontosan a változtathatatlanság normája dominált.¹

Batsányi úgy volt képes a modern európai ízléstörekvések jegyében programját kialakítani, hogy ehhez nem kellett szükségszerűen megkérdőjeleznie az őt felnevelő hagyományt, beállítódásának része volt e hagyomány megújíthatóságának az élménye. A református oldal újító teoretikusai, elsősorban Kazinczy viszont abban az eredendő élményben eszméltek, hogy újszerű tájékozódásuk nem hozható közös nevezőre útrabocsátó kulturális közegük meghatározottságaival. Útkeresésük így „a tanult hagyomány által szabályozatlan” területre kényszerült. A felekezetek külföldi kulturális kapcsolatai és kötődései (pl. Göttinga vagy Bécs) természetesen mindkét fél esetében lényegesek voltak az útkeresésben, s ugyancsak mindkét esetben korszerű európai törekvések meghonosítása volt a tét. De mivel az újítás szükségességének és lehetőségének megítélésében eredendően más élmények domináltak, így Batsányi számára ez az adott hagyományok megújításával tűnt megvalósíthatónak, Kazinczy számára viszont a szakítás és a hagyományteremtés útja látszott követendőnek.

Osszián és a bárdköltő szerepe

Batsányi szemében az élő költői hagyomány megtestesítője és közvetítője az előző nemzedék volt, a Museumban tanulmánnyal megtisztelt Bessenyei és Ányos, az atyai mentor, számos lapbéli ajánlás címzettje, Orczy Lőrinc és a hajdani pesti pálosokból kikerült szerzői kör, akikre a Museum II. kötete elsőrendűen épült. E hagyomány azonban nem pusztán vershagyományt jelentett Batsányi számára, hanem erőteljes hazafias elkötelezettséget is, amely közvetlen módon meghatározta az irodalmi produkciót. Ezen indítatás nyomán talált rá Batsányi a hozzá leginkább illő² irodalmi mintára és egyben költőszerepre, Ossziánra. Élete végéig küzdött az anyaggal, hol

1) Erre a vonatkozásra Varga Pál hívta fel figyelmemet, amit ezúton is köszönök neki.

2) Kazinczy is így vélekedett: „Én azt tartom, hogy Osszián jobb kézbe nem akadhatott. Szava, járása s mozdulása s mindene egy régi *rittert* mutat; nincs rajta semmi francia sikló könnyűség, semmi megelőző, elfogadni kész ajánlóság; tiszta s velős magyarsággal szól és ír, noha akcentusa elárulja, hogy közelébb született a stíriai, mint a moldvai hegyekhez, és csudálást érdemlő munkássággal s fáradhatatlansággal bír, azt amit kiád, annak rendi szerint kiköltöteni.” (*Magyarországi utak*, Kassa, 1789. június 22., Orpheus 135.)

költői prózában, hol hexameterben, hol jambusban kísérletezve visszaadásával, hogy végül soha se készüljön el vele (a teljes Ossziánt Kazinczy fordította le és adta ki 1815-ben). Az elérhetetlen mintával való küzdelemben azonban magáévá hasonította az ossziáni világot, különösképpen az ebben a világban megtestesülő költőszerepet.

Pontosabban: a költőszereppel való azonosulás már a kezdet kezdetén megtörténik. Teleki Józsefhez szóló, 1788. november 1-jei levelében írja e nevezetes, sokat idézett sorokat: „Az vala fő s legelső tárgyam, hogy ennek az isteni költőnek szívreható énekei által magyarainkat megihletvén, hazájokra önnön magokra emlékeztessem. Bárdussa akartam lenni magyar nemzetemnek, s a régi kelták történeteiben tükröt tartani polgártársaim eleibe; édes anyám nyelvén akartam siratni erkölcsainknek elhanyaglását, dicsőségünknek kimúlását! mert oly környülállásokban vagyunk, hogy, hacsak teljességgel el nem rontotta már szívünket az idegen maszlag, szükségképpen meg kell illetődnünk egy Hazája veszedelmét oly érzékenyen kesergő öreg vitéznek panaszára.”¹ Batsányi Ossziánban a nyelvi kifejezés újszerű lehetőségei mellett egy erős kisugárzást költőszerepre is rátalált.

Az indíttatás megvolt benne, 1785-ben kiadott *A' Magyaroknak Vitézsége* című könyvecskéje, amely egy századközepi jezsuita szerző munkájának a fordítása s részbeni átdolgozása, előszavában írja: „e' könyvetskének magyar nyelven valo ki-adására magamat azon okból adnám, hogy abban Hazánknek VITÉZEIT Nemzetemmel nyelvünken jobban meg-csmértethetném, és ezeknek, kik Hazájakért és annak dicsőségéért magokat fel-áldozni nem szánták, nemes példáikkal, édes Hazánk reményére nevelkedő Iffiainknak könnyen hajlo sziveket hasonlatos igyekezetekre serkentgetném.”² Ma már jól ismerjük azt a folyamatot, amely a Habsburg-orientációjú jezsuita költészetet a magyar nemesi-rendi szemlélethez közelítette.³ Az e költészetbe tartozó Gasó István-könyvvel Batsányi Pesten, az Orczy-ház szellemi környezetében találkozott. A történelem mint nemzeti példa és az ezt megéneklő költő alakja tehát már Batsányi első munkájának is a középpontjában állt. Ez a tájékozódás talált rá Ossziánban a bárdköltő alakjára.

„A *bárdok* vagy *bárdusok* olyan különös rendbéli emberek voltak az északi népeknél, kik, hivataljok szerint, azoknak jeles cselekedeteiket énekelve magasztalták, versekbe foglalták, s e szerint emlékezeteket a később időkre általküldötték. Ezek az énekek egyszersmind történetes könyvek helyett szolgáltak nekik; és annál több hitelt érdemlertének, minthogy azoknak szerzőik a megénekelte dolgoknak többnyire szemmel-látó tanúi voltak. Akkoriban a muzsika és poézis a politikának fő eszközei voltak; és egyenesen a nemes erkölcsnek terjesztését és a nemzeti jó szokásoknak s szabadságnak fenntartását arányozták” – írja Batsányi 1789-es Osszián-fordítása, a *Kárhoth* előbeszédében (I. 390.). Itt elszakad Osszián egyéni alakjától, s általában egy költőtípusról beszél, amely főleg az északi népek költészetében volt domináns (bár megemlíti, hogy a magyaroknál is vannak ezek létére utaló nyomok). Az ossziáni bárdköltő nagyhatású szerepnek bizonyult a német irodalomban is (pl. Klopstock,

1) Idézi BJÖM. I. 529.

2) BJÖM. II. 12.

3) BJÖM. II. 422–424.

Kretschmann, Gerstenberg), s ezt adaptálta az osztrák bárdköltészet, a bécsi jezsuita költészeti hagyomány alapján. Magyarországra Denis közvetítette nagy hatással, aki „a jezsuita-költészet antikizáló s kegyesen hősiecs formáiba stilizálja a kelta bárd énekeit; aztán Sined névvel maga is bárdná alakul, úttörője s mintája lesz az osztrák monarchista bárdköltészetnek”.¹

Batsányi szerepválasztása ebbe a költői vonulatba illeszkedik bele. A Magyar Museum *Bé-vezetésében* is a nemzeti múltba való visszatekintéssel kezd irodalmi elképzeléseinek vázolásába (s éppen ez az a rész, amely nem volt meg Kazinczy első változatában). A múltból a hősiecs dicső példáit, majd a visszavonás okozta pusztításokat emeli ki, alapvetően a jövőre vetett tekintettel: intésként a jelen magyarjaihoz, akiknek kezében van a jövő. Ez a vonatkozás azonban a bárdköltői szerep másik alakváltozatával hozható összefüggésbe, azzal, amely Batsányi költészetében majd *A látó* szerepkörében tárgyasult. A bárd a múlt eseményeit énekl meg, a hajdanvolt nemzeti nagyságot, az annak elveszése feletti fájdalmat s az ebből fakadó morális intést a jelenhez. A jövőre a látnok veti a tekintetét. A vátesz-költői szerepet archaikus hagyományok közvetítették, legjelesebben a próféták bibliai alakjában öltött testet, de az antik görög költészetben ezt a szerepet töltötte be Pindaros is. E szerep zökkenőmentesen illeszkedhetett a bárd szerepéhez, hiszen a nemzet sorskérdéseit megszólaltató énekest formált meg mindkettő. A múlt, illetve a jövő felé való fordulás egyaránt a jelenhez szóló intés pozíciójából történt, a múlt lelkesítő vagy intő példái és a jövő pespektívája a hazafiak mozgósítására szolgálnak. A bárd és látnok költő a Haza szószólója, múlt és jövő titkainak tudójaként.

Szerkesztés, kiadói gyakorlat és új program

A II. kötet 1. száma e kezdettől domináns szerep jegyében szerkesztődött az 1790-es tavaszi hazafüti forrongás időszakában, s jelent meg az országgyűlés összetülésének idejére, júniusra. A közlemények jelentős részét áthatja a közvetlen politikum (itt jelenik meg pl. Batsányinak a *Franciaországi változásokra* vagy a *T. N. Abaúj vármegye örömnépeire* című verse, Baróti hasonló tárgyú költeményével párban), s domináns szerephez jut a bárdköltői attitűd a hajdani dicsőségre való visszarévedésben és a korcsosulás réme általi mozgósításban (l. pl. Batsányi *Serkentő választ*át vagy Baróti talán leghíresebb versét, az *Egy le-dőlt dió-fához*t).²

1) BJÖM. I. 527.

2) A szemléleti háttérre e versek esetében a republikánus beszédmód jelenti (l. erre nézve Takáts József: *Politikai beszédmódok a magyar 19. század elején*, in ItK 1998., 668–686.; Debreczeni Attila: *Nemzet és identitás a 18. század második felében*, in ItK 2001., 531–537.). Helyet kap itt a török háborúk témája, a dicső győzelmek megénekelésével (Szentjóbi: *Loudon és Koburg győzedelmekre*), Barcsay és Ányos levélváltása a hadakozásokról általában, de még a fordítások is a vitészséghez, hazafütséghez kötődnek (l. Virág Horatius- vagy Kreskay Metastasio-fordítását, illetve ide sorolható még Ráday Zrínyi-átírata). A nem közvetlenül aktuális közlemények egytől egyig a komoly tudományokhoz kötődnek (Verseyhy: *A Terentüsről* című tankölteménye, vagy Barcsay üdvözlőverse a budai universitas kapcsán). A tülnyomórész

Ez a közvetlenül aktuálpolitikai tendencia azonban nem folytatódott, nem folytatható a következő számokban, mert mintegy másfél évnyi szünet állott be a megjelenésben, amely időszak alatt jelentősen megváltoztak a körülmények. A szűkebbre szabott, de változatlan hagyományt képviselő versanyag mellett a publicisztika egy-két közleményben jelent inkább csak meg, valamint szerkesztői jegyzetek formájában. A továbbiakban a szélesebb értelemben vett tudományosság kapott jelentősebb teret a folyóirat hasábjain, nagyobb lélegzetű (leginkább folytatásokban közölt) történeti és esztétikai tárgyú írások formájában. Mindez az újraformálódó program jellegzetességeinek megfelelően történt.

Batsányi koncepciója ugyanis a *Bé-vezetés*ben megfogalmazottakhoz képest jelentősen átalakult, ahogy arról a folyóirat második kötetének programírása, az 1791 őszi önállóan megjelentetett *Tudósíttás* tanúskodik. A *Bé-vezetés* a nyelv és a tudományok terjedésének legfőbb akadályaként a pártfogó fejedelmi udvar és a fejlődést irányítani hivatott akadémia hiányát emelte ki, az öntevékeny társaságszervezést vélvén a megoldásnak. A *Tudósíttás* ezeket távoli célként említi csak, megteremtésük sürgetése helyett olyan közvetlenebb feladatok felé fordul (rámutatva az előttük tornyosuló nehézségekre), melyeket így konkretizál: „Nintsenek még a' szükséges utak az Országnak minden részeire ki-tsinálva; nintsenek még t. i. azok a' sok-ágú tsatornák fel-nyitva, mellyek a' Nyelvnek, Tudományoknak, 's Mesterségeknek el-terjesztésére, valamint minden egyéb Országokban, itt-is el-múlthatatlanul meg-kívántatnak. Nintszen a' Tudománybéli Kereskedés fel-állítva, melly által Hazánknek Lakossai ez vagy amaz új munkához, nagy várakozás, költség, és fáradtság nélkül, hozzá juthatnának.” (I. 508.) Nem a fokozatosság hangsúlyozása a leginkább figyelemreméltó a *Tudósíttás*ban, hanem az, hogy a tudományok előmozdításában a központosított szervezet, az akadémia (és a hozzávezető társaságszervezés) helyén a „Tudománybéli Kereskedés” és annak szervezeti-gazdasági feltételei állnak elsődleges tényezőként. Ez a gyökeresen eltérő szemléletmód nem kis mértékben a Magyar Museum Kassára való áthelyezésének és egészen új alapokra való építésének a tapasztalataiból fakad.

A második kötet első számával egy küllemében, koncepciójában és szerzőgárdájában megújult Magyar Museum került az olvasók kezébe. Eladdig a lap a nyomdász vállalkozásaként készült, ezzel szakított most Batsányi, lassan érlelve ki a teljesen új elgondolást. Először csak másik nyomdászra gondolt, majd támogatók után nézett (Széchényi Ferencet meg is nyerte), közben egy, a Bessenyeiék nyomdokait követő társaság tervével is kacérkodott, Sándor Lipót védnöksége alatt, végül az előfizetői rendszer és a saját kiadás mellett döntött, átvezervén így a folyóiratot a modern nyilvánosság létmódjába. A második kötet végéhez csatolt előfizetői névsor 326 nevet tartalmaz, s habár a pénz beszédésével akadtak gondok, ez mégis jelentősnek mondható szám. S ha ehhez hozzávesszük, hogy a terjesztésben a posta mellett a könyvkötők és könyvkereskedők is részt vettek, továbbá literátorokból és vármegyei tisztségviselők közül álló kiterjedt hálózat segítette Batsányit, akkor az a benyomás alakulhat ki bennünk, hogy az első magyar irodalmi folyóirat nemcsak patrióta tettként értékelhe-

verses anyag kizárólag a Batsányi által vállalt kettős osztatú (magyaros és deákos) vershagyományt képviseli.

tő, hanem üzleti vállalkozásként is figyelemreméltó, az érdektelenség legalábbis nem sorolható a megszűnés okai közé. A „Tudománybéli Kereskedés” programja tehát Batsányi saját szerkesztői-kiadói tapasztalatainak a nyomán formálódott ki.

Mindazonáltal jól látható még a *Tudósítás*ban a Bessenyei örökség hatása, hiszen a lap céljainak rételes felsorolásakor a következő hat tárgykör kerül elő: „*Minden-féle költeményes dolgok, A' Muzsika, Az Eszhetika, vagy Jó Ízlésről való Tudomány, A' kritika, különösen véve, A' józan Filozofia, Tudománybéli nevezetes történetek*” (I. 510–511.). Jellegzetesen összeolvad itt tudomány és irodalom, s ez az alapkoncepció következetesen érvényesül a folyóirat második kötetében, amelyben feltűnően megszorodnak a folytatásosan közölt esztétikai, illetve történeti tárgyú értekezések. Nem feledhető azonban, hogy itt már maguk a szemléleti keretek módosultak: nem a Bessenyei-örökség keretei foglalják magukban az új elemeket, hanem éppen a Bessenyei-örökség elemei illeszkednek egy új koncepció kereteibe. Ez az új elgondolás nem egyértelműen az önelvű irodalmiság irányába mutat, hiszen a irodalom feladatául a nemzet szolgálatát szabja, a nemzet fogalma pedig új identitásszerkezet (egyfajta átmeneti etnikulturális identitás¹) mentén kristályosodik ki.

A Haza fogalmának új definíciója

A *Bé-vezetés*ben a nemzetek a tökéletesség különböző fokozatain helyezkednek el, a magyar nyelv kiműveléséhez a nyugati nemzetek követése jelenti a példát, így juttathatjuk el a magyart is a tökéletesség mind magasabb fokaira. A nyugati nemzetek mintája néhány sor erejéig a *Tudósítás*ban is megjelenik, de egészen más összefüggésben, mint pár évvel korábban. A most élre emelt gondolat ugyanis így hangzik: „A' Népeket nem tsak az Országoknak határai választyák-el, 's különböztetik-meg egymástól. A' gondolkodásnak módgya, az erköltsök, 's úgy nevezetett nemzeti szokások; a' nyelv, a' törvény, a' ruha: ezek tesznek leg-inkább külömbiséget közöttük. A' Nyelv pedig különös természeti jele, béllyege, 's fenn-tartója minden Nemzetnek. Ennek virágzásától, vagy meg-vettetésétől, függ mindeniknek boldog, vagy boldogtalan sorsa.” (I. 507.) Jól látszik, hogy a korábbi összefüggést, amelyet a tökéletességhoz való viszony teremtett, felváltotta egy oppozíció, amely a saját és az idegen között feszül, egészen újszerű identitásszerkezetet teremtve ezáltal. Ez átértelmezte a nyelv szerepét is, a nyelv immár a nemzet különös természeti jele, s nem eszköze a tudományoknak a tökéletességhoz vezető úton.

Az etnikulturális identitás alapvetően oppozíciós logikája működik itt, ami az 1780-as, 1790-es évek fordulóján időlegesen más szerzőknél is jellemzővé válik. „A' naponként Hazánkba sereglő sok gyűlévész népnek bitang nyelvéttől lenyomattatik; ismét majmaik leszünk a' Németeknek, 's nyelvünkkel, öltözetünkkel egyetemben nemzeti erköltseinket-is le- tesszük. Ennek a' maszlagnak most lehet elejét venni” –

1) E fogalomról l. Debreczeni Attila: *Nemzet és identitás a 18. század második felében*, in ItK 2001., 545–546.

írja Batsányi (I. 338.).¹ A Mindenes Gyűjtemény cikkében nagyon hasonló megfogalmazást találunk: „Valósággal nagy meg-utálása az egész Magyar Nemzetnek, hogy holmi idegenek egy páltzával bé-jönek Hazánkba, itt Kelnerekké, Vendégfogadó-sokká, Kalmárokká lesznek, a' szegény Magyar Népnek 'sírjával fel-híznak, meg-gazdagodnak, 's még tsak annyira sem méltóztatják Nemzetünket, hogy nyelvünket meg-tanílnák.”² Az Uránia Bézézetésében a nyelv „az a' *Végvár*, a' mely az Idegent, míg Idegen, el-tíltt Határinktól, vagy Haza-fivá által változtat”.³ Nem kevés további példa lenne még említhető a kor kiterjedt pasquillus-irodalmából is. Nyilvánvaló e megfogalmazásokban az aktuálpolitikai vonatkozás, a németellenesség, de jól látható az is, hogy az érvrendszer túlmutat ennek „kurucos” karakterén.

„Ha a' Magyar Nyelvet hozzuk-bé, állani fogunk: ha a' Deák Nyelv hozatik-vissza, később vagy elébb el-öl az idegenek özöne, 's Nemzetünk korts-zürzavar lessz” – írja Kazinczy Fáy Ágoston beszédéhez fűzött kommentárjában.⁴ A soknemzetiségű állam ténye addig éppen a latin mint államnyelv evidenciáját vonta maga után a közgondolkodásban. A fenti érvelés éppen megfordítja a dolgot: a latin visszahozatalával a magyar nyelv nemzetet megtartó ereje sérülne, s így felmorzsolná az idegenek. A kor államnyelvi harcai kapcsán igen élesen vetődött fel ez a probléma. A *védelmezettett magyar nyelvről* szóló recenziójában írja Batsányi, hogy „egyik Európai Országnak sints olly nagy szüksége egy *Nemzeti Nyelvre*, mint a' Magyar Birodalomnak; mivel-hogy egyik sints olly temérdek sok-féle nyelven 's hiti-valláson lévő népekből össze-alkotva” (I. 364.), majd Forgách Miklóshoz szóló nyílt levelében így fogalmaz: „Ha egyszer sok-féle, szép, tudós Könyveink lesznek; ha Nyelvünknek illendő betse lesz: majd önként fogják azt még az Idegen-Országbeliek-is tanulni. Általlátták majd a' Horvátok 's Tótok is, hogy tanátsosabb, egy költséges holt nyelv helyett azon Nemzetnek élő nyelvét tanulniok, 's ügyöket rajta folytatniok, mellynek koronája 's védelme alatt bátorságos, szabad életet élnek.” (I. 338.).⁵ Az önmeghatározás jellegzetesen *kontrasztív*, s itt nem pusztán a latinnal való szembeállítás a lényeges immár: a magyar nyelv „idegen maszlag” általi veszélyeztetettsége, az „elkorcsosulás” réme

1) Ugyancsak „idegen maszlag”-ról beszél Telekihez írott 1788. november 1-jei levelében is (BJÖM. I. 529.), s nagyon hasonlóan fogalmaz egyik verse jegyzetében, a Magyar Museum hasábjain: „A' többek között a' végre hozták-bé Hazánkba az Emberi Nemzetnek ama' seprejét, a' Svábságot, hogy Népünket a' föld-mivelésre tanítsa, és (a' mint a' Szomszédok mondani szokták) erköltseinek durvaságából ki-vetkeztesse!! – Lehet-e egy szabad-érzésű Hazafinak, sőt önnön magának a' természetnek, bosszontására nagyobbat gondolni?” (I. 286–287.)

2) 1790. III. 153., l. még ugyanezt a gondolatmenetet Péczeli Orpheusban (219–221.) megjelent alkalmi versében is: „Nemzetünk sínlődött e' nagy nyavalyában / Hogy idegen volt ő saját Hazájában. / Tsak a' neve volt-meg, hogy Magyarnek hívták, / De a' Haza zsírját idegenek szívták.”

3) *Első folyóirataink: Urania*, kiad. Szilágyi Márton, Debrecen, 1999, 15.

4) Orpheus 59.

5) A Mindenes Gyűjtemény cikkében is azt olvashatjuk, hogy „abban áll a' Nemzet' ditsősége, [...] hogy a' mi nyelvünk legyen a' maga Hazájában az első, 's a' mi Literatúránkat ne tsak meg-csmérjék, hanem betsűjék is az idegen Nemzetek.” (1790. IV. 47.)

válí az egyik fő elemmé. A nyelv nem organizmus, mely individuummá tesz a többi nemzet között, hanem zárt rendszer, amely elválaszt azoktól. Annak eszköze, hogy meggrajzolhatóak legyenek egy új közösség határvonalai. A nyelv *közös használata* a definitív elem, nem maga a nyelv mint kulturális önelv, s így a középpontba az állam kerül, mint a modern értelemben vett nemzet megtestesülése.¹

A magyar közgondolkodásban az állam hagyományosan a *regnum* és a *dinasztia* közötti megosztottságban létezett, mint egy hajdani államkeret (regnum Hungariae) fikciója, s mint a (Habsburg) birodalom valós államszervezete. Ami van, azzal nem lehet feltétlenül azonosulni, amivel pedig lehetne, az csak volt: egy új identitás kristályosítási pontja valahol a kettő között helyezkedhet el, mindkettőhöz kötődve. Az etnokulturális elv ezt a valamit volt képes körvonalazni, ezért változott meg a helyi értéke. Egy nagyobb társadalmi-politikai egység identitását, amely betöltheti a politikai filozófia modern (egységes és oszthatatlan) nemzetfogalma által teremtett üres helyet az identitások hálójában. A Haza szimbólumát a mindenki számára egységes és oszthatatlan magyar–ország kapcsolat kezdi meghódítani, amely egyszerre teremt MI–ŐK oppozíciót politikai (ország)határ és etnokulturális határ(vonal) mentén. Világos a folytonossága a regnum történeti fikciójával és közjogi artikulációjával, de az etnokulturális identitással való összeszővődöttségében egészen új minőséget képvisel. Batsányi, a bárdköltő archetipikus szerepét a Haza eme újszerű fogalma jegyében formálta át, s közben, a Magyar Museum szerkesztésével és kiadásával alternatívát képezett² a hagyományos litterae-fogalom megújulásának Kazinczy-féle útjával szemben.

1) L. minderről részletesen Debreczeni Attila: *Nemzet és identitás a 18. század második felében*, in: *ItK* 2001., 547–552.

2) Batsányi irodalomszemléletének, irodalomfogalmának érdekes megközelítését jelenti Labádi Gergely dolgozata, amely a Batsányi-peranyag alapján vizsgálja az irodalmi szövegek irodalmon belüli és kívüli olvasásának egyaránt adekvát lehetőségeit (*Nomen captivi et status: Joannes Batsányi, auctor et poeta*, in: *klasszikus – magyar – irodalom – történet*, szerk. Dajkó Pál és Labádi Gergely, Szeged, 2003, 269–306., főleg 283–285).

JEGYZETEK

A Magyar Museum története

A TÁRSASÁG MŰKÖDÉSE

Társaságalapítás

Csak abban lehetünk biztosak, hogy a folyóiratot kiadó kassai társaság megalakulása 1787. november 13-án történt. A három jelenlévő, a megalakuló társaság három tagja e tekintetben egybehangzóan nyilatkozik: Kazinczy a *Pályám emlékezetében*, Batsányi Ráday Gedeonnak írott 1788. április 22-i levelében, Baróti Szabó Dávid a Magyar Museum 1. számának élén álló *Társaság-kötés* című verse alcímében nevezi meg ezt a dátumot.¹ A további mozzanatokat illetően részben Kazinczy önellentmondó leírásaira, részben Batsányi ezektől ugyancsak eltérő megnyilatkozásaira vagyunk utalva. A két szerkesztő kései emlékezései természetesen abban sem egyeznek, hogy ki volt az „ötletgazda”.

„Azt legalább senki sem tagadhattya, hogy a mi Társaságunk volt a kezdő. Mi törtük-meg a jeget: mi emeltünk, úgy szólván; zászlót hazafi-társainknak, nemzeti nyelvünk' szent ügyének hathatós védelmére” – jelenti ki Batsányi húsz év múltán a Magyar Museum megalapítására utalva.² 1795. április 28-án keltezett védőiratában pedig azt írja, hogy mikor 1787-ben Kassára ment, megfogadta atyai jótevője és pártfogója, Orczy Lőrinc tanácsát: „Ő, midőn Pestről az említett városba távozóban voltam, több ízben tanácsolta és lelkemre kötötte, hogy társuljak az irodalom ottani művelőivel, név szerint jelesül a híres hazai költővel: Baróti Szabó Dávid tanárral; és valami árkádiái társaságfélét alapítsunk azért, hogy az irodalom ügyét közös erővel mozdítsuk elő, és más honpolgároknak is ösztönzést adjunk példánkkal, s idők múltával talán valami effajta nagyobb vállalkozásnak alapjait is megvesszük. Tehát barátainkkal tanácsot tartva, abban állapodtunk meg, hogy a mondott célt előmozdító művecskéinket összegyűjtjük és nyomtatásban is elszélesztjük.”³ Kazinczynak ugyan csak határozott elképzelései voltak egy folyóirat alapításával kapcsolatban; amint a *Pályám emlékezetében* írja Ráday Gedeonnal folytatott beszélgetései kapcsán: „egy folyóírást készülgetek kiadni, mely bírálgassa megjelent munkáinkat [...] Ráday örökle készületimnek”.⁴ Semmi nem cáfolja, hogy valóban mindketten foglalkoztak társaság-

1) KazMűv. I. 300.; BLév. Molnár 85.; valamint I. 17.

2) *Előszó*, 1808, BJÖM. III. 24. (A „mi” persze vonatkozhat – s nyilván vonatkozik is – Kazinczyra, de Batsányi sem itt, sem másutt nem írta le Kazinczy nevét. Ő az elhallgatást választotta, szemben egykori társával, aki inkább a kibeszélés híveként mutatkozott, sokszor emlegetvén Batsányit...) Batsányi másutt is hasonlóképp jelöli ki a folyóirat jelentőségét: „a Magyar Museummal irodalmunk új korszaka kezdődött meg” (*Menőírás*, BJÖM. II. 559., latinul: 302.).

3) BJÖM. II. 559. (az eredeti latin szöveg: 301–302.). Batsányi Orczy Lőrincnek írott korabeli levele is megerősíti ezt az emlékezést (BLév. Szilágyi 314.).

4) KazMűv. I. 300.

alakítási és folyóirat-alapítási tervekkel, ilyen elképzelésekről mások esetében is tudunk (l. pl. ugyanebből a körből Ráday Gedeont vagy Horváth Ádámot¹). Az pedig szinte természetes a fejlemények ismeretében, hogy utólag mindketten maguknak tulajdonították a kezdeményező szerepet.

A nevezetes nap estjének történéseit Kazinczy kései leírásaiból ismerjük, ezek azonban különféle mozzanatokban eltérnek egymástól. Egy kimondottan e tárgyban, harmadik személyben fogalmazott feljegyzésében ez olvasható: „Kassán lakván minden héten legalább két estve ő [Kazinczy] és Batsányi öszvegyűlének Baróti Szabó Dávid Rhetoricát tanított Professornál. Kazinczy sok ízben buzdította Szabót, hogy kezdenének ilyl Írást, 's azt állította, hogy azt csak merni kell; [...] Egy estve Batsányi nem vala jelen, 's Kazinczy szerencsés vala rá venni a' szándékra Szabót.”² Toldy Ferencnek írott 1827. január 25-i levelében a vonatkozó rész így hangzik: „Mindig együtt valánk estve. [...] Egy estve nem vala jelen Bacsányi. Mondám Szabónak, hogy én holnapos írást kezdek.”³ Fél évvel később, ugyancsak Toldynak: „Egy estve Barótinál valék, 's kértem álljunk össze, 's eresszünk-ki egy Holnapos-Írást.”⁴ Mindez a *Pályám emlékezetében*: „Egy estve (1787. november 13-d.) meglátogatám Barótit. Felmelegülve a beszédben, tudatám vele, mit forgatok. [...] Nagy örömmel vette a hírt”.⁵ Az elbeszélte mozzanat (Kazinczy ráveszi Barótit a folyóirat alapítására) azonos, a modalitásban azonban különbségek fedezhetők fel (*buzdította; kezdek; kértem; tudatám vele*), miként abban is, hogy a javaslat akkor és ott született-e meg vagy folyamatos győzködés után állott kötélnak Baróti.

Az est további eseményeit illetően is hasonló bizonytalanságban maradunk a visszaemlékezések változatait olvasván. A *Pályám emlékezetében* kerek történetté összeállt eseménysor lényege az, hogy a folyóirat alapításában éppen megegyezett Kazinczy és Baróti, mikor megérkezett Batsányi, aki szintén társult, de három feltételt támasztva: 1. először csak hármuk munkái jelenjenek meg; 2. többségi szavazás döntsön a vitás kérdésekben; 3. az ypszilonista helyesírást kövessék (tehát pl. nem *barátja*, hanem *baráttya* irasson mindenki által). A *Pályám emlékezetében* azonban az első kötet, míg a kéziratos feljegyzésben az első füzet neveztetik meg, mint amiben csak hármuk munkái szerepelnének; továbbá Batsányi ypszilonista helyesíráásra vonatkozó javaslatát Kazinczy csak a kéziratos feljegyzésben fogadja el végül, hogy elháruljon a kiadás elől az akadály, a *Pályám emlékezetében* úgy nyilatkozik, hogy „tudományos kérdések eldöntését nem a voksok többségétől, hanem a voksok jobbságától kell felfüggeszteni”.⁶ Az előbeszédre vonatkozóan ezt követően így folytatódik önéletírása: „Másnap felovásám előttök *Előbeszédemet*, mely régolta készen állott”.⁷ A feljegyzés szerint még

1) Ráday levele Kazinczynak, 1788. február 15. (KazLev. I. 165.); Horváth levele Barótihoz (Abafi Lajos: *Horváth Ádám és a Magyar Múzeum*, Figyelő XVIII., 1885., 11–12.).

2) OSZK. Quart. Hung. 1238. 1–2., l. KazLev. XXXIII. 415.

3) KazLev. XX. 192.

4) KazLev. XX. 322.

5) KazMűv. I. 300.

6) KazMűv. I. 301.

7) Uo.

Batsányi megérkezése előtt Baróti Szabó bízta rá Kazinczyra, „hogy írná meg a 'Praefatiót',¹ a Toldynak írott levélben az szerepel, hogy „Baróti és Bacsányi magoktól bízák reám az Előbeszéd' dolgozását, nem az én kérésemre. Felolvastam. Elfogadtattott.”² Hogy végül is mikor és kinek, minek a hatására keletkezett az előbeszéd, nem deríthető ki, csak annyi bizonyos, hogy Kazinczy írt egy előbeszédet,³ s hogy a folyóiratot illetően ötletgazdaként, a lap valóságos alapítójaként jelenítette meg magát mindig.

Társaságszervezés és meghasonlás

A három alapító tag 1788-ban – a kizárólag általuk jegyzett első szám megjelenéséig eltelt egy év során – többeket meghívott a társaságba, kereste a kapcsolatot a lehetséges támogatókkal és literátorokkal. Ráday megnyerését már a társaságkötés estéjén elhárították,⁴ s erre biztatta Kazinczyt Kovachich Márton György is (mondván, Ráday a nyáron hasonló tervről tett említést⁵). Kovachichot ugyanis Kazinczy tájékoztatta a társaság megalakulásáról, s egyben kérte, hogy az folyóiratában, a német nyelvű *Merkur von Ungarn*-ban adjon hírt erről az eseményről.⁶ Rádayt meghívták tehát, s ő 1789. február 15-i levelében igenlően nyilatkozott.⁷ Javasolta egyúttal a munkatársak számának növelését és ismert tekintélyek bevonását (Teleki Józsefet és Ádámot, Orczy Lőrincet, Pálffy Károly kancellárt említi). Kazinczy szervezőmunkáját jobbra csak válaszlevelekből ismerjük, májusban Molnár János ajánlotta magát, Szentgyörgyi István pedig további tájékoztatást kért,⁸ júniusban Prónay László emelkedett hangon dicsőítette Kazinczy érdemeit, jelezvén, hogy várja a tervezett lap számait.⁹ Földi János Ráday ismeretsége által került közel a társasághoz, mint korrektor és mint szerző, Horváth Ádám pedig Földi közvetítését követően jelentkezett 1788. május 30-i levelében Baróti Szabó Dávidnál.¹⁰ Utóbb Kazinczynak írott október 6-i válaszlevelében köszönte a társaságba való meghívást, s munkáit ígérte.¹¹ Batsányi Rádaynak 1788. november 1-jén arról számol be, hogy Horváth Ádámtól kaptak is kisebb darabokat, Földi most nem ígért újakat, de mégis számítanak rá, valamint társaként hívják Teleki

1) KazLev. XXIII. 415.

2) KazLev. XX. 323.

3) Kéziratban német és magyar nyelven is fennmaradt a szöveg, a magyar változatot l. a Függelékben.

4) KazMűv. I. 301.

5) KazLev. I. 156–157.

6) 1787. december 17., KazLev. I. 154.

7) KazLev. I. 165.

8) KazLev. I. 177., 178. Molnár János küldött is darabokat, de anonimitást kérve, ezért nem jelentették meg (Kazinczy Rádaynak, 1789. január 3., KazLev. I. 247.).

9) KazLev. I. 189–190. E levelet adta ki az Orpheusban Kazinczy, a Magyar Museumra utaló megjegyzés nélkül (Orpheus 12–13.).

10) L. Ábafi Lajos: *Horváth Ádám és a Magyar Museum*, Figyelő XVIII., 1885., 11–16.

11) KazLev. I. 220–223.

Józsefet és Orczy Lőrinc közreműködését is remélik¹ (Batsányi Telekinek írott, ugyancsak november 1-jei keltezésű levele fenn is maradt²). Orczy hamarosan küldött kisebb darabokat, s Teleki is megígérte ezt.³ Kazinczy korabeli kéziratos jegyzete a három alapító mellett Rádayn és Molnár Jánoson kívül még Vécsey Miklóst nevezi meg tagként.⁴

A társaságszervezési igyekezetek ellenére az első számok szerzői köre szűk maradt és jól látható a közvetlen személyi kapcsolatok meghatározó szerepe. Az első számot az alapító hármas jegyezte, a továbbiakban is csak ők és Ráday szerepelt több közleménnyel a lapban. Mellettük Horváth és Földi, két kassai illetőségű szerző, Szuhányi Ferenc és Simai Kristóf, a Ráday mellett korrektorként feltűnő Verseghy, s Batsányi patrónusa, Orczy Lőrinc egy-egy darabja jelent meg. A magát ugyancsak egy verssel képviseltető nagyváradi tanító, Szentjóni Szabó László Baróttal már 1786 óta kapcsolatban állt, s Kazinczyval való ismeretsége is 1789 előttre tehető.⁵ A társaság az első időben tehát nyilvánvalóan a Baróti–Batsányi–Kazinczy kassai hármasra és Ráday Gedeonra épült, s ezen belül a két ifjú játszotta a vezérszerepet. A két idősebb literátor kettőjük rivalizálása közé szorult. Hogy Baróti miként oldotta meg rendkívül kényes helyzetét (a szavazatröbbség elve miatt övé volt a döntő szó), azt csak Kazinczy emlékezőcseiből ismerjük, így ténylegesen nem igazán tudjuk megítélni (bár Kazinczy véleményének bizonyára volt némi alapja).⁶ Ráday Gedeon egyensúlyozó-közvetítő szándéka viszont számtalan példán keresztül megfigyelhető a Ráday–Batsányi és Ráday–Kazinczy párhuzamos levelezésekben, valójában e dokumentumok az elsődleges forrásaink a társaság és a folyóirat történetére nézve.

A Batsányi és Kazinczy közötti viszonyt kezdettől a bizalmatlanság és a rivalizálás fertőzte meg. Már a tervezett folyóirat címét illetően koncepcionális vita folyt közöttük, ami majd Ráday véleménye alapján zárult csak le. Kazinczy előszavában *Magyar Parnassus* néven emlegeti a lapot (az első, *Kassai Műsók* címet áthúzta a kézíraton),⁷ Rádaynak erre reflektáló levelében még nem találunk ellenvéleményt. A társak azonban német mintára, a költészetnél tágabb körre utaló⁸ *Magyar Museum* elnevezés

1) BLév. Molnár 88–89.

2) MTAK. M. Irod. Lev. 2-r. 2.

3) „B. Orczy is küldött némelly darabokat, azzal a' kedves biztatással, hogy Gróff Teleky is küld nem sokára, de azzal a' parantsolattal is, hogy ezek tsak a' 3dik vagy 4dik negyedbe tétessenek.” (Kazinczy Rádaynak, 1789. január 3., KazLev. I. 247.)

4) OSZK., Analekta, I. BJÖM. II. 446.

5) SZLÖK. 19–22.

6) Kazinczy állítása szerint „Baróti és Bacsányi nem két, hanem egy személy voltak”, mert a verstani vitákban Batsányi kiállt Baróti mellett, aki így a lekötellezettjévé vált. Ugyanakkor az is igaz, hogy a többségi elv ellenére sem lett általános a folyóirat első kötetében az ypszilonista helyesírás, Kazinczy szövegei megmaradtak jottistának, Ráday pedig ugyancsak a maga helyesírási gyakorlatát követte.

7) 506.; I. MTAK. Magy. Nyelvtud. 4-r. 41/I. 45a.

8) Ráday Kazinczynak szóló, 1788. február 15-i levelére Baróti utólag ráírta: „Ezen nevezetet azért fogadtuk bé, mivel a Poesison kívül többféle tudományokra vagyon ki terjedése, 's más híres nemzeteknél is az illyféle munkákban homlokírásul véterett fel.” (KazLev. I. 166.)

mellett vannak, s Kazinczy hiába ellenkezik,¹ maga Ráday is emellett teszi le a voksát: „A' szándékban lévő Gyűjteménynek új neve, mely szerint Museumnak nevezetik, iteletem szerint meg maradhat: ugyanis Német Országbanis, hasonló Museum név alatt jó ki egy bizonyos kedves és érdemes Gyűjteményes munka, mely már alkalmas Tomusokból áll, és a' tzellyára nézve az Urak tzellyához nagyon hasonlitt.”²

A cím körüli vitával párhuzamosan zajlott a *Bé-vezetés* átírása miatti konfliktus. Mint láttuk, Kazinczy többféleképpen emlékezett, mikor és kinek a hatására készítette előbeszédét. Az azonban kétségtelen, hogy az első változatot ő írta meg, ezt 1788 januárjában elküldte Ráday Gedeonnak,³ majd később németül Kovachich Márton Györgynek.⁴ Batsányi Rádayhoz írott 1788. április 22-i levelében viszont már ezt olvashatjuk: „Által-küldöm itt Nagyságodnak a' Magyar Museumhoz tartozó *Bé-vezetést*.”⁵ Hogy mi történt a közbeni időben, azt csak Kazinczy interpretációjában ismerjük: eszerint a társak elfogadták az általa írt előbeszédet, majd miközben ő távol volt Kassától, Batsányi átírta azt, s a szavazattöbbség elve alapján bele kellett nyugodnia, hogy ez kerül a folyóirat élére.⁶ A rendelkezésünkre álló kevés adat megerősíteni látszik mindezt: Kazinczy február, március körül valóban távol volt Kassától;⁷ Batsányi a sajátjaként tartotta nyilván a *Bé-vezetést*,⁸ Kazinczy megtagadta azt megjelent formájában.⁹ Kazinczy még az így átdolgozott és áprilisban Rádaynak elküldött változatot illetően is gyanakvó volt, nem történt-e újabb változtatás az ő ismételt utazásai alatt.¹⁰ Más ügyekben is nézeteltérések támadtak közöttük, például Kazinczy Klopstock-fordítása mellett közölni akarta az eredeti német szöveget is, de ezt társai ellenezték, s

- 1) „A' *Museum* nevezete nékem tellyességgel nem tetszett. Engedtem mind az által Társaimnak.” (Kazinczy Rádaynak, 1788. május 19., KazLev. I. 181.)
- 2) Ráday Kazinczynak, 1788. június 2. (KazLev. I. 182.)
- 3) Ráday 1788. január 4-i levelében még nem esik szó az előbeszédéről és a társaságról, február 15-én viszont így reagál: „Mostan pedig ezen levelembe vissza küldöm az Úr igen helyes praefatióját.” (KazLev. I. 166.)
- 4) Kazinczy január 29-i, Kovachichhoz írott levele után, egy újabb (keltezetlen) leveléhez mellékelte az előbeszéd német nyelvű változatát (BJÖM. II. 440.).
- 5) BLev. Molnár 85.
- 6) KazMűv. I. 301.
- 7) L. pl. Regmecről keltezett februári levelét (KazLev. I. 168.), illetve Batsányi március 11-i levelét (BLev. Molnár 84.).
- 8) BJÖM. III. 7., 63. A saját példányában a nevét is odaírta a *Bé-vezetés* alá (fotóját l. a BJÖM. II. 97. oldal elejé köve).
- 9) „Aranyka Úr úgy is igazságtalan állításban vagyon, azt tartván hogy a' Bé-Vezetés (a' szerint leg-alább a' mint le-nyomtatott) az én Munkám: [... Batsányi] *Bé-vezetése*met össze bontotta, 's nem hagyván követ köven, materiálémből új *Bé-Vezetést* épített.” (Kazinczy Rádaynak, 1789. március 14., KazLev. I. 300., 303.)
- 10) „Nagyon meg-tsenedesedne nyughatatlanságom, ha Nagyságod Földi Uramat [...] nevemben arra kérni méltóztatna, hogy a' Musaeum Praefatióját már le-nyomtatva nékem által-küldeni ne sajnálja [...] Nékem ennek meg-tekintésére okom vagyon, mert akkor se lévén Kassán, mikor az a' Nyomtatás-végétt le-küldődött, meg-történhetik, hogy előttem esmérletlen változtatások is mehettek belé.” (Kazinczy Rádaynak, 1788. június 21., KazLev. I. 191.)

Rádayt kérték döntőbíróul,¹ aki viszont nem akart beleavatkozni az ügybe,² így hát a német eredeti benne maradt a lapban.

A társaság kettéválása

Az ellentétek idővel nemhogy csillapodtak, hanem a második szám szerkesztése közben tovább éleződtek, amint arra a rendelkezésre álló adatokból következtethetünk. 1788/1789 fordulóján Földi János már a társaság megszűnésétől tartott, s február 5-én írott válaszelevelében örömmel nyugtázta, hogy bár félelmei nem alaptalanok, a szakítás még nem következett be.³ Ugyanekkor azonban már reflektál Kazinczynak egy új társaság felállítását és új folyóirat kiadását illető tervére is,⁴ amiből az is világos, hogy a szétválást csak idő kérdésének tekintette. Elpanaszolja továbbá, hogy Batsányival az elmúlt év őszén már neki is volt konfliktusa (idézi is Batsányi október 18-i levelét), s a 2. számba sem kerültek bele szerelmes tárgyú költeményei. Világosan látja az elvi, ízlésbeli különbséget, s ezt a felekezeti különbséggel kapcsolja össze; a levélben mindvégig nagyon határozott a mi-ők elhatárolás.⁵

A társaság belső ügyeit kevésbé átlátó, mert még csak éppen csatlakozott Horváth Ádám Kazinczynak írott február 7-i válaszelevelében még annak a reményének ad hangot, hogy „talán idővel össze gyalulódunk”⁶, de a következő levélváltás során világossá válik számára, hogy erre már nem lehet számítani.⁷ Miként Földi, úgy

1) Batsányi Rádaynak, 1788. június 23. (BLev. Molnár 87.)

2) Ráday Kazinczynak, 1788. július 28. (KazLev. I. 198.)

3) „Mennyiszer féltém, sóhajtottam, hogy talán e' ditséretes igyekezetet valamely irigység megátolta! Mennyiszer, hogy talán a' Társaknak önnön magok között való nem egygyezése késeltetel vagy, talám, hogy a' nem egygyezésből származott meg-hasonlás ez új jövőst gyenge fővében mindenestől is el-tapodta! [...] Tehát a' miket fellyebb említék, hogy miktől féltém; úgy értem e' Levélből, hogy félelmem mindenben helyes nem volt; de nem is tsalt meg gyanúm egészen. Sajnálom illy akadályjait e' kezdett dolognak! sajnálom, edgyikért az Urért; másikért, azért, mivel igaz leszsz az a' jövőndőlés, melylyel engemet is sokan fenyegettek, hogy az illy szándék a' Magyarok közt hoszszas nem lehet. De tsak ugyan nem szakadt még tehát félbe a' Magyar Museum! és ez énnékem most elég!” (Földi Kazinczynak, 1789. február 5., KazLev. I. 262.)

4) „A' mi már az Urnak most kijelentett tzélját illeti, egy új Periodicus munkának kezdésére: én el-hiszem valósággal, és látom, hogy az Urnak elégséges okai vagynak a' tőlök való el-válás.” (KazLev. I. 264.)

5) „Én nem tolom reájok”; „mit vettek be, és mit hagytak ki”; „az Ur Szabóhoz és Batsányihoz nem illik” (vö. KazLev. I. 261–267.).

6) KazLev. I. 272.

7) Február 21-i levelében írja: „feleltem Társaid ellen lévő nemünemű panaszodra és Pataki Professor Öri és Sz. Györgyi Urakkal indítandó szövetségedre. – Hát imé Veszprémenn keresztül jövőn más Leveledet is veszem, melyben már egy átallyában meg határozod, hogy ki mostad kezedet a' Kassai Társaságból”; „Hogy Szabó és Batsányi egyenességgel vissza élnek, igen nagyon bánom”; „Az újjonnan fel állítandó társaság iránt szent a' gondolatod; de miképpen válsz meg Te is régi Társaidtól szép móddal.” (KazLev. I. 283–285.)

Horváth is tisztán látja, hogy a személyi ellentétek alapvető ízlésbeli különbségekkel fonódnak össze: „Tudom ugyan már jó formánn, mi tetszik Szabónak és Batsányinak; és azt talám megtekekedhetném, hogy mikor neked a' Te gustusod és sok Tudós Hazánkfiái szája ízint valót küldenék, küldhetnék amazoknak is olytant, a' mit ők szeretnek.”¹ Mindezt nem pusztán a Kazinczytól hallottak alapján írja, hanem saját tapasztalataiból is okulva, hiszen ugyanebben az időben levelceket váltott Batsányival, amelyek tudatosították benne a költészetfelfogásban, helyesírási kérdésekben való szemléleti ellentéteket.² Noha Kazinczyval sem ért mindenben egyet, s ezt meg is írja neki, mégis határozottan mellé áll, s szakít Batsányival.

Kazinczyban tehát 1789 elejére megérett a társaságból való kiválás gondolata, s ekkorra már megszületett elképzelése egy új folyóirat megindításáról és egy új társaság szervezéséről. Földi és Horváth reakciói után az első közvetlenül Kazinczytól származó megnyilatkozás Ráday Gedeonnak írott március 14-i levelében található: „én mind gyakori útazásaim miatt, mind egy más okra nézve is, magamat a' Museum úgy nevezett Tagjai között ki-szakasztottam.”³ Ezt követően 1789-ben az Orpheus előkészítése⁴ egyszerre zajlott a Magyar Museum első kötete megjelentetésre váró két számának készítésével. Kazinczy a szerkesztésben valóban nem vett részt,⁵ de adott közlésre a maga és a mások műveiből, igaz, nem mindig közvetlenül Batsányinak,⁶ s Rádayval is folyamatosan egyeztetett mindkét folyóirat ügyében.

A Magyar Museum Kazinczy kiválásával nem rögtön formálódott teljesen Batsányi arculatára. A harmadik szám a *Toldalék* miatt kevesebb anyagot közölt, s Földitől, Horváthtól nem is jelent meg benne semmi, a kassai Szuhányi Ferenc, valamint Ányos Pál, Orczy I.őrinc kaprak inkább helyet a belső négyes szövegei mellett. A negyedik szám viszont az összes nyolc szám között a legszélesebb és legsokrétűbb szerzőgárdát sorakoztatja fel. Helyet kapott itt a belső négyes mellett a Kazinczy köréhez tartozó Horváth és Földi, az ugyancsak Kazinczy által felfedezett Dayka és Döme, de már megjelent a Batsányival tartó Virág Benedek, Verseghy, Szuhányi, s újként jelentke-

1) Horváth Kazinczynak, 1789. február 19., *KazLev.* I. 281.

2) Horváth Batsányinak, 1789. január 10. (MTAK. K 757/II. 16.); Batsányi Horváthnak, 1789. február 14. (részletét közli Horváth Ádám egyik Kazinczynak írott levelében, l. *KazLev.* I. 289–290.); Horváth Batsányinak, 1789. február 20. (MTAK. K 757/II. 54., közli egyik Kazinczynak írott levelében, l. *KazLev.* I. 285–289.); Horváth Batsányinak, 1789. április 17. (MTAK. K 757/II. 98., közli egyik Kazinczynak írott levelében, l. *KazLev.* I. 329–335.).

3) *KazLev.* I. 300.

4) Minderről l. Orpheus 389–391.

5) Vö. Kókay 443.

6) Rádaynak még augusztusban küldte el újabb Gessner-fordítását (*KazLev.* I. 449.), Horváth Ádámnak pedig szeptember 19-én írja ezt: „versedet által adtam Szabónak azzal a' kéréssel, hogy vegye fel Museumjoknak 4dik darabjába. Meg-haragudott reám, hogy kértem. Én az Urat magammal egynek tartom, mondá, 's nem szenyvedhetem, hogy magát el-állottnak tartja.” (*KazLev.* I. 470–471.) December 20-án Arankának is hasonlóképpen nyilatkozik: „A' Museum IV. részébe, 's már Landerernek által adott ORPHEUSom (így nevezem hólnap számként kijövendő írásomat) első darabjában egynehány Verseidet tettem belé.” (*KazLev.* I. 519.)

zett a mindkettőjükkel kapcsolatot tartó Aranka György, valamint Orczy Lőrinc és Molnár János is, s a már nem élők közül Ányos és Szilágyi Sámuel. Valószínűleg 1789 végére, az Orpheus első számának elkészülése idejére tisztázódott, ki kivel tart (Batsányi Földinél még 1789 őszén is érdeklődött, mi az oka hallgatásának és műveket kért közlésre). Ez volt az a pont, amikor véglegesen szétvált a két folyóirat és a körjük csoportosuló két szerzőgárda útja. Ráday Gedeon ugyan egyenlő távolságot igyekezett tartani Kazinczytól és Batsányitól a viták során, és a szakítás után is egyaránt támogatta mindkét orgánusmot, de a folyóirat kiadásának Kassára való áthelyezését követően érezhetően eltávolodott Batsányitól, s nem sokkal halála előtt visszakérte tőle a nála lévő kéziratokat.

A második kötet első számával egy küllemében, koncepciójában és szerzőgárdájában megújult Magyar Museum került az olvasók kezébe (igaz, szélesebb körben majd csak jó másfél éves késéssel, 1792 elején). A kiadói és szerkesztői szerepet minden kétséget kizáróan Batsányi töltötte be, aki a folyóirat szerzőgárdáját egy jól meghatározható körből szervezte. Aranka Györgynek írott 1791. augusztus 8-i levelében egész pontosan meghatározza ezt a belső kört: „Szabó Dávid úr alázatosan tiszteli Mélt. Urat. Ő ki légyen, úgy is tudja kedves barátom uram. A többi társak imezek (NB. a Museumra nézv.): mélt. id. gr. Ráday Gedeon úr. Versegi Ferencz expaulinus. Budán privatizál. Nagy tudományú, nyílt elméjű, igaz lelkű derék férfiú. A hárfát úgy veri s e mellett oly szépen énekel, hogy hozzá fogható alig van a hazában erre nézve. Virág Benedek, professor Székesfehérvárott. Ez is expaulinus. Különös jó poéta, mind cadentiás, mind metrumos versekben. Kreskay Imre, expaulinus hasonlóképp, Szatmárott volt az előtt director scholarum. Jó deák és magyar poéta; és szép tudományú jeles ember. Szentjóni Szabó László, néhai rhetorices professor Nagy-Bányán. A minap itt lévén Kassán, emlékezett, hogy van szerencséje személyesen ismérni kedves barátom uramat. Most nyomtatódnak Pesten minden munkái. Ezek a tulajdonképpen való tagjai társaságunknak. Kazinczy úr nincs közöttünk. Maga kezére dolgozik. Isméri kedv. uram barátom az úgynevezett *Orpheust*. Éppen most ad ki ezen munkájában egy mérges recensio formát, Versegi társunk ellen, hol ezt az érdemes embert *pasquillás* s egyéb efféle illetlen titulusokkal érdekli. Be nem jó mikor az ember *sensu abundat!* Mások, kik Museumunkba holmit adnak, többen vagynak.”¹

A vállalt elődök, Ányos, Barcsay és az ugyancsak korábbi hagyományokat képviselő főúri literátorok, Teleki József, Gvadányi, Sándor István tartoznak e szélesebb körbe, míg a társaságot magát Baróti, Ráday, Verseggy, Virág, Kreskay, Szentjóni alkotja. Az első kettő a kezdetektől fogva odatartozott, az először Kazinczynál jelentkező Szentjóni pedig utóbb egyértelműen Batsányit választotta. A többiek esetében feltűnő a visszatérő „expaulinus” megnevezés (s a költő-előd, a tanulmánnyal megtisztelt Ányos Pál is pálos szerzetes volt). A társaság újjászerveződésének hátterében, úgy tűnik, az 1770-es, 1780-as évek fordulóján a magyar irodalomban jelentős szerepet betöltött pesti pálosok kapcsolattrendszere (és ezzel együtt szellemi-ízlésbeli tájékozódása) sejlik fel. Ismeretes, hogy Batsányi szemléletét Pestre kerülése után milyen nagy mértékben meghatározta az Orczy-ház, s az a közeg, amelyhez Orczy Lőrincen keresz-

1) BLév. Toldy 245–246.

től került közel.¹ Ennek az útra bocsátó személyes és eszmei hálózatnak az ereje segíthette Batsányit a kassai Magyar Társaság újjászervezésében és önálló arculatának kialakításában a második kötet első számától kezdődően. Az azonban nem volt kétséges, hogy immár ő a szerkesztő, aki lényegében teljhatalmúan dönt a folyóiratot érintő kérdésekben. Sőt, megkísérelte a kiadó szerepét is ellátni.

A FOLYÓIRAT KIADÁSA

Az első kötet

Egy folyóirat alapításában a szerzői kör, vagyis a társaság kialakítása mellett kitüntetett jelentőséggel bír a kiadó megválasztása is. E választásban nem kis mértékben annak eldöntése nyilvánul meg, hogy ki és hogyan finanszírozza a vállalkozást. Lehetőségeként a korban a saját (szerzői) kiadás mellett a mecenatúra különféle (személyes és intézményi) formái, az előfizetési rendszer, illetve a kiadói magánvállalkozás (s ezek különféle kombinációja) volt adott. A XVIII. század végén a kiadók és nyomdászok funkcionális szétválása még éppen csak megkezdődött, vagyis a magánfinanszírozás lényegében annak a nyomdásznak a vállalkozását és kockázatát jelentette, aki esetleg felvállalta az adott kiadvány megjelenetését.

A kassai társaság a megalapítást követően a folyóirat pesti kiadása mellett döntött. Ezt maga Kazinczy javasolta, mint Ráday 1788. február 15-i válaszeleveléből tudjuk: „azt írja az Úr, hogy azt Cassán (hihető az Akadémiai munkákra nézve) allig lehetne ki nyomtattatni, és így láttzik az Úr Pestről gondolkozni. Itten én, aki a' nyomtatásra való költséget magára vállalná, mást nem reménylhetek a Posonyi Landereren és Weingandon kívül; de úgy tartom, hogy ezekis szeretnék először meg próbálni, mennyi előre való fizetőjük volna”² Jól látható tehát, hogy eme elgondolás szerint egy nyomdász vállalkozásaként jelentetnék meg a lapot, s ehhez keresik a megfelelő partnert, számot vetvén a kor szokásos kockázatesökkentő megoldásaival, az előjegyzési és előfizetési rendszerrel is (subscriptio és prenumeratio). A szerkesztőknek azonban valójában nem volt szándékukban élni e formákkal, s tudomásunk szerint egyik sem valósult meg az első kötet esetében.³

Ráday idézett levelének utóiratában felveti Trattner nevét is, s ajánlja, hogy beszél vele és a többi említett nyomdással. Erre reagálva írja Batsányi Rádaynak 1788. március 11-én: „Éppen ma vevém a' Pesti Trattner Úrnak Levelét, melyben jelenti, hogy munkáinknak Nyomtatását magára vállallya. Mivel azért 15-dik februáriusban Kazintzy Uramhoz bocsátott Levelében azt írja Nagyságod, hogy a' *jövő Vásárkor fog a' Posonyi Landererrel és Weiganddal is az említett nyomtatás iránt szólnani*; tehát (mivel

1) BJÖM. II. 424–425.

2) KazLev. I. 165.

3) „Ha Trattner Uram Subscriptiora akarná ki-adni (mert a' praenumeratio már nints Creditum a' Publicumnál) Nagyságod' intézete szerint a' nyomtatással subscribensekre ne várjon.” (Batsányi Rádaynak, 1788. április 22., BLev. Molnár 86.)

Kazintzy Uram valamelly hivatalbéli Commissioban máshol foglalatoskodik) szükségnek ítéltem lenni, Nagyságodat Trattnernek szándékáról előre tudósítani.”¹ Trattner tehát végül is nem Ráday, hanem Batsányi párhuzamosan folytatott szervezőmunkája eredményeképpen lett a Magyar Museum kiadója. Trattnernek egyébként nem kellett külön engedélyt kérnie a folyóirat kiadására, mivel nem újságként, azaz postán kívánta terjeszteni azt. A Magyar Museum így a könyvterjesztésnek a korban adott csatornáin keresztül juthatott el az olvasókhöz: részben a könyvesbolti forgalomban, részben a könyvkötők bizományosi hálózatán keresztül (főleg vásári alkalmakkor),² továbbá személyes kapcsolatok útján (ez utóbbi fontos szerepére nézve számos adatunk van a korabeli levelezésekben). Egy füzet 20 krajcárba került, igaz, ezt egyes olvasók sokallták.³

A szerkesztők és a nyomdász megállapodtak a kiadás feltételeiről és a formátumról, Batsányi fenti levelében idézte is Trattner e tárgyban hozzá írott levelét: „Így vagynak tulajdon szavai Trattner Uramnak, a' hol jelenti, mitsoda conditiokkal vállallja magára Gyűjteményünknek ki-adását: »*Erstens: zwey* Hefte davon zu drucken, und wenn nach deßen Bekanntmachung sich nur wenige Abnehmer fänden, davon abzustehen. 2-ten der Gesellschaft unentgeltlich 25. Exempl. zu geben, so lange nur unter und bis 200. Stücke davon abgesetzt werden; 40, wenn 250–300 abgehen; endlich 50, wenn die Anzahl 300. übersteigt. 3-ten daß mir gedachte Samlung unter keinem Vorwande entzogen werde, so lange ich sie fortzusetzen gedenke, oder doch in diesem Falle ein ganzen Jahrgang, das ist 4. Hefte geliefert werden. Schriften werden ganz neu (die ich nächstens erwarte) dazugenommen werden, und Papier so gut und schön, als es zu haben ist; das Format beliebe die Gesellschaft selbst zu bestimmen«. Láttya Nagyságod, hogy Trattner megérdemli, hogy reá bízzuk Munkánkat illy igaz és illendő fel-tételek alatt.”⁴ Kikötésként szerepelt tehát az újonnan metszett betű használata, a finomabb papír és a tetszetős nyomtatás, s egy jó ideig azért nem kezdődhetett el a

1) BLev. Molnár 84–85.

2) A nyomdából krúdában, azaz bekötetlen ívekben kikerülő nyomtatványokat a compactorok (könyvkötők) kötötték könyvvé, s árulták bizományban, főleg az országos vásárok idején.

3) „...azt az edgyet batorokodom irni mások után Nagyságodnak, hogy némellyek a' 6. árkusból álló Negyedét drágállják, a' midőn Young két Tomusba 19 garas” – olvashatjuk Benkő Ferenc levelében (KazLev. II. 42.). Batsányi reakciója: „Hogy a' Magyar Muzeum' első negyedét drágállják, éppen nem lehet tsudálni. Kevés magyarnak van még kedve, *hat árkusért húsz krajzárt* adni! *Tíz krajzár*-is elég volna; leg-felylebb-is *tizen-kettő*.” (Batsányi Rádaynak, 1790. április–május, BLev. Németh 200.)

4) BLev. Molnár 84–85. Trattner német levele magyarul: „Először: két füzetet nyomtatni belőle, és ha a megismertetést követően csak kevés vevő jelentkezne, el kell állni az ügylettől. Másodszor: a társaságnak ingyenesen 25 példányt kell adni, amíg 200 alatt marad az eladottak száma; 40-et, ha 250–300 talál vevőre; végül 50-et, ha az eladott példányok száma 300 fölé emelkedik. Harmadszor: a nekem szánt gyűjtemény semmilyen ürrüggyel nem vonható meg tőlem, ameddig folytatni szándékozom; ez esetben egy teljes évfolyam, vagyis 4 füzet szállíttatik. Egészen új írások (melyekre legközelebb számítok) kerülnek bele, a papír olyan jó minőségű és szép kivitelű lesz, amilyen csak beszerezhető; a formáját a társaság maga határozhatja meg, tetszése szerint.”

kiadás, mert még nem érkezett meg az új betűkészlet.¹ A szerkesztők a továbbiakban is törekedtek a formai megjelenés befolyásolására, ismerjük például Batsányi olyan levelét, amelyben még a betűfokozatokra vonatkozóan is részletes instrukciókat ad,² másutt meg például a kék borítóra írandó tartalomjegyzékről rendelkezik.³

A Trattnerrel való kapcsolattartást, a nyomtatás felügyeletét Ráday magára vállalta, folyamatosan közvetítve a kassai szerkesztők instrukcióit a pesti nyomdásznak.⁴ Segítségül maga mellé vette a Pesten orvosnak tanuló Földi Jánost,⁵ aki azonban csak az első szám munkálataiban vett részt, mert utána Szatmáron kapott állást, s elhagyta Pestet, így más után kellett nézni.⁶ Verseghy Ferenc maga jelentkezett,⁷ de aztán betegeskedése és a Duna befagyása miatt (Budáról ugyanis nem juthatott át Pestre) nem tudott bekapcsolódni a 2. szám elkészítésébe, helyette Gindl József, volt pálos szerzetes lett a korrektor.⁸ Ő sem sokáig működhetett azonban, így aztán mégis

- 1) „Trattner betűinek egy része már el érkezett, a többiis, amint reményli, még ez héten el fog érkezni; és így ígéri, hogy annak érkezése után mingyárt hozzá fog a' nyomtatáshoz.” (Ráday Kazinczynak, 1788. június 12., KazLev. I. 187.)
- 2) „A' betűi ebben a' darabban *Cicero* legyen, és a' Citatiokban *Garamond*. Ez talán leg-jobb lessz. A' formatum in 8-majori. [...] Az *Orthographia*, a' mint irattatott, maga mutattya magát a' Szedőnek. NB. a' hol Német Citatiok vagynak, deák betűkkel nyomtattassanak, el-annyira, hogy az egész darabban tsak egyetlen egy Német betű se találtassék.” (Batsányi Rádaynak, 1788. április 22., BLév. Molnár 85.)
- 3) Batsányi Rádaynak, 1788. június 23. (BLév. Molnár 87., 88.)
- 4) „Méltóztatott Nagyságod Levelében ígérni, hogy ha Munkáinkat, hozzá küldendgyük, fog nyomtatásokra vigyázni. Nem-is reménylhetünk volna e' nélkül, hogy számtalan hibák nélkül nyerhetünk volna ki a' sajtó alól Gyűjteményünket.” (Batsányi Rádaynak, 1788. április 22., BLév. Molnár 85.)
- 5) „Ha ugyan tsak a' ki-nyomtatás Pesten találna lenni, tudok itt egy érdemes Medicinát tanuló Ifjat, Földi János Uramat, a' ki örömet magára fogná vállalni a' nyomtatásban szükséges correctiót.” (KazLev. I. 166.)
- 6) „Az Úr levelét az ki-nyomtatatni küldött második Negyeddal edgyütt vettem; hanem minthogy Földi Uram már a' Szatmári Doctorságára el-ment, meg vallom, nem tudom feltalálni, kire bizhassam a' nyomtatásban az Correctiot, ugyanis erre olyan kellene, aki magais ezen munkákban gyönyörködne, én pedig itten magam részéről olyat nem esmérek, minthogy én ámbár szüntelen itt lakom, de mégis kevés ösmerettségem van olyakkal, az kiket arra alkalmasnak itélnék. Járúl ide az is, hogy nintsen az meg küldött írás elég tisztán és correcte leírva: mert ha az pure és igen correcte le volt volna írva, talám magamis által nézhettem volna az Árkusokat és Gantsal corrigáltathattam volna, de így nem merem ezt az fáradságot magamra vállalni. Reménylem azért, minthogy Batsányi uramnak nagyobb ösmerettsége leszen itten, 's azon ösmeretsei közt nagyobb bizodalmais némellyikhez, aki talám az dolgot magára vállalná.” (Ráday Kazinczynak, 1789. január 20., KazLev. I. 254.)
- 7) „Correctornak magát Versegi Expaulinus Ur ajánlotta, Trattner tudja hol lakik” (Kazinczy Rádaynak, 1789. február 2., KazLev. I. 261.).
- 8) „Versegi Uram Corrector benne nem lehetett [a 2. számban], rész szerént azért, hogy Budán lévén szállása, a' Duna ugy el zárt bennünket egymástól, hogy tovább egy hétnél a két város között communicatio nem lehetett; rész szerént pedig azért, hogy ha ezen akadály nem volt volna, nagy erőtlenségben hallom mostan lenni. De mindezzértis semmi hátrálás a' nyomtatásban nem lett, mert kaptunk helyette egy érdemes ex Paulinus Ifjat, kinekis az

Verseghy lépett be.¹ A nyomtatás felügyeletének ez a némiképp zavaros helyzete rányomta bélyegét az első két szám minőségére, több rendbeli hibaigazítót is kellett készíteni, s ezekben még mindig csak kisebb része jelent meg a valóban felfedezhető hibáknak. A Kassa–Pest távolság e tekintetben, úgy tűnik, túl nagyra bizonyult.

A nyomtatás minősége mellett a másik alapvető problémát az jelentette, hogy fokozatosan megromlott a Trattnerrel való kapcsolat. A szerkesztők legfőbb kifogása Trattner ellen a késedelmesség, a korabeli levelezések tele vannak ezirányú panaszokkal.² Komoly hiányosságok történtek a terjesztésben is, sokszor maguk a szerkesztők sem jutottak hozzá a nekik járó példányokhoz.³ A feszültségek egyre élesebb voltára utal az olyan kitétel is, amelyet pl. Batsányi 1789. július 4-i levelében olvashatunk: „Trattner Uramnak nem jó helyen van tehát az agya...” Úgy érezték, elsősorban persze a meghatározó szerepbe kerülő Batsányi, hogy ki vannak szolgáltatva a lapot kiadó nyomdász akaratának. Mint már a Trattnerrel való szakítás után írja: „A' Muzeum' exemplárjainak Kassára való költöztetésére nézve: nem látom okát, miért tselekedtem volna helytelenül, hogy Trattner uramnak szolgálja nem lettem. Elégedgyék-meg vele, hogy az egész társaság, igaz-értelemben pedig, ingyen béresse volt!”⁴ Ez a megfogalmazás

neve Kindel; ámbár az német névnek láttzik, de szintén olyan jó Magyar, mint akár mellyikünk, és egy emberséges ember: reménytem Batsányi Uram ösmerni-is fogja: én eddig szintén olyan Contentus voltam véle, mint Földi Urammal.” (Ráday Kazinczynak, 1789. február 19., KazLev. I. 277–280.)

- 1) „Azon Corrector, mellyről edgyik levelemben irtam, bizonyos nem reményelt uttyára nézve kénytelen volt innen Pestről el menni, és így már most fel-szabadulván az alkalmatlanságtól az Dunais, fel vállalhatta magára Versegi Uram az Correcturát, kit ugyan még nem esmerek, de ditsiretére irhatom, hogy a' második Arkusban, még tsak egy hibát se találhattak szemcím.” (Ráday Kazinczynak, 1789. március 1., KazLev. I. 293–295.)
- 2) „Méltóztassék Nagysád Trattner Uramat siettetni, mert ő igen késedelmes szokott lenni.” (Batsányi Rádaynak, 1788. június 23., BLev. Molnár 88.); „Valóban igen késedelmes ember Trattner Uram. Úgy reménylettük már minden kétség nélkül, hogy a' vásári alkalmatossággal meg-kapjuk az exemplárokat, 's ime! még ki sints nyomtatva.” (Batsányi Rádaynak, 1789. április 11., BLev. Molnár 89–90.)
- 3) „Nem lehet nagyobb nyughatatlansággal semmit várni, mint mi várjuk a' Museum második darabját; bizonyosan tudván azt, hogy már régen ki-jött. Magának is kárt teszen Trattner, hogy azt nem igyekszik el-szélesíteni. Váradon az első darabot sem esmerik-még.” (Kazinczy Rádaynak, 1789. május 9., KazLev. I. 348–349.); „A' múlt Szombati postával irtam Trattner Uramnak, hogy legalább a' mostani Pesti Vásárról haza jövőndő Kassai Kereskedők által küldgye-meg már valahára Exemplarainkat. Hat holnapok után valójában ideje volna már!” (Batsányi Rádaynak, 1789. június 9., BLev. Molnár 92.); „Hogy van a' Museum? és hány Negyedje jött már ki? Mi módon kaphatnám én meg azokat? Én noha nagyon kívánnám; még is mind azonálta e' Levelezésre bódogtalan helyben meg nem tudom azokat szerezni. Innen nem jár senki Pestre.” (Földi Kazinczynak, 1789. augusztus 1., KazLev. I. 400.); „Esedezem Nagyságod előtt, méltóztasson nekem egynehány, mint egygy 4 exemplár Museumot küldetni Trattner által pénzért, de a' 2dik negyed exemplárjai nélkül, mert azokat birom. Bajos dolog, hogy olly későn kapjuk azt. Én kész volnék Trattnernek posta pénzt is fizetni, tsak tenne rendelést éránta.” (Kazinczy Rádaynak, 1790. március 25., KazLev. XXIII. 26.)

- 4) BLev. Németh 200.

igen pontosan rögzíti a kiadó és a szerző-szerkesztő korabeli általános viszonyát: nemhogy honoráriumról nem volt szó, de a nyomdász mintegy kegyet vélt gyakorolni a kiadás felvállalásával. Mindez együttesen érlelhette meg Batsányiban a váltás szükségességének gondolatát 1789 során, lényegében ugyanazon időszakban, amikor az eredeti kassai társaság meghasonlása és szétválása megtörtént.

A második kötet

Az első adataink a folyóirat Kassára való költöztetésének tervéről 1789 decemberéből vannak, akkor Ráday levelében beszámol Kazinczynak a Batsányiról hallott elképzelésről, úgy értelmezvén azt, hogy már az első kötetet sem fejezné be Pesten, Trattnernél.¹ Ráday eme véleményére reagál Batsányi karácsonykor írott levelében: „Soha sem volt énnékem szándékom, hogy ezen negyedet Trattner uramnak ne adgyam; mert azon-kívuil, hogy egyenetlen lett volna a' nyomtatás, fogadásunk-is tartotta, hogy az első esztendő, vagy-is kötetet nálla nyomtattattuk.”² Ugyanakkor itt is megerősíti szándékát, hogy a második kötetet Kassán, Ellingernél akarja nyomtatni, noha már a korábban vonakodó Landerer is ajánlotta magát. Érvelésében első helyen a tetszetősebb formátum, szebb nyomtatási kép ígérete áll, valamint az, hogy Kassán lévén, közvetlen felügyeletet gyakorolhatna a nyomtatás felett.³ Az Ellinger iránti bizalom arra épülhetett, hogy már korábban munkakapcsolatban voltak, Batsányi Teleki Józsefnek szóló 1788. november 1-jei levelében Ellingert ajánlja a grófnak, s csatolja egy lapnyi betűminta-nyomtatványát, amelyen egyébként Batsányi máshonnan nem ismert, néhány soros Osszián-fordítása is szerepel.⁴ A vállalkozását nemrég indított Ellinger azonban tarthatott a folyóirat kiadásának felvállalásától, legalábbis erre vall Batsányi megjegyzése: „De ez az *Ellinger* még nem léphetett elég erős lábra mű-lyével. Azonban csak-ugyan reá áll még-is, ha akarjuk.”⁵

Mindebből az is világosan látszik, hogy Batsányi ekkor még csak a nyomdász-kiadó lecserélését tervezte. Ellinger anyagi természetű vonakodása miatt az is megfordult a

1) „Említette itt ugyan ő Kegyelme [ti. Batsányi], hogy talám Trattner helyett más Typographust választ; de tsak ugyan illendő lett volna, ha tsak az első Tomustis egy Typographussal ki nyomtattatni” (Ráday Kazinczynak, 1789. december 12., KazLev. I. 515.).

2) BLev. Németh 197–198.

3) „...igen szeretnénk, ha itt Kassán *Ellingernél* Mansfeld' *Cicero's Garamond* nevű betűjével nyomtathatnánk: mert ekkor mind a' papiros, mind a' betűk, mind a' nyomtatás tisztább, 's kellemetesebb lenne, 's egyszersmind magunkra nézve-is jobb lenne” (BLev. Németh 197–198.). Batsányi terve tehát az I. kötetben tömegével található súlyos nyomdahibákon túl a nyomtatási kép tetszetősségével is összefügg, kezdetben (nyilván helytakarékosságból) kisebb betűfokozattal szedték verseket, a sorok között kisebb volt a távolság, mindez zsúfoltságot eredményezett, és megnehezítette az olvasást, ahogy azt többen kifogásolták is. A II. kötetben Batsányi orvosolta e problémákat. (Egyébként már az I. kötet 3. negyedének *Toldalékát* is ő maga felügyelhette, mert abban is feltűnően kevés a hiba.)

4) MTAk. M. Irod. Lev. 2-r. 2.

5) BLev. Németh 198.

fejében, hogy csak bér munkára veszi igénybe a nyomdász szolgáltatásait és más kiadót keres: „Strohmayr Urat-is kínáltuk vólt a' minapában, ide való *filialis Factorja* által, hogy ha Ellingernél nyomtatattani fogja, nékie engedgyük.”¹ Erről a változatról azonban nem találunk több adatot, s a második kötet első száma mégis Ellinger kiadásában jelent meg 1790 júniusában. Trattner értesítésével azonban Batsányi nem sietett tiltóttan, Rádayhoz szóló, 1790. július 4-i levelének tanúsága szerint még az új szám megjelenése után sem tette ezt meg: „Nem kétlem, tudtára adatta már Nagyságod Trattner Uramnak, a' Kassai Nyomtatást. Magam-is írok néki, mihelyt időm esik, mert most nyakig vagyok a' foglalatosságban. Ő, úgy hisszük, leg-kevesebbet sem gondol vele, akárhol nyomtattatnyuk.”² Ráday erre vonatkozó reakcióját nem ismerjük, az azonban egyéb (s részben már idézett) megnyilatkozásaiból (valamint Batsányi vála-szaiból) világosan kivehető, hogy nem nézte jó szemmel a Magyar Museum Kassára költöztetését, nyilván saját tevékenysége minősítését is látta ebben. A lap kiadásának további, az eddigieknél még radikálisabb átalakítása pedig végképp ellenére volt, ahogy Batsányi udvarias, de egyre határozottabb hangú védekezéseiből kivehető 1790–1791 folyamán. Végül az utolsó két számból teljesen ki is maradt, s a Batsányinál volt kéziratait is visszakérte.³

A folyóirat Kassára való költöztetése mellett egy másik terv is foglalkoztatta Batsá-nyit (és a literátor közvéleményt) ekkoriban: a tudós társaság, az Akadémia megalapí-tásának a lehetősége. „A' mültt postával íra hozzánk Révai Miklós Úr Győrről, hogy Mélt. Gróf Eszterhazy József Úr a' fiatal Leopold fő-Hertzeget annyira bírta, hogy Társa-ságunknak Pártfogó Feje, és annak helyben-hagyása végett az Attyánál, a' mi kegyes Királyunk-nál, Közben-járónk örömet-is legyen, és arra kére, hogy a' kik az Országban együtt-is másutt-is kisebb Társaságokba öszve-szövetkezvén úgy-is fáradunk már elég sok akadályokkal küszködvn a' Haza' javában, álljunk-öszve egy nagyobb Társaságba, kivált illy Pártfogó alatt, és pedig még az Orzágnak-is örömet léendő reá-állásával 's helyben-hagyásával. Mi véteknék tartottuk volna, nem két kézzel kapni e' szép alkalmatosságon, a' mellyet már rég' időtől fogva olly haszontalan óhajtottunk.”⁴ Ráday mellett beszámolt erről az ígéretesnek látszó kezdeményezésről Kreskay Imrének is, aki azonban a Bessenyei-féle Hazafiúi Magyar Társaság szervezésének részeseként már megtapasztalta a királyi támogatás hiányát.⁵ A terv ezúttal is elakadt.

A második kötet első számának 1790. júniusi megjelenése után másfél évnyi szünet következett, amelynek során a folytatás is bizonytalanná vált.⁶ Ez alatt az idő alatt, a

1) Batsányi Rádaynak, 1790. április 9. (BLev. Molnár 208.)

2) BLev. Molnár 209.

3) Batsányi Rádaynak, 1792. június 1. (BLev. Molnár 214.)

4) Batsányi Rádaynak, 1790[?]. július 2. (BLev. Molnár 214–215.) Figyelemre méltó, hogy e történetben is feltűnik Révai Miklós, aki ekkortájt adta ki Bessenyei János szándékát, s hamarosan megjelentette saját akadémiai tervét is (*Planum erigendae societatis*).

5) Császár Elemér: *Kreskay Imre levele Batsányihoz*, in Itk 1926., 316–318.

6) Földi Kazinczynak, 1790. november 21.: „Szabó László mostanában kétszer is fordult meg nálam. Ő tőle értem, hogy már a Magyar Museum is félbe szakadt Batsányi miatt és magában meghasonlott.” (KazLev. II. 121–123.) Batsányi Arankának, 1791. március 17.: „Örömmel jelenthetem, hogy a Museumot nem csak folytathatom...” (BLev. Toldy 242.).

korabeli levelezésből ítélve 1791 elejére megérett Batsányiban a gondolat, hogy saját kiadásában, vagyis a költségeket felvállalva adja ki a Magyar Museumot. Korábban ezt a lehetőséget csak „jámbor szándéknak” minősítette,¹ de utóbb nem látott más lehetőséget, minthogy maga vegye kézbe a szerkesztés után a kiadás ügyeit is, noha pénze nem lett több. „Azt az egyet fájjaljuk leginkább, hogy a költségnek szűk volta miatt nem adhatjuk szaporábban közre egymás után negyedeinket. Még mind ez ideig sem találkozott a gazdagabb uraságok között, aki egynéhány száz forinttal előmozdítani kívánta volna igyekezetünket; holott fájdalom! a *banderiumok* czifraságira negyven, ötven ezereket sem szántak kiadni. – Most azon vagyok, hogy annyi költséget szerezhessek össze, hogy egy esztendő alatt négy negyedet lehessen nyomtattatni, s a vevőknek postán megküldeni, valamint az idegen országi journalokkal szoktak cselekedni.”² A kiadási költségek felvállalása mellett tehát új elemként jelentkezik Batsányi koncepciójában az is, hogy a terjesztést nem könyvként képzei el, hanem postai úton, azaz előfizetéses rendszerben, a mai értelemben vett folyóiratként.

Ahhoz azonban, hogy elindulhasson a lap kiadása az előfizetéses rendszerben, ami jó esetben a kiadást is finanszírozni képes, indulótőkére volt szükség. A januári panaszok után márciusra kedvező fordulat állott be, többektől kért támogatást, s az ennek nyomán Széchényi Ferencről kapott 200 forintnyi kölcsön megoldást jelentett a Magyar Museum kiadásának újraindítására.³ Az előfizetéses rendszert (*prenumeratio*) azonban nem merté kizárólagosan bevezetni, megengedhetőnek tartotta (nyilván saját kockázatát növelve ezzel) a vásárlási szándékot kinyilvánító előjegyzést is (*subscriptio*): „Hogy a *praenumeratio* még szokatlan Magyar Országban, vagy-is, igazabban szólva, hogy némelly lármás ígéretyű s szavokat meg nem tartó emberek miatt a Nemzetnek nints bizodalma hozzá: jól tudom én-is. De ugyan-azért kell iparkodnunk, hogy szokásba hozhassuk, s hitelt szerezhessünk nékie. Erre nézve: előre való fizetést

1) „Ha nékem pénzem volna, szép papirosra, szép betűkkel, 's a' legjobb íz szerént, magam' költségére nyomtatattván, 12. vagy 14 krajtzáronn adnám; 's mind olvasóink többen lennének, mind pedig tisztességesen nyomtatodnék, nem olly *tsuful*, mint most; pedig a' pénzem-is interessével egygyütt vissza kerülné, de ez tsak egy tehetetlen-erszényű hazafinak *pium desideriumja*!” (Batsányi Rádaynak, 1790. április–május, BLev. Németh 200.)

2) Batsányi Arankának, 1791. január 6. (BLev. Toldy 240.)

3) „200 forintot vettem-fel egy Méltóságtól a magam erszényére, hogy igyekeztem sikeretlen ne légyen. Ezen pénzzel fogom kezdeni; a Negyedeknek árakat pedig olly óltsóra határozni, a mint tsak tetemes károm nélkül lehetőség lészen. [...] Hogy Nagyságodhoz írt levelemben valami kis segélytséget kértem, Versegi Barátomnak javallásából tselekedtem. Ő azt tanátslotta, hogy kérjek minden Társtól egy egy részt a nyomtatásért meg-kívántató költségéből. Láttam előre, hogy ez nehezen fog menni; mind-az-által próbát tettem. Nagyságodhoz és Kreskayhoz írt levelemben tettem említett ez iránt. Kreskay küldött-is valójában, tehetségéhez képest, egy summátskát. A feljebb meg-írt mód szerint azonban már nem lessz szükség az efféle pénzgyűjtésre.” (Batsányi Rádaynak, 1791. március 24., BLev. Eötvös 403–404.) Több korabeli levelében beszámol a 200 forintos kölcsönről (Batsányi Rádaynak, 1791. március 17., BLev. Molnár 210–211.; Batsányi Arankának, 1791. március 17., BLev. Toldy 242.), Széchényit azonban csak 1791 októberében kiadott *Tudósításában* nevezi meg (I. 514.).

tsak azoktól fogok kívánni, a kiknek bizodalnok lessz; a kik pedig pénzeket ki-adni nem merik, azok tsak neveket fogják alá-írhatni. Ha majd látandgyák, hogy van folyamattya a dolognak: bátrabban s számosabban fognak fizetni. Hogy pedig praenumeratio nélkül a postán való meg-küldés ne légyen (Nagysád szavai szerint) éppen lehetetlen, már előre rendelést tettem arról is.”¹ Hasonló értelemben tájékoztatja a közönséget a Magyar Museum újraindulásáról a Hadi és Más Nevezetes Történetek 1791. március 29-i számában megjelent közlemény is, noha az előfizetést nem említi,² ez az elem majd csak az 1791. októberi *Tudósítás*-ban válik hangsúlyossá, ami azonban már a királyi engedély megszerzését követően jelent meg.

A postai terjesztést ugyanis engedélyeztetni kellett. Batsányi még márciusban beadta eziránti kérelmét, április 5-én a helytartótanács rendeletben szólította fel a kiadvány tervezetének benyújtására, amit május 5-i dátummal meg is tett.³ 1791. július 4-én már úgy tudta, hogy kérelmét a király elé terjesztették, s hamarosan várható az engedély megadása.⁴ Az engedélyező helytartótanácsi határozat augusztus 23-án meg is született,⁵ Batsányi készülhetett az előfizetési felhívás közzétételére. Szeptemberben elkészült a *Tudósítás*,⁶ a cenzúráztatás azonban nem ment simán, a cenzor, Sahlhaussen Móríc szeptember 23-án egy levél kíséretében visszaküldte a kéziratot Batsányinak, mondván, hogy az olvashatatlan, mire Batsányi másnap letisztázva visszajuttatta Sahlhaussennek, önértetes hangú levél kíséretében.⁷ Végül október közepén megjelent az egy ívet kitevő nyomtatvány, a folyóirattal egyező formátumban, amit az Ephemerides Budenses október 14-én, a Hadi és Más Nevezetes Történetek október 22-én és 25-én ismertetett.⁸ A második kötet második száma már az előfizetési rendszerben jelent meg, s 1792 elején küldték szét, csatolva hozzá a másfél éve kinyomtatott első számot.

A *Tudósítás*-ban a programírás jellegű első rész után részletes tájékoztató olvasható a folyóirat tervezett megjelenési rendjéről, áráról, valamint az előfizetés bonyolításának gyakorlati módjairól; mindez arra vall, hogy jól átgondolt és gondosan szervezett volt Batsányi vállalkozása. A korábbi terveknek megfelelően, mint írja, kezdetben valóban lehetőség nyílik az előfizetés mellett a subscriptióra is, noha egyértelműen az előbbi preferálja. Utóbb már csak a praenumeratio lehetséges a postai terjesztésben: „Pénz nélkül semmit sem küldhetünk, mert lehetetlenség. Azért *praenumeratio*; és

1) Batsányi Rádaynak, 1791. március 24. (BLev. Eötvös 403–404.). Március 17-i levelében is hasonlóan nyilatkozik, noha Rádayhoz szólván némi taktikázás is érezhető a fogalmazásban, mintegy eleve számítván az idős gróf ellenkezésére, ami a március 24-i újabb levélből ítélve valóban igen erős lehetett.

2) IV. szakasz, 380–381.; BJÖM. II. 254.

3) Az ügyre vonatkozó helytartótanácsi iratokat l. BJÖM. II. 542–543.

4) „A Museum doigát a király eleibe terjesztette a f. királyi *Helytartótanács*. Ezért nem küldhettem még mindeddig *Tudósítást*. Nem sokára már lejövend a resolutio.” (Batsányi Arankának, 1791. július 4., BLev. Toldy 244.)

5) 15.401. sz. határozat, vö. BJÖM. II. 560.

6) L. a Függelékben, I. 507–514.

7) L. Mátyuszné 109–110.

8) 31. szám, 239.; illetve V. szakasz, 525–528., 542–543.; vö. BJÖM. II. 536.

azért oly igen-igen *csékély* az egész esztendei fizetés. Itt nekem mindent készszel kell kielégítenem, és a *portoriumot* minden praenumeránsért egy egész német forinttal fizetnem.”¹ Korábbi leveleiben még csak 300–400 előfizetőre gondolt, s Rádayval szemben védekezvén a nyereségnek még a lehetőségét is elutasította,² a *Tudósítás*ban viszont már – 400–500 előfizetőt remélvén (I. 513.) – ezzel is számolt, igaz, a hazafiság érzésétől indítva ezt a reménybeli nyereséget a kiadásba kívánta visszaforgatni (I. 511.). Egy szám a korábbi 20 krajcárral szemben 25 krajcárba kerül (nem előfizetőknél, azaz darabonként vásárolva 28 krajcárba), ez az összeg viszont a korábbival ellentétben már tartalmazza a kötetítés árát is, ami egy poltúra, azaz másfél krajcár volt. A négy számból álló kötet ára így 100 krajcár, azaz 1 rajnai forint 40 krajcárba rúgott, s ehhez jött még a kötetenkénti 1 forintos postaköltség.³

A második kötet végéhez csatolt előfizetői névsor 326 nevet tartalmaz (I. 494–502.), s habár a pénz beszédésével akadtak is gondok,⁴ ez mégis jelentősnek mondható szám. S ha ehhez hozzávesszük, hogy a terjesztésben a posta mellett a könyvkötők és könyvkereskedők is részt vettek, továbbá literátorokból és vármegyei tisztségviselők-ből álló kiterjedt hálózat segítette Batsányit (I. 512.), akkor az a benyomás alakulhat ki bennünk, hogy az első magyar irodalmi folyóirat nemcsak patrióta tettként értékelhető, hanem üzleti vállalkozásként is figyelemre méltó, az érdektelenség legalábbis nem sorolható a megszűnés okai közé. A feltételes módban való fogalmazás azért indokolt, mert pontos adataink nincsenek a gazdasági eredményekről, a beérkezett pénzek és a kiadások egyenlegéről, s azt sem tudjuk, mi lett a Széchényi Ferencről felvett kölcsönnel, visszafizettetett avagy sem.

1) Batsányi Arankának, 1793. március 19. (BLév. Toldy 253.)

2) „A mi pedig a nyereséget illeti: azt soha sem vártam, soha sem reményltem, s nem-is reménylhettem. Pénzhéli károm sem kerül vissza, a mint látom, soha-is; annál inkább nem reménylhetek el-töltött drága időmért leg-kevesebbet-is. De ezért, édes Hazámnak szolgálattában nem fogok megtsöklenni. Táplál-is a jó reménység, hogy ezután foganatosabban szolgálhatok s használhatok nékie.” (Batsányi Rádaynak, 1791. március 24., BLév. Eötvös 403–404.)

3) L. erre nézve a tudósításokat a borítókön és Batsányi levelét Rádaynak, 1792. június 1. (BLév. Molnár 214.).

4) „Hogy a Museumért jövő pénzt a posta el nem akarja küldeni, nagyon sajnálom. Igen keveset vehettem még bé. Szükségem van rá. Méltóztassék kedves barátom uram bankóczédulában bétenni a levélbe, s a levelet erga recepisse adni a postára, de nem kell mondani, hogy pénz van benne” (Batsányi Arankának, 1792. április 13., BLév. Toldy 248–249.); „Üg tetszik hogy még van valamely *kis* restantia a tavalyi nyomtatványokért.” (Batsányi Arankának, 1793. május 6., BLév. Toldy 256.).

A Magyar Museum első számának élén álló bevezetés 1788. május 1-jei keltezésű, de Batsányi leveléből tudjuk, hogy azt már április 22-én elküldte Ráday Gedeonhoz.¹ Az volt a szerkesztők elképzelése, hogy két változatban nyomtatják ki: tudósításként (májusi 1-jei dátummal), a figyelem felkeltése érdekében, majd pedig tényleges bevezetésként (a társaságkötés 1787. november 13-i dátumával). E terv nem valósult meg, mert Trattner nem vállalta az ezzel járó többletköltségeket, s maga Ráday Gedeon sem látta szükségesnek ezt a megoldást.² Az áprilisban elküldött bevezetés után az első szám anyaga majd csak júniusban került Rádayhoz: „Ime, itt vagyon végre Museumunknak első darabja. Bé-vezetéstünk talám már nyomtatódik-is.”³ Ráday július 8-i levelében nyugtázza a küldemény megérkezését.⁴

A nyomtatás azonban akadozik, mert Trattner, mint említettük, nem akart külön tudósítást, Ráday július 28-i levele utóiratából a következőkről értesülünk: „Hogy Pestre be jöttem, tudakozódtam a' nyomtatásról, de még nints több ki-nyomtatva két árkusnál, azok közzűl is a' második még csak most van az Correcturán.”⁵ Szeptember 22-én pedig még mindig arról számol be, hogy Földitől tudja, „az tudvalévő Gyűjteménynek két Árkusa már ujonnan kinyomtatott, a' kívánt változásokkal; hanem egy citatio az én tanácsomból mostis ki-maradott.”⁶ Kazinczy szeptember 27-i levelében jóváhagyja a változtatásokat, majd október 15-én megerősíti a jóváhagyást. Földi október 2-án még mindig Trattner késedelmességére panaszkodik: „Ma újra nála létemben ismét fogadta, hogy már e' máj Napon dél után el végezteti bizonyosan. Meg felel e szavának, nem tudom. Ő igen rest ember, ha én siertetem, sürgetem, meg-éri azzal: Ja! őnéki sok dolgai vagynak! A' Legényje pedig ezzel fog-ki: csak ugyan nints itt még a következő Negyed, és így, mivel a'ban egy végbe nem dolgozhatik; ő neki a' Gazdája más dolgot ad.”⁷

Kazinczy Rádaynak 1788. október 15-i levelében ezt írja: „Én még nem láttam a' Museumot”⁸, ami úgy hangzik, mintha már megjelent volna, s Ráday látta volna.

1) „Által-küldöm itt Nagyságodnak a' *Magyar Museumhoz* tartozó *Bé-vezetést*.” (BLév. Molnár 85.)

2) Vö. Ráday Kazinczynak, 1788. július 8. (KazLev. I. 193.). Július 28-i levelében megismétli Trattner kifogásait, majd megírja intézkedését, mely szerint „hogy az nyomtatás hátra maradtát ne szenvedgyen, azt izentem néki Földi Uramtul, hogy addigis (még az Uraktól ez iránt informatiót vennék) az Előljáró Beszédet, csak Bevezetés neve alatt nyomtatná, mint-hogy azon név fog az valóságos Exemplárokbanis meg maradni.” (KazLev. I. 198.)

3) Batsányi Rádaynak, 1788. június 23. (BLév. Molnár 87.). Két nappal korábbi levelében Kazinczy is arról számol be, hogy kész az anyag (KazLev. I. 191.).

4) KazLev. I. 193.

5) KazLev. I. 199.

6) KazLev. I. 209.

7) KazLev. I. 215.

8) KazLev. I. 226.

Batsányi november 1-jei levelében is múlt időben szól a megjelenésről.¹ Kazinczy november 20-án küldi a lap első számát Prónay Lászlónak (aki azt majd február 2-i levelében igazolja vissza).² A rendelkezésre álló kevés adat alapján úgy tűnik tehát, hogy az első szám nyomtatása október folyamán elkészült, s novembertől kezdték szétküldögetni azt.

A második szám (1789. április vége)

Az első szám megjelenésének elhúzódása csúszást okozott a második számban is, ami lehetetlenné tette a négy számra tervezett első kötet 1788-as megjelenését. A szerkesztők az eredeti terv módosítását is fontolóra vették: „ez a' szándékunk, hogy mivel az első Negyed későn jött-ki, és így már erre az esztendőre 4. negyedet nem adhatunk, tehát ezt a' második, azaz, utolsó Negyedet legalább hét-nyóltz árkusra fel-vihessük, hogy a kettőből egy kötet vállýék. Trattnernek úgy akarjuk tsak kezéhez szolgáltatni, hogy X-ber végéig el-végezhesse nyomtatását. Mert minek heverjen híjába nála? azért-e, hogy 4. holnapig nyomtasson hat árkust? –”³ A tervek szerint december elejére Pestre kellett volna küldeni a kéziratot.⁴ A második szám azonban egyáltalán nem jelent meg, sőt még el sem jutott a nyomdába 1788-ban. Ráday Gedcon Kazinczynak írott, 1789. január 20-i levelében igazolja vissza a szám anyagának vételét: „Az Úr levelét az ki-nyomtatattani küldött második Negyeddal edgyütt vettem.”⁵

Ettől kezdve egy jó bő hónapon át, több levélváltás során vitatják meg és alakítják át Ráday műveinek tervezett közlési rendjét.⁶ A Ráday által Kassára küldött ötvényi anyagból a szerkesztők négy darabot válogattak be a második számba, a III., VIII., X. és XIII. sorszám alatt, valamint a kötet élére Baróti Szabó Dávid Rádayhoz szóló alkalmi költeményét iktatták. Ráday az idővölzöverset ki akarta hagyni, a III. szám alatt közölni tervezett Anakreón-fordításokat a következő negyedre, a XIII. szám alatti *Fabulákat* javítva és előbeszéddel ellátva a negyedik negyedre halasztotta, s a másik két darabot is újjakkal akarta helyettesíteni a korábban átadott anyagból. A *Fabulák* helyére Gellert-fordításait küldte (két részletben, a másodikikat ugyanis újonnan készítette). Csak ez utóbbi esetben járult hozzá nevének kiírásához, a többi esetben ragaszkodott az A. J. monogramhoz. A szerkesztők tudomásul vették a névaláírással vonatkozó kívánságát, valamint az Anakreón-fordítások és a *Fabulák* kihagyását, vi-

1) „...ez a' szándékunk, hogy mivel az első Negyed későn jött-ki” (BLév. Molnár 88–89.).

2) KazLev. I. 237. és 259.

3) Batsányi Rádaynak, 1788. november 1. (BLév. Molnár 88–89.)

4) Mint Földi János írja Kazinczynak: „Nagy nyughatatlanságom volt a' Museumnak állapotja éránt; nem tudván mire vélni a' II-ik Negyednek Pestre küldésében való hosszúság késedelmet, holott Batsányi utólszor nekem azt írta volt, hogy December eleire fel fog küldettni.” (1789. február 5., KazLev. I. 262.)

5) KazLev. I. 254.

6) A vonatkozó levelek: Ráday Kazinczynak, 1789. január 20. (KazLev. I. 254–258.); Kazinczy Rádaynak, 1789. február 2. (KazLev. I. 260–261.); Ráday Kazinczynak, 1789. február 19. (KazLev. I. 277–280.); Ráday Kazinczynak, 1789. március 1. (KazLev. I. 293–295.).

szont javasolták, hogy Baróti üdvözlőverse maradjon a helyén, s utána az aláírt Gellert-fordítások jöjjenek. Ráday a sorrendi cserét nem akarta és a nyomtatás előrehaladott állapota miatt nem is tudta megvalósítani, az üdvözlővers meghagyásába belenyugodott, s úgy tűnik, a másik két vers (a VIII. és X.) sem változott az eredeti szerkesztői választáshoz képest.

Közben folyt a nyomtatás is. Ráday február 19-én arról számol be Kazinczynak, hogy az első ív már napok óta kész, s reméli, hogy a második ív is munkában van.¹ Március 1-jén azt írja, hogy Trattner a harmadik ívhez fogott, egy Batsányihoz szóló nem sokkal későbbi levelében pedig arról adhatott hírt (Batsányi válaszából kikövetkeztethetően), hogy a március 19-i József napi vásárra elkészül a teljes szám.² A nyomtatás azonban késett a számos hiba miatti újrayomtatások következtében is. Mint Batsányi írja: „Nagyságod’ Levelét dt-o 31-a Marty, 5-a Apr. vettem. Ugyan akkor vettem egyet Versegi Barátomtól-is. A’ nyomtatásban esett hibáról Ő-is bőven emlékezik. – Jól esett, hogy Nagysád újra nyomtatatta; mert más orvoslása nem-is lehetett volna. – Valóban igen késedelmes ember Trattner Uram. Úgy reményelttük már minden kétség nélkül, hogy a’ vásári alkalmatossággal meg-kapjuk az exemplárokat, ’s ime! még ki sints nyomtatva. Nagyon meg-tsonkúl így a’ Publicumnak kedve-is. A’ *hibák’ tábláját* újra elküldgyük, meg-toldva. Parancsollya Nagyságod, hogy ezt nyomtassák-ki; úgy pedig, hogy nem a’ kék papirosra, hanem az utolsó Arkusnak végére essék a’ nyomtatása.”³ Május 9-én Batsányi és Kazinczy is levelet írt Rádaynak, kérvén a szám darabjainak küldését, amely Kazinczy szerint „már régen ki-jött”.⁴ Nagyon régen persze nem jelenhetett meg, ha Batsányi április 11-én még csak ígérte a hibajegyzék küldését, de az valószínű, hogy április végére tényleg elkészült a szám nyomtatása. A példányok Kassára küldése azonban késett, Batsányi pedig egyre ingerültebben sürgette azt.⁵

A harmadik szám (1789. augusztus)

„A’ Múzeum második darabját még mind ez óráig sem láttuk. Trattner Uramnak nem jó helyen van tehát az agya, ha még-is tsudálkozik, hogy a’ 3^{dik} Negyedét nem küldgyük; annyi emberséggel tsak lehetett volna hozzánk, hogy leg-alább egy Exemplárt küldött volna, ha többet nem-is ennyi időtől fogva. Abban bizonyos lehet, hogy mind addig nem fog tőlünk egy betűt is nyerni, valamig a’ ki-nyomtatottakat kezünkhöz nem szolgáltattya” – írja Batsányi Rádaynak július 4-én.⁶ A fenyegetőzést

1) KazLev. I. 277.

2) „Örömmel értettük, hogy a’ 2-dik Negyedét egészen el akarja Trattner Uram a’ Vásárra készíteni.” (Batsányi Rádaynak, BLev. Molnár 84.) A keltezetlen levél 1789. március első felében írható, mert erre utal Ráday Kazinczynak március 31-én, s a tavaszi országos pesti vásár József napkor volt.

3) Batsányi Rádaynak, 1789. április 11. (BLev. Molnár 89–90.)

4) BLev. Molnár 91.; KazLev. I. 349.

5) BLev. Molnár 92., 206.

6) BLev. Molnár 206.

maga sem gondolhatta azonban komolyan, legalábbis erre utal az, hogy a számba beválogatott anyagot hamarosan mégis elküldte: „Nem kétlem, kezéhez vette már Nagysád a' III^{dik} Negyedünket, melyet Pestre menő Collegámra Szolgáry Úrra bízta volt. Hirtelen esett el-menctelc, 's azért Levelet sem függeszthettem a' Nyálábhöz.”¹ A *Toldalék* azonban még nem volt cenzúráztatva sem, így nem is küldhette el. Ráday augusztus 1-jén arról számolt be Kazinczynak, hogy két ív elkészült,² szeptember 1-jén pedig a *Toldalékkal* kiegészített teljes szám nyomtatásának befejezéséről ír: „Uri levelét tegnap Postán vettem: az mi az abban accludalt fordítást illeti, azt valóságos gyönyörűséggel olvastam, és nagyon sajnálom, hogy az a' harmadik Negyedben már bé nem mehet, mert ezen Negyed nem tsak egészben ki nyomtatódott már, hanem éppen tiz nyomtatott Arkust foglalt el. A valóságos Museumnak Negyedgye, nem foglal ugyan többet el ött árkusnál, de az hozzá adatott Toldalék maga ött árkus. E' szerént már az Ur fordításának tsak a' Negyedik Negyedbe esik jöni.”³

Ez a fordítás a *Szemira és Szemin*, ami végül nem itt, hanem az Orpheus I. kötetének 3. számában jelent meg.⁴ Kazinczy ezt augusztus folyamán küldte el Rádaynak,⁵ kihagyván Batsányit (vagy legalábbis nem utal arra, hogy megbeszélte volna vele a fordítás pótlólagos beiktatását). Ekkorra ugyanis már kivált a szerkesztésből, s Földivel és Horváth Ádámmal folytatott korabeli levelezése tele van Batsányi elleni panaszokkal. Valójában egyikük sem tudja, mi is került bele a számba a korábban adott írásokból: „A' Museum 3dik darabjába én 3. darabot adtam, Horváth Ádám is adott valamit; de mit vesznek bé a' Tagok, mit nem, nem tudom, minekutánna én közzöflök ki-léptem.”⁶ Végül egy Horatius- és egy Klopstock-fordítás jelent meg tőle, Horváth és Földi viszont teljesen kimaradtak. Ráday a többször emlegetett Zrínyi-átíráttal, egy Horatius-óda fordításának két változatával és egy vallásos énekkel szerepelt a számban.⁷ Kimaradtak az előzőből ideutalt s még májusban is tervezett Anakreon-fordítások,⁸ a Batsányi által kért prozódiai tanulmány pedig nem készült el.⁹ A végbement változtatások egy részének körülményeiről nincs információnk, azok a kézirat Pestre küldése után történhettek.

1) Batsányi Rádaynak, 1789. július 18. (BLev. Molnár 207.)

2) KazLev. I. 404.

3) KazLev. I. 449.

4) Orpheus 104–106.

5) A keltezetlen levelet, melyhez csatolva volt, Váczy János 1788-ra tette (142. sz., KazLev. I. 205.), de a korabeli levélváltások alapján bizonyosan állítható az 1789. augusztusi keletkezési idő. Ráday augusztus 1-jei levelében számol be Kazinczynak a Museum folyamatban lévő nyomtatásáról, Kazinczy erre reagál a jelen levélben a küldött fordítás iránti kéréssel („a' Méltóságos Báró az éppen nyomtatás alatt lévő 3dik darabba belé iktattatni méltóztasson”). Ugyanakkor Kazinczy Arankának augusztus 13-án már mint tényrt írja meg, hogy a *Szemira és Szemin* a 3. számban lesz olvasható (KazLev. I. 422.). Ráday szeptember 1-jei levele pedig a jelen keltezetlen Kazinczy-levéltre válaszol.

6) Kazinczy Rádaynak, 1789. május 9. (KazLev. I. 348–349.)

7) Ráday Kazinczynak, 1789. március 31. (KazLev. I. 311–312.)

8) Ráday Kazinczynak, 1789. május 18. (KazLev. I. 366.)

9) Batsányi Rádaynak, 1789. május 9. és június 9. (BLev. Molnár 91., 92.)

A harmadik és negyedik szám összeállítása időben összeért, a harmadik anyagának Pestre küldése után nem sokkal írta Batsányi Rádaynak: „Siessen Trattner Uram a' nyomtatással, mert vagyon már-is majd egy nyalábra való gyűjteményünk. Nagysád fordításai Anakreonból és Horatiusból, és Zrínyi' 3^{dik} Eneke az utolsó Negyedbe fognak jönni. Úgy szintén Kazinczy Úr' Klopstockja-is Apropos! nékem úgy tetszik, hogy a' Messiás' fordítása nem elég méltósággal van találva. Félek, azt ne mondgyák majd Nyelviünkről, hogy elégtelensége okozta. Nem volna-e szabad Nagysád' bölts ítéletét eziránt meg-tudnom? –”¹ Az említett művek közül a Zrínyi eposzából készült átirat és az Anakreon-fordítások valóban itt jelentek meg, de a Horatius-fordítás és Kazinczy Messiás-fordítása a 3. számban volt benne.

A negyedik szám kéziratának Pestre küldése azonban még jó fél évet váratott magára. Az utolsó lapon szereplő felhívás keltezése 1789. decemberi (248.), s Ráday azt írja Kazinczynek 1789. december 12-én, hogy „Kassáról még eddig sem küldötték meg az utolsó Negyed darabjait; mit gondol iránta Batsányi Uram, nem tudhatom, és az halladást Trattner se tudja, mire véllye; holott Pesten azt mondotta Batsányi Uram, hogy már az ahoz szánt darabok bőven kezénél vannak. Említette itt ugyan ő Kegyelme, hogy talám Trattner helyett más Typographust választ; de csak ugyan illendő lett volna, ha csak az első Tomustis egy Typographussal ki nyomtattatni”.² Batsányi december 24-i válaszában pár napon belül ígéri a küldemény útnak indítását,³ január elején kelt (pontosan nem datált) levelében pedig azt írja, hogy „A' Museum' utolsó negyedét már a' múlt héten útra indítottuk, sőt talán már kezéhez-is érkezett Nagyságodnak”.⁴ Kazinczy január 5-én írott levelében semmi biztosat nem tud mondani Rádaynak,⁵ január 25-én viszont Arankával már azt közli, hogy sajtó alatt van a negyedik szám.⁶ Ráday Kazinczynek 1790. február 18-án és 24-én ugyancsak megerősíti a nyomtatás tényét.⁷ A megjelenés pontos idejéről nem ismerünk adatokat, de a március valószínűsíthető, mert február végén még nyomtatták, április elején pedig Batsányi már az új kötet első darabjáról szól, meg sem említve a még Pesten készült előző számot.⁸

1) Batsányi Rádaynak, 1789. július 18. (BLév. Molnár 208.)

2) KazLev. I. 515.

3) Batsányi Rádaynak, 1789. december 24. (BLév. Németh 197–198.)

4) Batsányi Rádaynak, 1790. január eleje (BLév. Németh 199.)

5) „Batsányinak jelentettem a' Méltóságos Báró izenetét. Egy szót sem felelt reá. Talám azzal azt akarta mondani, hogy hozzá semmi közöm. E' szerint el-indította é a' Museum 4dik darabját, nem tudom. Én áldom azt az órát, a' melyben tőlle el-váltam.” (KazLev. XXIII. 23.)

6) KazLev. II. 15–16.

7) KazLev. II. 35–38., 40–44.

8) Batsányi Rádaynak, 1790. április 9. (BLév. Molnár 208.)

Batsányi Rádaytól 1790. április 9-én kiadandó darabokat kért az új számba, majd május 7-én már az időközben Ráday által megígért Zrínyi-átírat V. énekét sürgeti, mert, mint mondja, megismételve az áprilisi levélben írottakat, „minek-előtte Diactára el-mennek, ki akarnám az Első Negyedet nyomtatni.”¹ A kék borítón közölt tudósítás májusi keltezésű (I. 488.), a cenzori engedély május 17-én kelt.² Június 9-én már küldi is a Zrínyi kinyomtatott példányát; az egész szám még nincsen kész, de napokon belül reméli a nyomtatás befejezését.³ Július 2-án viszont már azt írja: „Reménylyük el-jutott már Nagyságodhoz a' Museum IIik Kötetének Első Negyede.”⁴ A küldött nyomtatvány nem érkezett el Rádayhoz, de július 23-án Batsányi már arról számol be, hogy 17 példányt küldött neki Baróti Szabó Dáviddal.⁵

A hatodik szám (1792. január)

Ezt követően másfél éves szünet következett, noha 1791 elején, mint azt Rádaynak írja, már lényegében készen állott a szám: „Még a' Muzeum II-dik Kötetének 2-dik Negyede nem jött-ki. Készen hever nállam, 's a' költséget várja. Oly szép darabokból álló Negyedünk, mint ez, még nintsen. Eleget vagyok rajta, hogy költséget talállyak reá.”⁶ Ebben az időszakban Batsányi a postai terjesztés engedélyeztetését végezte. Az engedély 1791. augusztusi megszerzését és a *Tudósítás* októberi kiadását követően kerülhetett sor a II. kötet második számának nyomtatására, amit egy október 24-i levél tanúsága szerint december elején szándékozott elkezdni.⁷ A kék borítón közölt tudósítás is decemberi keltezésű (I. 489.). A munka azonban csak 1792 januárjában fejeződhetett be, február 2-án ugyanis e szavakkal küldött példányt Rádaynak: „Imhol

1) Batsányi Rádaynak, 1790. május 7. (BLev. Molnár 209.)

2) BJÖM. I. 304.

3) Batsányi Rádaynak, 1790. június 9. (BLev. Molnár 209.)

4) Batsányi Rádaynak, 179[0]. július 2. (BLev. Molnár 214–215.) A kiadásban hibás (1796-os) dátum szerepel.

5) Batsányi Rádaynak, 1790. július 23. (BLev. Molnár 210.)

6) Batsányi Rádaynak, keltezetlen (BLev. Molnár 82.). Mivel ebben a levélben emlegeti Aranka György egy munkáját, amit átdolgozva a Museumba vár, s ezt a munkát Batsányi Arankától 1791. január 6-i levelében kérte (BLev. Toldy 237–238.), így a jelen keltezetlen levél nem íródhatott korábban, mint 1791. január 6. Ugyanakkor e levélre (a Museum kiadása körüli tervekre) szövegszerűen is visszautal március 17-i levelében, és reagál Ráday időközben megküldött Zrínyi-átdolgozására, ezért a jelen keltezetlen levelet március 17. előttre kell tennünk. Március 24-én azonban újabb levelet ír Rádaynak, nem várván be annak az egy héttel korábbi levélre adandó válaszát. Ennek oka az volt, hogy kézhez vette Ráday március 5-én kelt levelét, amelyben az Batsányi február 18-i levelére válaszol. Tartalmi mozzanatok alapján nagy valószínűséggel kijelenthető, hogy az itt tárgyalt keltezetlen levél azonos a február 18-i levéllel.

7) Batsányi Rádaynak, 1791. október 24. (BLev. Molnár 212.)

vagyon, Méltóságos Gróf Úr! a' M. Museumnak két első Negyede".¹ Kazinczy ezután nem sokkal, február 13-án szintén említette a lapszám elkészültét.²

A hetedik szám (1792. május)

Batsányi, mikor az előző számot küldte Rádaynak, egyben kérte, adjon közlésre új darabokat.³ Ráday (nem ismert) levelére válaszolva pedig így írt április 2-án: „Örömmel olvastam a' többek között azt-is, hogy valamely dissertatiótskákat szándékozik ki-dolgozni Nagyságod, a' Magyar Nyelvnek művelésére nézve. Szeretném, ha a' harmadik Negyedbe egyet bé-tehetnénk. Nem méltóztatnék-e Nagyságod mennél előbb el-készíteni? –”⁴ Ezek szerint tehát ekkor a szám még szerkesztés alatt állott, június 1-jén azonban már 13 példányt küldött Rádaynak, igaz, bekötetlenül, ami arra utal, hogy a nyomtatást nemrég fejezték be.⁵ E levélben egyúttal sajnálkozását fejezte ki, hogy a várt értekezés nem készült el, továbbá hogy Ráday Horatius-fordítása későn érkezett. A nála lévő kéziratokat Ráday kérésre visszaküldte. Rádaynak nem jelent meg közleménye sem ebben, sem az utolsó számban.

A nyolcadik szám (1792. december)

A Magyar Hírmondó 1792. november 9-i számában megjelent tudósítás így fogalmaz a II. kötet utolsó számának várható megjelenésére nézve: „Az ide-való Magyar Társaság' Museuma érdemes Olvasóinak tartozó tisztelettel jelentetik: hogy az e' folyó esztendőre járó, és még hátra lévő *Utolsó Negyed* a' jövő Decemberben fog közre botsáttatni.”⁶ A szám kék borítóján olvasható tudósítás (I. 492.) pedig a szerkesztő hosszas utazásaival (Batsányi Bécsben tartózkodott) menti a megjelenés késedelmeségét; ezt Batsányi Kassára való visszaérkezése után, decemberben írhatta, hiszen itt már olyan utalás olvasható, amely leginkább Sáros vármegye december 1-jén kelt feljelentésére vonatkozatható.⁷ Biztosan annyi tudható, hogy Batsányi Arankának 1793. február 10-én megírja: „A Museumot januárius elején általadtam a postatisztásnak. Nem kétlem tehát hogy már elérkeztek az oda járó nyomtatványok.”⁸ Mindebből arra következtethetünk, hogy a nyomtatás egészében, vagy legalábbis túlnyomó részben elkészült 1792 decemberében, s csak a szétküldés maradt januárra.

1) Batsányi Rádaynak, 1792. február 2. (BLév. Molnár 212.)

2) „Gyönyörködve olvastam a' Museum utolsó darabját.” (KazLev. II. 248–250.)

3) Batsányi Rádaynak, 1792. február 2. (BLév. Molnár 212.)

4) Batsányi Rádaynak, 1792. április 2. (BLév. Molnár 213.)

5) Batsányi Rádaynak, 1792. június 1. (BLév. Molnár 214.)

6) BJÖM. II. 267.

7) BJÖM. I. 303.

8) BLév. Toldy 251–252. Január 25-én Sahlhaussen cenzor a helytartótanácsához írott felterjesztéséhez csatolja a számot (BJÖM. II. 536.).

A Magyar Museum visszhangja a levelezésekben

A legrészletesebb képet a Magyar Museum kortársi fogadtatásáról Ráday Gedcon erdélyi levelezőpartnereinek megnyilatkozásaiából kaphatjuk. Ráday különös gondot fordított arra, hogy a hozzáérkező véleményeket összegyűjtse és eljuttassa a szerkesztőkhöz. Még az első szám megjelenése előtt elküldte a *Bé-vezetés* szövegét Zilahi Sámuel marosvásárhelyi professzornak, hogy az ő és más erdélyi tudósok véleményét kérje arról.¹ Aranka György részletesen leírta megjegyzéseit Zilahinak (1789. január 10-én), aki továbbküldte azokat Rádaynak, ő pedig Kazinczynak – így maradtak ránk.² Aranka pontokba szedve tekinti át a *Bé-vezetés* mindazon szavait, kifejezéseit, fordulatait, amelyeket Erdélyben másként mondanak, hangsúlyozva azonban, hogy az eltéréseket nem tartja hibának. A *Bé-vezetés* egészét igen kedvezően ítéli meg, mint írja: „Illyen jelentő Levél után nagy reménységem vagyok a' Magyar Museumról.”³ A szövegezést – nem ismervén a szerzőt – Kazinczynak tulajdonítja. Kazinczy azonban Rádaynak írott március 14-i válaszlevelében igen élesen elhatárolódik a *Bé-vezetéstől*, s utal Batsányival való vitájára, igazat adva Aranka egyik megjegyzésének.⁴ Batsányi Rádayhoz ugyanekkortájt írott levelében szintén örömmel fogadja Aranka elismerő véleményét, a megjegyzések némelyikének jogosságát is elismervén.⁵

Ráday Kazinczyhoz szóló, 1789. augusztus 3-i levelében idézi Zilahi Sámuel egy másik levelét is, amelyet az már a második szám vétele után írt neki, s amelyben kifejti, hogy „nékem sokkal inkább tetszik a' Második Negyed, mint az első. Itt mások is ilyen formán ítélnék. És ha az ezután kibotsátandó Negyedek annyi val haladják fellyül egymást, mint ez a' második az első: nagy reménységünk van hozzá, hogy azon Társaságnak érdemes Tagjai fel tett czéllokat hamar el-érik.”⁶ Együttal száz példányt kér, amelyeknek terjesztését magára vállalja. Aranka György immár közvetlenül

1) Ráday Kazinczynak, 1789. március 1. (KazLev. I. 293.)

2) Ráday erről 1789. február 19-i levelében számol be Kazinczynak (KazLev. I. 277–280.), majd március 1-jén elküldi másolatban Aranka levelét is (KazLev. I. 293–295.; Zilahi levelét, amelyhez eredetileg mellékelve volt Aranka levele l. KazLev. II. 42–43., de ez a besorolás téves, az 1789. február 19-i levél melléklete lehetett, más korabeli levélről nincs tudomásunk, és a szövegösszefüggések alapján ellentmondás mentesen idesorolható).

3) KazLev. I. 297.

4) „Az Aranyka Úr levelét örömmel sőt gyönyörködve olvastam, nem azért hogy személyemet illette a' inagasztalás, mert Aranyka Úr úgy is igazságtalan állításban vagyok, azt tartván hogy a' Bé-Vezetés (a' szerint leg-alább a' mint le-nyomtatott) az én Munkám: hanem azért mert egyenességgel mondja ki ítéletét; és – hogy jegyzéseiben az én ítéletemmel tökéletesen meg-egyezz. Mondottam én Batsányinak előre, hogy nem jó a' *Ne gondoljunk erre*: de nem bírtam véle, annyi val inkább állítasomat hosszasan sürgetni áltatván is, ne hogy azt tartsa hogy sajnálom azt hogy *Bé-vezetésemet* össze bontotta, 's nem hagyván követ köven, materiálémból új *Bé-Vezetést* épített.” (KazLev. I. 300–303.)

5) Batsányi Rádaynak, [1789. március 1. és 19. között] (BLev. Molnár 83., keltezetlenül)

6) KazLev. I. 404.

Rádaynak címzett levelében szintén kevesli az Erdélybe eljutott példányokat, s Zilahihoz hasonlóan vélekedik az első két számról, Benkő Ferenc pedig arról számol be, hogy a nála lévő harminc példányból tízet cladott, másik tízet Nagyenyedre küldött, de a vevők drágállják a számokat.¹

A pesti literátor körökben kiváltott közvetlen visszhangot illetően kevés adatunk van, Földi János számol be arról 1789. augusztus 25-én, hogy „mikor Horányihoz a' néki ajándékozott Museumot el-vittem, szinte ott valának Dugonits, és Koppi, 's mindnyájan neki esének egyszerre ez idegen Névnek: *Museum*.”² Horváth Ádám ismerősei pedig a lapban megjelent kritika kapcsán a recenzálás hasznát vonják kétségbe,³ igaz, egy bizonyos Lengyel Antal viszont éppen az említett recenzióval ért egyet.⁴ Általában azonban inkább az elismerés hangjai dominálnak: „Sok méltóságokkal vagyok együtt tsak nem mindennap, hol itt, hol Fütedenn; a' kik látták Museumtokat, ditsérik szándéktokat, sőt sokan, kik ismerik veletek való barátságomat, nyilván is kérnek, hogy írjak nektek, hogy meg ne szűnjetek.”⁵ A társaságból való kiválásuk után Kazinczy, Földi, Horváth, illetve majd Ráday is folyamatosan figyelemmel kísérik az újonnan megjelenő lapszámokat,⁶ s Batsányi iránti ellenszenvüket félretéve bíráló megjegyzéseik mellett az elismerés hangjait sem fojtják el.⁷

A Magyar Museum a hírlapokban és folyóiratokban

A Magyar Museumról számos cikk jelent meg a korabeli hírlapokban is, ezek azonban többnyire tudósítások, s jobbára csak információkat közölnek a folyóiratról (legfeljebb a hazafiságot dicsőítik), gyakran egyszerűen megismétlik a Museum tájékoztató szövegeit. Mindazonáltal talán nem felesleges itt felsorolnunk ezek lelőhelyeit (az esetleges újabb kiadásával együtt), mert így együtt nem találhatók meg sehol.⁸

- 1) KazLev. II. 40–44. Itt írja, hogy Batsányinak is elküldte, de ez utóbbi nem maradt fenn.
- 2) KazLev. I. 440–447. Horányi példánya ma is fellelhető a budapesti piarista könyvtárban (Homor Ferenc szíves közlése).
- 3) Horváth Kazinczynak, 1789. július 18. (KazLev. I. 398–399.)
- 4) Horváth Kazinczynak, 1790. február 18. (KazLev. II. 35–38.)
- 5) Horváth Kazinczynak, 1789. július 18. (KazLev. I. 398–399.)
- 6) Kazinczy Horváthnak, 1789. szeptember 19. (KazLev. I. 469.); Földi Kazinczynak, 1789. november 17. (KazLev. I. 503–506.); Kazinczy Rádaynak, 1792. február 13. (KazLev. II. 248–250.).
- 7) „Gyönyörködve olvastam a' Museum utolsó darabját. Gyönyörködve különösen a' Mezei dalt Jacobi után. Virág Urnak Jeremiádéját; Szabó Dávidnak jambusait a Hóldhoz; Verseginék Barátságát, 's Szabó László Urnak historiai töredékét. – Örvendek annak is, hogy P. Wespzrémi Urnak dissertatióit fel-vették. Batsányi Urnak levele Forgács Miklóshoz sok jó és helyes tanácsot foglal magában. [...] De ugyan mi javasolhatta a' Gróf Gvadányi nyomorultt két epigrammájának felvételét? – Verseginék e' darabja: A' régi Asszony zsembe... nevettséget indított mind azok előtt, a' kik olvasták.” (KazLev. II. 248–250.)
- 8) Közlésüktől részben terjedelmi okokból tekintettünk el; a legfontosabbak olvashatóak új kiadásban, legtovábbjuk a Batsányi kritikai kiadásban (I. BJÖM. II. 253–269.).

- Magyar Kurir (Bécs), 1788. szeptember 20. és Magyar Hírmondó (Pozsony), 1788. szeptember 24., 76. szám, 652.¹
Azonos szövegű tudósításban jelentik a kassai társaság megalakulását, a magyar nyelv pallérozására szólítván fel.
- Magyar Múza (Bécs, a Magyar Kurir melléklapja), 1789. március 28., 99.
Jelenti a Museum 2. számának elkészültét.
- Hadi és Más Nevezetes Történetek, 1789. december 10., I. 593–597.
A Tudományi Jelentés többek között ismerteti a kassai magyar társaságot és közli Batsányi *Koporsó Írás* című versét.
- Orpheus I. kötet, 1. szám (1790. február)²
A Literátori tudósítások végén hírt ad arról, hogy a Museumnak már három száma megjelent, s különösen Erdélyben nagy kedvességgel fogadták.
- Hadi és Más Nevezetes Történetek, 1790. április 27., II. 542.
A kapható új könyvek listáján szerepel a Magyar Museum.
- Hadi és Más Nevezetes Történetek, 1790. július 9., III. 32.
Szinte szó szerint megismétli (idézőjelben) a II. kötet 1. számának borítólapján található *Tudósítás* négy pontját.
- Ephemerides Budenses, 1790. szeptember 28., 50. szám, 462.
Ugyancsak az említett *Tudósítással* kapcsolatos.³
- Orpheus I. kötet 3. szám (1790. augusztus, szeptember)⁴
Többször utal a lap közleményeire és a Rájnissal folytatott vitára.
- Hadi és Más Nevezetes Történetek, 1791. március 29., IV. 380–381.⁵
A Novák István cenzor haláláról való megemlékezést követően tájékoztat (feltehetően a szerkesztő Batsányi), hogy a folyóiratot a továbbiakban postán tervezi terjeszteni.
- Ephemerides Budenses, 1791. június 24., 48. szám, 402.
A postai terjesztésről ad hírt.⁶
- Ephemerides Budenses, 1791. október 14., 31. szám, 239.
A *Tudósítást* ismerteti.⁷
- Hadi és Más Nevezetes Történetek, 1791. október 21., V. 525–528.
A *Tudósítás* pontokba szedett részét közli szó szerint, idézőjelben.
- Hadi és Más Nevezetes Történetek, 1791. október 25., V. 542–543.
A *Tudósítás*nak a terjesztésre vonatkozó információit foglalja össze szabad idézetekkel.

1) *Magyar Hírmondó*, kiad. Kókay György, Bp., 1981, 452–453.

2) Orpheus 36.

3) Vö. BJÖM. II. 533.

4) Orpheus 132–135.

5) BJÖM. II. 254.

6) Vö. BJÖM. II. 533.

7) Vö. BJÖM. II. 536.

– Magyar Hírmondó (Bécs), 1792. november 9., 712.¹

A közlemény valószínűleg Batsányitól származik, s a II. kötet 4. számának késedelmét igyekszik magyarázni.

– Magyar Hírmondó (Bécs), 1793. március 1., 289–290.

A II. kötet 4. számának borítólapján olvasható Tudósítás alapján készült.

– Magyar Hírmondó (Bécs), 1793. augusztus 2., Toldalék, 179–180.²

Batsányi közleménye a lap kiadásának félbehagyásáról.

Feljelentés és vizsgálat

A folyóirat megszűnését nem az érdektelenség okozta. Sőt, azt lehet mondani, hogy a kor viszonyaihoz képest igen nagyszámú előfizetője volt (a lista mintegy 320 nevet tartalmaz), s tudjuk, hogy a II. kötet 1. számából nyomtatott 800 példányból két és fél év múltán, 1793 tavaszán csak 75 volt már meg, s közben másfél évig nem is terjesztették. A literátorok lényegében általános elismeréssel fogadták a lapot, s a politizáló vármegyei közvélemény egy része is kedvezően ítélte meg, amennyire a ránk maradt adatokból ez kikövetkeztethető. Egy másik része azonban nem nézte jó szemmel a Magyar Museum szellemiségét és irányultságát, mint Batsányi írja a viharfelhők gyülekezése idején, 1792 decemberében: „Vagynak – fájdalom! – vagynak e' munkának ellenzői-is. Sajnállyuk, – de nem tehetünk rólla. Lehetetlen, és nem is akarunk, mindennek tetszeni.” (I. 493.) Végül is az ellenzők bizonyultak erősebbnek. A Magyar Museum és a Batsányi elleni vizsgálatok története részletesen fel van dolgozva a szakirodalomban, így most itt csak összefoglaljuk az eseményeket, mintegy naplószerűen.³

1) BJÖM. II. 267.

2) BJÖM. II. 269.

3) A legalaposabb áttekintést a vonatkozó szövegek közlésével együtt a Batsányi kritikai kiadás kötetiben találhatjuk (BJÖM. I. 302–310., 355–371.; II. 541–599.). A felhasznált levéltári anyag jelzeteit (Országos Levéltár) az eligazodás megkönnyítése érdekében az alábbiakban megadjuk:

1. Összeütközés Sahlhaussen cenzorral az 1791-es *Tudósítás* kapcsán:

Htt. Fond C 60. Dep. Rev. Libr. 1792. Fons 23. pos 1.

2. A Magyar Museum II. kötet 1. számának kapcsán tett feljelentés vizsgálata:

Htt. Fond C 60. Dep. Rev. Libr. 1793. Fons 6. pos 1–24.

Vertr. A. 40. fasc. (*Mentőírás a nádorhoz*, mellékletekkel)

O 225 Vertrauliche Akten Fasc. 52., 39. köteg

Magyar Kancellária 1793/2626., 1793/3419., 1793/7993., 1793/8909.

3. A *Levél Szentjóni Szabó Lászlóhoz* kapcsán zajlott vizsgálat és az állásvesztés:

Htt. Fond C 60. Dep. Rev. Libr. 1793. Fons 2. pos 48.; Fons 56. pos 1.

Htt. Fond C 60. Dep. Rev. Libr. 1794. Fons 2. pos 113.; Fons 2. pos 191–192.

O 225 Vertrauliche Akten Fasc. 40.

Magyar Kancellária 1793/13481, 1793/14389., 1794/7064.

4. A Martinovics-per iratai (vö. erre nézve Benda II. 175–185., 224–230., 329–332., 572–618.).

O 225 Vertrauliche Akten Fasc. 48.

1792. december 1. Sáros vármegye közgyűlése Péchy József főszolgabíró előterjesztésére feljeli a helytartótanácsnál a Magyar Museum II. kötet 1. számát, annak lázító tartalmú közleményei, különösen *A' Frantzia-Országi változásokra* című vers miatt.¹ A helytartótanács 1793. január 15-én továbbítja a számot Rietaller Mátyás budai cenzornak megvizsgálásra. Batsányi február 10-én Arankának így számol be az ellene indított vizsgálatról: „egy nagy pápistaságról ismeretes eltöztösített vármegye, mint veszedelmes könyvet denúciálta, és eltöltését kérte a királytól”.²
1793. február 13. Rietaller elkészíti jelentését, amelyben több közleménnyel szemben is súlyos kifogásait hangoztatja (*Serkentő válasz, A' Teremtésről, A' Magyar Országi tudományoknak fő gyűjkezetéhez, A' Frantzia-Országi változásokra, T. N. Aba-Új Vármegye' öröm-ünnepén*). Mindezek alapján a kérdéses szám példányainak elkobzására, valamint a nyomtatási engedélyt kiadó cenzor és a nyomdász megbüntetésére tesz javaslatot.³ A helytartótanács a jelentés alapján február 19-én felterjesztést készített a kancelláriának, s ugyanezen a napon levelet küldött Kassa város magisztrátusának, melyben elrendelte a kérdéses szám példányainak elkobzását.
1793. március 14. A kancellária jóváhagyta a helytartótanács felterjesztését, s Batsányi felclősségre vonását kezdeményezte. A királyi jóváhagyás után április 1-jén ilyen értelmű rendelkezést küldött a kancellária a helytartótanácsnak.
1793. március 19. Batsányi levele Aranka Györgynek: „A mi munkánkknak különösen nagy és dühös ellenségei vannak, és arra vevék a dolgot, hogy a *11-dik kötetnek első negyedét*, mely már *ezelőtt 3 esztendővel* került világosságra – eltöltani s confiscálni készűlnek. Örömet arra akarnak vinni, hogy majd ezután az egész munkát s institutumot elronthassák. Azonban hatalmas védelmezői vannak a fels. királyi Helytartótanácsnál. Személyem ellen különösen agyarkodnak, s minden módot elkövetnek, hogy árthassanak.”⁴
1793. április 5. Batsányi nyilatkozatot ír és ad át Kassa város két követének, akik az elkobzás végrehajtása céljából ugyanaznap felkeresték.⁵ Ebben megtagadja a még nála fellelhető 75 példány átadását. A kassai magisztrátus április 8-án jelenti a helytartótanácsnak a történeteket.
1793. április 15. Batsányi kérvényt ír a nádorhoz, amelyben az elkobzási rendelet visszavonását kívánja elérni.⁶ Ebben hivatkozik a kérdéses szám szabályszerű cenzúráztatására, amely 1790. május 7-én történt; az 1791. április 5-én beadott és kedvezően elbírált kérvényre a postai terjesztés iránt, melyhez mellékelte a kérdéses számot; védi megbírált verseit és határozottan kiáll a sajtószabadság mellett.

1) L. Mályuszné 111., kivonat.

2) BLev. Toldy 251–252.

3) A jelentést magyar fordításban l. Mályuszné 111–117.

4) BLev. Toldy 253.

5) L. Kemény Lajos: *Batsányi János Kassa város tanácsához a Magyar Múzsza [!] elkobzása ügyében*, in Magyar Könyvszemle 1914., 72–73. (latinul), Mályuszné 118. (magyar fordításban); az események leírása Batsányi *Mentőírása* elején, BJÖM. II. 283. (németül) és 542. (magyar fordításban).

6) L. BJÖM. II. 283–296. (németül) és 542–551. (magyar fordításban).

1793. április 17. A helytartótanács az időközben megérkezett kancelláriai rendelet és az elkobzás sikertelenségéről tudósító kassai magisztrátusi jelentés alapján utasította Abaúj vármegyét az elkobzás végrehajtására és vizsgálat lefolytatására.
1793. május 6. Batsányi levele Aranka Györgynek: „A múlt napokban egy apologiát készítettem a nádor-ispányhoz; mert denunciálva vagyok a Museummal. a ... lígája itt nagy és hatalmas. El akarja rontani institutumunkat; különösen pedig engem nem szenvedhet. Nem tudom mi foganatja leszen mentőírásomnak, melyben mindazáltal nem annyira magam' igyekeztem kimenteni vádjaim alól, mintsem hazámnak egy tetemes szolgálatot tenni. Az udvar is parancsolatot küldött már a consiliumra irántam, mert a felség előtt is gyanússá akartak tenni. A hazának főbb emberei azonban a Little Consiliumnál mind mellettem vannak. Ha tehát kárt szenvedek, vagy valamely szerencsétlenség ér: az a veszedelmes ... czimbora fogja cselekedni, mely a mostani időkhöz képpent hatalmassá tudta magát tenni a fejedelmi udvarok előtt. Az én apologiám 5 árkusra megy columnaliter német nyelven. Valaha nyomtatásban is ki fog jöni. Látni fogja akkor a világ, hogy én nem voltam rossz hazafi. Nemzetem java mellett akkor szólottam, mikor mások hallgattak, tudván, hogy az igaz embernek nincs nagy szerencséje. [...] A Museum alunni fog amíg az ügyemnek vége nem lesz. Talán nem is fogom többé folytathatni.”¹
1793. június 12. Batsányi nyilatkozatot ír Abaúj vármegyéhez, amelyben ismét összefoglalja álláspontját az ügyben.² Ebből kiderül az is, hogy a helytartótanácsi rendeletet végrehajtva a vármegye zárolta a kérdéses számot, erre utal Kazinczy is egyik levelében.³ Az ugyanezen a napon tartott tárgyaláson a vármegye határozottan kiállt Batsányi mellett, s ilyen értelmű jelentést küldött a helytartótanácsához. Nyilván nem független ettől az esettől a két nappal korábbi közgyűlési határozat a sajtósza-badság védelmében, amely Schlözer folyóiratában nyomtatásban is megjelent.⁴
1793. július 2. A helytartótanács a vármegyei jelentés alapján a nyomozás megszüntetését javasolta a kancelláriának. A kancellária július 25-én tárgyalta az ügyet Lányi József tanácsosnak a helytartótanácsétól eltérő szellemű, állásvesztést javasoló előterjesztése alapján.⁵ A királyi döntést a kancellária augusztus 16-án írta meg a helytartótanácsnak, az pedig szeptember 6-án értesítette a vármegyét a nyomozás megszüntetéséről. A vármegye időközben (augusztus 29-én) előléptetésre terjesztette fel Batsányit.
1793. augusztus 2. Batsányi jelentést tesz közzé a Magyar Hírmondóban: „Bizonyos okokra és tekintetekre nézve – egynehány holnapok előtt arra határoztam volt meg magamat: hogy a' nevezett munkának további folytatását egy ideig el-halasszam.”⁶ A halasztás aztán véglegesen bizonyult.

1) BLv. Toldy 256.

2) Ld. Mályuszné 119–120.

3) KazLev. II. 303.

4) L. BJÖM. II. 404–406. (latinul), 627–629. (magyar fordításban).

5) L. BJÖM. I. 309.

6) BJÖM. II. 269.

Batsányi meghurcoltatásának azonban ezzel nem szakadt vége, mert a vizsgálat lezárultával szinte egy időben újabb összeütközésbe került Sahlhaussen Móric cenzorral a *Levél Szentjóni Szabó Lászlóhoz* kiadása kapcsán, s ennek a vizsgálatnak az eredményeképpen hivatalvesztésre ítéltetett. A Magyar Museum korábban vizsgált számának és Batsányi abban található költeményeinek az ügye e második eljárásban is előkerült és súlyosbító körülményként vették figyelembe. A Martinovics-per során aztán ismételten felrótták neki ezt, s újra védekezni kényszerült e téren is.¹

1) L. *Memóirását* BJÖM. II. 301–305. (latinul), 559–562. (magyar fordításban), vö. minderre Labádi Gergely tanulmányát (*Nomen captivi et status: Joannes Batsányi, auctor et poeta, in klasszikus – magyar – irodalom – történet*, szerk. Dajkó Pál és Labádi Gergely, Szeged, 2003, 269–306.).

A jelen kiadásról

A Magyar Museum általunk ismert példányaiban a számok beosztása és szövege lényegében egyező, viszont a mellékletek (borítók, metszetek, tartalomjegyzék, hibaigazító, előfizetői jegyzék) általában hiányosan vannak meg. Célunk tehát az volt, hogy hozzáférhetővé tegyük a folyóirat lehető teljességét, a kritikai kiadások elvei szerint javított szöveggel. (Itt jegyezzük meg, hogy a Magyar Museum 1. számából 1988-ban hasonló kiadás készült, amelyhez csatoltan megjelent az I. kötet tartalomjegyzéke, az 1–2. negyed hibaigazítója és a II. kötethez tartozó előfizetői jegyzék.)

Példányok

A példányok felkutatásában a *Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849* (szerk. V. Busa Margit, Bp., 1986) című kiadvány alapján indultunk el, de nagy segítséget jelentett az OSZK lelőhely-bibliográfiája és kéziratos Magyar Museum-repertóriuma is (az előbbi adatait V. Ecsedy Judit, az utóbbit Szabó G. Zoltán bocsátotta rendelkezésünkre). A példányok meglepően nagy számban maradtak fenn, s lényegében csak a mellékletek meglétében mutattak eltéréseket, ezért a példányok ellenőrzését egy bizonyos ponton túl abbahagytuk (nem vizsgáltuk a töredékes példányokat, amelyek jórésze ráadásul külföldön található). Az ellenőrzött lelőhelyek az alábbiak:

1. Debrecen, Egyetemi Könyvtár (*alapszövegünk, jelzete: 779.736*)
2. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest (négy példány, együttesen minden mellékletet tartalmaznak, két példányban csak az első kötet van meg)
3. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest
4. Ráday Gyűjtemény, Budapest (két példány, mellékletekkel együtt)
5. Egyetemi Könyvtár, Budapest
6. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest
7. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest
8. Piarista Könyvtár, Budapest
9. Sárospatak, a Református Kollégium Könyvtára (felvágatlan ívpéldány is, téves nyomattal)
10. Debrecen, a Református Kollégium Könyvtára
11. Szeged, Egyetemi Könyvtár
12. Szeged, Somogyi Könyvtár
13. Kolozsvár, Egyetemi Könyvtár
14. Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár
15. Eger, Egyházmegyei Könyvtár
16. Miskolc, Lévy József Könyvtár

A lelőhelyek ellenőrzésében segítségemre volt Dienes Dénes, Egyed Emese, Hász-Fehér Katalin, Homor Ferenc, Hovánszki Mária, Labádi Gergely, Orbán László, Szép Beáta, Tasi Réka, segítségükért ezúton is köszönetet mondok.

A Magyar Museumhoz hatféle melléklet társulhat: a kék külső borítók, a fehér belső kötetcímlapok, a kották, a hibaigazítók, az I. kötet összesített tartalomjegyzéke és az előfizetők névsora. Az ellenőrzött példányokban leggyakrabban a borítók hiányoznak. Mind a hatféle mellékletet egyszerre tartalmazó példányt nem ismerünk (az OSZK példányai is csak együttesen őrizték meg mindet). Kék borító az I. kötet 4. száma kivételével minden negyedhez készült (vagy egyedül az e számhoz készült borítót nem ismerjük). Az I. kötetben a borítókra csak a címlap és a tartalomjegyzék került, kivéve a 2. számot, ahol az előlap versóján egy *Jelentés*, a hátlap rectóján egy pótlólagos hibajegyzék található. A II. kötetben a tartalomjegyzék a számok végén folytatólagosan következik, helyét a borítón tudósítások, illetve egy vers és egy hibaigazító foglalják el. A címlapok felépítése kötetenként lényegében megegyezik, ezért csak az első számok fotóját közöljük (I. 479., 487.). Az I. kötet első negyedéhez képest a második negyed címlapján annyi változás történt, hogy az 1788 helyén 1789 áll és a virágminta a kötetcímlapon találhatóval egyezik meg. A harmadik negyed címlapján a másodikhoz képest annyi változott, hogy az 1789 a lap legaljára került. A II. kötet negyedeinek címlapjai teljesen azonosak, csak a negyed száma változik értelemszerűen. A kötetekhez egy-egy fehér kötetcímlap is tartozik (I. 478., 486.), a Debreceni Egyetemi Könyvtár példányában a II. kötet címlapja az I. kötetével egyezik meg, a legfontosabb adatok kézzel vannak rajta átjavítva.

A kották az adott versek mellé vannak bekörve (ahol megvannak), számozatlan lapokon, mindkét oldalra nyomtatva. A I. kötet 2. negyedének végére kötött kottákat méretarányosan közöljük, a II. kötet 4. számának végéhez tartozókat viszont kicsinyítve, ezek ugyanis eredetileg a laptíkröt jóval meghaladó méretűek, s összehajtogatva vannak a kötetekbe körve. Összesített tartalomjegyzék csak az I. kötethez készült, a II. kötetben minden számhoz tartozik tartalomjegyzék, nem a borítón, hanem a szöveg után folytatólagosan. A tartalomjegyzékekbe az eredeti oldalszámok mellé mindenütt beírtuk a jelen kiadás oldalszámait is, így részletes tartalomjegyzéket külön nem készítettünk, csak betűrendes tartalommutatót (ebben regisztráljuk a borítók jegyzékekben nem szereplő közleményeit is). A II. kötethez tartozik még az előfizetői névjegyzék is, külön íven.

A jelen kiadásban e mellékleteket akkor helyeztük el az egyes negyedekhez csatoltan, ha eredetileg is be voltak oda sorolva. Ha tehát folyamatos a lapszámozás (I. a II. kötet tartalomjegyzégeit) vagy őrszó utal a folyamatosságra (I. az I. kötet összesített tartalommutatóját), esetleg tartalmilag egyértelmű a kapcsolat (a kottáknál), akkor az egyes negyedek anyagába illesztettük ezeket, egyébként pedig (a borítókat és az előfizetői jegyzéket) a mellékletek fejezetbe. A 2. negyed hibaigazítójából, mint alább részletesen tárgyaljuk, két változat készült, az egyik folytatólagosan következik, a másik nem, mi a mellékletek között adjuk ki, a másik, az egész kötethez tartozó igazítóval együtt.

A nyomtatás mindig ívekre történik, egy ív 16 oldalt tartalmaz, kétoldalasán, s aztán ezt hajtogatják össze, vágják fel és kötik be (ez utóbbi műveleteket régen nem a nyomdász, hanem a könyvkötő végezte). Az íveket ún. ívjelzővel látják el a sorrend jelölése végett (erre szükség van a lapszámozás mellett is, pl. a számozatlan oldalak helyes besorolása végett). A Magyar Museum nyomdai ívein nagybetűs ívjelek találhatóak A-tól Z-ig, alsó indexben jelölve meg a lapokat (pl. A₁-től A₈-ig), a Z után újra az A következik, A₁ stb. formában, a II. kötet újrakezdi a jelölést A-val.

A Sárospataki Református Kollégium könyvtára FF 1051/b jelzet alatt felvágatlan ívekben őrzi a 3. negyed *Toldalékát* és a 4. negyedet. A *Toldalék* ívpéldányának oldalszámozása nem folytonos a 3. negyeddel, hanem előlről kezdődik, s az utolsó (Z jelű) íven teljesen hiányzik. Ez hibás nyomtatnak minősül, mert a Museum esetében kötetenként folytonos a lapszámozás. Ilyen téves nyomatból ez az egy ismeretes. Ugyanebben az ívpéldányban a 4. negyed végén egy olyan ív található, amelyen a 2. negyedbe tartozó Verseghy-költemény, a *Thírxis és Kloé* utolsó nyolc sora is szerepel 189. lapszámmal, a kötet egészéhez készült hibaigazító, tartalomjegyzék és fehér belső kötetcímlap mellett.

A 189. oldalt tartalmazó lap egyébként két változatban maradt fenn az általunk ismert példányokban. Az egyik és időben első változat (így szerepel a jelen kiadásban is) nem tartalmazza az első két negyedhez tartozó hibaigazítót a 189. lap hátoldalán, a másik változat viszont igen, ráadásul e változatban a 189. lapon található illusztráció is más: a 4. negyed végén található illusztrációval egyezik meg.

Függelék

Számos olyan szöveget ismertünk, amelyek nem részei a folyóiratnak, de szorosan kapcsolódnak hozzá, elég ha csak a hírlapokban megjelent tudósításokra, a postai terjesztés engedélyeztetéséhez kötődő hivatalos iratokra vagy Batsányi pereinek anyagára gondolunk. Minthogy a szóban forgó szövegek fel vannak dolgozva, egy részük meg is jelent (ezeket a lap történetéről szóló részben fel is soroljuk), s terjedelmileg messze meghaladják a rendelkezésre álló kereteket, közreadásukról le kellett mondjunk. Két szöveg közlésére azonban mindenképpen szükség van, még ha meg is jelentek Batsányi műveinek kritikai kiadásában (BJÖM. II. 440–443., 255–266.): Kazinczy 1787-es *Előbeszéde* és Batsányi 1791-es *Tudósíttása* ugyanis a lap programja szempontjából a *Bé-vezetés* melletti két legfontosabb szöveg. Kazinczy *Előbeszédét* az autográf kéziratból közöljük (MTAK. Magy. Nyelvtud. 4-r. 41/I. 37a–45a), ez itt jelenik meg először (a Batsányi kritikai kiadás jegyzetei között az erről készült másolatból adták ki, MTAK. Tört. 2-r. 166., mai jelzete: K 759. 82a–88b), Batsányi *Tudósíttásának* példányára azonban legnagyobb közgyűjteményeinket átnézvén sem bukkantunk rá, így a kritikai kiadás szövegét vesszük át.

A jelen kötet (és a korábban kiadásra került Orpheus) előkészítő munkálataiban részt vett a Debreceni Egyetem (akkor még KLTE) Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézetében működő textológiai műhely egyetemi hallgatókból álló egyik munkacsoportja is (Gyimesi Krisztina, Harsányi Ildikó, Sike Erika). Szövegellenőrzést, szövegkritikai munkát végeztek, adatokat gyűjtöttek a szerzőkről, lelkes munkájukért itt mondok köszönetet. A kötet fotóit Váradi János készítette, a fotók szerkesztését Debreczeni András végezte. A latin nyelvű szövegeket János István, a német nyelvfűket Oláh Szabolcs fordította magyarra, minden egyéb esetben feltüntetem a fordítót és/vagy a forrást, ahonnan a fordítást vettem. Borbély Szilárd a rendelkezésemre bocsátotta Földi János és Ráday Gedeon készülő kritikai kiadásának eddig elkészült jegyzeteit, az átvételeket mindig jelzem. Számos esetben vettem igénybe kollégáim segítségét (a példányok ellenőrzésének fentebb részletezett ügyén túl is), adatokat, tanácsokat kaptam Barta Jánostól, Bitskey Istvántól, Imre Mihálytól, Orbán Lászlótól. A kötet lektora Szabó G. Zoltán volt, aki rendkívül feszes határidővel is elvállalta a feladatot, s úgy teljesítette, hogy közben olvasati-emendálási korrekciók mellett számos adattal hozzájárult a magyarázatok teljesebbé tételéhez. Mindnyájuknak nagyon köszönöm a segítséget.

Szövegjavítások

A főszövegben érvényesítettük a hibaigazítók javításait (az első két szám esetében, ahol több is készült, az utolsót vettük alapul), ezekre jegyzeteinkben *Ig.* jelzéssel utalunk. Javítottuk továbbá a sajtóhibákat, ezen eseteket az alábbiakban részletesen felsoroljuk, félkövérrel kiemelve az eredetiben található változatot. A korban még erősen ingadozó ékezetést csak olyankor igazítottuk ki, ha a rímhelyzet vagy az időmérték feltétlenül megkívánta, továbbá ha értelemmódosulás következett be. Mikor a javítás betűi vagy betűik betoldásával járt, illetve mikor értelmi változást idézett elő, a javított részt a főszövegben szögletes zárójelbe téve közöljük. Az I. kötetben belül és az I. és II. kötet között jelentős helyesírási, írássajátosságbeli eltérések tapasztalhatók (Kazinczy sohasem ír *szzs*, *tt* alakokat, Batsányiék igen, Kazinczy és társai jottisták, Batsányiék ypszilonisták, Ráday írása erősen ingadozó stb.), e különbségeket meghagytuk eredeti formájukban, mert szemléleti ellentéteket jelenítenek meg. Egységesítettük viszont a pusztán a nyomdai sajátosságokkal, illetve felületességgel összefüggő ingadozásokat (ezek lényegében csak az első kötetre jellemzőek, ahogy erről a lap története kapcsán részletesen szóltunk), nevezetesen: a betűfrítítást csak akkor tartottuk meg, ha önálló kiemelődértéke van (pl. címek, aláírások); a bekezdések között hol van soremelés, hol nincs, itt is csak a tagoló értékűeket hagytuk meg; a címbeli nagybetűk esetében az ékezetek hiányoznak, mindenütt pótoltuk, Ráday szövegei esetében néhol megmaradt az aposztróf betű utáni írásmódja (*s'*), egységesen előre helyeztük (*'s*). Az első kötetben (szemben a II. kötet gyakorlatával) az egyes számokhoz tartozó fehér címlapokon nincs feltüntetve a negyed sorszáma, ezt mindig a kék külső borító alapján pótoltuk. A 4. negyed esetében nem ismerünk külső borítót, ezért itt az I. kötet egyesített tartalomjegyzékét és a II. kötet gyakorlatát vettük alapul („Első kötet. Utolsó Negyed”).

9. oldal

átszattak Ig.

10. oldal

Leveleiből Ig.

újjáért Ig.

hogy Ig.

11. oldal

Napnyúggorra Ig.

Augustus'

13. oldal

-'s

Cattullust

14. oldal

közre-botsátott

találkoznak Ig.
Nyelv-Könyvek Ig.
közöség Ig.
ad-ki A hiányzó pontot pótoltuk.

15. oldal
töllunk
remennyel
nevezett

18. oldal
Már jól van; már jöjjön Halál, el-mégyek örömmel,
'S boldog Atyáinkhoz tettiinknek meg-viszem hírét. –
helyett (Ig.):
Eggy ideig, kegyes Ég! most nyújtsd még életem'! osztán
Nem bánom, bár jöjjön Halál, el-mégyek örömmel.

20. oldal
Syánnya-meg Ig.

21. oldal
nevenezű
szeretsétlen

22. oldal
eredet-írasban Ig.
nemtetlen Ig.

24. oldal
térmekeny
nintsen,

25. oldal
engedi,
annyit-értő
menyire

29. oldal
pertszéntésnek

30. oldal
zített!

33. oldal
kölültem Ig.
szerelmes Viola! Ig.

34. oldal
el-rentent

36. oldal

az ő fő Ig.

vidám,

borongnak. A záró idézőjelet pótoltuk.

37. oldal

énekeln

ijedelmet Ig.

hartzra

tapsolnak

38. oldal

*vagynak a** Ig.

39. oldal

Barátim' Ig.

Ossianuál

40. oldal

ouzószattyát

42. oldal

kezébe

fel-aldozásával

43. oldal

ki-szllóá Ig.

45. oldal

taúul, taúul Ig.

46. oldal

írítsd-ki- 's

48. oldal

ki fog már A kérdőjelet értelemszerűen pótoltuk.

társainknak Ig.

Házánkfijainak

49. oldal

írhattak A mondatvégi pontot pótoltuk.

multum.

54. oldal

Anyosnak

57. oldal

fonyaszt Ig.

utolsó

tsuddálva.
sólyani

58. oldal
vidám
Tolhu
Jeszze Ig.
lássan Ig.
fordítani

59. oldal
elég Már
említi Ig.

60. oldal
Felettébb
eléggé Ig.
azomban Ig.
Még nam elég
miat
zzt Ig.

61. oldal
tükrénel
ragyokó Ig.
aunyira
A. J. Hiányzik, az Ig. alapján pótoltuk.
történetből Ig.

62. oldal
azt;

63. oldal
Az Anakreón-fordításhoz tartozó lábjegyzetet az Ig. alapján illesztettük a szövegbe.

64. oldal
hulhyannak Ig.
segedgyét Ig.

65. oldal
A. J. Hiányzik, az Ig. alapján pótoltuk.
Tudósaink-is A mondatvégi pont hiányzik, pótoltuk.
bé-tzúsztanak
Kötter Ig.
bellőlek Ig.
szolgálni A mondatvégi pont hiányzik, pótoltuk.

66. oldal
sergentető Ig.

tsélekedted Ig.
lelni,
Trrmészet Ig.
tőkéletességre Ig.

67. oldal
jó régi Ig.
neve A mondatvégi pont hiányzik, pótoltuk.
Concionatarnak Ig.

68. oldal
lehetet

69. oldal
Erzemé Ig.

71. oldal
méltósággal

73. oldal
vannk Ig.
eggyiezik Ig.
fájdalmaira Ig.

74. oldal
bőltsességet

76. oldal
Nemzetünk Ig.
Oktatás

77. oldal
zikkelyek Ig.

78. oldal
Külömben Ig.
mondhatya

80. oldal
okozhatot
sáját Ig.

81. oldal
állatt Ig.
őlében Ig.
Varosok

82. oldal
el-fogytván
képők

83. oldal
esztendőbe
84. oldal
Teremtőjéről
85. oldal
esztendőbe Ig.
87. oldal
indulattok'
88. oldal
akar ná
89. oldal
egygye'-letteket
régiségnek A mondatvégi pont hiányzik, pótoltuk.
készen Ig.
mes-homályosították Ig.
megékel Ig. (Az egymás alatti sorban lévő szavakban felcserélődtek a betűk.)
90. oldal
elég Ig.
91. oldal
bártran
nélkül-váló
92. oldal
jóknak vall – A mondatvégi pont hiányzik, pótoltuk.
Mindnyárt
jaj!
93. oldal
setétés
emlécszető
94. oldal
titalmas
95. oldal
Szárnya ként
hangal
96. oldal
Hömpölyök Ig.
hangá
98. oldal
Tanúljon meg-érteni

*szóllott most az Atya
fergetek Ig.*

99. oldal

Ő térdén imádott A mondatvégi pont hiányzik, pótoltuk.

100. oldal

a' hatalmas Ig.

101. oldal

kínjai

Eg

102. oldal

meg-keygemezést Ig.

103. oldal

együtt

104. oldal

mint

fa-kohá-is Ig.

105. oldal

eről-is

106. oldal

A' sőt Ig.

107. oldal

éllyuk Ig.

roszalkodóra Ig.

109. oldal

meg-ragadgya-meg!

hol – létemet

mágával

meg-mágyák

á nevét*

110. oldal

darábját

111. oldal

fákasztó

kőlföldi

Nyelviünk

beszélnek

ahítózó

112. oldal
óldalról-is,

113. oldal
Hírmoddó'
Philosophiai
LYANKA

114. oldal
Nem hívség,
aunak

120. oldal
Hany titkot

121. oldal
kellet

122. oldal
tata' Ig.
Ardna' Ig.

123. oldal
Eppen
gyószettetve
tséllya
rebdesve

124. oldal
Ekeó

125.
rebdess Ig.
tödományokkal Ig.
zúgva Ig.

126. oldal
piartzán
fennhézázás Ig.

127. oldal
határozási
Törvények
mozdúhatatlanúl

128. oldal
lakásaba

129. oldal
En

*könyörületlen
Szigéthez
szerejője Ig.*

130. oldal
*tartánd
meg-tölhetné
mint az, ő szentsége előtt ál
talalálsz-é
kerenget
mindendenféle*

131. oldal
*atállodták
eszt*

132. oldal
szöryű

133. oldal
*áülapotunk
kresztény
szánt-szántdékkal*

134. oldal
*el-véve
Amiressen után*

135. oldal
*Egyipton
lopogos
Nám!
számtalán*

136. oldal
Pasarlai

137. oldal
*En magam
jöjön*

(Le-teszi a' fejét) Nem kurzív, javítottuk.

138. oldal
nézzük-meg

139. oldal
*háromszor: Abrakadabra
Abrakadabra! Ravaszi.*

140. oldal
mit sírs?
142. oldal
hadd, tudgyam.
146. oldal
Egre
148. oldal
*nevét;
leg-nagyobikát*
149. oldal
szózat A mondatvégi pont hiányzik, pótoltuk.
161. oldal
fogad
165. oldal
*foglaltatnak
véttene*
166. oldal
possit Ig.
167. oldal
utólb
170. oldal
dissoluta. A záró idézőjelet pótoltuk.
173. oldal
min
jobb A *d* betűt lecsúsztott egy sorral.
175. oldal
nem pedig gerjedem, gerdedék
Kömvetskáját
176. oldal
páldáson
179. oldal
vala míg
en
181. oldal
Galatéám
184. oldal
és-előtt

187. oldal
umbrae,

194. oldal
sztíves Ig.

196. oldal
tsapáfi Ig.

198. oldal
helyet Ig.
kapot

199. oldal
Éppén
irígy szemet í

200. oldal
FÖLDI. JÁNOS

201. oldal
gond.

203. oldal
Papot,
uevezi

204. oldal
kellet

205. oldal
haragzik Ig.
szóllot
Agámemmon
bölsnek

206. oldal
Dív-nélkül

207. oldal
glyóbissal
peldájítok
bamúlly

FÁBRIT Az Ig. *FÉBRIT* alakból javítja, de a nyomtatásban is a helyes alak szerepel.

208. oldal
Hold.

209. oldal
rohánni

212. oldal

bátrábban

215. oldal

liom Ig.

olrá Ig.

216. oldal

énekem

nekem Ílion

várakozásod' helyét A mondatvégi pont hiányzik, pótoltuk.

217. oldal

ebből ál tudománnya

Télemakuska fiad A mondatvégi pont hiányzik, pótoltuk.

220. oldal

sorítva

222. oldal

mellet

meg-latogató

el lle

Könyvnek

223. oldal

kárhoztatnakbennünket

Olvasóban

224. oldal

fúrteni

225. oldal

ijédésnek

226. oldal

tekentsük

227. oldal

fonek

nevetségésre-is

231. oldal

Törököknek

233. oldal

mely földet

viszsa-szagdúl Ig.

oda mérészlettek jönni; De

234. oldal

*kiüs Ig.
szabályháival
miveltének; Valamerre*

235. oldal

*merr kegyetlen
egész sereg-béli
az ő vitéz
árany*

237. oldal

meg-lévén

238. oldal

L a m b e r, M i k ó.

241. oldal

*meg-késertem
jól lehet Ig.*

243. oldal

*Add-viszsza mindgyárt a' pénzemet;
kerül vissza,
hogy ki-állják*

244. oldal

*ne aggódgy rajta; Ezt
esett nám veszendőbe*

245. oldal

*engeddyen-meg
Lágyúl*

246. oldal

*tsak a' deresbe fogassalak-le eggyyszer;
Tudgya az Ur*

249. oldal

Katulus

257. oldal

Neped

265. oldal

örök Esz!

267. oldal

kárpit allatt

274. oldal
GALILÉI

281. oldal
énnél-is

289. oldal
űggy'el

294. oldal
meg-ésküvének

295. oldal
tánúlly
el-fájlzott

298. oldal
ha maga ezonn

300. oldal
farrásiból

307. oldal
életeből

311. oldal
fel-alá hordozza Világon A mondatvégi pont hiányzik, pótoltuk.

317. oldal
Mit mivel

331. oldal
ürülők

338. oldal
dedig

339. oldal
távól

341. oldal
eggyesülésnél

342. oldal
fel-gyerjesszék
szíveknk

343. oldal
Ez a' ő
Tejedelmektől
számozni
egyszer-'s-mind

344. oldal

*vissa-térhess
tenned Lethe*

345. oldal

állíthatyák

346. oldal

*vándorlásának
ingyekezetek
növepelt*

347. oldal

eugedni

351. oldal

tsudatlanság

352. oldal

Udrarokban

353. oldal

bé-zártárg

354. oldal

ndűtő

355. oldal

(*Trist. L. IV. Eleg. 1.*) Utána a kettőspontot pótoltuk.

356. oldal

kölönös

359. oldal

*Masodik
ijedésre*

362. oldal

kölömbiséget

363. oldal

4-szor

verset E szó Báróczi eredetijében is hibásan szerepel (73., vö. BJÖM. II. 510.).
vegtére

364. oldal

*ösze-akotva
meg-tsonkáva
plag. (kétszer)*

365. oldal
Prophyrogenitusnak A továbbiakban végig.
366. oldal
közönségesé
367. oldal
életében
a Botaniate*
368. oldal
ketteiről
371. oldal
váólt, az-utnn
kölömböző
375. oldal
NagyOrczy
377. oldal
Rátz – anya
395. oldal
Balklúthai Ifjúval
398. oldal
II-dik Könyv. hol Agamemnon
401. oldal
szeréntsésen
meg nem vestegetne
402. oldal
del-utánni
404. oldal
erzéketlenné
405. oldal
szokszor
több-több okát
Mária Zsigmondát meg-szeretvén
408. oldal
– *egész az imádásig szeretett* – A záró gondolatjel hiányzik, pótoltuk.
411. oldal
állapotba
412. oldal
– *írgy szemekkel* – A záró gondolatjel hiányzik, pótoltuk.

421. oldal

Igaztató Fejedelemtől
Jegyz. a' Ki-adókk.

426. oldal

red-triak-
Jegyzéseiben
Jegyz. a' Ki-adókk.

441. oldal

porbau

443. oldal

Mesterségeknék

444. oldal

századokik
mestersége

446. oldal

A lábjegyzet végéről hiányzik a záró idézőjel, pótoltuk.

447. oldal

V. Esperest

449. oldal

születtettem
siecle
j'exercis

451. oldal

Vittebergába (kétszer)

454. oldal

többsyre a' Császároknk fiai

457. oldal

ezenn a' Gonstántinus
semiféle Iróknál Porphenitusoknak

459. oldal

XII-dik Századdan

460. oldal

Századdan
szándéka lehetet

461. oldal

minként

462. oldal
*atyai és fiúi aranyosságnak
nyakáka*

463. oldal
ki-nyialtkosztattad

465. oldal
*rajtuuk meg-történhetik
kényén-veveltt*

472. oldal
kölönösen

476. oldal
IV. Telemakus –

481. oldal
*III. A' feletébb
Kazintzky*

495. oldal
Szigeti Ref. Gymnasim

498. oldal
*Mászáros Pál
Gr. Mikó Károly Ur, Kir. Tábla Bia.*

499. oldal
Gubernialis

500–501. oldal
A névsorban a *Szent Imrey Gábor – Tokody György* és a *Salamon János – Székely Dávid* közötti nevek a hibás oldalelhelyezés (kilövés) miatt fordított sorrendben következnek.

Szövegváltozatok

Az utolsó szám cenzúrai kézírata

A II. kötet 4. számának fennmaradt a cenzúrai kézírata: OSZK. Quart. Hung. 1245. A kötet több kéz írása és egymástól eltérő méretű és minőségű lapokból álló fogásokat tartalmaz. Több helyütt találkozunk cenzori bejegyzéssel, valamint a nyomdásznak szóló, esetenként német nyelvű utasításokkal. A Batsányihoz köthető szövegek (valamint még néhány más közlemény) azonos minőségű és méretű lapokat tartalmazó fogásokban lelhetők fel. Egyes darabokban javítások találhatók, a végső változat ezeknél is megegyezik a nyomtatásban megjelent szöveggel. Minthogy a szövegváltozatok főleg csak helyesírási eltérések jelentenek, ezért részletezésüktől eltekintünk, s az alábbiakban a kötetet összefoglalóan, fogásonként mutatjuk be (elől a kötet oldalszáma, a kettőspont után a Magyar Museum-beli közlemény sorszáma következik).

1a: címlap

A lap tetején rosszul olvasható cenzori jegyzés 1792 decemberéből, a lap alján Batsányi kézírása: *Restitutum 12° Xbris 1792 et Typographo admanatum die eadem. Bats.* A cím alatt: *Farkas Lajos könyvtárából. 1873. December 10-én.*

2a–4b: I–III.

Az I. közlemény mellett az alkalmazandó betűfokozatra való utasítás található: címnél *tercia* (16 pontos), alcímnél *cicero* (12 pontos). A III. darab kétszer szerepel: előbb az élen álló Teleki-verseket követően, de itt át lett húzva, majd kötetbeli helyén, harmadikként.

5a–6b: IV+V.

A Virág Benedek-szövegben javítások vannak, a *Mondás* című epigramma ennek a végére van pótlólag másolva, az első fogásban szereplő kéz írásával.

7ab: VI.

Újabb kéz írása.

8a–10b: VII.

Másik kéz írása. A közlemény egy korábbiak a folytatása, a kézirat is folyamatos, a lap tetején néhány sor még az előzőhöz tartozik. Ez át van húzva és egy méretre vágott lappal le van ragasztva, erre került a cím és a jegyzet, valamint német nyelvű utasítás a nyomdásznak.

11a–13b: VIII.

Az első fogással azonos méretű és minőségű lapokon. A jegyzet a *suspiciere non cessent etc.* – kezdetű résztől újra van írva, az új fogalmazás méretre vágott lapon található, amelyet piros viasszal ragasztottak a lapra, az elfedendő régi szöveg helyére.

14a–17b: IX.

Az első három oldalon (14a–15b) a II. kötet 3. számának XI. közleményeként már megjelent Sulzer-fordítás olvasható, piros írónnal áthúzva. A szövegben találhatóak javítások, továbbá a 2. és a 3. fordított sorrendben következnek.

18a–21b: X.

Az első fogással azonos méretű és minőségű lapokon. Eredetileg XII. sorszámmal, a II. piros írónnal áthúzva. Az alcímek szöveges része vékony, világos színű tintával áthúzgálva, a nyomtatásban azonban szerepelnek.

22a–23b: XI.

Letisztázott szöveg, a régi idézetek kalligrafikus írással készültek. A szöveg végén (23b) Weszprémi István aláírásával autográf kísérsorok olvashatóak, amelyben a szerkesztőktől a Magyar Museum első kötetének még elérhető példányait kéri.

24a–27b: XII. (az elmélkedések szövege)

Az előző közleményhez hasonló, nagyméretű lapokon. A nyomtatásban alcímként szereplő megnevezések eredetileg önálló címek voltak: *Negyedik Elmélkedés Magyar Ország Koronájáról* (24a–25b) és *Ötödik és utolsó Elmélkedés Magyar Ország Koronájáról* (26a–27b). A névaláírások idegen kéztől származnak. A negyedik elmélkedés szövege után piros írónnal utóbb áthúzott szerkesztői jegyzet áll: *Még egy új elmélkedést küldött-bé hozzánk az Érdemes Szerző, de a helynek szűk volta miatt ez-úttal bé nem iktathattuk, s kéntelenítettünk a következő Negyedre hagyni.* Az ötödik elmélkedés után 1792. december 18-i dátum, a cenzortól és Batsányitól.

28ab: XII. (a lábjegyzet szövege)

Kisebb méretű lapon, Weszprémi István autográf lejegyzésében, csillaggal utalva a megfelelő helyre.

29a–34b: XIII.+XV. (a Kreskay-vers)

Az első fogással azonos méretű és minőségű lapokon. A vers az üresen maradt utolsó lapra került, az összefoglaló XV. sorszám és az *Elegyes versek* cím utólagos betoldás. A prózai szövegben kisebb szövegjavítások találhatók. A gondolatjelekkel jelzett kihagyás helyén (az I. 461. oldalon) a kéziratban a következő, piros írónnal áthúzott szöveg olvasható: *egy II-dik J - - f császárt.*

35a–41b: XIV.+XV. (a Szentjóni-versek)

Kisebb méretű lapokra tisztázott szöveg. A Rousseau-fordítás eredetileg XVII. sorszámmal viselt, s a címben csak R - - ből szerepelt. Utána folytatólagosan *A Gyermeki idők emlékezete* című 48 soros, majd az *Egy rossz Poétára* című 4 soros Szentjóni-versek kéziratai következnek, de ezek nem jelentek meg a folyóiratban (I. SZLÖK. 143–144.). Megjelent viszont a sorban harmadikként következő *A Gyermek és A Gyermeki idők emlékezete* mellett haránt irányban betoldott *Egy fősvényhez*, a XV. közlemény részeként. A lap alján cenzori bejegyzés.

42a–44b: XV. (a Péteri Takáts-levél) + XVI.

Az első fogással azonos méretű és minőségű lapokon. A Verseghy-dalok az utolsó lapon találhatóak. A fogásban a betűfokozatra vonatkozó szerkesztői utasítások vannak (*cicero, garamond*), a legutolsó lap alján pedig cenzori bejegyzés.

*Batsányi autográf bejegyzései
a Magyar Museum egyik példányában*

A Magyar Museum egyik példányában, amint arról cikkében Baróti Dezső és Tarnai Andor beszámol, Batsányi autográf bejegyzései találhatóak (*Batsányi széljegyzetei a Magyar Museum kötetében*, in ItK 1953., 213–216.). Az ismertetésben a példány leelőzhetően a Szegedi Egyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének Könyvtárát jelölték meg, de ott már nem található, s egyáltalán Szegeden sem. Hász-Fehér Katalin és Labádi Gergely annyit ki tudott deríteni, hogy a példány az OSZK-ba került. Sajnálatos módon azonban az OSZK egyik példánya sem tartalmazza a kérdéses bejegyzéseket. A leltárkönyv ugyanakkor további, ma már hozzáférhetetlen példányokat is regisztrál, talán a bejegyzések is ezek valamelyikében voltak. Batsányi Magyar Museum-példányát a fentiek értelmében jelenleg lappangóként kell nyilvántartanunk.

A bejegyzések és a bejegyzésekben megőrzött szövegváltozatok teljesen azért nem veszték el számunkra, mert az ismertetésben részletes áttekintést kapunk ezekről, szövegszerű idézetekkel, s a kritikai kiadás főszövegeiben is megtalálhatóak, szövegkritikai összevetés kíséretében. A jelen kiadványban amúgy sem érvényesítettük volna ezeket a szövegváltozatokat, mert – mint azt Baróti Dezső és Tarnai Andor meggyőzően bizonyítják – mind kései keletkezésűek, kivétel nélkül a linzi években készültek (ItK 1953., 214.).

A széljegyzetek alapvetően két típusba sorolhatóak: kommentárok és javítások. Ez utóbbiak leggyakrabban stilizálásnak tekinthetőek, időnként azonban szemléleti átalakulást jelentenek meg (pl. a *T. N. Aba-Új Vármegye' öröm-ünnepén* esetében politikai jelleggel). A kommentárok egy része Kazinczy ellen irányuló megjegyzés (pl. a Szigvart-recenzió kapcsán Kazinczy későbbi nyelvújító tevékenységét bírálja), de vannak önreflexiók is (pl. korai hexameteres Osszián-fordításának helytelenségéről). Fontos a II. kötet 3. negyedének borítóján található levéltöredékhez írott bejegyzése is, amely szerint a levél Rát Mátyástól származik. A kötetben egyébként Batsányin kívül Verseghy Ferenc kézírása is megtalálható, közös fogságuk idejéből (ugyanazzal a tintával van írva ugyanis, mint az Uránia példányába jegyzett költemények). Az itteni verset, amely az I. kötet 346. oldalán található, áthúzogatas tette olvashatatlanná, de annyi mégis kiderül belőle, hogy Batsányihoz van címezve és Szentjóni haláláról szól.

Magyarázatok az egyes szövegekhez

Magyarázataink a kritikai kiadások elveit követik, de jellegükben el kell térjenek a szerzői (élet)mű-kiadások gyakorlatától. *A jelen kötet a Magyar Museum című folyóirat kritikai edíciója kell hogy legyen, s nem a benne foglalt egyes szövegeké, külön-külön.* Ebből az alapelvből az következik, hogy nem végezzük, nem végezhetjük el a benne közölt szövegek szokásos feltárását, hanem a szöveg alakulástörténetének csak a Magyar Museummal kapcsolatos szakaszára koncentrálnunk. A kéziratokat, a szöveghagyományt, a keletkezéstörténetet, a tárgyi összefüggéseket stb. csak akkor és olyan mértékben dolgozzuk fel, amikor és amilyen mértékben azok kapcsolatban vannak a Magyar Museum-beli megjelenéssel. E szűkítő és fókuszáló perspektíva mellé azonban folyamatosan olyan utalásrendszert építünk, amely alapján lehetőség nyílik az itt fel nem tárt részletek vizsgálatára: megadjuk a Magyar Museumban közölt szövegek legfontosabb, lehetőleg jegyzetelt kiadását a szövegtörténet egésze iránt érdeklődők számára és valamely orientáló szakirodalmat, amely az életmű kontextusához vezetheti el az arra kíváncsi olvasót.

Az egyes szövegekhez kiadásunkban öt jegyzettípus társulhat. 1. Az *Összefüggések* az egyes szövegeknek a Magyar Museumba való kerülését és közvetlen fogadtatását tárja fel, s itt kapnak helyet a megértéshez szükséges legfontosabb összefoglaló háttérinformációk is. 2. A *Forrás* rovatban a fordítások eredetijének feltárása történik meg, utalva a két szöveg viszonyára és a vonatkozó szakirodalomra is. 3. A *Megjelenés* alfejezetben megadjuk a korabeli publikációk, valamint a modern, a szövegtörténet egészére vonatkozó információkkal szolgáló kiadások pontos adatait; a Magyar Museum-beli közlés helyét a megnevezett kiadások sorában – jellel jelöljük. 4. A *Szakirodalom* részben felsorolt munkák magáról a műről adnak részletesebb felvilágosítást. Ezek, valamint az egyéb hivatkozásokban található szakirodalmak segítséget nyújtanak az életmű kontextusának megközelítéséhez is. 5. A részletes szövegmagyarázatok ezek után következnek, *Magyarázat* alcímmel, oldalszámok szerint.

A részletes szövegmagyarázatok célja a szövegek olvashatóságának elősegítése és a korabeli irodalmi nyilvánosság kontextusának megteremtése. Ebből következően elsősorban a régi és idegen szavak magyarázatára koncentrálnunk, megadjuk az idegen nyelvű szövegek és szövegrészletek fordítását, valamint azonosítjuk a mitológiai neveket (a gyakori ismétlések miatt külön, szótárszerűen, kivéve ahol a szöveghez kapcsolódó értelmezés is szükséges). A tárgyi összefüggéseket illetően le kellett mondanunk a rendkívül szerteágazó tematikájú közlemények értelmező felfejtéséről, hiszen nem az egyes szöveg önmagában vett feldolgozása volt a célunk. Részletesen feldolgozzuk viszont mindazt, ami a korabeli irodalmi viszonyokra vonatkozik, értjük itt elsősorban az irodalmi és közélet szereplőit, azok műveit és a főbb eseményeket. Feltárjuk az antik és kortárs szerzőktől vett idézeteket is, mert ezek ugyancsak igen jellemzőek az adott kor szellemiségére. A neveket összefoglalóan csak egyszer, általában az első előfordulásakor magyarázzuk, ezt a helyet a névmutató alapján is meg lehet találni.

BÉ-VEZETÉS.

Összefüggések

A *Bé-vezetés* keletkezése körüli vitákra nézve l. a Magyar Museum történetének áttekintését (II. 38–40.), Batsányi és Kazinczy koncepciójának eltéréseit illetően pedig a bevezető tanulmányt (II. 7–12.). Kazinczy bevezetésének teljes szövegét a Függelékben közöljük (I. 504–506.).

Megjelenés

~; BJÖM. II. 91–100.

Szakirodalom

BJÖM. II. 437–448.; Kókay 437–452.

Magyarázat

9. oldal

Az idézet Ányos Pál *A szép tudományoknak dldozott versek* című 1780-as művéből való.

Hunyadinak: Mátyás király (1443–1490).

Attila (megh. 453), a hunok fejedelme.

Tyrtaeus: Túrtaiosz (i. e. VII. sz.), görög költő, a spártai erkölcsöket hirdető harci elégia művelője.

Bárdus: „A bárdok vagy bárdusok olyan különös rendbéli emberek voltak az északi népeknél, kik, hívatalkok szerint, azoknak jeles cselekedeteiket énekelve magasztalták, versekbe foglalták, s e' szerint emlékezeteket a' később időkre általküldötték” – írja Batsányi 1789-es Osszián-fordítása, a *Kárthon* előbeszédében (I. 390.)

10. oldal

Bóldog emlékezetű Aszszonyunk: Mária Terézia (1717–1780).

Albricusnak, Seraphim Esztergami Ersekhez írtt, s azután Kálmán Király Törvénynei eleibe függesztett Leveléből: Kálmán király (1074 k.–1116) Albricus (Alberich) Benedek-rendi német papnak az 1096-os magyar országgyűlésről Szerafin esztergomi érseknek küldött tudósításáról van szó, a lábjegyzetben idézett latin szöveg magyarul: „Könyves Kálmán Törvényci – I. Könyv Előljáró beszéd Serafin esztergomi érsekhez. 6.§ Én e munkában nem saját szándékomat követem, hanem idegen útnak követem útmutató jeleit... és 16.§. De mégis, te, uram, ki tudod, hogy én e nép nyelvében kevésbé vagyok járatos, ha tollam a felvállalt útíránytól elhajlana...”

I. József (1678–1711), német-római császár és magyar király (1705–1711).

VI. Károly (1685–1740), német-római császár, III. Károly néven magyar király (1711–1740).

I. Ferenc (1708–1765), német-római császár (1745–1765), Mária Terézia férje.

XIV. Lajos (1638–1715), a Napkirály.

II. József (1741–1790), német-római császár (1765–1790), magyar király (1780–1790).
Nagy Lajos (1326–1382), magyar király (1342–1382).
Vitéz János (1408 k.–1472), esztergomi érsek, Janus Pannonius (1434–1472) nagybátyja.
Itteni azonosításuk tévedés, ezt utóbb javította is Batsányi (*Vitéz* helyett *Cesingét* írva, BJÖM. II. 93.). Az az információ, hogy Janus Pannonius írt egy *Magyar Grammatikát*, széles körben elterjedt volt, de a mű nem maradt fenn, s az sem bizonyos, hogy egyáltalán létezett.

11. oldal

Mahomet: II. Mohammed (1432–1481), török szultán (1451–1481), 1453-ban foglalta el Konstantinápolyt.

Hellespontus: Hellészpontosz, vagyis a Dardanellák tengerszoros a mai Törökország területén, Európa és Ázsia között.

Könyv-nyomtatásnak fel-találása: Johannes Gutenberg (1397 k.–1468) 1440 k. találta fel a cserélhető betűkkel történő könyvnyomtatást.

Klastrom (rég.): kolostor.

Iselin über die Geschichte der Menschheit: Isaak Iselin (1728–1782) idézett műve: *Geschichte der Menschheit* (1764).

Este Ház: itáliai hercegi ház, a ferrarai reneszánsz művészet felvirágoztatója.

Medicisek: a Medici firenzei bankár-, majd hercegi család, az ottani reneszánsz művészet pártfogója.

X. *Leo Pápa*: e néven volt pápa (1513–1521) Giovanni Medici (1475–1521), Raffaello és Michelangelo mecénása.

Perikles: Periklész (i. e. 500 k.–429), görög államférfi, nevéhez kötődik az ókori Athén fénykora.

Demosthenes: Démoszthenész (i. e. 384–322), az ókor egyik legnagyobb görög szónoka.

Augustus (i. e. 63–i. sz. 14), Róma első császára.

Dante, Alighieri (1265–1321), olasz költő.

Petrarcha: Francesco Petrarca (1304–1374), olasz költő.

Ariosto, Ludovico (1474–1533), olasz költő.

Tasso, Torquato (1544–1629), olasz költő.

Sannazár: Sannazzaro, Jacopo (1455 k.–1530), olasz költő.

I. *Ferents*: I. Ferenc, Valois (1494–1547) francia király (1515–1547), uralkodása idejére tehető a francia reneszánsz kultúra fénykora.

VIII. *Henrik*, Tudor (1491–1547), angol király (1509–1547), az angol reneszánsz felvirágoztatója.

12. oldal

Marot, Clement (1496–1544), francia költő.

St. Gelais: Melin de Saint Gelais (1491–1558), francia költő.

Montagne: Michel Eyquem de Montaigne (1533–1592), francia író, bölcselef.

Ronsard, Pierre de (1524–1585), francia költő.

IV. *Henrik*, Bourbon (1553–1610), francia király (1589–1610).

Malherbe, kit első jó Frantzia Poétának, tarthatni: E részlet megszövegezése hosszas levelezést követően vált véglegessé, mert először e helyen Batsányi egy egészen

ellentétes értelmű megfogalmazása szerepelt. Az 1788. április végén megkapott szövegre Ráday megjegyzéseket tett, erre Batsányi május 13-án reflektált, s kérte Ráday további közreműködését a szöveg jobbításában. A most szóban forgó helyet illetően megadta forrását: „Az a' Citatio csak azt illeti, a' mit *Malherbe*-ről mondtam, hogy tudniillik ötet inkább csak Verselőnek, hogy sem igaz Poétának tarthatni; és én ezt csak ugyan *Friderik* után mondtam; a' mint hogy ő példát-is hoz elé, a' melly állítását bizonyította. Azonban ezt-is tellyesen Nagyságod tetszésében fog állani, meg-tartani, vagy kihagyni.” (BLev. Molnár 86.) Ráday Kazinczy útján válaszolt, közölve levélében további újabb francia szakirodalmi vélekedéseket is Malherbe-ről: „Batsányi Uramnak válaszoltam ugyan már két levelére, de ígéretem szerint még egy válaszzsal tartozom; most utolsó levelének némelly tizkelyei közül egyikre csak azt válaszolom: Hogy a' Prussiai Király éppen Malherbe iránt ítélteztételében hibázott, Boileau-nak Malherbe iránt való értelmét nem elég világossan adván elő: mert ha versificateuron csak vers koholót, vagy Vers kovátsot ért, ugy az Judiciumában felette hibáz: ha pedig azt érti rajta, hogy Malherbe volt az leg első, a' ki a' Frantziákat nem csak jó, hanem szép és ékes hangú verseket írni tanította, úgy az ő ítélet tétele az Boileau[é]-val meg edgyez.” (1788. június 2., KazLev. I. 182.) A végleges szöveget ilyen értelemben írta át Batsányi: „Kazinczy Uram közölte véllem Nagysád' Levelét *Malherbe* iránt. Én könnyen Nagysád' részére hajlottam, így végződhetik a' periodus: *kit első frantzia Poétának tarthatni.*” (Batsányi Rádaynak, 1788. június 23., BLev. Molnár 87.)

Malherbe: François de Malherbe (1555–1628), francia költő. Az ide csatlakozó lábjegyzetben említett *Sans-souci Philosophus* II. (Nagy) Frigyes (1712–1786), aki e nevet Potsdam melletti kastélyának nevére kapta (sans souci: 'gond nélkül'). Említett műve: *De la littérature allemande* (1780). A másik említett szerző Nicolas Boileau-Despréaux (1636–1711), akinek *Art poétique* (1674) című művére történik utalás.

Corneille, Pierre (1606–1684), francia drámaköltő.

Racine, Jean-Baptiste (1639–1699), francia tragédiaköltő.

Despreux: Nicolas Boileau-Despréaux.

Moliere: Molière, eredetileg Jean-Baptiste Poquelin (1622–1673), francia vígjátékíró.

la Fontaine: Jean La Fontaine (1621–1695), francia költő.

Bossuet, Jacques Bénigne (1627–1704), francia író.

Flequier: Valentin Esprit Fléquier (1632–1710), francia író.

Pascal, Blaise (1623–1662), francia matematikus, filozófus, író.

Fenelon: Fénelon, François de Salignac de la Mothe (1651–1715), francia író.

A Nantesi Parancsolatnak meg-változtatása: a nantes-i ediktum (1598) a protestánsokkal szembeni vallási türelmet hirdette, ennek visszavonása (1685) következtében két-háromszázezer ember hagyta el Franciaországot.

Spencer: Edmund Spenser (1552–1599), angol költő.

Shakespeare, William (1564–1616), angol drámaíró.

Waller, Edmund (1606–1687), angol költő.

Dryden, John (1631–1700), angol költő.

Milton, John (1608–1674), angol költő.

Pope, Alexander (1688–1744), angol költő, elméletíró.

Bodmer, Johann Jakob (1698–1783), svájci német költő, író.
Breitinger, Johann Jakob (1701–1776), svájci német író.
Haller, Albrecht von (1708–1777), svájci botanikus, orvos, költő.
Lacedaemon: Lakadaimón, Spárta.
Strabo: Sztrabón (i. e. 64–i. sz. 19), görög történetíró, itt fő művére, a 17 könyvből álló *Geographicára* történik hivatkozás.
Creta: Kréta.

13. oldal

Lycurgus: Lükurgosz (i. e. IX. sz.), spártai törvényhozó.
Thales: Thálész (i. e. 639–546), görög filozófus, matematikus, csillagász.
Plutarchus: Plutarkhosz (46–120), görög történetíró, itt a *Párhuzamos életrajzokra* történik hivatkozás.
Plautus, Titus Maccius (i. e. 250–184), római vígjátékíró.
Ennius, Quintus (i. e. 239?–i. e. 169), római költő, a görög kultúra meghonosítására törekedett a római irodalom korai szakaszában.
Tibullus, Albius (i. e. 55?–19?), római költő.
Horatius, Quintus Flaccus (i. e. 65–8), római költő.
Catullus, Gaius Valerius (i. e. 87?–54?), római költő.
Vergilius, Maro Publius (i. e. 70–19), római költő.
Caesius, Bassus, római költő, Horatius után élt.
Bavius, Marcus (megh. i. e. 33. k.), római költő, Horatius kigúnyolta verseiért.
praenumeratio (lat., rég.): előfizetés.

14. oldal

Accademia della Crusca: Accademia della Crusca, az 1582-ben alapított olasz nyelvtudományi akadémia.
szövevének (rég.): fáklya.
Páriz-Pápai: Pápai Páriz Ferenc (1649–1716) szótárára történik utalás (*Dictionarium Latino-Hungaricum et Hungarico-Latino-Germanicum*, Lőcse, 1708, faksimile kiadása: Bp., 1995).

A lábjegyzetből már a nyomtatás és korrektúra stádiumában – mint Ráday Gedeon írja Kazinczynak – „egy citatio az én tanácsomból mostis ki-maradott. Azon citatio pedig ebből áll, (mert a' citált Könyv Auctora mostan eszemben nem jut) az hol az mondatik, hogy az Német nyelv sokat köszönhet az Bremai Beytragoknak: itten az dolog maga, úgymint a' Beitrágrúl való emlékezés meg maradott, hanem egyedül a citált Auctor nevét hagyattam ki még az előbbeni árkusban két okokból. 1-o: Mivel szégyen volna minéktünk tsak 788. ki jött Könyvből aztat ki-tanúlnunk, minémü nagy hasznót tettek a' Brémai Beitrákok Német Országban. 2-o: Azon citált könyvetske nem volt méltó a' citáltatásra, ugyanis mindenütt majd nem hemseg a' sok hiba benne, melyet példákalis meg tudnék mutatni. Ezen Könyvnek a' titulussa engemetis meg tsalt, de minekutánna forgatni kezdettem, láttam az Auctornak gyengeségét a' Német Litteraturában, és abban ejtett sok hibáit” (1788. szeptember 22., KazLev. I. 209.). A lábjegyzet második mondata Ráday Gedeontól származik. Már Kazinczynak írott, 1788. június 2-i levelében megjegyzi, hogy „Wielandis

hasznló Gyűjteményeket ad ki Deutscher Mercur név alatt, melyis már, ha jól jut eszembe, 50. kötéske jön ki, a' melly négy különös titulus alatt négy rendes kötetben szokott köttetetni. Én mind a' két munkát hordatom magamnak, és mondhatom, hogy a' munkátskák ki válogatására való nézve praeférálni lehet mind a' Múzeumot, mind a Mercuriust az Bremai Beytragoknak. Eszerént méltónak itélném az kezemhez küldetett Bevezetésben felölök emlékeztetni tenni, ottan az hol a' Bremai Beytragok emlittetnek." (KazLev. I. 182.) Aztán ősszel, mikor már tart a nyomtatás, már idézett levelében megírja: „Az több változásokat az újonnan ki-nyomtatott Árkusokban magamis helyben hagyom, még aztatis, az hol magam, midőn az Nótában a' Német Mercuriusról, és Museumról emlékeztem, deák szót találtam elegyíteni, noha azt Magyarúl ki-tehettem volna; de meg vallo, az ezen hibából esett, hogy tsak az dolgot magát tettem ki hirtelen, és mikor azt nyomtatásra adtam, el-felejtkeztem azon deák szót magyarúl ki-tenni.” (1788. szeptember 22., KazLev. I. 209.)

Bremische Beiträge: Bremer Beiträger, Johann Christoph Gottsched által szerkesztett folyóirat (1744–1748).

Deutscher Merkur: Christoph Martin Wieland folyóirata (1773–1789).

Deutsches Museum: a Magyar Museum névválasztására e kortárs folyóirat volt a legnagyobb hatással (vö. Kókay 440.).

I. TÁRSASÁG-KÖTÉS

Sz. András Havának 13^{dik} napján 1787.

Összefüggések

A kassai társaság megalapítására vonatkozóan I. a folyóirat történetéről írottakat (II. 33–35.).

Megjelenés

~; DK. 109–111.

Magyarázat

18. oldal

fatsaros (táj.): csavaros (*nem fatsaros*: 'egyenes').

19. oldal

harap (táj.): avartűz.

II.
AZ EST-HAJNALHOZ.
Kassán, Octob. 28d. 1787.

Összefüggések

Az alcímben megadott időpontot minden szövegváltozat tartalmazza. Kazinczy egy későbbi kéziratos jegyzetében így emlékszik vissza a vers keletkezésére: „Ide teszem azon szelet papirost, melyre az Ódát felírtam, mihelyt felvirrada. Stolberg lebege előtttem: Ehemal winktest du mir etc. Rájnis, 's kivált Révai nagyon javalák a dalt, s nekem a Dayka szeretetét ez nyerte-meg. Batsányi kárhoztatá.” (MTAK. K 642. 107a.; vö. KFÖK. 224–225., kisebb olvasati eltéréssel.) A költemény mintáját ezek szerint Friedrich Leopold Stolberg *An den Abendstern* (1773) című verse jelentette Kazinczy számára, de semmiképpen nem tekinthető fordításnak (vö. Császár 118).

Megjelenés

Bétsi Magyar Múzsza 1787., 767.; ~; HV. 100.; Abafi I. 13.; KFÖK. 45–46.

III.
KOPORSÓ IRÁS.
1785 ESZTEND.

Összefüggések

A vers egyike azoknak, amelyeket tanulótársa és barátja, Orczy István (1767–1785) halálára írt Batsányi (a költő patrónusának, Orczy Lőrincnek a legkisebb fia 1785. december 9-én halt meg). Batsányinak három verse is ismeretes ezzel a szomorú eseménnyel kapcsolatosan. Az egyik a Magyar Hírmondó tudósításába illesztve jelent meg: *A haldokló Mélt. Báró Orczy Istvánhoz Bacsányi János. 9-dik December 1785. Eszterdöben Pesten, 4 óra tájban reggel, ágyánál virrasztván* (1785. december 21., 100. sz., 806–807.; I. BJÖM. I. 8.). A másik a Magyar Museum I. kötetének 4. számába utólag iktatódott (I. 195–196. vö. BJÖM. I. 9.), ennek címe (*Töredéke egy nagyobb költeménynek*) és a hozzáfűzött jegyzet arra utal, hogy Batsányi nagyobb kompozíciót tervezett *Barátság oszlopa* címen, aminek része lett volna a jelen harmadik vers is (mindezekről I. BJÖM. I. 281–285.). E sírfeliratnak szánt költemény az alcím szerint 1785-ben készült, ezt utóbb átdolgozta a költő, mint Orczy Lőrincnek írja 1787. október 22-i levelében: „Hallom, hogy az Istvánnak Nagyságod csináltatott koporsó táblát. Nem méltóztatnék-e, Nagysád a' felírást nekem is elküldeni? Én az én reá írt verseimet megrövidítvén, idővel ki is nyomattatom. Ha üresség volna még papiromon: ide írnám őket utolsó változtatásom szerint” (BLev. Szilágyi 316.). A Magyar Museumban e megrövidített változat kerülhetett közlésre (az első változat nem maradt ránk). A vers valamelyik változata szerepelhetett a Bárócnak küldött (s utóbb a Magyar Museumban is kiadott) 1786. decemberi levélben is, ahol Batsányi ugyancsak megemlékezik Orczy István haláláról (I. 66.). A közvetlen fogadtatásra nézve Horváth Ádám nem épp elismerő véleménye ismert: „Hijjánossan distingválod a' közbeszédet a' verstől; valami

magyarúl rít a' Prósában, mind rít az a' versben; minden bizonynal a' Museumba iktatott koporsó írásodban is ez a' versed: Neki másként tetszett, – s azért bús végzése, Nem engedte: *legyen délre jöhetése*, tsak szebb lett volna, ha ez egészen ki tért volna: *hogyan legyen délre jöhetése*. (És mivel itt az Úrról, Istenről beszélsz: a' végzésnek is a' *bús* helyett más epithetumot adtál volna prosában, hát miért nem adhatnál a' versben is?) Mit tsinálnak más Nemzetek a' verssel, és miképpen különböztetik a' próásától? én azzal nem törődöm.” Majd nem sokkal később még határozottabban foglal állást: „a' miket írtál 's én nem láttam; millyenek lehetnek? nem tudom, de a' Museumba iktatott koporsó írásod azt mutatja, hogy százszorta nehezebben megy neked a' Vers, mint Szabónak vagy más exercitatus Poétának. Noha hibát benne nem tudok, 's erőltetést is tsak egyet.” (Horváth Kazinczynak, 1789. február 21. és április 17., KazLev. I. 283–290., 324–336.; c levelekben idézi Batsányinak írott leveleit.)

Megjelenés

~; BJÖM. I. 10. (*Felírás* címmel)

IV. A' FORDÍTÁSROL.

Összefüggések

Batsányi fordításról vallott nézeteit három jelentős tanulmányban foglalta össze. Az első a Bétsi Magyar Múzsza 1787. szeptember 5., 8., 12. számaiban jelent meg (559–577., I. BJÖM. II. 462–471.), a második a jelen tanulmány, a harmadik a Magyar Museum I. kötet 3. számának *Toldalékában* közölt írás (I. 155–177.). E háromszori kidolgozás önmagában is mutatja a téma fontosságát Batsányi és a korszak gondolkodásában, a szövegek az e tárgyban kibontakozott elméleti vita részecsei (I. erről a bevezető tanulmányban is, II. 17–19.).

Megjelenés

~; BJÖM. II. 101–108.

Szakirodalom

A fordításvita egészének nemzetközi összefüggéseket is felvázoló ismertetését és elemzését, valamint Batsányi írásainak forrásait, keletkezéstörténetét és kapcsolatait I. BJÖM. II. 452–461. és Szajbély 116–137.

Magyarázat

21. oldal

Regula (rég.): szabály.

Gatterer, Johann Christoph (1727–1799), göttingai történétíró, itt hivatkozott munkáját a szakirodalom nem találta meg, ilyen tárgyú önálló művéről nincsen adat (vö. BJÖM. II. 458.).

Bétsi Magyar Múzsza: A tanulmány első változatára történik itt utalás.

p. o.: példának okáért.

öregbbit Plinius: Caius Plinius Secundus Maior (23–79), római természettudós, fő műve: *Historia naturalis*.

syllabizállya (rég.): szótagolja.

Curtius, Rufus Quintus (I. sz.), római történetíró.

Caesar, Gaius Julius (i. e. 100–44).

Cicero, Marcus Tullius (i. e. 106–43), római politikus, író, szónok.

Plinius Levelei: az ifjabbik Plinius, Caius Caecilius Plinius Secundus (61–114. k.) tízkötetes leveleskönyvére történik utalás.

22. oldal

Quandoque bonus dormitat Homerus: idézet Horatius *Ars poetica*-jából (359.): ha a jó öreg is szundítgat néha: Homerus (Muraközy Gyula fordítása).

23. oldal

Ephorus: ephorosz, a Spártában a főhatalmat gyakorló választott tisztségviselő; öten voltak.

Areopagita: a nemzetségfők tanácsának tagja Athénban (az Areopág dombról kapta nevét).

Dictator: korlátlan hatalommal felruházott vezető a köztársasági Rómában.

Triumvir: az államhatalmat gyakorló, három szövetséges vezető egyike (Rómában két triumvirátus volt, i. e. 59-ben és i. e. 43-ban).

Epha: régi héber űrmérték (a gabona mérésére).

Talentum (*Tálentom*): régi görög súly- és pénzegység.

Sestertium: sestertius, ókori római ezüstpénz.

Luisd'or: Louis d'or (Lajos-arany), francia aranypénz XIII. Lajos ideje óta.

Sterling: középkori angol ezüstpénz, az angol pénz egysége.

Guinee: guinea, középkori angol aranypénz és számítási egység.

24. oldal

A M. Kassandrának, Erkölti Mesék és Leveleknek Szerzője: Báróczi Sándor (1735–1809) testőrfő, fordító. Említett fordításai: *Kassandra* (Bécs, 1774, La Calprenède) *Erkölti Mesék* (Bécs, 1775, Pest, 1785, Marmontel) *Erkölti Levelek* (Bécs, 1775, Pest, 1786, Dusch).

Lucanus Első Könyvének Fordítója: Bessenyei György (1747–1811), említett fordítása, a *Lukánus Első Könyve* kéziratban maradt (I. BGYÖM./Társ., 335–353.), Batsányi, mint maga írja, a pesti pálosoknál ismerte meg (I. 78.).

V.

AZ ISTEN' SZEMLELÉSE. A' KLOPSTOCK ÓDÁI KOZZÜL.

Összefüggések

Batsányi írja Rádaynak 1788. június 23-án: „Nékem és Szabónak nem tetszik, hogy Kazintzy Uram Klopstock Ódáját Német nyelven-is oda nyomtattattya; 1° úgy-is sok a fordítás ezen első darabunkban, annyiival inkább szükségtelen még idegen nyelven-is

egy annyi Strophából álló darabot, oda függeszteni. 2° a' fordítás nem versben van, hogy az Originálist, öszve-hasonlítás' kedvéért, a' Copia mellé kellene ragasztani; sőt a' fordítás (ítéletemet szabadon ki-mondván) fel-sem éri az originálist. Félő tehát, ne hogy Olvasóink, nyelvüinknek erőtlenségét fogják okozni, és az elsőséget a' németnek adni. Kazintzy Uram most Szepességben van; külömben igyekeznénk, véle ezt el-hagyatni. Úgy határoztuk-meg mi magunk között, hogy a' mi kettőnek tetszése ellen van, azt a' harmadik ne tselekedgye. Mindazáltal ezen esetben nem akarunk jussunkkal élni, Nagyságodra bízunk, ha Nagyságod' ítélete részére lesz, marad-gyon-meg a' német-is." (BLev. Molnár 87.) Ráday elhárította a döntőbíró szerepét (vö. Ráday Kazinczynak, 1788. július 28., KazLev. I. 198.), Kazinczy pedig ragaszkodott elgondolásához, így a fordítás az eredeti szöveggel együtt jelent meg. Kazinczy Klopstock-fordításaira nézve l. a *Példák. A Klopstock Messziásának munkában lévő fordításából* jegyzeteit (II. 122.), valamint a bevezető tanulmányt (II. 19.).

Forrás

Friedrich Gottlieb Klopstock: *Das Anschauen Gottes* (1759) (vö. Császár 107.).

Megjelenés

~; Abafi II. 142–146.

[VI.]
MÉLTÓSÁGOS BÁRÓ
ORCZY LŐRINTZ
GENERÁLIS ÚRRÓL.

Magyarázat

32. oldal

kaján (táj.): irigy.

A vers közepén kihagyott két sor talán cenzori törlésre utal.

maszlag (rég.): mámort, dühöt okozó ital.

VII.
AZ ÉJTSZAKA.
GESZNERBŐL

Összefüggések

Kazinczy Gessner *Idyllum*inak kiadása (Kassa, 1788) után törekedett Gessner további munkáinak lefordítására és megjelentetésére is (l. erről közleményét, Orpheus 106.). Ebbéli szándékában megerősítette a jelen darab kedvező fogadtatása. Mint arról Ráday beszámol Kazinczynak 1789. augusztus 3-i levelében, Aranka Györgynek a *Bé-vexetés* mellett ez tetszett a legjobban az első számból (KazLev. I. 404., vö. II. 40–44.). Kazinczy hivatkozik is erre válaszában, melyben kéri egy újabb fordítás

betételét a következő számba (KazLev. I. 205.), a *Szemira és Szemin* azonban majd csak az Orpheusban jelenik meg.

Forrás

Salomon Gessner: *Die Nacht* (1753).

Szakirodalom

Fürst Aladár: *Gessner Salamon hazánkban*, in ItK 1900., 177–193.

Magyarázat

35. oldal

Hagedorn, Friedrich von (1708–1754), német költő, anakreóni dalai tették híressé.

Gleim, Johann Wilhelm Ludwig (1719–1803), német költő, ugyancsak anakreóni dalairól volt ismert.

Atomus (rég.): kicsiny rész.

VIII.

OSSIÁN' UTÓLSÓ ÉNEKE.

Összefüggések

Kazinczy kései emlékezése szerint Batsányi 1785-től foglalkozott Osszián-fordításával, egykorú adataink azonban csak 1788-ból vannak erre nézve. Batsányi Orczy Lőrinczhez írott, 1788. április 15-i, majd 22-i levelében kéri vissza fordításának letisztított példányát, mert nála csak a piszkozat maradt, s tervezi a Magyar Museumban közreadni, egyúttal véleményt is vár (BLev. Szilágyi 317.). Június 23-án örömmel számol be Rádaynak, hogy elnyerte Orczy és Teleki József tetszését, s egyúttal arra kéri Rádayt, hogy „ne terheltelessék Priscus Rhetorból az Osszián éneke alá tett jegyzésben lévő citatot ki-írni, hagytam üres helyet. Egész Kassán nem találom-fel ezt az Authort.” (BLev. Molnár 87.) November elején Rádayt és Báróczyt keresi meg levéllel, s kér segítséget a fordítás elvégzéséhez (BLev. Molnár 88–89.; KazLev. I. 238–239.), itt azonban már a tervezett teljes Osszián-fordításról van szó, a bírálat és próbafordítás ennek előmozdítására szolgál. A jelen fordításról közvetlenül megjelenését követően Horváth Ádám emlékezik meg leveleiben, bíráló megjegyzéseket téve az ajánlásra (KazLev. I. 272., 349–358.). Kazinczy az Orpheusban alapvetően elismerő szavakkal szól Batsányi tervéről (135.). Batsányi Osszián-fordításának jelentőségéről l. még a bevezető tanulmányt (II. 19., 23–25.).

Forrás

Batsányi, mint maga is megírta 1788. június 23-i levelében (BLev. Molnár 87.), Harold német fordításából dolgozott (*Die Gedichte Ossians eines alten celtischen Helden und Barden*, Mannheim, 1782, III. 297–310.), utóbb aztán átdolgozta Petersen fordítása szerint (*Die Gedichte Ossians neuverteutschet*, Tübingen, 1782, 469–478.). Az ajánlólevél az első és utolsó bekezdés kivételével ugyancsak Harold kiadásán, annak Hugh Blair

tanulmányát kivonatoló bevezetésén alapul. A források feltárását és a változatok összehasonlítását részletesen l. BJÖM. I. 529–530.

Megjelenés

~; BJÖM. I. 179–185.

Szakirodalom

Batsányi Osszián-fordításainak áttekintését l. BJÖM. I. 526–550., az ossziáni szerephez l. Debreczeni Attila: *Fenség és Grácia (Izlétiörekvések a 18. század végének magyar irodalmában)*, in ItK 2000., 311–352.

Magyarázat

36. oldal

Méltóságos Báró Orczy Lőrinc Generális Úrhoz: e cím valójában egy ajánlólevélre vonatkozik, így nem ezt tekintjük az egész közlemény, vagyis a tulajdonképpeni mű címénck, hanem az utána ugyanazon sorszámmal következő *Osszián utolsó énekét*.

Arte Natura potentior omni: „A természet minden mesterségnél hatalmasabb”. Valószínűleg Juvenalis-parafrázis, az eredetiben az *arte* helyén *cura* áll (*Szatírák*, 10. 303.).

Est Deus in nobis, agitante calescimus illo: „Isten van bennünk! Felgyúlunk, hogyha akarja.” (Ovidius: *Naptár* 6. 5, Borzsák István fordítása.)

IX.

IFIABBIK ROBINZON.

Összefüggések

A *Bé-vezetés* kiemelte a kritika fontosságát az éppen szerveződő irodalmi életben, ennek jegyében a szerkesztők az első számba be is iktattak egy recenziót, igaz, nem minden aggodalom nélkül. „Óhajtanám tudni, mit ítél Nagyságod – írja Kazinczy Rádaynak 1788. június 21-i levelében – az én Recensiom felől, mely talám utolsó darab az első fogásbann? Nékem úgy látszik, hogy Gelej Uram meg fog nyughatni rajta; Leg-alább nem panaszkodhatik, hogy személyét leg-kisobbenn is illetem.” (KazLev. I. 191.) Hamar érkezik a megnyugtatónak szánt válasz: „A' Robinson recenzióját olvastam ugyan, és azon olvasásból a' Reflexiókatis helyben hagyom, de mivel időm nem volt az munkával össze vetni, valóságos ítéletemet iránta nem adhatom.” (Ráday Kazinczynak, 1788. július 8., KazLev. I. 194.) A kritika szerepéről folytatott vitákra nézve l. a bevezető tanulmányt (II. 15–17.).

Magyarázat

41. oldal

A megbírált mű eredetije: *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder, von Joachim Heinrich Campe*. Wien. 1784. 2 Bände. Szerzője Joachim Heinrich Campe (1746–1818) német pedagógiai író, aki Dcfoe nyomán készítette

párbeszédese formájú, didaktikus történelmi-földrajzi tankönyvét. Magyarra Gelei József (1754–1838) fordította, aki ekkoriban a Magyar Kurirnál Szacsavay Sándor segédje volt. Innen került 1790-ben a jászberényi gimnáziumba, amint erről és más készülő munkáiról Kazinczy is megemlékezett (vö. Orpheus 34–35.).

idiotismus (lat.): szó szerint lefordíthatatlan nyelvi sajátosság, kifejezés.

ab indignatione (lat.): méltatlankodásból.

laplag (rég.): nyomdai (korrektúra) ív.

inurbanitás (lat.): gorombaság, udvariatlanság.

xrom: krajcárom.

láma gedó: láma gida.

Prof. Simay Kristófnak a Ravasztsága: a Magyar Museumban szerzőként is közreműködő Simai Kristóf itt említett darabja, a *Mesterséges ravasztság* 1775-ben jelent meg Pesten.

42. oldal

Martialis, Marcus Valerius (40–103), római epigrammaköltő, itt idézett kétsoros verse:

„Harminc rossz az epigrammák közt ebben a könyvben, / Jó könyv az, Lausus, melybe csak ennyi a rossz.” (*Epigrammák*, 7. 81., Csengery János fordítása.)

Horatius javaslatára szerint: Szabó G. Zoltán szerint valószínűleg Horatius *Ars poeticájára* történik itt utalás: „Tárgyat erőtökhöz képest válasszatok, írók!” (38. sor, Muraközy Gyula fordítása.)

Halló boldog esteje: Gelei József fordítása (Pozsony, 1788), amely Christian Friedrich Sintenis *Hallo glücklicher Abend* (1783) című művéből készült.

X.

MILTON' EL-VESZTETT PARADITSOM-ából,
melly a' Deák ki-adás szerént hat Énekbe foglaltatott,
egynéhány példa.

Összefüggések

Az alcím is jelzi, hogy a jelen Milton-fordítás nem az eredetiből készült, hanem egy rövidített, hexameteres latin átdolgozásból. Baróti az 1789-es kötetben, a műhöz frott ajánlásban (3. számozatlan oldal) és Batsányi a Magyar Museumban (I. 163.) egyként állítja, hogy a fordítás elkészítésére Batsányi bírta rá Barót, s annak csiszolásában is segítségére volt. Batsányi 1788. március 11-i levelében azt írja Rádaynak, hogy „Szabó Dávid már a' múlt héten el-végezte Milont” (BLev. Molnár 85.), majd április 22-én Orczyval azt közli, hogy „nem sokára pallérozásával készen leszünk” (BLev. Szilágyi 318.). Május 13-án már a nyomtatás terveiről számol be Rádaynak: „Milton még nem nyomtatódik. A' kezdete, valami két vagy három száz vers, meg fog Gyűjteményünkben jelenni, példa gyanánt. Egy új Typographus támadt itt Kassán nem régeb; ez vár most *Mannsfeld* betűiből két vagy három félet; ha reá vehetem Szabót, ezekkel a' szép betűkkel fog nyomtatódni fordítása, mely kilentz mintegy tíz árkusra fog terjedni. Én tudom, hogy a' fordítás fog Nagysádnak tetszeni. Hexameterben, Neander Piarista deák fordítása után; de a' magyar ennél még jobb lesz, mert ennek némelly fogyatkozásai-is ki fognak pótolatni.” (BLev. Molnár 86.) Novemberben

Bárczi Sándor Batsányi kérésére az eredeti latin kiadás rézmetszeteit akarta megszerezni Bécsben (Bárczy Kazinczynak, 1788. nov. 25., KazLev. I. 238–239.). A mutató végül itt, a *Museum* első számában jelent meg, a teljes fordítás pedig Baróti Szabó Dávid 1789-es *Költeményes munkájában* (1–92.).

Forrás

Ludwig Bertrand Neumann: *Lapsus protoparentum* (Bécs, 1769).

Szakirodalom

Tarnai 1959., 67–83.; Szajbély 109–116.

Magyarázat

45. oldal

pulya (táj.): kis növéstl.

XI. ÁNYOS PÁL RÓL.

Összefüggések

A tanulmány keletkezési körülményeiről nem rendelkezünk részletes ismeretekkel. Batsányi annyit maga közöl a szöveg utolsó bekezdésében (54.), hogy már harmadik esztendeje foglalkoztatja Ányos műveinek kiadása: ebből következően 1785 tájára tehetjük a terv megfogalmazását. Az a feltételezés is jogosnak látszik, amely Orczy Lőrinc inspirációját jelentősnek véli ebben (BJÖM. II. 471–472.). Az ekkor Batsányi rendelkezésére állt kéziratok pontos meghatározása ma már nem lehetséges, az viszont bizonyos, hogy az 1798-as kötet alapjául szolgáló kéziratot kötethez éppen e tanulmánybéli felhívása nyomán jutott hozzá (BJÖM. II. 475.). Ányos költészetének Batsányi számára való jelentőségéről, az általa képviselt irodalmi hagyományról l. a bevezető tanulmány vonatkozó részét (II. 22–23.).

Megjelenés

~; BJÖM. II. 109–116.

Szakirodalom

BJÖM. II. 471–481.; Mezei Márta: *A kiadó mandátuma*, Dehrecen, 1998, 19–20., 35–40., 52–53., 62–64., 72–75., 85–87.

Magyarázat

49. oldal

Amet scripsisse ducentos / Ante cibum versus! totidem coenatus: idézet Horatiustól (*Szatirák*, 1. 10. 60–61.): „kétszáz verset kíván írni, ha éhes, / s épp annyit, ha evett, s ebben kielégül” (Horváth István Károly fordítása).

Garrulus, atque piger scribendi ferre laborem; / Scribendi recte: nam, ut multum nil moror:
idézet Horatiustól (*Szatírák*, 1. 4. 12–13.): „mert fecsegő volt s rest küzdelmet vívni
a szóért, / jól-mondott szóért sokat írt, de mit ért vele?” (Bede Anna fordítása)

Choerilus: Nagy Sándort hadjárataira elkísérő költő, aki állítólag minden sikerült ver-
séért egy aranyat kapott a hadvezértől.

Az isteni gondviselés: I. Ányos 64–64., 260–261. A vers először az Ányos által összeállított
egyházi *Énekes könyvben* jelent meg (Pest, 1785).

53. oldal

Elefánti magánosságából: a dátumot használja címként, az episztola Mészáros Ignáchoz
szól, s a vers végi etc. ellenére csak ennyi ismeretes belőle (Ányos 174–175.,
311–312.).

Elefánt: Felsőelefánt (Nyitra vármegye), az itteni kolostorba küldték Ányost Pestről
1781-ben.

kétsarkú vers: páros rímű tizenkettős.

54. oldal

Egy Boldogtalannak panaszi a' halavány Hóldnál: I. Ányos 63–64., 259. Kiadta Kazinczy
is a HV.-ban (*A' Hóldhoz*, 98–99.).

[MÁSODIK NEGYED.]

I.

MÉLTOS. BÁRÓ RÁDAY GEDEON TÁRSUNKHOZ.

Összefüggések

A vers csak Ráday Gedeon hosszas ellenkezése után kerülhetett a második szám élére. Ráday 1789. január 20-i levelében írja Kazinczynak: „igen szeretném, ha Tisztelendő Szabó Dávid Urnakis az hozzám írott és a' mostani Negyedben inserált Verse ki-maradhatna, mert azon versből is mindgyárt sajditani fogják, hogy talám nekem is valamely munkátskám ment a' Negyedbe” (KazLev. I. 256.). A szerkesztők nem akarták teljesíteni a kérést: „Prof. Szabó Urnak Nagyságodhoz írott Hexameterjei a' Második Negyedből ne tsak ne maradjanak-ki, hanem minden változtatás nélkül álljanak-meg a' leg-első helyen. Így bizonyosságul fognak lenni mind Nagyságod eránt való tiszteletünknek, mind annak az aestimationak, a' mellyel némely Hazafi Írók eránt viseltetünk, sőt Szabó Társunk nevezetesen, Rajnissal és Révaival folyt pöre után is, viseltetik.” (Kazinczy Rádaynak, 1789. február 2., KazLev. I. 260.) Ráday válaszlevelében beleegyezését adta (1789. február 19., KazLev. I. 279.).

Megjelenés

~; DK. 111–113.

Magyarázat

57. oldal

Nem szűlnek sólyom-fiakat soha gyáva galambok: horatiusi reminiszcencia: „neque imbellem feroces progenierant aquilae columbam” (Ódák. IV. 31–32.).
zákányos (rég.): zavaros.

58. oldal

Orczy: Orczy Lőrinc.

Két Teleki: Teleki József és Ádám.

Bartsai: Barcsay Ábrahám.

Báróczi: Báróczi Sándor.

Péczeli: Péczeli József.

Molnár: Molnár János.

Czirjék: Czirjék Mihály.

Kreskai: Kreskay Imre.

Rájniz: Rájniz József.

Horváth: Horváth Ádám.

Révai: Révai Miklós.

Bessenyei: Bessenyei György.

Versegi: Verseghy Ferenc.

II.
BÓLDOG BOLONDOSKODÁS.
Alsó-Regmetzen, Júniusnak 30d. 1788.

Összefüggések

A vers keletkezésének dátumát megjelöli az alcím (1788. június 30.), ez azonos minden kéziratváltozaton, ahol szerepel, noha a cím és a szöveg jelentősen változik. A keletkezés körülményeire nézve az egyik kéziraton az alábbi autográf megjegyzés olvasható: „Zrinyit kapám ajándékkul Rádaytól. A Eneken a török éneke tűzbe hozta. – Egészen más lón dalom. De ha ez nem egyéb is mint egy német Bortal, Zrínyinek köszönöm támadását.” (MTAK. K 642. 108b.; az üresen maradt helyek az eredetiben is ki vannak hagyva.) A jegyzetben foglaltakkal megegyeznek Ráday és Kazinczy korabeli levélváltásának adatai. Ráday Zrínyi eposzát 1788. június 12-én küldte el Kazinczynak (KazLev. I. 186–187.). Kazinczy utazásai miatt leveleik keresztettk egymást, így a küldeményre Kazinczy csak 1788. június 30-án válaszolt, csatolván a jelen verset (Kazinczy levele nem maradt fenn, csak a csatolt vers, amely ma az MTAK. M. Irod Lev. 4-r. 45. 105ab jelzeten található, erre írta Ráday a megjegyzéseit, amelyekre válaszlevelében utalt). Ráday válaszából tudjuk egyébként rekonstruálni az egymást keresztettk levelek útját: „Az ur 30-a Juny dátált, Regmetzről írt, 's Tokai Postára adott levelét hiba nélkül vettem. Örvendek rajta, hogy az én Zrinyim az Ur előttis kedves; azt pedig köszönöm, hogy azon versetskéit, melyekre Zrinyi alkalmatosságot adott, nékem meg küldeni méltóztatott, és az iránt való ítélcemet kérdezi. Az versek az Urnak szokása szerint, elég elevenek és valamint Zrinyiben azon Mechmet Basa éneke, ugy ezek a' szívnek sorsán és boldogságán való meg nyugovását elegendőképpen ki teszik, és így a' tzelnek, a' miért irattattak, meg felelnek.” (1788. július 28., KazLev. I. 198.) Csatoltan küldi „ugyan azon Mechmet Basa énekének általam lett más formában való öntését”, amely némi változtatással utóbb meg is jelent a Museumban (I. 228.) A nyári levélváltást követően Kazinczy versét beosztották a 2. számba, de az első három közlemény körül Rádayval kialakult vita miatt majd csak 1789. február elejére véglegesítődött megjelenési helye (Kazinczy Rádaynak, 1789. február 2., KazLev. I. 260–261., l. erről részletesen a következő vers jegyzetében). Kazinczy hamarosan újabb átdolgozást küldött Rádaynak (1789. december 27., KazLev. XXIII. 21.), s a Heliconi virágokba már megint egy újabb került, közvetlenül Ráday Zrínyi-átdolgozása után.

Megjelenés

~; HV. 64–65. (*Bátorodás az élet sebess repűlete ellen*); Abafi I. 6.; KFÖK. 46. (*Bor mellett*)

III. VERSEK

az felettébb szokásba jött Ortza festés ellen.

Összefüggések

A Magyar Museum 2. számában Ráday Gedeontól négy közlemény jelent meg, a négy közleményben hét vers (a jelen III. sorszám alatt három vers, a VIII. és X. alatt 1-1, a XIII. alatt kettő). Kazinczy és Ráday 1789 elején folytatott levelezésében ezekről mindig együttesen esik szó, ezért itt is összefoglalóan tekintjük át lapba kerülésük történetét. A szerkesztők kérésére Ráday Gedeon 1788 végén elküldött munkáiból 5 ívnyi válogatást a Museumban való közlés céljára. Kazinczy 1789. január 3-án számol be a csomó vételéről, egyúttal mindhármuk sajnálkozását fejezván ki amiatt, hogy Ráday névtelenül kívánja műveit megjelentetni. Javaslatot tesz a 2. számba iktatandó versekre és kéri, hogy azok névvel vagy legalább B. R. G. monogrammal jelenhessenek meg (KazLev. I. 246–247.).

Ráday 1789. január 20-i levelében arra ígéretet tesz, hogy minden számban megjelenhet egy-egy mű a neve alatt (a többi esetben az általa máskor is használt A. J. monogram alkalmazását kívánja), de a közölni szándékozott műveket illetően változtatásokat akar (megőrizve azonban darab- és sorszámukat). Határozottan elutasítja, hogy Anakreón-fordításai legyenek az első versek, amelyek tőle megjelennek a lapban („én ugyan azt, hogy Anacreonból darabokat fordítottam, nem szégyenlem, ugyanis a' leg ártatlanabbakat igyekeztem választani; de mégis azt, hogy Anacreonból való fordításaim mennyenek leg előszszőris belé a' Gyűjteményben, valósággal szégyenleném, minthogy már ilyen idős embertől akarkiiis avagy tsak előszszőr másfélét várna”; KazLev. I. 256.). A fabulákat pedig azért veszi ki a számból, mert javítani, pótolni akar a szövegben („Az mesékről való gondolataimatis azolta bővebben ki-munkálkodtam, és így szeretném, ha az szerént, nyomtatódhatna ki, ha pedig ez az bőveb le írás az mostani Negyedet igen szaporittaná, az helyettis, ugyan azon numerus alatt inkább más munkátskámát fogom a' Gyűjteménybe adni Az mostani Negyedben az fog be menni nevem alatt, mellyet most sub No. XIII. meg küldöttem, az ugyan azon Numerus alatt lévő mesék helyett”; KazLev. I. 256–257.). Javasolja még, hogy Baróti Szabó Dávidnak az első helyre beosztott, őt ünneplő verse se jelenjen meg. E levélhez csatoltan küldi *Dieneshez és A Kereszténynek maga meg- vizsgálása Gellert szerént* című verseit X., illetve XIII. sorszám alatt, A. J. monogrammal, illetve B. Id. Ráday Gedeon aláírással (MTAK. M. Irod. Lev., 4-r. 45., 102ab., ezt Váczy János nem közölte).

Kazinczy 1789. február 2-án válaszol, tolmácsolva a három szerkesztő véleményét. Baróti versének közléséhez ragaszkodnak, az Anakreón-fordítások helyett viszont elfogadják a Ráday által javasolt Gellert-fordítást („Ez az, a' mellyet Nagysád az utolsó levelében meg-külde 's illy formán kezdődik: egy nap megint el-múlt”; KazLev. I. 260.). A sorrendet viszont másként tervezik: a Ráday által a XIII. helyre szánt Gellert-fordítást Baróti után másodikként, Kazinczy *Boldog bolondoskodásának* helyére szánják (feltehetően, mert ez alatt szerepelt volna Ráday neve), így Kazinczy verse lett volna a harmadik helyen, ahová korábban Ráday Anakreón-fordításai voltak beosztva („Az első darab tehát: Szabó Rádayhoz, a' második: a' Nagysád Gellertből fordított kegyes-

ségbeli speculatioja. a' harmadik: a' Fut az idő. a' 4-dik ut in M[anu] S[crip]to.", uo.). Óvatosan tesznek még egy próbát Ráday meggyőzésére is, azért, hogy adja a nevét a lapban közlendő verseihez.

Ráday 1789. február 19-i levelében azonban megírja, hogy nem kíván eltérni korábban kifejtett álláspontjától: „Tsak ez kettőt kérem ki én is az Uraktól, hogy az hol magam nevét fel tenni nem kívánom, azt 1-o: hagyják szabadságomra. 2-o: Engedgyék meg azon verseimet a' Museumban bé tenni, a' mellyeket magam választok, annnyival inkább, hogy ezen szabadságot a' természet törvénye is énnékem adgya.” (KazLev. I. 278.) Egyedül Baróti versének közlésébe egyezik bele, a sorrend javasolt változtatását sem érvényesíti: „Az én Gellertből való fordításom második ott nem lehet, részszerént azért, hogy már az első Árkus le volt nyomtatva, részszerént pedig azért, hogy nem akartam az Numerusokat változtatni, mert az a' nyomtatónak is csak confusiot okozott volna, és így meg akartam mind azokat a' Numerusokat tartani, az mellyeket az Urak az én Verseimnek rendelték” (KazLev. I. 279.). Egy új verset ezúttal is küld, „edgy éneketskéjét Gellertnek”, amit a korábban küldöttek óta készített, „és annak az Énekének fordítása, melly így kezdődik: Gott deine Güte reicht so weit, So weit die Wolken gehen.” (KazLev. I. 278–279.) A levélhez csatolt Gellert-fordítás hátlapján azonban némileg másként rendelkezik, mint a levélben: „X. Hogy ebben is az Urak kívánságának kedvezzek, nem ellenzem (ambar levelemben másként írtam) ha az Anacreonbul való fordításaim bé mennek is A. J.: 1. Vagyonnyát a természet etc. 2. A Rosák közt Cupido etc. 3. Nem szeretni vagy szeretni etc. A XIX. Odája Anacreonnak, az én fordításom szerint örökösen ki maradhat a Museumbul.” (MTAK. M. Irod. Lev. 4-r. 45., 99ab., Váczy János nem közölte.) A többi három darab megegyezik a levélben írottakkal.

Március 1-jén pedig, beszámolva a nyomtatás állásáról, megismétli a február 19-én írottak lényegét: „Most már a' Museumnak harmadik Arkussát kezdik nyomtatni, mellyben az Uraknak kívánsága szerént, minden magok által kiválasztott és ide meg küldött verseim bele fognak menni, egyedül az Fabuláim, és az azokhoz kötött előljáró beszédem maradnak ki” (KazLev. I. 294.). A levél mellékleteként azonban ismét elküldi a *Dieneshez* című verset, megintcsak a X. szám alatt (a végét átírva), ami azt jelenti, hogy az Anakreon-fordítások itteni közlésétől mégis elállt. Kazinczy, hazatérve Kassára hivatalos útjáról, március 13-án vette Ráday leveleit. Egy nappal később már válaszol is, megírva azonban, hogy szakított Batsányival, így a Museumra vonatkozóan tőle várjon választ, a maga részéről csak a küldött Gellert-fordításra reflektál. Batsányi egyetlen ismertes korabeli levelében viszont a Museum 2. számára nézve csak annyi szerepel, hogy örömet fejez ki amiatt, hogy Trattner a vásárra be akarja fejezni a nyomtatást (l. BLév. Molnár 84.). Nem ismerünk tehát újabb szerkesztői ellenvetéseket Ráday álláspontjával szemben, s maga a közlés is arra vall, hogy a gróf érvényesítette szerzői akaratát.

Megjelenés

Bétsi Magyar Músa, 1787, 21. sz., március 10., 168. és 23. sz., március 21., 184. (jegyzetek nélkül, kisebb szövegváltozatokkal); ~; HV. 107–109.

Magyarázat

60. oldal

kláris (lat.): korall (vagyis vörös színű).

61. oldal

Boileau: Boileau-Déspreaux, Nicolas (1636–1711) *Szatírák* című művére történik utalás (X. szatíra, Szabó G. Zoltán adata).

IV. KLÓRIS. (*Jacobi után.*)

Forrás

Johann Georg Jacobi: *An Selinen* (1770) (vö. Császár 105.). A német eredetit közli: BJÖM. I. 286.

Megjelenés

~; HV. 72.; BJÖM. I. 11. (*Fánni*hoz címmel)

V. JULISKA. *Katullus LXVII-dik Verse' követésére.*

Összefüggések

A verset Földi 1788. október 2-i levelében küldte el Kazinczynak a következő megjegyzés kíséretében: „Ez nem a nyira fordítás, mint inkább követés (imitatio) Trochaicusokban a' Dcák szabadsággal, hol a' páros lábokban, t. i. 2-dik, 4-ik és 6-ik lábokban, a' hosszú láb (Spondaeus) is néha el-mehet.” (KazLcv. I. 218.) Minthogy a levélben több más verset is küldött, felhatalmazta Kazinczyt, hogy „mind ezekből a' mi fog-tettszeni, válaszson a' Museumba való bé-vételre, a' míg másszor újjakkal szolgálhatnék.” (uo.) Az ekkor küldöttek közül egyedül ez a költemény került a Museumba.

Forrás

Igazat adhatunk Földi megjegyzésének, nincs szó Catullus versének szorosan vett fordításáról.

Megjelenés

~; HV. 73.; Földi 137.

VI.
A' SÍR-HALOM.

Megjelenés

~, HV. 81-82.; SZLKM. 28.; SZLÖK. 72.

Szakirodalom

SZLÖK. 161.

VII.
ANAKREONNAK XIXd. ÉNEKE:

Η' γη μελαινά πινει.

Kassán, Octob. 11dik 1788.

Összefüggések

Az alcím pontosan jelzi a keletkezés időpontját, pár napra rá el is küldte Rádaynak, bírálatra (1788. október 15., KazLev. I. 227.). A szövegek egyeznek, de a levélben nincs meg a lábjegyzet; a kézirat tartalmazza a dátumot és a lábjegyzet egy rövidebb változatát, valamint több javítást (MTAK. M. Irod. RUI 2-r. 2/I., 13a.). Ez lehetett az a változat, amelyet Kazinczy utóbb küldött, s amelyre Ráday egy leveléhez (1789. február 19.) csatolt küldemény hátoldalán sebtében reflektált: „Én az Ur Reflexióit, az Anacreonbúl való fordítása iránt oda adtam ugyan a' Correctornak; De én ha az Urnak volnék, azon Reflexiókat egészen ki hagyom” (MTAK. M. Irod. Lev. 4-r. 45., 100b., KazLev. II. 43., rossz időrendi helyen). (Ráday ezt írja továbbá: „Ha az ur másként olvassa, kellett volna az Notában azt az Editiotis citálni, a' mellyben az olvasás az ur fordítása szerint van.” E megjegyzés alapján gondolhatjuk, hogy a fentebb jelzett kéziratos változat ment a korrektorhoz, mert az még nem tartalmaz forrásjelzést a lábjegyzetben.) Március 1-jei leveléhez csatoltan pedig a következőket jegyzi meg: „Már előbbeni egyik levelemben írtam az Úrnak azirant, hogy az melly *Notát* kíván az Ur, maga Anacreonbul való fordítása után bé tetetni, hogy talám az a' *Nota* az általam fel tett okokbul ki maradhatna: De még akkor mikor ezt írtam nem tudtam, hogy már azon arkus kiis volt nyomtatva akkor, és így a' *Nota* bé nem mehetett. De ha az Ur tsak ugyan továbbis kívannya hogy bé tétetődgyön, könnyű lesz azt az paginát, a mellyben az Anacreon fordítása van az Museum utolso arkussán ki nyomtattni, es az Nyomatók szokasa szerint az már ki nyomtatot paginát meg szakasztani!” (MTAK. M. Irod. Lev. 4-r. 45., 101b) Kazinczy e két levelet egyszerre vette március 13-án és egy nappal később válaszolt is: „A' πινει δαλασσο' αναρπουζ és πινει δαλασσα δ' αυραν való különbséget én leg-előbb Prof. Szent Györgyi Uramtól vettem. Ő tett reá figyelmeztessé, plajbásszai meg-igazítván az Anacreonomban a' δ' αυραν-t. – Azután kevésel meg-kaptam az Anthologia Graecat, mellyet Harles ada ki, 's ott világosabban láttam a' változtatást. A' mennyire tudom, Heskín volt az első, a' ki azt úgy javaslá olvasni. Mivel későbbben ment le a' jegyzésem mint óhajtottam, kérném Nagyságodat: méltóztasson azt a' rövid jegyzést vagy a' könyvnek végére tóldalék gyanánt vetni, vagy a' mi

még kedvesebb volna előttem, a' fordítás pagináját meg-szakasztatván újabban nyomtatni." (1789. március 14., KazLev. I. 300.) Ráday március 31-én válaszolt: „ami az Anacreon verséhez adandó Nótát illeti, ha az, annak idejében érkezett volna, mindgyárt az fordítás után tétetődhetett volna: de minthogy az mostani Negyed nyomtatásában sokkal több hibák estenek, mint az első Negyedben; úgy hogy épen három paginát esik Trattnernek az utolsó Árkusban újra nyomtatni, hogy az első nyomtatásbeliek ki-mettzetessenek; úgy tartom, hogy kedvetlenül vette volna, ha még az negyedik paginaiis újra nyomtatódott volna: És így úgy ítéltem, hogy elég jó lesz az Ur nótáját az utolsó Árkusban toldalék formán bé nyomtatni, fel jegyeztvén a' versetis, amellyhez tartozik: ezen nótához egyebet nem tettem hozzá: hanem az Ur leveléhez képest, hogy *Harles-is hasonló értelemben vagyon ez-iránt az Urral.*" (KazLev. I. 311.) Így is került bele a 2. szám hibaigazítójába.

Forrás

Anakreon: 19. dal.

Kazinczy és Földi Degen Anakreon-kiadását használta (vö. KazLev. II. 109., 156.): *Anacreontis carmina ex recensione Bruckii edidit varietatem lectionis selectam et indicem adiecit M. Ioannis Fridericus Degen.* Edit. III. Erlangae, 1781; *Anakreons Lieder*, Erlangen, 1782 (Orosz Beáta adata). A lábjegyzethez felhasznált kiadás Théophile-Christophe Harles (1738–1815) német klasszika-filológus *Bibliothèque grecque* című gyűjteménye.

Megjelenés

~; HV. 87.; Abafi II. 89.

VIII.

[ELSŐ ZSÓLTÁR KÖVETÉSSE]

Összefüggések

A versnek benne kellett lenni az 1788 végén a szerkesztőknek elküldött csomóban (I. a *Verse az felettébb szokásba jött Ortza festés ellen jegyzetét*, II. 106.), 1790. február 1-jén mégis arról ír Ráday Kazinczynak, hogy „küldi a' Dávid 'Soltárának két rendbeli fordíttását”, majd az utóiratban korrigál: „Az Első 'Soltárnak két rendbeli fordíttását most meg nem találhattam” (KazLev. II. 22–23.). Az 1790-es levél talán egy átdolgozásra vonatkozhat, biztosat a kéziratok áttekintése alapján sem tudunk.

IX.

KAZINTZY FERENTZ TÁRSUNKHOZ.

Összefüggések

Kazinczy hivatali elfoglaltságai miatt sokat volt kénytelen utazni, pontos utalás nincs a szövegben, amely alapján azonosítható lenne ezek egyike.

Megjelenés

~; DK. 113–114.

X. DIENESHEZ.

Összefüggések

A vers két kézírata a számba való beszerkesztés egyes szakaszaihoz kötődik, mindkettőn megtalálható a Museum-beli X. sorszám (MTAK. M. Irod. Lev. 4-r. 45. sz., 101ab, 102b. (a szerkesztés körülményeire nézve l. a *Versek az felettébb szokásba jött Ortza festés ellen* jegyzetét, II. 106.). Dienes név alatt Ráday Gyöngyössi Jánost szólítja meg, akit leoninus verselése miatt többször is támadott, hasonlóan több más korabeli literátorhoz (vö. erre nézve a bevezetést, II. 14–15.).

Magyarázat

65. oldal

Rhythmus: rím.

XI. BARÁTSÁGOS LEVÉL.

Összefüggések

A közlemény a felvezető bekezdést követően Batsányinak Báróczi Sándorhoz (1735–1809) szóló, 1786. decemberi levelét tartalmazza. Batsányi és Báróczi levelezéséből ez az egyetlen darab maradt fenn.

Megjelenés

~; BJÖM. II. 88–90. A betétverset önállóan közreadta: HV. 37–38.; BJÖM. I. 13.

Magyarázat

65. oldal

A *Bessenyei György Társasága* (Bécs, 1777) című kötet szerzőit a lábjegyzet megnevezi: Bessenyei György, Orczy Lőrinc, Barcsay Ábrahám, Báróczi Sándor, valamint még az itt fel nem sorolt Szluha Demeter. (A levelezésgyűjtemények korabeli szerepéről és jelentőségéről, valamint a jelen kötetéről l. Szajbély Mihály: „*Íme általküldöm elmém futtatását*”. *Ányos Pál levelezése*, in *Vár ucca tizenhét*, 1994. 2. szám; Onder Csaba: *A klasszika virágai*, Debrecen, 2003, 167–177.).

Femer Kilián mindennapi közönséges, és barátságos Levelei: A nevezett mű (Pozsony–Kassa, 1776) szerzője valódi nevén Klein Efraim, kassai evangélikus rektor.

Mészáros Ignácz: Mészáros Ignác (1721–1800) leghíresebb műve az először 1771-ben megjelent, majd több kiadást megért *Kártigám* című heroikus regény. Itt említett,

készülőben lévő *Leveleskönyve* majd csak 1793-ban látott napvilágot Pesten (*Minden esetre el-készült Magyar Szekretárius*).

Erkölcsei Leveleideinek: Báróczi *Erkölcsei levelek* címmel lefordította Johann Jakob Dusch (1725–1787) német író művét. A nem a teljes eredetit tartalmazó fordítást az 1775-ös bécsi kiadás után 1786-ban Pesten is megjelentette. E levél tanúsága szerint a kiadásban Batsányi is közreműködött, afféle korrektorként (a legvalószínűbb feltevés szerint Orczy I.őrinc által kerülhetett kapcsolatba Báróczival és e kiadás munkálataival, vö. BJÖM. II. 434–436.).

Most fog nemsokára: Trattner Mátyás (1745–1828), aki a Magyar Museum első kötetét is megjelentette, Verseghy Ferencet bízta meg a Báróczi által ki nem adott Dusch-levelek lefordításával (Császár Elemér: *Verseghy Ferenc élete és művei*, Bp., 1903, 33.; BJÖM. II. 436.), a lábjegyzet magyarázatot ad arra, hogy ez miért nem jelent meg. Egyébként Báróczi sem adta ki a maradékot.

66. oldal

Könyveket szentelve: A megnevezett mű Kazinczy fordítása: *Bácsmegyei össze-szedett levelei* (Kassa, 1789), ennek ajánlása szól Báróczihoz és az ő tisztelőihez.

Az utolsó bekezdésben Orczy István haláláról emlékezik meg. A gondolatjelekkel jelzett kihagyott rész a *Koporsó írás* című vers, vagy ennek valamely teljesebb változata lehetett (l. a *Koporsó írás* jegyzetét, II. 95.).

Sz. Andr. hav.: Szent András hava, azaz november. Orczy István 1785. december 9-én halt meg.

Kar. hav.: Karácsony hava, azaz december.

XII.

T. JAKAB ANDRÁS BARÁTOMHOZ.

Összefüggések

Jakab András (1739–1797) Baróti Szabó Dávid rendtársa volt, majd a jezsuita rend feloszlása után világi pap Gyulafehérvárott. A lábjegyzetben Jakab 1790-ben Kolozsvárott megjelent fordításának (*Vasárnapi szent igék*) Magyar Kurir-beli meghirdetésére történik utalás.

Magyarázat

67. oldal

concionator (lat.): beszédet tartó, prédikátor. (A lábjegyzetekben említett személyeket illetően nem rendelkezünk pontosabb adatokkal.)

XIII.
KÉT ÉNEK GELLERTBŐL FORDÍTVA,
UGYAN AZON VERS NEMÉVEL,
A' MELYBEN Ő IRTA.

Összefüggések

Előbb, 1789. január 20-án a másodikként közölt fordítást küldte el Ráday Kazinczynak (MTAK. M. Irod. Lev. 4-r. 45. sz., 102b.), majd február 19-én az elsőként közöltet (MTAK. M. Irod. Lev. 4-r. 45. sz., 99a.). Az előbb küldött kéziratban a vers előtt megtalálható a Museum-beli sorszám: XIII. (MTAK. M. Irod. Lev. 4-r. 45. sz., 102b.), de utóbb ez át lett húzva, helyére a szerkesztők elgondolását követő II. sorszám került, végül azonban a vers maradt az eredeti helyén (l. a *Versek az felettébb szokásba jött Ortza festés ellen* jegyzetét, II. 106.). Kazinczy 1789. március 14-i levelében reagált a Rádaytól éppen akkor megkapott versre: „A' Gellertből fordított ének: Gott deine Güte reicht so weit etc. olyan szép hogy kivált első két Stropháin soká tsudálkoztam. A' két hátulsó Strophában nem látok olly könnyű versificációt.” (KazLev. I. 302.)

Forrás

Christian Fürchtegott Gellert: *Bitten* (1757) és *Prüfung am Abend* (1757). A Ráday által használt kiadás, amint azt Borbély Szilárd megállapította (a kritikai kiadás jegyzetei között): *G. F. Gellerts sämtlicher Schriften*, IV. Theil., Berlin und Stettin. Bey Joachim Pauli, 1765.

XIV.
YOUNG' ELSŐ ÉJTSZAKÁJÁNAK KEZDETE.
Szorossan az Anglus szerint.

Összefüggések

A kéziraton szerepel a keletkezés dátuma, 1788. október 11., ami az ugyancsak ebben a számban közölt Anakreón-fordításával egyezik meg (MTAK. M. Irod. RUI 2r. 2/I., 13a.). Ugyanazzal együtt küldte el Rádaynak, 1788. október 15-én, némileg rövidebben, mint ami megjelent (KazLev. I. 229–230.), a következő kommentárral: „Ha folytatom é tovább Youngot? nem tudom. Tegnap neki hevültem, és azt a' mit itt belőlle közlök, mintegy három óra alatt fordítottam. Véghetetlen e' közt és a' Tiszt. Péczeli Uramé között a' különbség. Annyival bátrabban mondom én ezt, mivel Péczeli Uram a' magáét frantziából fordította; én pedig az Ébertéből, segítségre vonván a' mennyire vonhatom az Anglust is. Nem hiszem, hogy egy éjtszakánál továbbra megyek, annyival inkább, mivel a' Messziáson dolgozom.” (KazLev. I. 226.; november 20-án Prónay Lászlónak is elküldi, hasonló kommentárral, I. 159.) A megjelenést követően Horváth Ádám közvetítette az első véleményeket Kazinczynak: „A' Savanyu vizenn Füredenn már egy néhány napokat töltöttem és ott panasz képpen hallottam, hogy Péczeli Jungját a' Múseumnak második darabjában meg rostáltátok” (1789. július 18., KazLev. I. 398.), majd Péczeli reakciójáról is beszámolt: „Péczeli panaszolkodott

ellened azért, hogy a' Jungjáról rosszul ítélte a' Museumba" (1789. augusztus 8., KazLev. I. 411.). A Péczelivel szándékosan vetélkedő fordítás összefüggéseiről I. a bevezető tanulmányban írottakat (II. 18.).

Forrás

Edward Young: *The Complaint or Night Thoughts on Life, Death and Immortality* (1744). A Kazinczy által használt német fordítást Johann Arnold Ebert (1723–1795) készítette (*Klagen oder Nachtgedanken*), ez 1751-től kezdve több kiadást is megért.

Megjelenés

~; Abafi II. 224–227.

Magyarázat

70. oldal

quae desperat tractata nitescere posse, relinquit: a Horatius-idézet az *Ars poetica* 149–150. sorai, magyarul: „Mindent elmellőz, ami művében nem ígér fényt.” (Muraközy Gyula fordítása)

Bartsai a Bárótxi Mármonteljének elején: Bartsai Ábrahámnak Báróczi Sándor Marmontel-fordításához írott ajánlóverséről van szó (*Erköltői mesék*, Bécs, 1775, A Fordítottához). A Kazinczy által hivatkozott rész: „A Fekete-ügytől Morva folyásáig, / Mármontel fog élni időknék fogytáig.” (43–44. sorok) Kazinczy magyarázata téves, az *ügy* itt nem a *tenger* szinonimája: a mai Romániában található Feketeügy nevű folyóról van szó (Pârâul Negru), amit Barcsay máskor is említ (vö. *Mennyei bardtóm!*, kiad. Egyed Emese, Kolozsvár, 2001, 165., 350.). Erre maga Kazinczy is rájött utóbb, a kéziratra 1803. február 3-i dátummal ezt a megjegyzést írta: „Különös megtévedés! – Erdélynek eggy folyamját hívják *Fekete-ügynek*. És így a verset meg kellene változtatni, ha megérdemlené.” (MTAK. Magy. Ir. RUI. 2-r. 2/I., 13b.)

71. oldal

ebénusi: ebénus (lat.): ébenfa.

pertzentés (rég.): pillanatnyi rövid idő.

pausa (lat.): szünet.

sable (ang.): gyászos.

72. oldal

a Museumunk első negyedének 10dik és 11dik oldalán: utalás Batsányinak A' Fordítottásról írott tanulmányára (22.).

neque te ut miretur turba, labores / contentus paucis lectoribus: „A tömeg tapsát ne kívánjad, / érd be kevés műértővel.” (Horatius: *Szatírák*, 1. 10., 73–74., Horváth István Károly fordítása.)

73. oldal

Ráday nagyon hasonlóan vélekedett Youngról 1788. január 4-i levelében: „Már a' mi Youngot nézi: nekem Young soha sem vólt Auctorom, és olvasását semmi némű fordításban nem szerettem; mert ámbár magam sem vagyok igen vig, de az ő

szomorú, és mindenkor az felyhők közt járó homályos epe sárját nem szenvedhetem, és olvasásában egészen el-fáradok" (KazLev. I. 159.).

Báráczki itt idézett fordítása a Magyar Hírmondó 1784. március 27-i számában jelent meg (200–201.), a szerkesztő, Révai Miklós kísérszavaival, aki a szerzőt „Magyar Tzitzerónk”-nak nevezte, de nevét nem írta ki.

74. oldal

ebanum: ébenfa.

XV.

BESSENYEI GYÖRGYRŐL, ÉS ANNAK MUNKÁJIRÓL.

Összefüggések

A tanulmány keletkezésére nézve az egyetlen közvetlen adatunk Batsányi Rádaynak írott 1789. április 11-i levele: „El-várom ezekről [ti. az ossziáni hexameteres versekről] Nagysád' itéletét, úgy szintén Bessenyeiről írtt dissertatiótskámról, és Rájnis *Mentő-írásáról*, 's *Tóldalékjáról*-is!” (BLev. Molnár 90.) Az 1. számban megjelent Ányos-dolgozatot folytatva ismét egy előd-költőtárs bemutatására vállalkozott Batsányi, ezúttal azonban nem saját kiadási tervét ismertetve, hanem a még élő szerzőt szólítva fel munkái megjobbítás utáni kinyomtatására (erre azonban nem került sor). A tanulmányra Kazinczy reflektált nem sokkal a megjelenését követően, egy odavetett levélbeli megjegyzésben: „Bessenyei Tudomány nélkül affectálta a' leg sublimisabb Philosophust, 's dagály lett. Illyen ő Lucanusában, hol a' Gallusokat Gauloknak, Ausoniát Lausoniának nevezi tudatlanságból, akár mit mond Batsányi a' Museum 2dik darabjában. Igaz, hogy ha Bessenyei Deákul tudott volna, nem hiszem, hogy Lucanus jobb fordítóra akadhatott volna, mert mind a' kettőt dagályra szülte a' Természet.” (Kazinczy Arankának, 1789. július 10., KazLev. I. 397–398.)

Megjelenés

~; BJÖM. II. 135–152.

Szakirodalom

BJÖM. II. 485–489.

Magyarázat

74. oldal

A tanulmány elején lévő gondolatmenet (a folyóirat *Bé-vezetése* mellett) egyik első megfogalmazása annak a korszak- és hagyományértelmezésnek, amely a későbbiekben oly gyakran feltűnik, vagyis hogy a hajnalhasadással szimbolizálható irodalmi megújulás kezdete Bessenyeihez és a körülötte feltűnő szűk csoporthoz köthető (vö. Debreczeni Attila: *Egy korszak kijelölése*, in *In honorem Tamás Attila*, szerk. Görömbei András, Debrecen, 2000, 72–73.).

G. Haller László: Haller László gróf (1717–1751) itt említett fordítása (*Telemakus bujdosásának története*, Kassa, 1755) rendkívül népszerűvé vált és sok kiadást ért meg. Az eredeti mű Fénelon, François de Salignac de la Mothe (1651–1715), francia író *Les Aventures de Télémaque* című műve (Fénelon magyarországi recepciójáról l. Köpeczi Béla: *A magyar Télémaque* in uő: *Magyarok és franciák*, Bp., 1985, 287–318.). A mű elejének Virág Benedek által készített fordítása a Museum utolsó számában jelent meg (435.).

lásd Bárócinak ütleit: Báróczi Sándor Marmontel-fordítása (*Erkölcsei Mesék*, Bécs, 1775) előszavában – idézve a *Telemakust* – a következőket írja Hallerről: „kinek a' magyarságban egész Nemzetünk meg esméri érdemét, és a' kinek magam haszon-talan igyekeztem nyomdokát el érni”.

és Bessenyeiét a' Holmiban: Bessenyei A Holmiban hosszan foglalkozik a „magyar sziveket gyönyörűségre 's tsudálkozásra hozó Haller”-rel, de a dicséret mellett sorolja a *Telemakus* hibáit is, hogy aztán majd maga is adjon egy próbát ugyanazon tárgy fordításából (BGYÖM/Holmi. 320–322.).

Erdélyben is ki-jött: az említett Fénelon-fordítás, Zoltán József (1712–1763) kolozsvári orvos munkája 1753-ban készült, de csak harminc év múlva jelent meg (*Telemakusnak, az Ulisses fiának Bujdosásai*, Kolozsvár, 1783).

Faludi Ferentz: Faludi Ferenc (1704–1779) művei Révai Miklós kiadásában jelentek meg: *Faludi Ferentz' Költeményes Maradványai* (Győr, 1786; Pozsony, 1787). Énekei kéziratossá terjedésének és így a Faludi-hatásnak is egyik központja a pálosok pesti kolostora volt.

Teleki Ádám (1742–1792) Corneille-fordítása páros rímű tizenkettősökben készült (*Czid*, Kolozsvár, 1773).

Báróczi Sándor említett fordításainak pontosak a könyvészeti adatai, az első Gautier de Costes de La Calprenède (1614–1663) regényéből készült.

Rájnis József kötete Pozsonyban, Révai Miklósé Nagykárolyban, Baróti kötetei Kassán jelentek meg. Baróti 1780-ban megjelentetett *Paraszi majorsága* Jacques Vanière (1664–1739) francia jezsuita latin nyelvű mezőgazdasági tankölteményének (*Praedium rusticum*) a fordítása. E műnek 1779-ben már napvilágot látott egy másik fordítása is, Mihály István erdélyi jezsuitától (1726–1784). Baróti a II. kötet 1. számának legvégén mutatványt jelentetett meg (I. 311–312.) készülő átdolgozásából, amit azonban majd csak 1794-ben adott ki.

A beharangozott két kötet valóban megjelent 1789 tavaszán: Rájnis József: *Magyar Virgilius* (Pozsony, 1789); Baróti Szabó Dávid *költeményes munkái* I–II. (Kassa, 1789).

II. András (1176 k.–1235), magyar király (1205–1235).

Nagy Lajos (1326–1382), magyar király (1342–1382).

Hunyadiak: Hunyadi János (1407–1409 között–1556) és Mátyás király (1443–1490).

soha nemzetünk idegen nyelven: szövegszerű utalás a *Magyarságra*: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen soha sem.” (BGYVM. 588.)

Az idézett részlet A *Bessenyei György Társasága* című kötetből való (Bécs, 1777, 84.).

Ferenc deák alakja Bessenyeinél az elavult, deákos műveltséget képviseli (l. pl. *A magyar néző*, in *Bessenyei György válogatott művei*, kiad. Szauder József, Bp., 1953, 224.), utóbb mások is ebben az értelemben használták, Révai Miklós például egy Magyar Hírmondó-beli cikkében idézi is Bessenyeit: „Ezek a Ferenc deákék – a régi tudatlansághoz szokott, de mégis tudománnyal kényeskedni kívánó együgyűek, minden újság ellen zúgolódnak, félvén attól, hogy ki ne fordíttassanak azáltal kicsiny vagyonszámból.» Ezt Bessenyei mondja, de ha én is mondanám, igazat mondanék.” (1784. január 28., 8. sz., 62–63.)

Bessenyei 1772-ben Bécsben megjelent munkái: *Ágész Trágédiája* (BGYÖM/Szín. 293–406.); *Hunyadi László Trágédiája* (BGYÖM/Szín. 113–165.); *Az Ester-házi vígasságok* (BGYÖM/Költ. 161–174.); *Az embernek próbája. Pope után* (BGYÖM/Költ. 225–320.). Ez utóbbi Alexander Pope (1688–1744) *Essay on man* című tankölteményének szabad fordítása.

A lábjegyzetben felsorolt 12 munka:

Ruda Trágédiája (Pozsony, 1773) (BGYÖM/Szín. 167–291.);

Anyai oktatás (Bécs, 1777);

Hunyadi János élete (Bécs, 1778) (BGYÖM/Társ. 297–333.);

A Filozofus (Pest, 1777) (BGYÖM/Szín. 491–592.);

Lukánusz első könyve (Pozsony, 1776) (BGYÖM/Társ. 336–353.);

A' Bessenyei György' Társasága (Bécs, 1777) (BGYÖM/Költ. 183–200., csak Bessenyei-szövegek és azok közül is csak a versek);

A mi Urunk Jesus Krisztusnak haláláról való gondolatok (Pozsony, 1777) (BGYÖM/Ford. 429–446.);

A Szent Apostol Tamás mint ellene állhatatlan bizonyysága a Jesus Krisztus istenségének (Pozsony, 1773) (BGYÖM/Ford. 403–427.);

A Hármás vitézek (Bécs, 1779) (BGYÖM/Szín. 593–660.);

A Holmi (Bécs, 1779) (BGYÖM/Holmi. 197–381.);

Magyar Néző (Bécs, 1779) (*Bessenyei György válogatott művei*, kiad. Szauder József, Bp., 1953, 202–227.);

Magyarság (Bécs, 1778) (BGYVM. 587–593.).

76–77. oldal

Lukánusnak Marmontel után fordított első Könyve: Marcus Annaeus Lucanus (39–65) *Pharsalia* című eposzát Bessenyei Jean-François Marmontel (1723–1799) prózában készült francia nyelvű változatából fordította (*La Pharsale de Lucain*, Paris, 1767). Lucanusnak ez az egyetlen fennmaradt műve, ez is befejezetlen.

77. oldal

M. Írás módgyáról, Penna-íráta: a megnevezett cikkelyek *A' Holmi* 28. és 39. részei (BGYÖM/Holmi. 313–322., 352.).

Ítéletet tévesen Bessenyei azokban némelly ki-adott M. könyvekről: a 33. részben Gyöngyösi István, Lázár János és Teleki Ádám műveit ismerteti (BGYÖM/Holmi. 334–340.) a 62. részben Sándor István (1750–1815) *G. nevezetű svéd grófnének rendes történeti...* című regényfordítását (Pozsony–Kassa, 1778) bírálja (BGYÖM/Holmi. 357–359.).

maga példájával mutattya-meg: Dugonics András (1750–1818) *Trója veszedelme* (Pozsony, 1774) című eposzát bírálván Bessenyei a maga fordítását is odateszi a kifogásolt részek mellé, ellenpéldaként. Mint fentebb szó volt róla, Haller *Telemakusának* egy helyéhez is készített másik fordításvariációt (BGYÖM/Holmi. 313–322.).

Az 1. lábjegyzetben (idézőjel nélkül) idézett mondat Bessenyei Lucanus-fordításának Barcsay Ábrahámhoz címzett ajánlóleveléből, annak legutolsó mondatából való (BGYÖM/Társ. 338.).

A 3. számú lábjegyzet első fele A' *Filozófus* című vigjáték Kónyi Jánost érintő részével foglalkozik (az 1779-es kiadás lapszámát is megadva, l. BGYÖM/Szín. 585–586.). Mint Szilágyi Márton kimutatta, az idézetek az *Unalmas időkre szabható mulató óra* című 1774-ben vagy 1775-ben Pesten megjelent munkából valók, s a másodikként idézett vers rímeit bírálja Bessenyei A *Holmiban* is, név nélkül, megengedő hangnemben (BGYÖM/Holmi. 320.) (vö. Szilágyi Márton: *A vigjátéktíró Bessenyei művészi távlatai* in *A szétszórt rendszer*, szerk. Csorba Sándor–Margócsy Klára, Nyíregyháza, 1998, 151–153.).

A 3. számú lábjegyzet második felében a később a *Toldalékban* is elítélőleg említett (I. 165.) Zechenter Antal-féle Corneille- és Racine-fordításokat támadja (*Horátziusok és Kuriátziusok*, Pozsony, 1781; *Fedra és Hyppolitus*, Pozsony, 1775), valamint Zechenter újabban kiadott *A Magyar Anakreon* című kötetét (Prága, 1785).

Klopstock, Friedrich Gottlieb (1724–1803), német költő. *Messias* című 20 énekes eposza a kor egyik jelentős hatású műve volt, Kazinczy maga is hozzálátott fordításához (I. I. 98–101., 146–149.).

A Révai Miklóstól idézett vers 1787-ből való, Rájnis Józsefhez szóló alkalmi költemény, ami azonban kéziratban maradt. Ezt az első három bevezető strófát önállóan is lemásolta Révai (vö. Bánóczy József: *Révai Miklós élete és munkái*, Bp., 1879, 188.), de hogy Batsányi milyen úton jutott hozzá, nem tudjuk.

78. oldal

Voltaire *Henriade*-jának első kiadása, mely még csak kilenc éneket tartalmazott, 1723-ban jelent meg Rouenben, a véglegesnek számító, tízénekes és számtalan egyéb javítást, bővítést tartalmazó változat 1728-ban Londonban látott napvilágot (vö. Vörös Imre jegyzetei Péczeli fordításához: *Henriás*, Bp., 1996, 13–14.). II. Frigyes (1712–1786) a műhöz 1739-ben írott és 1756-ban kiadott előszavában emeli Vergilius mellé Voltaire-t (*Henriás*, 49–50.).

Home: Henry Home, Lord Kames (1696–1782) skót filozófus *Elements of criticism* (1765) című művét Batsányi, mint a *Toldalékban* írja, Johann Nikolaus Meinhard német fordításában ismerte (*Grundsätze der Kritik*, Lipcse, 1772).

Kéz-írássaira sietek: A Batsányi által leírt kéziratos kötet 1778-ban került a pesti pálosok könyvtárába (miután a benne foglalt művek kiadását a cenzor nem engedélyezte), majd Pestről Pápára, végül mai helyére, Pannonhalmára vándorolt. Batsányi közvetlenül Pestre érkezése után, 1783 körül forgathatta a kéziratot, még a pálos rend 1786-os feloszlata előtt. A 34×21 cm tükrörméretű, négy különálló fogásból álló kötet nem Bessenyei kézírása, de vannak saját bejegyzései, egészében véve autorizált változatnak tekinthető (a kötet történetéről l. Kulcsár Péter részletes jegyzeteit, BGYÖM/Társ. 10–15.).

Az egyik a' Törvényről: A' törvénynek útja (1777), a kéziratban a 66a–78b oldalakon (BGYÖM/Társ. 167–190.).

A II. d. a Magyar Törvényről van: A magyar nemzetnek szokasairul, erköltsairul, uralkodásának modjairul, törvényeirul, és nevezeteseb viselt dolgairul (1777–1778), a kéziratban az 1a–52b oldalakon (BGYÖM/Társ. 89–154.). Ezzel egy fogásban van és egyszerre is keletkezett az *Egész Europa formája a XI^{edik} Százban* című írás, a kéziratban az 53a–62b oldalakon (BGYÖM/Társ. 155–165.).

A II. d. egy Tudós Társaság: Tudós Társaság (?1776–1778), a kéziratban a 81a–99a oldalakon (BGYÖM/Társ. 191–223.). A beszélő nevű szereplők: Kodor, filozófus; Sondi, teológus; Landos, historikus; Rollai, politikus; Dondi, statista, vagyis statisztikus (statisztika: 'államtan').

Censura megtiltotta: Bessenyei autográf bejegyzése a kötetben: „Ez a munka is azzal az Érdemmel ajánlja magát olvasóinak, hogy (beretvált fejű pap) által tiltatott meg.” (BGYÖM/Társ. 193.)

79. oldal

Az 1. lábjegyzetben idézett vers Teleki József *Atyafiúi Barátságának Oszlopa* című költeménye (Kolozsvár, 1779, a 8. oldalon a 109–114. sorok). Az idézet utóbb megjelent a Hadi és Más Nevezetes Történetek egyik közleményében is (1790. II. 177–178.).

A 2. lábjegyzetben található Horatius-idézet helye: *Episztolák* 1. 16. 40–41. Magyarul: „Ki derék hát? / Az, ki igazság, jog s az atyák törvénye szerint él” (Muraközy Gyula fordítása).

II. József: e rész az 1781-es cenzúra-rendeletre utal, amely – noha hatásának korlátozottsága és időlegessége miatt nem hozhatott döntő áttörést – az addigiakhoz képest jelentős mértékben megnövelte a sajtó szabadságát (vö. Kókay György: *Az újság-cenzúra II. József korában*, in uő: *Felvilágosodás, kereszténység, nemzeti kultúra*, Bp., 2000, 214–233.; Kosáry Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Bp., 1983, 524–529.). Batsányi a más vonatkozásban bíralt uralkodót a sajtószabadság megteremtőjeként ünnepelte: „határozottan állítom, hogy ő már pusztán azzal is, hogy a gondolkodás és írás szabadságát (az embernek eme szentséges és sérthetetlen jogát) visszaadta a végzetes tespedtségből felocsúdott népeknek, megérdemelte örök hálájukat, és megszerezte nevének halhatatlan dicsőségét.” (*Mentőírás a Martino-vics-perben*, BJÖM. II. 573.) Az az állítás, hogy a király saját személyének bírálatát is engedélyezte, valós tényen alapul (noha nem volt általános gyakorlat) (vö. Barta János: *A nevezetes tolvondás*, Bp., 1978, 95.).

A német szöveg magyarul: „Nem tiltható meg a kritika – vonatkozzon az magára a tartományi fejedelemeire, avagy legutolsó alattvalójára. Minden igazságszerető embernek meg kell kapnia egyszer a maga kritikáját. Aki szereti az igazságot, kedvet lel a kritikában, ha az megilleti őt. Ha a kritika rossz, magától érvényét veszti, ha jó, mindnyájan tanulunk belőle.”

Erzsébeth: I. Erzsébet (1533–1603) királynő (1558–1603). Az itt tőle idézettek forrását nem tudtuk azonosítani.

80. oldal

A *IVdik darab*: a *Hunyadi* (1771–1772), amely a kéziratban a 102a–139a oldalakon található (BGYÖM/Társ. 225–296.).

Ha nem isalatkozom, nyoltz Énekre van fel oszva: a mű valójában hat énekből áll.

A Batsányi által közölt részek a következők: *A Reggel azonban...*: I. ének, 347–424. sorok; *E Tseh Fejedelmet...*: II. ének, 263–282. sorok; *Látom, a Világnak Istene...*: VI. ének, 73–127. sorok (a 121–122. sorok helyén gondolatjelek utalnak a kihagyásra: „Hidd el a mennyei igazság le szállott / S minden igaz ember lelkéből ki hallott”, BGYÖM/Társ. 287.); *A két tábor között...*: VI. ének, 283–374. (a 299–300. sorok helyén gondolatjelek utalnak a kihagyásra: „Gyula Césár avagy Nagy Sándor leszel é? / Tudod hogy ezek is mint lettek semmikké”, BGYÖM/Társ. 293.). A lábjegyzetek ugyancsak Bessenyei művéből vannak.

87. oldal

A 2. számú lábjegyzetben található latin mondat magyarul: „Sem szolgálni nem tudunk, sem parancsolni nem akarunk senkinek.” (BGYÖM/Társ. 359.)

XVI.

VÍDÁM-INDULATÚ HALDAKLÓ.

Összefüggések

Horváth Ádám 1789. február 9-i leveléhez mellékelten munkáit küldte a Museum számára, de cím szerint nem sorolta fel ezeket (KazLev. I. 274–275.). Batsányi február 14-én írt Horváthnak, megbírálván a kézhez kapott műveket (e levél kivonatát Horváth Kazinczynak küldte el február 21-i leveléhez csatoltan): „A' sok citatiót is hagyj el, – Jaj a' Poetának, ha mindenütt allusióval etc. A' vidám haldoklódnál majd több a' jegyzés a' materiánál, – nota sine textu a' mint mondani szokták.” (KazLev. I. 290.) Horváth a Batsányinak írott válaszát is tudatta Kazinczyval: „Allusiojimat difficultálo. – Engedd-meg, hogy egy kitsinyt megsértselek. Ha a' többi darabjaimat is hasonló allusiókkal meg cifrázhattam volna; azokat is betsílted volna leg alább annyira, mint a' Vidám haldoklót. – Igen nagy hiba bennetek, hogy korán 's nagyonn válogatók vagytok; ismerem pedig magamról azt, hogy gyenge vagyok még támasznak a' magyar nyelv mellé, és így legitimálnom kell előttetek minden gondolatomat; és azt akarnám, hogy minden szónak commentariust írhatnék. – Már Ti a' jegyzésekből láthatjátok, mire céloztam? és hogy nem éppen jégre raktam a' mit építettem, ha ezzel meg nyertem azt, hogy Museumtokban helyje legyen szegény eszem' szüleményjének, az nekem elég; hagyj el ha tetszik a' citatiókat, hazánk nagy része előtt kedves lesz azok nélkül is az én versem. El higyd azt, hogy ezerszer könnyebb nekem a' hasonló nóták nélkül írni: inkább is írok két könyvet, mint egy ilyen szegény B[iblioth]ékából magyarázgassak.” (KazLev. I. 287–288.) A vers végül jegyzetekkel együtt jelent meg.

Megjelenés

~; Horváth Ádám: *Hol-mi*, Győr, 1793, II. 211–223.

Magyarázat

88. oldal

Menippus: Menipposz (i. e. III. k.); görög filozófus, a cinikus iskola képviselője.

Szokrates: Szókratész (i. e. 469–399), görög filozófus, a felvilágosodás korában a bölcsesség példája volt.

Lucian. Dialog. Mort.: Lukianosz (125 k.–192 k.), görög író. Az utalás a *Halottak párbeszéde* című dialógusra vonatkozik (21. rész, in *Lukianosz összes művei*, Bp., 1974, I. 261.).

89. oldal

Szerdahelyi Úr az Uranidról írt verseiben: Szerdahelyi György Alajos (1740–1808), a budai egyetem első esztétikatanára, itt a *Silva Parnassi Pannonii* (Bécs, 1788) című latin nyelvű versgyűjtemény egyik darabjára történik utalás. „A kötet legnagyobb arányú vállalkozása az a mitikus csillagászati tanköltemény, amely a Herschel által akkoriban felfedezett Uranus bolygó mítoszát (»historia poetica«) szerkeszti meg. Az utána következő »elegia epidictica« még azt is kimutatja, hogy Ádám volt az első csillagász! A fikció játékoságát csak fokozzák komoly csillagászati és kronológiai jegyzetei.” (Szörényi László: *A neolatin költészet Magyarországon a XIX. században*, in *Memoria Hungarorum*, Bp., 1996, 181.).

Ovidius. Metam. L. I. Fab. 2.: Ovidius: *Metamorphoses*, 1. 76–83., magyar fordításban: „Még egy fennköltebb s mindnél okosabb eleven lény / volt, mi hiányzott, hogy rajtuk gyakorolja uralmát. / S ím, ember született kit formált isteni magból / tán az az építő, a világot szebbre teremtő, / vagy rokon ég magvát tartotta meg ebben a fönti / légtől csak nemrég különült, csak imént alakult föld / mint víz habjaival vegyített fia Iapetusnak, / és mintázta a mindenén-úr magas égilakókról.” (Devecseri Gábor fordítása.)

Loca nocte silentia late: „néma vidékek az éjben”, szabad idézet Vergilius *Aeneis*-éből (VI. 265.), az eredetiben: „Loca nocte tacentia late.”

A 4. lábjegyzet szövege magyar fordításban: „Mikor már közel van az idő, hogy valaki a halálra készülődik, akkor fél attól és bánat tör rá, amiről azelőtt nem kellett gondolkodnia.” (Imre Mihály fordítása.)

90. oldal

Metempsychosis (gör.): lélekvándorlás.

Püthagorás: Püthagorász (i. e. 570 k.–480 k.), görög filozófus, matematikus, írásos művei nem maradtak fenn, tanait tanítványai és más ókori szerzők műveiből ismerjük.

Lucziánusnál Menippus: Lukianosz *Menipposz avagy leszállás az alvilágba* című dialógusára történik utalás (*Lukianosz összes művei*, Bp., 1974, I. 292.).

91. oldal

Aen. VI. Et consanguineus lethi sopor – – –: idézet az *Aeneis*-ből, pontosan: „tum consanguineus Leti Sopor et mala mentis” (VI. 278.), fordítása: „a Halál huga is jön, az Álom” (Lakatos István fordítása).

Stulte, quid est somnus? gelidae nisi mortis imago: „Balgá! Mi lenne egyéb? A halál visszfénye az álom!” (Ovidius: *Szerelmek*, 2. 9. 41., Gaál László fordítása.)

még Virgilius-is Aen. L. VI. a' pokolbéli-tsudák közé számlállyá a' Bünből költt örömet: utalás a VI. ének 568. sorára.

92. oldal

Poraltius, Morriótius: nem sikerült azonosítani őket.

93. oldal

Iudicium (lat.): ítélőképesség.

Ingenium (lat.): képzelőerő.

memoria (lat.): emlékezőtehetség.

reminiscentia (lat.): visszaemlékezés.

94. oldal

A lábjegyzet (jelen kiadásunkban) az előző oldalra utal vissza.

95. oldal

A lábjegyzet az *Aeneis* VI. énekének 256. sorára utal.

96. oldal

A latin idézet magyarul: „Test volt még Echo, nem pusztán hang, de a csacska / nem használta bizony másképp, csak akár ma, a hangját: / sok szóból csak a végsőket mondhatta el ismét.” (Ovidius: *Metamorphoses*, 3. 359–361., Devecseri Gábor fordítása.)

97. oldal

Az utolsó két sor hiányának jelzése utalhat cenzori törlésre vagy befejezetlenségre is.

XVII. PÉLDÁK.

A' Klopstock' Messziásának munkában lévő fordításából.

Összefüggések

Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő *Messias* című vallásos eposzának első három énekét a Bremer Beiträger című folyóirat jelentette meg 1748-ban, de a művet csak 1773-ban fejezte be, 1780-ban és 1800-ban pedig átdolgozta. Kazinczy, mint a *Pályám emlékezetében* írja (KazMűv. I. 256.), először 1781-ben találkozott Klopstock nevével Miller *Siegwart* című regényében. Hosszas keresés után, 1782-ben meg is vette a *Messias* egy kiadását, az 1781-es altonait (vö. KazMűv. I. 257.). Első fordításai, mintegy mutatványként, a Magyar Museum hasábjain jelentek meg. Az Orpheusban (35.) és egy önálló előfizetési felhívásban (*Jelentés a Klopstock Messziásának ki-adása felől*, MTAK. K 608., 77a–78b) meghirdette az első tíz ének fordítását (részletes pénzügyi számításokat közölve a kiadás és a mellékelni szándékozott rézmetszet költségeiről). 1793-ban arról számolt be Kis Jánosnak, hogy elkészült a prózafordítással, valamint az első ének verses kidolgozásával (KazLev. II. 298.; az első öt ének és a verses változat fenn is maradt, MTAK. M. Irod. RUI 2r. 3., 98a–204b). 1794. március 28-án kiadott *Jelentésében* viszont a kinyomtatás elmaradása miatt mentegetőzik

(MTAK. K 608., 79a–80b). A *Messias*on fogsága után is dolgozott, számos fordításváltozat maradt fenn kéziratos hagyatékában, a munka azonban nem jelent meg. A Klopstock-fordításokra nézve l. a bevezető tanulmányban mondottakat (II. 19.).

A Museum 2. számában kiadott fordításrészletek keletkezésére nézve Kazinczy levelezéséből nyerhetünk adatokat. 1788. szeptember 27-én arról számolt be Rádaynak, hogy Bécsből való hazatérte óta kevés irodalmi foglalatosságai közül az egyik a *Messias*ból való fordítás volt (KazLev. I. 213.). November 20-án Prónay Lászlónak megírta, hogy egy közös ismerősük Klopstock művének fordítása közben lepte meg: a beszélgetést ismertetvén éppen az első éneknek a Museumban is közölt fordításrészletét idézte (KazLev. I. 237.). Majd ehhez hozzáfűzte terveit illetően: „Ha a' környűl-állások meg-engedéndik, én a' jövő esztendőben egyik darabját ki-adom a' Messziásnak, nem tartván szükségesnek, hogy rajta sokat rágódjak, minthogy az első ki-adás úgy se lessz egyébre, hanem egyedűl Próbára.” (Uo.) Arankának írott 1789. július 10-i levelében pedig már a megjelent mutatóványra utalt: „A' 2dik Negyedében a' Museumnak Klopstocknak Messziásából fordított darabokra fogsz találni. Így van már készen 3. ének.” (KazLev. I. 398.) Ígérte kéziratban való elküldését is, de aztán letett erről, minthogy csak egy példányban volt meg neki is (KazLev. I. 422.).

Forrás

Klopstock: *Messias* (Altona, 1781). A fordított részek sorrendben: I. ének 135–157., 281–378. és II. ének 99–155. sorok (vö. Czeizel János: *Klopstock hatása Kazinczyra*, in EphK. 1904., 23–24.).

Szakirodalom

Czeizel János: *Klopstock hatása Kazinczyra*, in EphK. 1904., 20–33., 127–141.; Juhász Gergely: *Klopstock magyar utókora*, Bp., 1935; Debreczeni Attila: *Fenség és Grácia (Ízléstörekvések a 18. század végének magyar irodalmában)*, in ItK 2000., 311–352.

Magyarázat

98. oldal

Klopstock tsak-nem utól-érhetetlen magas repűletei: a fenséges kifejezhetőségéről szól a bevezető, miként a korabeli levelek is ezt járják körül. A Prónay-levéltben a közös ismerős „azt tudakozta tőlem, ha meg van é a' Magyarban az a' Vollton, a' melly a' Németben annyira érezteti magát, 's meg-nyugodott rajta, midőn néki az éppen akkor fordított következendő sorokat olvastam-el [itt idézi a 3. bekezdés utolsó mondatát és német eredetijét]” (KazLev. I. 237.). Aranka Györgyöt pedig így intette: „Tsak arra ne kérj, hogy az erőltetett expressióktól el-álljak. El-veszteném egészen Klopstock energiáját.” (KazLev. I. 398.)

Basedow, Johannes Bernhard (1723–1790), német pedagógiai író. Az itt idézett anekdotával Kazinczy Ráday Gedeon péceli könyvtárában találkozott: „Sokat jut eszembe a' mit Péztelen olvastam Basedovról, hogy mit mondott Klopstocknak homályos mélysége felől. – Alíg ha én is azt nem mondom annak, a' ki meg nem ért. Bár ugyan annyi jussal mondhatnám azt, mint Klopstock.” (KazLev. I. 213.) Ez később is

kedves példája maradt Kazinczynak (I. pl. leveleit Szentgyörgyi Józsefnek, 1804. február 5. és március 1., KazLev. III. 153., 157.).

99. oldal

Az 5. sz. lábjegyzetben Kazinczy Batsányi fordítás-tanulmányának egyik alaptételét ismétli meg (22.).

101. oldal

lassú hergélssel: utalás az *Aeneis* utolsó sorára: „vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras” (12. 952., és korábban: 11. 831.), magyarul: „s lelke az árnyakhoz búsan, keseregye lesurran.” (Lakatos István fordítása.)

A *következendő Negyed*: a két említett fordításrészlet közül csak a második jelent meg (145–149.).

XVIII.

VÁRATLAN VENDÉG.

VIGSÁGOS JÁTÉK, HÁROM FEL-VONÁSBAN.

Prof. Simay Kristóf által.

Összefüggések

Az ekkoriban Kassán működő volt piarista iskoladráma-szerző, Simai Kristóf 1772 előtt frott darabját a második számtól kezdve a negyedikig folytatásokban tették közzé a Museumban. Ráday Gedeon levele bizonyos mértékig megvilágíthatja a kiadásban közrejátszó megfontolásokat: „Ugyan Trattner Uram nagyon meg örült annak, hogy az mostani Negyedben Comediából való specimenis fog adattatni, mert az által reményli, hogy nagyobb kelete lesz darabjainak. Meg vallom, hogy ezen opinioját nem tsak helyben hagyom, hanem tanátslanámis, hogy czentul minden Negyedbe, ha tsak egy Actusis inseraltatnék. Comediabul vagy Tragediabul, ez által nem tsak a Trattner reménységét nyernék meg az Urak, hanem az mi Magyarjainkis fel serkentetnének Drámmák írására. Ezen okból igen jónak tar[ta]nám, ha még az mostani negyednek végénél inseraltatnék ez a' Drámmák felől való ígéret.” (Ráday Kazinczynak, 1789. január 20., KazLev. I. 257.) A felvetésre való válasziról nem maradt adatunk, a korabeli levelezésekben mindössze még egyszer történik utalás a darabra: „Simai Uram szeretné, ha a' Comoediájában a' *Simon* zsidó *Salamonná* változna; de talám már bé-is van nyomtattva.” (Batsányi Rádaynak, 1789. március első fele, BLev. Molnár 84.) A vígjáték elsősorban Plautus *Mostellaria* című műve nyomán készült, kéziratos változata bővebb a megjelent szövegnél (vö. Czeczko Antal: *Simai „Váratlan vendég”-e és „Mesterséges ravaszság”-a*, in EPhK. 1895., 392–400., 474–480.).

Szakirodalom

Demeter Júlia: *Játékunkból víg oktatást vegyetek (A magyar nyelvű komédia a 18. század második felében)*, in ItK 1998., 337–356.

Magyarázat

104. oldal

kótszi-por: kocipor (nép.): hitvány, haszontalan.

ég mindenkor, mint a Kur-aszszony gégje (nép.): iszákos.

fa-koha: fakova (semmi) (nem ér egy fakovát sem).

105. oldal

Bázik magához, mint Bak a szavához (rég.): önbizalommal teli.

Bakot nyúztál, büdös vagy (rég.): a megvetés, lenézés kinyilvánítására használatos szólás.

XIX.

SZIGVART KLASTROMI TÖRTÉNETE.

Összefüggések

Barczafalvi Szabó Dávid (1752–1828) író, szerkesztő, aki merész, gyakran erősen túlzó nyelvújító tevékenységéről vált hírhedtté. *Szigvart, klastromi történet* (Pozsony, 1787) című regénye Johann Martin Miller (1750–1814) német író főművének, a *Siegwart, eine Klostergeschichte* (Leipzig, 1776) című népszerű románjának a fordítása. Barczafalvi purizmusát sok bírálat érte már a pozsonyi Magyar Hírmondó szerkesztőjeként is (vö. Kókay 215–228.), regényfordítása ugyancsak ellenérzéseket váltott ki, Rát Mátyás pl. így írt Kazinczyhoz szóló, 1787. június 9-i levelében: „Siegwartot tsak láttam, s imitt amott olvasván, katzagásra fakadtam. Hogy hogy lehet, hogy ez a fordítás kél, holott a Magyarok néha szer felett-is finnyássak?” (KazLev. I. 140.) Barczafalvi egyébként már a fordításhoz csatolt *Tudósításban* maga is mentegetőzött szöveghelyesítései miatt. Kazinczy bírálatának ugyancsak ez volt a tárgya, de ő nem általában az újítást kifogásolta, hanem annak a műfajhoz nem illő módját. Utóbb, saját nyelvújítási harcai sodrában bizonyos szempontból megértőbbnek mutatkozott Barczafalvival szemben (vö. Margócsy István: *Szigvart apológiája*, in *Mesterek, tanítványok*, szerk. Szajbély Mihály, Bp., 1999, 153–155.), még 1831-ből is ismertünk olyan kéziratos feljegyzést, amelyben egymás után felsorolja Barczafalvi, Szemere és a maga szöveghelyesítéseit (MTAK. K 633/V., 2a–15b., Barczafalvitól a *Szigvartból* írja ki oldalszáma a szavakat).

A *Siegwart* Kazinczynak is kedves olvasmánya volt, mint a *Pályám emlékezetében* írja (KazMűv. I. 256.), levelezésbe kezdett írójával (KazLev. I. 32–35., XXII. 8–9., 12–15., XXIII. 11–13.), s hozzákezdett fordításához is (KazMűv. I. 257.). A fordítás sorsáról ellentétes információink maradtak Kazinczytól, a késői *Pályám emlékezetében* azt írja, hogy kézirátát tűzbe vetette, nehogy azt is kiadja a *Bácsmegye* után (KazMűv. I. 302.), s hasonlóképpen tájékoztatja Pápay Sámuel is 1811-ben (KazLev. VIII. 381.). Korabeli megnyilatkozásai azonban ellentmondani látszanak ennek, legalábbis az elégetés 1789-es időpontjának: a *Bácsmegye* előszavában hosszan szól arról, hogy bár becsüli fordítását, mégsem adja ki, mert már „az Országot el-lepte, az újabb ki-adásnak el-keléséhez kevesebb reménység lehet” (Kassa, 1789, Jelentés, utolsó számozatlan lap), Aranka Györgynek pedig így ír 1789. december 21-én: „Nem írsz semmit Szegvárim első Tomusának és Első Hajósomnak vétele felől. – Hát ha el-veszett. – Jaj

úgy nékem! mert többször le írva nincs Szegvárim, melly mind azáltal nem üress Román.” (KazLev. I. 520.; később javít is rajta Aranka javaslatai alapján, 1790. július 1., KazLev. II. 78.) Egy 1804-es leveléből ugyancsak a fordítás kéziratának, vagy legalábbis valamely kéziratnak a megléte következik (KazLev. III. 165., vö. Margócsy i. m. 167.).

Szakirodalom

Margócsy István: *Szigvárt apológiája*, in *Mesterek, tanítványok*, szerk. Szajbély Mihály, Bp., 1999, 150–168.

Magyarázat

110. oldal

a' *Robinson fordítása felől ítéletemet*: 1. Kazinczynak az 1. számban közölt recenzióját Gelei József Campe-fordításáról (I. 41–42.).

A Horatius-idézet pontosan: „*ridiculum acri / fortius et melius magnas plerumque secat res*” (*Szatírák*, 1. 10. 14–15.), magyar fordításban: „hisz a tréfa nemegyszer / nagy kérdést is jobban elüt, mint nagyszavu érvek” (Horváth István Károly fordítása).

111. oldal

Az idézet Horatius *Ars poetica*jából való (445–450.), magyarul: „Jó és bölcs kritikus sose tűr el pongyola verset, / feddi a durvát, és áthúzza sötétet a kócost / tolla könnyörtenül. Henye díszit megnyír, a homályos / résznél fényt köverel, kétértelmű helyeken több / pontosságot kér a javítandót kijelölve. / Szinte Aristarchus lesz” (Mura-közy Gyula fordítása).

burlesque: burleszk, nevetséges.

oxymoron: retorikai eszköz, értelmileg egymást kizárni látszó ellentétek összekapcsolása egy (nyelvtani) szerkezetbe.

Meteoron: égi tűnemény, itt átvitt értelemben szerepel.

nonsensus: nonszensz, képtelenség.

scena: jelenet.

112. oldal

alcaicus: alkaioszi strófa.

Lehet é az elme nagyobb részegségben: jelzett idézet Bessenyei *Magyar néző* című művéből, az eredetiben: „Soha az ostobaságot nagyobb részegségben nem láttam” (Bessenyei *György válogatott művei*, kiad. Szauder József, Bp., 1953, 226.).

agyrtai (gör.): kuruzsló, kókler.

A Horatius-idézet helye: *Episztolák*, 1. 1. 41–42., magyarul: „Bűnt kikertülni erény, s butaságtól megmenekülni / bölcs észnek jele már.” (Horváth István Károly fordítása)

Sz – – – t: Szabót.

midőn 1786ban a' Hírmondó leveleinek folytatására állott: Barczafalvi először 1784. május 5-től június 30-ig szerkesztette a pozsonyi Magyar Hírmondót, majd másodszor 1786. június 21-től az év végéig (vö. Kókay 215.).

Én a' szó-szerzést átaljában tilalmasnak nem állítom: Ráday Gedeon 1788. január 4-i levelében írja Kazinczynak: „Nem vagyok én ugyan azon értelemben, hogy új

szókat teremteni ne lehessen, ha újabban folyamatban hozzuk vagy az ez előtt 200 esztendővel szokásban lévő, 's már feledékenységből ment szövegek módgyát, vagy pedig az Magyar nyelvnek Analogiájával meg edgyező új szókat faragunk, vagy ismét az más nyelvekből már bé vitteket és ösmeretesseket meg Magyarosittjuk, vagy pedig még az be nem vitteknek, Magyar végző hangot adunk." (KazLev. I. 159.) A Kazinczy által pontokba szedett elgondolás Földi Jánosnál és Csokonainál is feltűnik majd (vö. *Csokonai Vitéz Mihály összes művei, Tanulmányok*, sajtó alá rendezte Borbély Szilárd, Debreczeni Attila, Orosz Beáta, Bp., 2002, 153.).

113. oldal

Szabó Társunk az el-vesztett Paradisomban a' monstrumot szörnyeteknek nevezi: utalás Baróti Szabó Dávid Milton-fordítására az 1. számban (I. 45.).

Audacia sumpta pudenter!: pontatlan idézet (vagy parafrázis) Horatius *Ars poeticájából*: „licentia sumpta pudenter”, vagyis: „ám túlzásba ne essél” (51. sor, Muraközy Gyula fordítása); *audacia:* 'vakmerőség' (Szabó G. Zoltán adata).

Rácz Orvosi munkái: Rácz Sámuel (1744–1807), a budai egyetem orvostanára, magyar nyelvű orvosi könyvei: *Orvosi oktatás* (Buda, 1776; Pozsony–Kassa, 1778), *Orvosi tanítás* (Pozsony–Kassa, 1778–1780), *A borbélyáságnak eleji* (Buda–Pest, 1782), *A skarlatos hidegnek leírása és orvoslása* (Buda–Pest, 1784).

Kánonok Mólnár Physikája: Molnár János (1728–1804) *A' természetiekről. Newton tanítványainak nyomdoka szerént hat könyv* című munkájára utal (Pozsony–Kassa, 1777).

Dugonits Algebrája: Dugonics András (1740–1818) matematika-tankönyvére utal: *A' tudakosságnak két könyve, melyekben foglaltatik a' Betűvetés (algebra) és a' Földmérés (geometria)* (Pest, 1784).

Siegwart exemplárjai-is mind tűzre vetette volna, ha azokat meg-vehette volna a' Nyomatótól: utalás Barczafalvi *A könyv Szerzőnek előre való Tudósítása* című, a kiadáshoz csatolt írására: „ha késő nem lett volna (mert már fele ki volt nyomtatva a könyvnek, midőn egygyűnmelylek tudtomra adták, hogy az új szók nem tetszenek), még a legkisebbeket is ki-hagytam volna belőle.” (vö. Margócsy i. m. 167.)

buffa: buffo ('bohóc').

travestáltt Aeneisünk: az *Aeneis* travesztáciaként közismert mű volt abban a korban Alois Blumauer (1755–1798) osztrák költő, drámaíró *Abentheuer des frommen Helden Aeneas, oder Virgils Aeneis* című munkája (Bécs, 1784–1788), ezt később majd Szalkay Antal (1753–1804) fordította magyarra (*Virgilius Énéidssa...*, Bécs, 1792).

XX.

THIRZIS ÉS KLOÉ

Összefüggések

Ráday Gedeon Trattner kérdését közvetítette a szerkesztőkhöz egyik (vélt) 1789. február 19-i vagy március 1-jei leveléhez utólag írott tóldalékában a kották hovatartozását illetően (M. Irod. Lev. 4-r. 45. sz., 106a, KazLev. II. 167., rossz időrendi helyre besorolva). A kérdésre Batsányi válaszolt, március közepe táján: „Nagysád' Kazintzy Uramhoz adott utolsó Levelének tóldalékjából értem, hogy 'Trattner Uram

nem tudgya, mellyik énekhez tartozzék a' kóta. Én mindgyárt az énekre reá tettem a' jegyzést, hogy *az* fog rézbe metszetődni. Méltóztassék Nagysád erre nézve néki meg-mondani, hogy a' 2-dik negyednek leg-utolsó darabja legyen az, úgymint Versegi Barátomnak ezen Éneke: *L'ányka útát szerelmemnek nyiss már egyszer szívedbe* és ennek az éneknek első stropháját rézbe a' kóta közzé kell metszeni, azon kívül, hogy az ének maga-is egészen le leszsz nyomtattva." (BLév. Molnár 83.) Kazinczy a Heliconi Virágokban elhagyta az utolsó két strófát, a következő, lábjegyzetben közölt indoklással: „A következő két strophát el-hagytam. Nyer ez által az érzékeny olvasó előtt mindig ez az igen kedves dalotska. Mert a száraz-fa allegoriájára az epedő bátortalan Szezelem nem vetemedik és a dal rövideége szépen festi azt a kevély Szépet, a ki szerentsétlen Szeretőjét eggy két szóval fizeti ki." (HV. 95.)

Megjelenés

~; HV. 95–96. (*Dámon és Chloé*); Verseggy 52–53.

I.

EGGY HAJÓRA.

Horátius' XIV. Ódája szerint.

Összefüggések

Frissen készült Horatius-fordítását Kazinczy 1789. április 24-én elküldi Ráday Gedeonnak és Prónay Lászlónak (KazLev. I. 345–347.), majdnem egyező sorok kíséretében: „Nem alhattam. Horatiusnak *O navis referent in mare te novi Fluctus* odája eszembe jutott. Érzettem a' hasonlatosságot, 's míg meg víradt, készen vólt dalom.” (KazLev. I. 345.) Ifjabb Szilágyi Sámuelnek 1791. január 4-én pedig azt írja Kazinczy, hogy az ő apjának, Szilágyi Sámuel superintendensnek „köszönhetem, hogy a' Magyar Museumba iktatott *Új fergeteg két ellened ó Hajó* Odámat készítettem. Emlékeztem, hogy azt ő is fordította.” (KazLev. II. 135.) Horváth Ádám válaszából tudjuk, hogy 1789 áprilisában ő is megkapta a verset (KazLev. I. 350.). A 10–16. sorokban sok a változtatás a levélbeli szöveghez képest, a többi egyezik; a Museum-beli közléshez képest pedig a 4. szakaszt dolgozta át Kazinczy, mikor az Orpheusban újra megjelentette a verset (ott egyébként az eredeti latin szöveggel és Virág Benedek fordításával együtt).

Forrás

Horatius: *Ódák*, I. könyv, 14. vers

Megjelenés

~, Orpheus 240.; HV. 14., 16.; Abafi II. 108–109.

II.

AZ IFJÚSÁG.

ÁNYÓSNAK VERSEI.

Összefüggések

Batsányi szövegközléseire nézve összefoglalóan I. az Ányos-tanulmány jegyzeteit (102.). Batsányi jegyzete az 1798-as kiadásban: „Ez az első strófa (sőt talán a második és harmadik is), nem Ányos munkája.” (*Ányos Pál munkái*, Bécs, 1798, 92.) A Magyar Museum után mindig idézőjelben közölt első szakaszra nézve Császár Elemér elfogadólág idézi Batsányi véleményét, a forrás azonosítása azonban nem történt meg (vö. Ányos 288.). Ugyanitt mintaként említődik Bessenyei *Az ifjúságnak hanyatlása* című verse *A Holmiból*, de közös forrás is feltételezhető (BJÖM. II. 483.).

Megjelenés

~, HV. 101–102.; Ányos 115–116. (*A megaggott világ-fiának emlékezete*)

III.
A' RÓZSÁHOZ.
OWERBECK' ÉNEKE UTÁNN.

Összefüggések

Földi János 1789. március 20-i levelében bírálatot írt Szentjóni egyik meg nem nevezett verséről, amely verset Váczy János A' *Sírhalmommal* azonosított (KazLev. I. 304. 574.). Földi azonban augusztus 25-én (KazLev. II. 442.) ismét visszatért erre a versre, mert megjegyzései nyomán verstani vita bontakozott ki közte és Kazinczy között, s itt már kezdősorával meg is nevezte azt („Fakadj piros rósa 'sat.”). A kérdéses vers tehát A' *Czenczi rózsája*, vagyis jelen versünk, ami így 1789 elején már Kazinczyhoz került, s majd 1789 augusztusában jelent meg a lapban. Kazinczy Horváth Ádámnak szóló, 1789. szeptember 19-i levelében ezt is felsorolja a szám tartalmának ismertetésekor (KazLev. I. 469).

Forrás

Christian Adolf Overbeck: *Der Knabe an ein Veilchen*. A német szöveg hat versszakából Szentjóni csak hármát fordított le, Gálos Rezső megállapítása szerint nagyon szabadon, az eredeti a göttingai Musenalmanach 1778. évfolyamában jelent meg (vö. SZLÖK. 155–156.).

Megjelenés

~; HV. 74–75; SZLKM. 12.; SZLÖK. 60–61.

IV.
OSKÁR' HALÁLA.
Próbbára fordítottatott darab,
OSZSZIÁNBÓL.

Összefüggések

Batsányi Osszián-fordításairól általában I. az *Osszián utolsó éneke* jegyzetét (99.). A jelen fordítás elkészültéről az első híradás Rádayhoz szóló, 1789. április 11-i levelében található: „Ossziánból még nem küldhetek Nagyságodnak egyebet ezen egynéhány sor hexameternél, melyet e' napokban tsináltam; ez-is még tsak elő-munka.” (BLcv. Molnár 90.) Ezt követően közli a szöveg első 16 sorát, kisebb változatokkal és egy sornyi kihagyással, kérve Ráday véleményét. A válasz hamar megérkezhetett, mert Batsányi egy újabb, 1789. május 9-i levélben örömmel nyugtázza, hogy versei elnyerték Ráday tetszését (BLcv. Molnár 91.). Ráday egyúttal prozódiai kérdésekről is szólhatott levelében és egy e tárgyban tervezett írást is emlegethetett, legalábbis Batsányi soraiból erre következtethetünk: „éppen szándékom nekem-is a Magyar Prosodiáról való gondolatimat a Múzeumban ki-jelenteni, Ossziánból fordított verseimet közre bocsátván. Ha méltóztatik Nagysád a maga gondolatait a Múzeumnak III. Negyedébe ez iránt bé-iktatni, örömet el-állok szándékomtól ugyan-is sokkal na-

gyobb fogantatta leszen Nagysád szavának az enyimeknél s következésképpen a haszon-is nagyobb.” (Uo.) A prozódiai tanulmánynak az adott különös aktualitást, hogy éppen ebben az időben készült Batsányi a (levélben és a közleményben is említett) Rájnisknak szóló válaszra (a 3. számhoz csatolt *Toldalékot* május 31-ről keltezte). 1789. június 9-i levelében azonban már azt írja Rádaynak, hogy „Nagysád Munkáját a’ M. Prosodiáról az utolsó Negyedre el-várjuk; és igen-is kérjük Nagysádat, hogy elkészíttetni méltóztassék.” (BLev. Molnár 92.) A tanulmány nem készült el, vagy legalábbis nem maradt fenn. A prozódiai kérdések egyébként azért exponálódtak éppen e fordítás kapcsán (nem szólván most a Rájnissal folytatott vitáról), mert Batsányi hexameterben próbálkozott az ossziáni szöveg visszaadásával. Ekkor mind levelében (BLev. Molnár 90.), mind cikkében ezt véli a legoptimálisabbnak (l. az utolsó bekezdést), de később rájött tévedésére, miként azt a Museumba írott bejegyzése tanúsítja: „balvélekedés volt ez! s nemsokára megismértem, mely igen csatkozotam” (BJÖM. I. 532.).

Forrás

Miként előzőleg közölt Osszián-fordítása esetén, úgy itt is Harold és Petersen kiadásai alapján dolgozhatott (1782. II. 281–283., ill. 1782. 451–453.; vö BJÖM. I. 532.).

Megjelenés

~; BJÖM. I. 187–188.

Magyarázat

123. oldal

ketten is foglalatostkodnak: az egyiket a fentebb idézett levelek alapján nagy valószínűséggel Ráday Gedeonnal azonosíthatjuk, a másik kilétére nézve ilyen közvetlen utalást nem ismerünk.

Szabó társunk: Baróti Szabó Dávid.

Rájnisk úr: Rájnisk József.

Dénis: Johann Nepomuk Cosmas Michael Denis (1729–1800) osztrák költő hexameteres Osszián-fordítása 1768-ban, Bécsben jelent meg (*Die Gedichte Ossians, eines alten celtischen Dichters*).

V.

ALEXISHOZ AZ Ő JEGYESSE.

Magyarázat

124. oldal

Kolkisnak fene vadgya: az aranygyapjút őrző sárkány Kolkhiszban.

Dávid: utalás Dávid és Góliát ószövetségi történetére, amelyben Dávid parittyával győzte le ellenfelét.

Judit: ószövetségi utalás, Judit levágta az ellenséges hadak vezérének, Holofernésnek a fejét.

Jónás: utalás Jónás prófétának az Ószövetségben olvasható történetére.

VI.

T. JÓZSA GERGELY ÚRHOZ.

N. VÁRADI PROFESSORHOZ.

Összefüggések

Józsa Gergely nagyváradi akadémiai tanárt, akitől az 1780-as évek elején latin nyelvű alkalmi művek jelentek meg, Kazinczy is említette az Orpheusban (58.).

VII.

SZÜLETÉSI VERS.

Kassán, Sz. György' Hav. 8dik Napj. 1789.

Összefüggések

Batsányi ezt az epigrammát kassai előjárója, Vécsey Miklós báró (1749–1829) fiának, ifj. Vécsey Miklósnak (1789–1854), a későbbi királyi kamarásnak és szatmári főispánnak a születésére írta. Az anya Orczy Anna, Orczy Lőrinc leánya volt (vö. BJÖM. I. 291., 310.).

Megjelenés

~; BJÖM. I. 18.

VIII.

WIELAND' AGATHONNYÁNAK

UTÓLSÓ KÖNYVÉBŐL

30dik Decembr. 1778.

Összefüggések

L. a *Bóld. Báró Orczy Lőrinc fordította Fels. Katharina Orosz Császárné Törvény-könyvéből* jegyzetét (II. 146.).

Forrás

Christoph Martin Wieland: *Geschichte des Agathon* (1766–1767), az utolsó könyv részlete.

Magyarázat

126. oldal

Társaság (rég.): közösség, társadalom.

Összefüggések

Ráday lábjegyzetben szól a mű keletkezésének körülményeiről: „Ezen fordításmat még a' Nagy Mária Therésia idejében kezdettem, kinek-is nevét most már változtatni véteknek tartottam volna; noha életében munkaimat, akadályaim miatt el-nem végezhettem.” Hozzáteszi még: „Én elsőben Iffjabb koromban az egész Zrínyi Munkáját Hexameterekre szándékoztam fordítani” (I. 129.) Egyik levelében pedig úgy nyilatkozik, hogy „akkor foglalatosságim miatt tsak az három első Részt végezhettem el” (KazLev. I. 201.). 1788. július 28-án írott levele mellékleteként küldi az *Elől Járó Verseket*, a megjelenttől némileg eltérő szöveggel (KazLev. I. 202., összevetés: 563.), valamint a III. részből *Mechmet énekét* verses kidolgozásban. Ez utóbbi Kazinczy Zrínyi inspirációjára született versének vétele után, annak hatására készült (I. erről részletesen a *Boldog bolondoskodás* jegyzeteit, II.105.). A prózai átirat közlését először 1789. február 19-i levelében veti fel Ráday: „az harmadik Negyedben olyan munkátskámot igyekezem az Uraknak meg küldeni, amely azon Negyedben, annak nyomtatásbanis két Árkussát, következőképpen tsaknem harmadát el fogja fogni: Egy szóval: léssen az az Gróff Zrínyi Miklós Sziget veszedelme első részének köttetlen Beszédre való fordítása. Az Museumnak több Negyedgyeiben, még több már kész részeitis meg fogom ezen fordításomnak küldeni, vagy talám az egész fordítást apródonként belé iktatni. Ezt pedig mind a tulajdon magam neve alatt.” (KazLev. I. 278.) Március 1-jén ezeket fűzi az elmondottakhoz: „Még az el-múlt héten el-küldöttem Regmetz felé az Zrínyi Sziget vára veszedelme első Részének köttetlen beszédre való fordítását, azértis erre való nézve mostan tsak ahhoz ragasztott levelemre provocalom magamat; ez edgyet adván még hozzá: hogy én az ő verseit magamébol seholis nem toldottam, sőt hathatós expressioit mindenütt igyekeztem szórul szóra meg tartani, e' szerént azért tsak akkor ment egyedül egy két szótska néhol hozzá, a' hol azt a' Numerus, vagyis a' köttetlen beszédnek harmoniája kívánta.” (KazLev. I. 293.) Kazinczy március 14-én arról számol be, hogy a Zrínyi-kézirat nem jutott a kezéhez e két levéllel együtt (KazLev. I. 303.), mire Ráday március 31-én megerősíti, hogy ő elküldte: „Az Zrínyiből való fordításomat Prosára, Regmetzre azon leánytul küldöttem, a kit talám oda innen Pestről, a' Német nyelv kedvéért vittének. Ezt a' fordításomat, az Museum harmadik Negyedébe szántam magam tulajdon nevének oda való tételével” (KazLev. I. 311–312.). Május 18-án ismét kéri Kazinczyt, hogy adja át Batsányiéknek, ha még nem tette volna meg (KazLev. I. 366.). Ez időközben lehet, hogy megtörtént, mert Batsányi április 11-én azt ígéri Rádaynak, hogy „Nagysád' Zrínyijét majd magam tisztán le fogom írni typusra, mihelyt időt kaphatok” (BLev. Molnár 90.). Július 4-én is utal erre: „Nagysád Zrínyije lesz az első szám alatt. Le-akartam írni magam, de mivel úgy-is fogja Nagysád még néhol változtatni, szükségtelennek tartottam” (1789. július 4., BLev. Molnár 206.), július 18-án pedig már a korrektúráról szól és szövegjavításra tesz javaslatot (BLev. Molnár 207–208.).

Szakirodalom

Mezei Márta: *A kiadó mandátuma*, Debrecen 1998., 97–99., 106–108., 112–113.;
Debreczeni Attila: *Hagyománysemlélet és felekezetiesség az 1780-as, 1790-es évek magyar irodalmában*, in *Protestáns Szemle*, 2000., 152–165.

Magyarázat

129. oldal

az ő ki-nyomtatott munkája: Zrínyi Miklós: *Adriai tengernek Syrenaia* (Bécs, 1651).
Öse volt néki vagy-is Nagy Attya: Zrínyi Miklós (1508 k.–1566), a szigetvári hős a dédapja volt Zrínyi Miklósnak (1620–1664), a *Szigeti veszedelem* szerzőjének.

X.

(P. SIMAI KRIST. VÁRATLAN VENDÉGE.)

Összefüggések

L. az első rész jegyzetét (II. 124.).

XI.

PORTIA.

A' MESSZIADE VII. dik KÖNYVÉBŐL.

V. 264–496.

Összefüggések

Kazinczy Klopstock-fordítására nézve l. a *Példák*. A' *Klopstock Messziásának munkában lévő fordításából* jegyzetét (II. 122.), valamint a bevezető tanulmányt (II. 19.). A jelen fordításra Kazinczy már az előző számbéli közlemény végén utalt (101.). Batsányi, még a kinyomtatás előtt, 1789. július 18-án Rádayhoz fordult a fordítás ügyében: „nékem úgy tetszik, hogy a' Messiás' fordítása nem elég méltósággal van találva. Félek, azt ne mondgyák majd Nyelvünkéről, hogy elégtelensége okozta. Nem volna-e szabad Nagysád' bölts ítéletét eziránt meg-tudnom?” (BLev. Molnár 208.) Válaszról nem tudunk, a fordítás pedig megjelent.

Forrás

Klopstock: *Messias*, VII. ének, 264–496. verssorok.

XII.
HORATIUS' IX^{dik} ÓDÁJA
A' III. dik KÖNYVBŐL.

Összefüggések

„Én magam részéről – írta Ráday Gedeon Kazinczynak 1789. május 18-án – a Museum Harmadik darabjában most semmitsem küldöttem egyebet, hanem tulajdon magam neve alatt az Zrínyi munkájának Prosára való változtatásából az első éneket: Ezen kivül A és J jegy alatt Anacreonbol és Horatiusbol való fordításimat. Ugy tartom, hogy ez részemről most elegendőis lesz, had másoknakis maradjon hely.” (KazLev. I. 366.) A Zrínyi- és a Horatius-fordítások megjelentek, Anakreón helyett viszont egy újabb zsoltárfordítás kapott helyet.

Forrás

Horatius: *Ódák*, 3. könyv 9. óda.

Magyarázat

150. oldal

Jam moesta quiesce querela: „Szűnjél szomorú panasz immár” (Prudentius: *Temetési himnusz*, Sik Sándor fordítása, Szabó G. Zoltán adata).

XIII.
UGYAN AZON ÓDÁJA HORÁTIUSNAK,
szorossan az ő vers mértékéhez kötve.

Összefüggések

L. az előző vers jegyzetét.

Magyarázat

151. oldal

Creticus: három szótagos versláb az időmértékes verselésben (– v –).
Et cytharae sciens: az eredeti 10. sorában.

XIV.
XV. 'SOLTAR' SZOKOTT NÓTÁJÁRA.

Összefüggések

L. az előző vers jegyzetét.

TÓLDALÉK
A' MAGYAR MUSEUM'
III-dik NEGYEDÉHEZ.

Összefüggések

Batsányi jelen vitairata több korabeli literatúrai disputához kapcsolódik (ezek áttekintését és Batsányi irodalomszemléletének összefoglalását l. a bevezető tanulmányban, vö. még *A Fordításról* és a *Milton El-vezetett paradicsom-ából* jegyzeteit is). A szöveg keletkezésére és közvetlen hatására nézve is csak a legfontosabb adatokat adjuk meg itt (a történet részletes leírását l. BJÖM. II. 490–501.). Batsányi 1789. április 11-én, Rádaynak számol be arról, hogy Rájnis támadására ő fog válaszolni. Mint írja: „Rájnis' garázdálkodását, (a' Mentő-írását) mi nem tartjuk méltóknak, hogy Szabó felellyen reájok. De reám, 's a' Museumra nézve, szükséges a' felelet-adás. mert igen könnyen találkozhatnak, kivált a' gyengébbek között, kiket Rájnis tekintete el-tsábíthatna.” (BLev. Molnár 89–90.) Kassán már egy éve értesültek arról Révaitól (KazLev. I. 172.), hogy Rájnis Szabó elleni vitairatra készül, majd november végén arról is, hogy a vitatást a Magyar Museum éppen megjelent első számára is kiterjeszti a köszegi poéta (155.). Rájnis 1789 márciusának végén megjelent Vergilius-fordításához valóban csatolt egy, a Magyar Museum első számát bíráló kétíves füzetet. Batsányi erre szándékozott reagálni, de ugyanakkor tervezte, hogy szembesíti Rájnis és Szabó költői teljesítményét is: „Szabó le-fordította Virgilius' első Eklogáját, kérésemre. Ezt Rájnis fordításával és az Originállal egygyütt bé-iktatom a' harmadik Negyedbe, hogy kiki lássa, mellyik legyen közülök méltóbb a' poéta névre.” (BLev. Molnár 90.) Kazinczy utóbb azt terjesztette, hogy egy nyomdaívről Batsányi már a megjelenés előtt ismerte Rájnis fordítását, de erre nézve megerősítő adat nem maradt fenn (vö. KazLev. VI. 189., XVIII. 97., XX. 73., 323., BJÖM. II. 495.).

A *Toldalék*ot Batsányi 1789. május utolsó napjáról datálta, június 9-én levélben kérte Rádayt annak megvizsgálására (BLev. Molnár 92.), július 18-án azonban még nem volt cenzúráztatva sem, noha a 3. szám többi részét már korábban elküldte Pestre (BLev. Molnár 207.). A szám szeptember 1-jén így is bizonyosan készen volt (KazLev. I. 404.), s szeptember 19-én Kazinczy arról számolt be Horváth Ádámnak a *Toldalék* kapcsán, hogy Batsányi abban hatalmasan megadta Rájnisnak (KazLev. I. 469.; 26-án Rádaynak ír erről: KazLev. XXIII. 19.). Horváth Ádám reakciója az volt, hogy ő elvileg nem helyesli az irodalmi vitákat (KazLev. II. 38.). Kazinczy álláspontja egyébként távolságtartó volt az ügyben, mert Batsányi válaszáának készülése idején zajlott kiválása a kassai társaságból, Rájnis vitairatának olvasásakor például udvarias levélben kereste meg Rájnist (vö. BJÖM. II. 493–494.). Batsányi bizonyos hírek alapján viszont kétszínűséggel vádolta meg Kazinczyt: „Nagy tsudálkozásunkra most tudánk meg, hogy még betegsége előtt Rájnissal titkos szövetségbe esett. Sőt még azt-is meg-írta néki, mit szóllottunk magunk között Rájnis iránt. Én, és Szabó Úr, alig hitethetjük el magunkkal, hogy ily – dolgot tselekedett volna; de azt mondgyák, pedig Győrről, hogy valóságos dolog.” (Rádaynak, 1789. július 4., BLev. Molnár 217.)

Rájnis viszontválaszra készült Batsányi ellen. „Kazintzy úr azt a' hírt hozá Kassára, hogy nehezen fogom a' hallgatást meg-állani, olly motskosan fog a' köszegi bajnok ellenem írni” – számol be Batsányi Rádaynak 1790 legelején ellenfele szándékáról

(BLcv. Németh 199.), majd május 7-én már kész válaszára ad hírt: „Rájnis, a' mint hallom 20. árkusra menő munkát készített ellenem; melyben, fogadása szerint, ugyan-tsak büdös híremet akarja terjesztetni.” (BLcv. Molnár 209.) Rájnis válasza, amely az *Apulejus tüköre* címet viselte, többszöri átdolgozás ellenére sem készült el teljesen, s csak részei jelentek meg, azok is három évtized múltán (l. részletesen BJÖM. II. 496–501.).

Megjelenés

~; BJÖM. II. 153–199. Pennaháborúk 181–205.

Szakirodalom

Tarnai 67–83.; BJÖM. II. 490–502.; Szajbély 109–137.

Magyarázat

154. oldal

A mottó Horatiustól való: *Epodoszok*, 6. 9–11. Magyarul: „te, míg a berket bősziűt hanggal fölvered, / a koncot már szagolgotod. / Vigyázz, vigyázz” (Vihar Béla fordítása).

155. oldal

Révai Miklós november 30-i levelét nem ismerjük.

Landerer Mihály: Landerer János Mihály (megh. 1795), pozsonyi nyomdász.

Fedrusnál: Gaius Julius Phaedrus *A vén oroszán, a vaddisznó, a bika meg a szamár* című meséjére (I. 21.) történik utalás, egész pontosan annak Rájnis *Mentőírásában* történő említésére (91.).

156. oldal

Skáliger: Julius Caesar Scaliger (1484–1558) latinul író olasz költő, elméletíró, Rájnis a Vergilius-fordítás előbeszédében (a számozatlan 6. oldalon) hivatkozik rá.

157. oldal

Home: a 166. oldal 2. jegyzetében pontosabb címleírást találunk (l. bővebben ott).

Meg-szerzés: két hasonló című Rájnis-írás maradt fenn, az egyik *A' magyar Helikonra vezérő Kalauz* (Pozsony, 1781) I. könyve után található verstani példatár, a másik egy önálló, 90 lapot kitevő vitairat (*A' magyar Helikonra vezérő Kalauzhoz tartozó Meg-szerzés*, Győr, 1781). Itt ez utóbbira történik utalás, az utolsó bekezdésre (90.)

158. oldal

Azt a hibás verset: Rájnis vitairata harmadik bekezdésében Baróti nyitóversének (*Társaság-kötés*) egy olyan szöveghelyét vesézi ki, amelyet a hibaigazítóban már maguk a szerkesztők is korrigáltak, itt erre utal Batsányi (l. az I. 18. oldalhoz tartozó szövegkritikai jegyzetünket).

Volter után: utalás Voltaire, François-Marie Arouet (1694–1778) eposzokról szóló tanulmányára (*Essai sur la poésie épique*, 1727), ami magyarul majd csak Péczeli József fordításában, a *Henriás* második kiadásához csatoltan jelent meg (Győr, 1792).

Longínus: Boileau 1674-ben adta ki *Traité du Sublime ou du Merveilleux dans le Discours Traduit du Grec de Longin* című, bevezetővel ellátott és reflexiókkal kísért fordítását. Ma már jogosultabb azt mondani, hogy az eredeti görög traktátus pszeudo-longinoszi vagy Longinosznak tulajdonított, mert általánosan elfogadott vélemény, hogy a kéziraton megnevezettek egyike (Dionysios vagy Longinos) sem lehet a szerző (de hogy ki is az, azt nem sikerült azonosítani). Batsányi itt e mű Zacharias Pearcius (Pearce) által gondozott 1763-as, harmadik kiadására hivatkozik (vö. Tarnai 75.).

159. oldal

Batsányi itt Homérosz *Iliászát* és Vergilius *Aeneisét* hasonlítja össze Milton eposzával. *Maszénus Szárkotissa*: utalás Jacobus Masenius (1606–1681) *Sarcotis* (Köln, 1661) című művére ('Tarnai Andor egy későbbi kiadásból idézi is az előszó ide vonatkoztatható két mondatát, Tarnai 74.).

Newton: Newton, Sir Isaac (1634–1727), az utalást nem tudjuk azonosítani, lehet, hogy csak közvetett a hivatkozás (vö. Tarnai 79–80.).

A Longinosz-idézet magyarul: „Szerintem ugyanis Homéros, miközben érzékeltette az istenek sebeit, viszályait, bosszúit, könnyeit, béklyóba vetését s mindenféle szenvedélyeit: az Ilias embereit, amennyire erejéből telt, istennek alkotta, az isteneket viszont embereknek. Sőt, nekünk legalább, boldogtalanoknak, ott van a gyötrelmek kikötőréveként a halál, az isteneknek ellenben nem is természetes lényüket, hanem szerencsétlenségüket tette örökkévalóvá.” (IX. 7.; Pseudo-Longinos: *A fenségről*, ford. Nagy Ferenc, Bp., 1965, 33.)

160. oldal

A latin idézet forrása: Horatius: *Skatrák*, 1. 10. 51–52. Magyarul: „Ej, nagy bölcse te, Homerusban tán nincs hiba semmi” (Horváth István Károly fordítása).

A Rájnis Vergilius-fordítása elé iktatott Scaliger-vers fordítása: „Édes Vergilius! Latin Szirén! / Kétszeresen Homérosz! Háromszoros Apolló! / Egyedül tudta mindazt, mit előtte a költők! / Ó hattyú! Ó fülemüle! Latinok tavasza! / Latium szín méze! Latin Athéné! / Ó vétek nélküli csodalény! Mit mondjak még? / Felhőtlen égbolt! Verőfény! / Nyugodt vizű mély kikötő!!! Stb. stb. stb.”

Pandaemonium (gör.): a démonok tartózkodási helye.

161. oldal

A lábjegyzet latin mondata a főszöveg kurzivált mondatának a megfelelője, forrása: Jakab apostol levele, 1. 15. (Szabó G. Zoltán adata).

162. oldal

Szorbona: a párizsi Sorbonne egyetem, amely az egyházi bíróság feladatát is ellátta. *Klemens nevű Dominikánus*: Jacques Clément domonkos szerzetes 1589. július 31-én megölte III. Henriket.

162–163. oldal

Péczei József versének címe: *Miltonhoz* (l. Toldy Ferenc: *A magyar költészet kézikönyve I.*, Pest, 1855, 449.).

164. oldal

Baróti említett gyűjteményes kötete: *Baróti Szabó Dávid költeményes munkái* I–II. (Kassa, 1789).

165. oldal

XIVdik Lajos (1638–1715), a Napkirály, uralkodásának időszaka a francia kultúra egyik virágkora.

Svédí Grófné: Sándor István Gellert-fordítása: *G. nevezetű svédí grófnének rendes történeti...* című regénye (Pozsony–Kassa, 1778).

Horátziusok: Zechenter Antal Corneille-fordítása: *Horátziusok és Kuriátziusok* (Pozsony, 1781).

Fedrák, Hyppolitusok: Zechenter Antal Racine-fordítása: *Fedra és Hyppolitus* (Pozsony, 1775).

Arisztoteles: Arisztotelész (i. e. 384–322), görög filozófus, *Poétika* című munkája az esztétikai gondolkodás alapműve.

Battó: Charles Batteux (1713–1780), klasszicista szellemű francia esztétikai író.

Home: Henry Home, Lord Kames (1696–1782), skót filozófus.

Sakspér: William Shakespeare (1564–1616).

Osszián: Osszián, a kelta mondák legendás bárdköltője, művei James Macpherson (1736–1796) hamisításai nyomán váltak népszerűvé a XVIII. század második felében. Homérosszal való összehasonlítása Hugh Blair (1718–1800) *A Critical Dissertation on the Poems of Ossian* (1763) című értekezése nyomán terjedt el Európában.

Homérosz: Homérosz.

Révai Miklós versét nem sikerült azonosítani.

166. oldal

instinctus (lat.): ösztön.

Az idézet Horatius *Ars poeticájából* való (409–411.), magyarul: „Nem hiszem én, hogy az ihlet kincsei nélkül elég a / szorgalom egymaga, sem hogy minden a pusztta tehetség. / Így szorul egyik a másikra, s vele hű frigyét így köt.” (Muraközy Gyula fordítása)

Henry Home *Elements of criticism* (1765) című művét Batsányi, mint írja, Johann Nikolaus Meinhard német fordításában ismerte (*Grundsätze der Kritik*, Lipcse, 1772). Hivatkozik rá a Bessenyei-tanulmányban is (I. 78.).

Bibliothek der Schönen Wissenschaften und der fryen Künste: folyóirat, amelyet Moses Mendelssohn (1729–1786) és Friedrich Nicolai (1733–1811) szerkesztett (ma is megtalálható példánya a Ráday-könyvtárban, vö. Tarnai 75.).

167. oldal

Az idézett hely: Horatius: *Ódák*, 4. 2. 2–4. Magyarul: „Daedalus szárnyát köti fel, viaszból, / Iullusom, s készül, hogy a tiszta tengert / róla nevezzék.” (Nemes Nagy Ágnes fordítása)

167–168. oldal

Az 1. számban közölt tanulmányra vonatkozó oldalszámok megfelelő kiadásunkban a 21–22. oldalak.

169. oldal

Az 1. szám 11., 12. és következő oldalaira való utalás a *Különös regulák* című részre mutat (kiadásunkban a 22–25. oldalakon).

Soloeicismus (lat.): a nyelv természetével ellenkező nyelvtani hiba.

A Quintilianus-idézet magyarul: „Kinck a tömörség, kinck a szóbőség a sajátja: az egyik erény az átvitt értelemre, a másik a tulajdonságokra vonatkozik. Ezt az egyenes beszéd, azt pedig a képalkotás követeli meg.” (*Institutio oratoria*, X. 5. VIII., Szabó G. Zoltán adata)

Batsányi hivatkozott saját munkája, *A' Magyaroknak vitézsége* (Pest, 1785) a jezsuita Gasó István *Bellica Hungarorum fortitudo* (Nagyszombat, 1745) című könyve alapján készült (BjÖM. II. 8–87., 420–434.).

170. oldal

Mendelssohn *Betrachtungen über das Erhabene und das Naive in den schönen Wissenschaften* (1758) című művét idézi Batsányi. Magyarul: „Lásd Mendelssohnt a fenségesről és a naivról a széptudományokban, hol például Klopstocknak ezen két versét hozza-elő: »és a kiáltás, és a gyilkoló dühösség, és a villámló mennybolt«, »és még van, és még gondol még, és még átkot szór«”.

A Longinosz-idézet magyarul: „kiáradnak s szinte előzőnlenek a szavak, úgyhogy csaknem megelőzik magát az író is. »S összemérve pajzsait – mondja Xenophón – előrenyomultak, harcoltak, ölték, haltak.« Vagy itt van az Eurylochos elbeszélése Homérosban: »Mentiünk át a sűrűn, hova küldtél, fényes Odüsszeusz erdős völgynek ölében épült házra találtunk.« Mert az egymástól elszakított, de lendületükből mit sem vesztő szólamok magukban hordják az indulat jellegét, ami egyszerre gátat vet és hajszol is. Ilyen hatást ért el a költő a kötőszóelhagyások által.” (XIX., Pseudo-Longinos: *A fenségről*, ford. Nagy Ferenc, Bp., 1965, 67.)

Az idézett sorpár Baróti A' *Dunának nagy áradásáról* című versének utolsó két sora (*Költeményes munkái*, Kassa, 1789, I. 192–197.).

171. oldal

Cicero, Marcus Tullius (i. e. 106–43), római politikus, író, szónok.

Livius, Titus (i. e. 59 k.–17 k.), római történetíró.

Curtius Rufus, Quintus (I. sz.), római történetíró.

Tacitus, Cornelius (55–120) római történetíró.

Klopstock: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költőre, elsősorban *Messias* című eposzára történik utalás.

A Scaliger-idézet magyarul: „Vergilius Theokritosznál kerekdedebb, egyenesebb, üdőbb, célratörőbb, csinosabb, ékeesebb, műveltebb, díszesebb, istenibb. – Úgy követi Theokritosz műveit, hogy győzzön. Szerencsésebben tárgyalja azokat, de átveszi jobb részeit is.”

Theokritos: Theokritosz (i. e. 300 k.–26 k.), görög idillköltő.

Charles Batteux tanulmányát (Ramler német fordításából) Révai Miklós fordította le *A' pásztor költésről való oktatás* címmel, s 1786-os Faludi-kiadásához csatoltan jelentette meg (*Faludi Ferentz' Költeményes Maradványai*, Győr, 1786, 127–238.).

Ennius, Quintus (i. e. 239?–169) római költő.

171–172. oldal

Az idézet magyarul: „A méhek a mezőkön és a hegyekben a harmator és a fák könnyeit, illatos füveket és virágokat oly bőségesen találnak, és közülük, azokat, melyek számukra hasznosak, szerényen összegyűjtik, hogy az ő köztársaságukban egyesek a kapukat tartják megszállva, hogy az érkezők terhet átvegyék, aztán innentől kezdve micsoda szorgalommal, mely mesterséggel ezekből viaszt, azokból meg mézet készítenek, illatosat, átalakítva a füveket és a virágokat? Hogy mivel tartozik Vergilius másoknak, senki sem tudhatja: nem csupán saját szerénysége miatt hallgatja el és színeli azt, hogy Theokritosz bája az, *amit az utánzással létrehoz*. Sicelidae a Múzsákat, Arathusát hívja segítségül, és azt hirdeti, hogy amit Hésziodosz görögül énekelt, azt dalolja ő szerzte Itália városaiban latinul. De az Iliász és az Odüsszeia mérhetetlen bőségét az Aeneis kifejezi, mellyel felvértetve és felékesítve jelenik meg. IAC. WALLIUS, *Horatiusi parafrázisokhoz*.” Jacobus Wallius újlatin költő, többek között hexameteres parafrázisokat írt Horatius ódáira (*Poematum libri novem*, Nürnberg, 1647; vö. BJÖM. II. 454.).

172. oldal

A latin szöveg magyarul: „Van a vitatkozás küzdőterére bocsátkozó tudóskáknak egy rút, szennyes, utálatos, ennélfogva levelestül és gyökerestül kiírtandó szokása: hogy mihelyt a győzelem halvány reménye felcsillan, a szavak villámát szórják, sőt még akkor is, mikor már látják, hogy semmi reményük, hogy virágot szakítsanak, mint a serény és élenjáró atléták a győzelem reményére kacsingatnak. Sőt, mikor látják, hogy az érvek ereje ellen semmiféle védelmük nincs, mintegy legszentebb menedékhez, hön óhajtott csendes kikötőhöz, a csalárdsághoz folyamodnak...” (I. Rájnis József: *Magyar Virgilius*, Pozsony, 1789, *Toldalék*, 14.).

Az 1. szám 6. oldalára való utalás kötetünkben a 20. oldalnak felel meg.

173. oldal

A latin szöveg magyar megfelelője Veresmarti Mihály *Intő's tanító levél* (Pozsony, 1639) című művében található (Rájnis megnevezése szerint a negyvenhatodik tanulság, 1. *Toldalék* 25–26.).

Az 1. szám 40. oldalára való utalás kötetünkben az I. 36. oldalnak felel meg.

Makferson: James Macpherson.

Harold két német kiadása közül Batsányi az elsőből dolgozott (*Die Gedichte Ossians eines alten celtischen Helden und Barden*, Mannheim, 1782), s csak utóbb ismerte meg az itt megnevezett második kiadást (BJÖM. I. 529–530.).

Tübingai névtelen Író: Johann Wilhelm Petersen. Név nélkül megjelent kiadása (*Die Gedichte Ossians neuverteutschet*, Tübingen, 1782) alapján dolgozta át Batsányi saját fordítását (BJÖM. I. 529–530.).

Denis, Johann Nepomuk Cosmas Michael (1729–1800) osztrák költő. Hexameteres Osszián-fordítása 1768-ban, Bécsben jelent meg: *Die Gedichte Ossians, eines alten celtischen Dichters*.

Az idézet Barcsay Ábrahám A' *magyar országi tudományoknak fő gyűjkezetéhez* című verséből való (2–6. sorok), amely utóbb a Magyar Museum hasábjain is megjelent (280.).

174. oldal

A Cicero-idézet pontos helye: *Archias költő védelmében* 26. 7–8. Magyarul: „mindnyájunkat a hírnév vágya von maga után, és minél derekabb valaki, annál inkább vezeti a dicsőség.” (Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása, in *Cicero válogatott művei*, Bp., 1987, 94.).

175. oldal

Gerjedezék Koridon szerelemmel: a vers címe: *A' Poéta és Koridon*.

a' Te Kalauzod 's Hang-mérséklésed ellen írt Könyvetske: Baróti 1787-ben Kassán adta ki vitairatát (*Ki nyertes a' hangmérséklésben?*), amelyben Rájnis 1781-es *A' magyar Helikonra vezérlő Kalauzára* válaszol.

áradozik: A helytelenített szót Batsányi az *Osszián utolsó énekéhez* írott ajánlásban használta (I. 36.).

176. oldal

Lásd az eszem- s iszom- és aluszom-szarom-húddozom embert: Az idézetek Rájnis *Hatos vers. Homérus rendi szerént* című költeményéből valók (I. *A magyar Helikonra vezérlő Kalauz*, 35.)

A latin idézet magyarul: „Görögországban az ifjaknak dicsőségére szolgált, mennél több szeretőt tartottak. Spártában nincsen oly nemes asszony, ki pénztől vezérelve színpadra ne lépne. Egész Görögország az olimpiai győztest nagy dicséretnek közepe tünne: ha pedig a színre (nyilvánosság) elé lépett és a népnek látványosságul szolgált, azon nép körében senkinek sem volt gyalázata. Mindezen dolgokat pedig nálunk részint gyalázatosnak, részint alacsonyrendűnek és a tisztességtől távol állónak tekintik. CORNELIUS NEPOS, Atticushoz.” (Forrása: Cornelius Nepos: *De viris illustribus*, Elöljáró beszéd).

177. oldal

A Cicero-idézetek magyarul: „De mint mondom, a sztoikusoknak tetszik minden dolgot a maga nevére nevezni. Mert így okoskodnak: mondva semmi sem fajtan, semmi nem rút.” (*Családi levelek*, 9. 22. 1. 3–5.) – „Részemről megtartom és meg is fogom tartani (mert úgy szoktam) a Platóni tartózkodását. Ezért hozzád tartózkodó szavakkal írtam azokról, amikről a sztoikusok oly nyíltan szólnak. Ők azt mondják, a szellentésnek is csak olyan szabadnak kell lennie, mint a böffetésnek.” (*Családi levelek*, 9. 22. 4. 16–19.) (Fordította Imre Mihály, Fábíán Gábor régies fordításának felhasználásával.)

A Horatius-idézet magyarul: „Hogyha a versben a fény több, nem sért már az a pár folt, / mit gondatlanság ejtett, vagy az emberi gyarló / természet nem bírt kikerülni.” (*Ars poetica*, 351–353., Muraközy Gyula fordítása.)

I.

ÁNYÓS' LEVELE
EGY JÓ BARÁTTYÁHOZ.
(Buda-Vára, 25-dik Junius 1781.)

Összefüggések

Batsányi szövegközléseire nézve összefoglalóan I. az Ányos-tanulmány jegyzeteit (II. 102.). A jelen verses levél Barcsay Ábrahámhoz szól, a pár soros prózai részt Császár Elemér Batsányinak tulajdonítja (Ányos 310.), feltehetően abból kiindulva, hogy a kéziratban a következő két mondat áll e helyen: „Rendes sorsa vagyon az igazságnak: mind addig tiszteletben tartatik, míg a haszon mást nem javasol. Akkor nem használ szentsége!” (Ányos 170–171.) Az 1798-as kiadásban a 26. sornál végződik a költemény, melyhez Batsányi két hosszabb jegyzetet is csatolt (*Ányos Pál munkái*, Bécs, 1798, 175–176.). Az episztola után közölt vers más forrásból nem ismeretes (Ányos 99–100., 270.).

Megjelenés

~; Ányos 169–171. (*Egy jó Barátomnak*) és 99–100.

Szakirodalom

Ányos Pál, in Vár ucca tizenhét, 1994/2 (tematikus szám).

Magyarázat

191. oldal

Vezekény: a vezekényi csata 1652. augusztus 26-án volt, a csatában meghalt négy Eszterházy: Ferenc, László, Tamás, Gáspár. Az ehhez csatolt lábjegyzet Ányos 1781-ben Pesten önálló füzetben megjelent alkalmi verséből idéz (*Nagyméltóságú Galánthai Gróff Eszterházi Pálnak pécsi püspökségre tett felemeltetését inneplő versek*, 77–83. sorok, I. Ányos 76–80., 265.).

Kromvell: Oliver Cromwell (1599–1658), angol államférfi, I. Károly király 1649-es lefejezése után a hadsereg vezetőjeként az övé lett a hatalom.

Cézár: Gaius Julius Caesar (i. e. 100–44) i. e. 49-ben átlépve a Rubikon folyót Róma ellen vonult, elűzte Gnaeus Pompeiust (i. e. 106–48), akire egy évvel később megsemmisítő vereséget mért Pharszalosznál.

192. oldal

Émáth mezeje: Émáthia, azaz Dél-Macedónia.

Zrínyi Miklós (1508 k.–1566), a szigetvári hős.

Szulimán: II. Szulejmán (1494/5–1566), török szultán, uralkodása a birodalom fénykora volt, Szigetvár ostrománál halt meg.

II. VITÉZ GRÓF NEMES GYÖRGY' DITSÉRETE.

Összefüggések

Virág Benedeknek ez az első nyomtatásban megjelent verse, s egyúttal ez az első nyoma Batsányival való kapcsolatának is, erre válaszul született a II. kötet élén álló Batsányi-episztola (I. 255–260.; vö. BJÖM. I. 293–300.).

Megjelenés

~; Virág 77–78.

Magyarázat

193. oldal

Nemes György (1748–1808) a korabeli török háború egyik hőse, 1789-től ezredes, 1793-tól tábornok (vö. Zachar 290.).

A mottó magyarul: „Elvész abban minden nemesség, kinek dicsősége egyedül származásában van. Magadnak kell majd énekelned.” (Lucanus: *Carmina ad Pison*, Szabó G. Zoltán adata.)

III. [KOPORSÓ-KÖRE. LESBIÁHOZ. 's a' t.]

Összefüggések

Kazinczy 1789. december 20-i levelében megírja Arankának, hogy a tőle kapott verseket milyen rendben szándékozik megjelentetni: „A' Museum IV. részébe, 's már Landerernek által adott ORPHEUSom (így nevezem hólnap számként kijövendő írásomat) első darabjában egynéhány Verseidet tettem belé. Engedd el ezen szabadságomat. Lesbíához. Koporsó köre, Nap ha fel akar öltözni etc. etc.” (KazLev. I. 519.) Egy nappal később pontosít: „Hess madár hess bé ment az első darabomba. Ezt azért írom, mert tegnap meg írni elfelejtém.” (KazLev. I. 521.) Ez utóbbi közlés az Orpheusba szánt A' *Veréb* című versre vonatkozik, míg az előző levélben a Magyar Museum 4. számába osztott kisebb verseket sorolta fel. 1790. január 5-én Ráday Gedeonnak írta, hogy több más mellett Aranka verseit is közölni szándékozik az Orpheus első darabjában, de itt pontos címeket nem említett (KazLev. XXIII. 24.). Ráday, aki időközben Batsányitól megkapta Arankának a Museum 4. számában közölni szándékozott négy versét, tartott tőle, hogy Kazinczy is azokra gondol: „Utóbbi levelébül az urnak vettem észre, hogy az maga Gyűjteményébe Aranka urnakis némelly munkátskái bé iktatni igyekezne, hogy azért ezen versetskék duplássan, és ugyan azon edgy időbe ne jőjjenek ki, és az, az Museum, és az Ur Gyűjteménye között valamelly collisiora alkalmatosságot ne adgyon, szükségesnek tartottam azon versetskéket (mellyek sub Nro 3-o fognak a' Muscumba jönni) ezen levelemben párban adnectálni, hogy az Ur, ha talám magais ezekbül választott volna, azokat ki hagyhassa,

vagy helyettek másokat választhasson, és így a' fellyebb említett Collisio el kerültesék." (Ráday Kazinczynak, 1790. február 24., KazLev. II. 40.) Ráday félelme azonban (ebben az esetben), mint Kazinczy Arankához írott leveleiből kiderül, alaptalan volt.

Forrás

A *Lesbiához* az alcím jelzése szerint is fordítás, Catullus 92. verse után készült (a HV.-ban a kezdősor: *Lesbia mi dicit semper male szerepel*).

Megjelenés

~; a *Lesbiához* és a *Thirsis Mikonhoz* megjelent a HV.-ban is (71.)

Magyarázat

194. oldal

A *Thirsis Mikonhoz* című versben Ráday Gedeon kisebb változtatást hajtott végre, mint Kazinczynak írja 1790. február 24-én: „Hogy az utolsó versetskékbe a' Miska és Susika helyett Mykont és Silviát tettem, azt az Uról, Aranka uramtól nékem határozatlanul adatott szabadságbul tselekedtem. [...] P. S. Az fellyebb említett Aranka Ur versei még Kassáruł küldettenek kezemhez Batsányi uram által, és ugyan azon rendel nyomtattnak ki, mint amint ide küldettenek: magam részéről egyéb változást benne nem tettem, egyedül azon két Névben, mellyekről fellyebb emlékeztem.” (KazLev. II. 40–41.)

IV.

TÖREDÉKE

EGY NAGYOBB KÖLTEMÉNYNEK

Összefüggések

A vers, mint a lábjegyzet is megvilágítja, egy Orczy István halálára írott nagyobb költemény része (a halálesetről és a vers keletkezésének körülményeiről l. a *Koporsó-írás. 1785. eszt. jegyzeteit*, II. 95.). Hogy az 1. számbeli közlést követően mi okból került ismét elő ez az alkalmi költemény, megvilágítják Batsányinak Rádayhoz írott levelei: „Ezen negyedre [ti. a 4. számot] a' mi illeti: és magam ebbe semmi munkámat belé [nem] tettem, mert láttam, hogy nints szükség reá; Szabó Lászlót, (Glyceriont) azért töröltük-ki, mivel Kazintzi Úr' periodicum munkájába-is bényomtatódik” (1789. december 24., BLev. Németh 198.); „Ezen töredék versemet (hogy nékem-is tsak-ugyan legyen benne valamim) méltóztassék Nagyságod a' IV-dik szám alá, a' hol *Glycerion* vólt, beléje tenni. A' következő daraboknak számát könnyű leszsz meg-változtatni, az V-dikhez egy vonást adni, úgy mint VI. 'sa't. – Így éppen húsz darab leszsz azon negyedben” (1790. január eleje, BLev. Németh 199.).

Megjelenés

~; BJÖM. I. 9. (*Báró Orczy István halálára* címmel)

Magyarázat

195. oldal

A 2. számú lábjegyzetben említett Splényi Franciska (utóbb Dessewffy Sándorné) az elhunyt unokahúga volt: Orczy Zsuzsanna (1744–1783) és az 1791-től szabolcsi főispán Splényi Gábor (1734–1816) gyermeke.

V.

BÓLD. BÁRÓ ORCZY LŐRINTZ' FORDITTÁSA.

*Fels. Katharina Orosz Császárné' Törvény-könyvéből,
mely 1776. eszt. Orosz Péter-Váratt nyomtatódott.*

Összefüggések

Kazinczy arról számolt be Rádaynak, 1789. január 3-i levelében, hogy „B. Orczy is küldött némelly darabokat, azzal a' kedves biztatással, hogy Gróff Teleky is küld nem sokára, de azzal a' parantsolattal is, hogy ezek csak a' 3dik vagy 4dik negyedbe tétessenek.” (KazLev. I. 247.) A „némelly darabok” minden bizonnyal azonosak a Museumban található szövegekkel, erre utal Batsányi Rádaynak írott, 1789. április 11-i levele is: „M. B. Gen. Orczy Úr-is küldött két kis darabot.” (BLev. Molnár 90.) Orczy kérését teljesítették, így azonban csak halála után jelentek meg a közlemények.

Forrás

A fordítás forrását megnevezi az alcím (ehhez azonban nem jutottunk hozzá).

Magyarázat

196. oldal

Katharina: II. Katalin (1729–1796), orosz cárnő (1762–1796).

Nagy Csár Péter: I. (Nagy) Péter (1672–1725), orosz cár (1698–1725).

VI.

A' HÁRFÁHOZ.

Összefüggések

A vers Orczy Lőrinc halálára (1789. július 28.) készült.

Magyarázat

197. oldal

A háromsornyi kihagyás feltehetőleg cenzori törlés.

Nesztor: a legidősebb görög hős a trójai háborúban, a bölcs öreg szimbolikus alakja.

Cziczseró: Marcus Tullius Cicero (i. e. 106–43), római politikus, író, szónok.

Homér: Homérosz.

Bartsay: Barcsay Ábrahám Orczy közeli barátja volt, verses levelezésüket Révai Miklós adta ki 1789-ben (*Két nagyságos elmének költeményes szüleményei*).

Batsányi: Orczy Batsányinak atyái barátja és támogatója volt.

Osszián, Milton: Batsányi Osszián-fordítását, Baróti pedig az általa készített magyar Miltont ajánlotta Orczynek.

VII.

ANACREONBÓL VALÓ FORDÍTÁSOK.

Összefüggések

A szerkesztők Ráday Anakreon-fordításait már a 2. szám elején szerették volna közölni, Ráday azonban némi bizonytalankodás után nem járult ehhez hozzá (I. minderről a *Versek az felettébb szokásba jött Ortza festés ellen* jegyzetét, II. 106.), s a 3. számba tervezte ezeket, de végül csak a negyedikben kaptak helyet (I. a *Horatius' IXdik Ódája a' IIIdik könyvből* jegyzetét, II. 135.).

Forrás

Anakreon: 2., 40., 46. dal.

VIII.

HORÁTZ' X^{dik} ÉNEKE

A' II-dik KÖNYVBŐL.

Összefüggések

Földi 1789. november 17-i levelében küldi el a verset Kazinczynak: „Egy Újságot is írok. Ezén Hólnap elein (Nyilas Hava 7-kén) Batsányitól egy Levelet vettem. Szomorúan tudakozódik, mi az oka, hogy el-pártoltam tőlle, 's tőllök? ki idegenített-el? miért nem írok ő neki? 's miért nem küldök valamit a' Museumba? látja, hogy másokhoz állottam, 's a' Kassaiakról elfelejtkeztem 'sat. Én illendő 's igaz menttséget tettem, Barátságomat 's szolgálatomat továbbra is ajánlottam, 's egyszersmind Horátiusznak egy fordított Énekét küldöttem ő nékiek; nem tudom, ha meg-nyeri e tettszéseket avagy nem. Le írom ide Tenéked is, hogy lássad: [itt következik a vers, majd utána egy megjegyzés a *Vitvilló* szóhoz]” (KazLev. I. 505–506.). Kazinczy és Batsányi egy időben (1789 decemberében) szerkesztette bele az Orpheusba (1. szám), illetve a Museumba (4. szám), ez utóbbi jelent meg valamivel később. A Kazinczynak elküldött levélbeli szöveggel – a helyesírási eltéréseket és a címadást nem számítva – egyezően jelent meg az Orpheusban, egy sajtóhibával az utolsó sorban (*vezetvén áll vitetvén* helyett), ezt utóbb Földi szövé is tette (KazLev. II. 157.). Rádaynak tetszett a vers (KazLev. II. 56.). Batsányi közlése több helyütt különbözik az Orpheus-beli (s levélbeli változattól). Hogy Batsányi módosított a szövegen vagy Földi, még mielőtt elküldte Kazinczynak, az előbbi tűnik valószínűnek (vö. Földi 213.), de biztosat nem tudunk, mert a Batsányinak írott levél nem maradt fenn.

Forrás

Horatius: *Ódák*, 2. könyv, 10. óda. Ennek a költeménynek több korabeli fordítása is született, pl. Dugonics Andrástól, Orczy Lőrincztől, Szentjóni Szabó Lászlótól, Verseghy Ferencztől és Virág Benedektől.

Megjelenés

Orpheus 17.; ~; Földi 144.

IX.

ANAKREONNAK XXXIII. DALJA.

Σν μεν φιλη χελιδων.

Összefüggések

A kéziraton dátumként 1789. április 24. szerepel (MTAK. M. Irod. RUI 2r. 2/II., 67a.). Ráday Kazinczynak írott, 1790. február 1-jei levelében reagál a megjelent versre: „az Urnakis a' Museum Negyedik darabjába egy fordítása vagyon Anacreonból, ugymint Anacreonnak az 33-dik Odája. Ez olyan szép fordítás, hogy maga Anacreon, ha Magyarul írt volna, azt szebben ki tenni nem tudta volna. Az Urnak az ilyen *Naiw* munkákba különös könnyűsége és tehettsége vagyon.” (KazLev. II. 22.)

Forrás

Anakreón: 33. dal

Megjelenés

~; HV. 87–88.; Abafi II. 91.

Magyarázat

200. oldal

Anakreón 19. dala kapcsán hasonló filológiai tárgyú lábjegyzet olvasható a Museum hasábjain (az említett mű jegyzetében a forrásokat illetően Kazinczy 1789. március 14-i levelét idézzük, KazLev. I. 300.).

X.

BÁCSMEGYEI,

MANTZIJÁNAK LAKADALMA UTÁN

Összefüggések

A jelen vers Kazinczy levélregénye, a *Bácsmegyei öszveszedett levelei* (Kassa, 1789) inspirációjára született: a hős az elvesztett leány, Surányi Mancsi után kesereg benne. Kazinczy a *Bácsmegyei* korabeli fogadtatásáról szólván a *Pályám emlékezetében* többek között megjegyzi, hogy „még a bajszos Horváth Ádám is elboszorkányítva érzé magát általa” (KazMűv. I. 345.). Az „elboszorkányított” Horváth Ádám a könyv vételekor

áradozó levélbe kezdett: „Melly szerentsés szempillantás az, édes Kazinczim! melyben Bátsmegyeidet veszem – veszem azt mondom, pedig még tegnap vettem, de az ólta szüntelen kezemben tartom, és olyan semmivel nem gondoló el-andalodással tartom; mint ha semmi más dolgom nem volna” (KazLev. I. 387.). Ebben a hangnemben ír nagyon hosszan, időnként himnikus magasztalásokban törve ki: „de óh szerfelett boldog Kazinczi! Te meg mutatod könyvedben, melyl angyali képzelődésekkel birsz, és egyszersmind azzal, hogy költött történet, tudtára adod az andalgó világnak, hogy csak Te vagy ama' Teremtés, te vagy ez álmodozó világnak olyan külömböző része, a' kinek nagy Lelkedben ezek az alacsony világ' golyóbissán fellyül repdeső magas gondolatok megtérnek, és tágas helyet találnak.” (KazLev. I. 388.) A levél vége aztán versbe fordul, noha nincs sorokba tördelve: „Próbáld bár én sokat próbált Artistám! próbáld, ha már a' felső világnak végetlen szélességű határinna, a' Kazinczi Magyar Románját utól nem éred; kövesd nyomba Bátsmegyeit az Elisiumba, azokba a' szorossabb 's setétesebb helyekbe; mitsoda hangot adhatsz, onnan is vissza ez felső vidékre; látod e ott is a' bánatot olyan eleven színben; mint a' millyenbe öltöztette azt Bátsmegyei még itt fenn; a' hol az oda alatt levő valóság, tsupa mulandó árnyék, mit zengedezhetsz egyebet régi Atyáid szerzeményeiből, hanem ha ezt hogy, Elhagyatván Manczijától, el egy hite szegettől, Retteg ott is Bátsmegyei 's fél minden szeretettől, Ugy nézi a' körülötte esdekelő lelkeket, mint Nemes szive' szerelmét ohajtó Therézeket. A' siralomnak mezején tölti minden idejét. A' boldogtalan Didónak ölébe hajtja fejét; 's míg Didó a' hiti szegett Eneast kárhoztatja; emez így felel: nem vétetett Manczi, hanem az Attya; sőt asszonyi gyengeségből ha engem' meg ölt 's vétett, Lám egy meg hitt barátom volt, a' kit szerentséssé tett. – Ah! de ha Didó a' pártos Acencást úgy bünteti, Hogy sok szerelmes csókok közt Sichaeust emlegeti; Jajdúl ismét Bátsmegyei! 's hát úgymond haszontalan, A' bús társ; csak magam vagyok egyedül boldogtalan; ki enyhíti Manczitól lett meg vettettetésemet, Kivált ha már Therézem is elfelejtett engemet. Miért őtet én oktalan magamévá nem tettem, Vagy miért enyimmé lenni kegyetlen! nem engedtem. Hogy mint Didó Sichaeussal úgy én is Therézemmel, Vigasztalván bánatomat kúszkodhatném sebemmel. – De mi még ez, én lantos Músám! egy érzékeny szívnek? mi? csak az én szívemnek is. – El akadtam. Isten hozzád édes Kazinczim.” (KazLev. I. 390–391.) Ez a vers mintegy az előképe a Museumban megjelentetett darabnak. 1789. október 5-i levelében Horváth aztán már a jelen vers szövegét idézi, saját magára alkalmazva: „Sok és nagy bajaim vagynak; *de titkos én keserűségem – az élő állatok magok tudják 's együtt sirnak.* Oh ha öledben ki sírhatnám magamat, be boldog volnék” (KazLev. I. 475.).

Megjelenés

~; HV. 79–81.

XI.
HOMÉRUS' ILIÁSSA'
ELSŐ KÖNYVÉNEK ELEJE.

Összefüggések

A jelen szöveg keletkezésére nézve a bevezető sorok adnak némi információt, ebből kitűnik, hogy Molnár János csak alkalmi próbának tartotta az *Iliász* elejének fordítását.

Forrás

Homérosz: *Iliász*, I. 1–105.

Szakirodalom

Bartal Antal: *Homeros magyar fordítói*, in EPhK. 1881., 485–499.

Magyarázat

202. oldal

Stans pede in uno: 'fállábon'. Idézet Horatiustól: *Szatírák*, 1. 4. 10., a vonatkozó rész (9–10. sor): „Mert a hibája, hogy óránként egyszuszra lediktált / kétszáz sort is akár, fállábon (s erre hiú volt!).” (Bede Anna fordítása)

Fons ingeniorum: megadja a fordítást is ('az elmék kút-források').

Pópe Sándor: Alexander Pope (1688–1744), angol költő, a teljes *Iliászt* lefordította angol nyelvre, mely fordítása rendkívüli közönségsikert ért el.

Dacier, Anne (1654–1720) francia költőnő, az *Iliász* fordítója.

Eobodanus: nem sikerült azonosítani.

Kunich: Rajmund Kuni (Raimondo Cunich, Raymundus Cunichius) (1719–1794), dalmáciai jezsuita neolatin költő, latinra fordítja az *Iliászt* (l. Szörényi László: *Latin költészet 1770 és 1820 között*, in uő: *Studia hungarolatina*, Bp., 1999, 102.).

Zamagna, Bernardus (Brno Damanji) (1735–1820), dalmáciai jezsuita neolatin költő, latinra fordítja az *Odüsszeiát* (l. Szörényi László: *Latin költészet 1770 és 1820 között*, in uő: *Studia hungarolatina*, Bp., 1999, 102.).

a mit Plinius a Görög Kép-írókról mondott: Gaius Secundus Plinius (23–79) *Historia naturalis* (77) című művének végére történik utalás, ahol művészettörténeti értekezések olvashatók (XXXVII. könyv).

Máró s Milton Magyar Verseken: utalás Vergilius és Milton eposzainak Rájnis, illetve Baróti Szabó által felvállalt magyar fordításaira.

203. oldal

Plátó: Platón (i. e. 427–347).

Isókratész: Iszokratész (i. e. 436–338), athéni szónok.

Phutárkus: Plutarkhosz (46 k.–120), görög író, filozófus.

mirigy (rég.): méreg.

hímez, hímvarrás (rég.): másol, utánoz; másolás, utánzás.

204. oldal

Hérodót ír 2. k.: Hérodotosz (i. e. 484 k.–425), görög történetíró, az utalás pontos helye:

2. könyv, 141. fejezet (*Hérodotos történeti könyvei*, Bp. 1892–93, I. 281.).

Guerin 3. Tom. pag. 488.: Guérin de Roches, François Robert *Histoire véritable des tems fabuleux. L'histoire d'Égypte* (Paris, 1777) című munkájára történik utalás. A megjelölt hely a *Séthon ou Séthos. Ézéchias, Roi de Juda* című fejezet IV. része: *Désastre prodigient de l'armée de Sennachérib*, amelyben a magyar szöveg megfelelője mellett a vonatkozó Hérodotosz-idézet is megtalálható.

XII.

A' MAGYAR HÚSZÁROKHOZ.

Összefüggések

A korabeli török háború hőseiről, dicső csatáiról nagy számban készültek alkalmi költemények, s a sajtó is bőven beszámolt az eseményekről. Baróti Szabó Dávid verse a benne lévő utalások alapján 1789 legvégén készülhetett. Az is feltételezhető, hogy a vershez a Hadi és Más Nevezetes Történetek metszete, illetve a metszet leírása adott ötletet, legalábbis annyi megállapítható, hogy a versben említett huszárkapitányok és tábornokok megegyeznek a metszeten lévő lapon felsorolt nevekkal, még említésük sorrendje is majdnem azonos (l. HMNT. 1789. I. 380–382.).

Megjelenés

~; *A magyar lovassághoz*, Kassa, 1789; DK. 117–122.

Magyarázat

207. oldal

Vécsey: Vécsey Siegbert (1739–1802), hőstettei jutalmául 1790-ben báróságra emelték (vö. Zachar 295.).

208. oldal

Fábrí Mihály (1739–1809), altábornagy (vö. Zachar 284.). Az említett ütközetek: Jászváros ostroma (1788. április 9.), Adsud (1788. október 14.), Gladova elfoglalása (1789. november 9.).

*Czézár*ral: Gaius Julius Caesar (i. e. 100–44) mondására történik utalás: *Veni, vidi, vici*.

Nemes György (1748–1808), 1789-től ezredes, 1793-tól tábornok (vö. Zachar 290.).

Foksán: a győztes foksányi csata 1789. augusztus 1-jén zajlott le.

Mészáros János (1737–1801), ezredes, az I. huszárezred parancsnoka (vö. Zachar 230., 289.), a csata hőse. A HMNT. egyik cikke részletesen ismerteti hőstetteit, a lapalji jegyzet ebből idéz (1789., I. kötet, 344.).

Koburg: Friedrich Josias Coburg-Saalfeld (1737–1815) tábornok volt a sereg parancsnoka a csatában.

209. oldal

Képtör Sámuel (1733–1799), ezredes, 1788-tól a Beleznay-huszárezred vezénylője, 1790-ben tábornokká léptették elő (vö. Zachar 237., 287.). 1789. július 28-án a Szeret völgyében aratott győzelmet, részt vett a jászvárosi, foksányi, martinestyi ütközetekben is.

Filo József (1724–1789), 1788-tól tábornok, 1789. szeptember 21-én Moldvában esett el (vö. Zachar 284.).

Kosztollányi: Kosztolányi László (1739–1806), 1788-tól ezredes 1793-tól tábornok (vö. Zachar 288.).

Boros Ádám (1739–1809), 1784-től ezredes, 1790-től tábornok (vö. Zachar 281.).

Lajosunk: II. Lajos, Jagelló (1506–1526), magyar király, a mohácsi csatából menekülve a Csele parokban lelte halálát.

Ki-mentett: utalás az osztrák örökösödési háborúra (1740–1748), amelyben a magyar rendek Mária Terézia mellé álltak.

Hektor: Priamosz király fia, a legvitézebb trójai harcos, Akhilleusz ölte meg.

Aténa: Athén.

210. oldal

Kodrus: Kodrosz, az utolsó athéni király, a városért áldozta életét.

Kurtzius: Curtius, római hős, aki i. e. 362-ben az istenek kiengesztelése végett a mélybe ugorva feláldozta magát a városért.

Régulus: M. Atilius Regulus, a római erények egyik példája.

Zrínyi: az utalás leginkább a szigetvári hősről vonatkozhat (1508 k.–1566).

Kemény: feltehetőleg Kemény János (1607–1662) erdélyi fejedelemre történik utalás.

Oszlop: a következőkben, miként arra a lábjegyzet is felhívja a figyelmet, a HMNT. számához csatolt rézmetszet leírását olvashatjuk.

XII.

KOPORSÓI-VERS

A' Martinestiei ütközetenn el-esett Magyar Vitézekre.

Összefüggések

1789. szeptember 22-én zajlott le a törökök elleni nagy győzelmet hozó csata, Friedrich Josias Coburg-Saalfeld (1737–1815) vezérletével (a csata leírását l. Tudományos Gyűjtemény, 1829., V. füzet, 50–62.). Epigrammáját „B. legkorábban 1789 októberében írhatta, mert hiszen Bécsbe is csak október elsején jutott el a győztes csata híre. (Caroline Pichler: *Denkwürdigkeiten aus meinem Leben*. München, 1914. I. 97–100. és az idevonatkozó jegyzetek; u. i. a csata osztrák irodalmi visszhangjának ismertetése is.)” (BJÖM. I. 291.). Alkalmi darabját Batsányi beszerkesztette az éppen készülő lapszámba.

Megjelenés

~; Orpheus 137.; BJÖM. I. 19.

XIII.
NÉHAI BÁRÓ
SZILÁGYI SÁMUEL' VERSEI,
A' Hajókászás' kezdetéről, és az azt meg-előző Arany-Időről.

Összefüggések

Ráday Gedeon 1789. szeptember 13-án arról ír Aranka Györgynek, hogy „régí igen jó barát-jának, Néhai Báro Szilágyi Urnak” Arankától hozzá eljuttatott versét közlés céljából továbbította a Museum szerkesztőihez (OSZK. Quart. Hung. 1994., 118a., Borbély Szilárd kiadás előtt álló szövegközlése alapján). Aranka szeptember 26-i válaszában beleegyezését adja a közléshez: „Igen nagy öröömre vagyon hogy talál-tam egy olyan személyre, a ki előtt az én Néhai Nagy jó Uram B. Szilágyi Ur emlékezete még meg maradt. Minden Írásai s munkáskái közül szegénnek, semmit egyebet megszabadítani a tudatlanság örömitől nem tudtam ennél az egy versetskénél alig vártam hogy világ eleibe adhassam örvendem hogy Nacsádba azok gyámolokat találtak Szabadon élhet, Nacsád vélek miattam a mint tettzik, és annál inkább a Museumba.” (Ladányi Sándor: *Aranka György levelei Ráday Gedeonhoz (1789–1791)*, Irodalomtörténeti dolgozatok 106., Szeged, 1973., 168., e közleményre is Borbély Szilárd hívta fel figyelmemet.)

Magyarázat

213. oldal

Thúle: mesebeli sziget az Atlanti-óceánban (talán a Shetland-szigetek egyikével azo-nosítható).

XIV.
PENELOPÉNEK ULISZSZESHEZ
ÍROTT LEVELE OVIDIUSBÓL.

Összefüggések

A vers keletkezése még Dayka kassai időszakára tehető, az eredeti alcím szerint „Ovidiusból fordítatott 1787” (MTAK. M. Irod. RUI. 4r. 1., 19a.), s ez az első változat ugyanakkor meg is jelent a Magyar Műsában. Kazinczy Dayka-életrajzában két költe-ményt említ, amelyek még a személyes találkozás előtt felhívták figyelmét az ifjú költőre: ez volt az egyik (KazMűv. I. 763–764.). Ovidius heroidájának egyébként több átdolgozása ismeretes volt a korban (Gyöngyösi István, Ányos Pál).

Forrás

Ovidius: *Hősnők levelei*, 1. levél.

Megjelenés

Bétsi Magyar Músa, 1787., 783–786.; ~; *Dayka Gábor versei*, kiad. Kovács Ferencné Ónodi Irén, Bp., 1993, 11–14.

XV.
OVIDIUS' KESERVEI.
Az Első Könyvből az Első Alagya.

Összefüggések

Döme 1789-ben ismerkedett meg Kazinczyval, de arra nézve nem maradt fenn adat, hogy a jelen Ovidius-fordítást ehhez képest mikor juttatta el Kazinczyhoz (előtte, utána, avagy akkor).

Forrás

Ovidius: *Keservek*, I. könyv, 1. elégia.

XVI.
EGGY ÁRTATLAN-ÉLETŰ IFJÚ
HÍV TÁRSÁT ÓHAJTJA.

Magyarázat

221. oldal

Dámon, Fitzsiás: pásztori nevek.

XVII.
AZ ANTIPÁROSI BARLANG

Összefüggések

A jelen szöveg keletkezési körülményeit illetően az alcímen és a lábjegyzeten kívül Batsányi Rádayhoz írott, 1790. április-május körüli levelének utalása az egyetlen adatunk: „Az Antiparos olly rosszúl van a' komáromi gyűjteményben fordítva, hogy (de csak Nagysádnak mondom-ki illy magyarán) ha Engel Úr nyelvtinkönn olvashatná, meg nem ismerné, vagy ha munkájának némelly darabjaira akadna-is el-szégyenlené magát. Kazintzi Úr maga-is ostoba munkának nevezte a' minap Szabó Úr' szobájában, jelen-létemben.” (BLev. Németh 200.) A fentiekből kiderül tehát, hogy egy fordításról van szó, amelynek eredetije Johann Jakob Engeltől származik. Készült egy másik fordítása is, amely a Mindenés Gyűjteményben jelent meg (1789., II. 15. sz., nov. 21. és nov. 25., 236–240., 241–249.), erre vonatkozik Batsányi és Kazinczy lestűjtő véleménye. A lábjegyzet szerint Verseghy fordítását már a Mindenés Gyűjtemény másik fordítást tartalmazó számának megjelenése előtt megkapták a szerkesztők („Ezt a darabot már régen bé-küldötte volt hozzánk VERSEGI Társunk, midőn ugyan-azon darab a *Komáromi Mindenés Gyűjteményben*-is, szabadabban fordítva, ki-jött”). Ezek szerint tehát a két fordítás párhuzamosan, egymástól függetlenül készült, megjelenésük sorrendje nem feltétlenül utal keletkezésük sorrendjére. Kimondottan ezt kívánja egyébként hangsúlyozni a lábjegyzet az újbóli közlés indoklásaképpen, nem akarván a levélben nyíltan leírt minősítést előhozni (ezért aztán nem árt némi óvatossággal

kezelintünk a lábjegyzet adatszerűségét a keletkezési időre nézve). Maga a szöveg többnyire valóságos történeti-földrajzi szereplőket, helyeket említ, de a kitalált főszereplők beszélgetésébe szőtt példázatként: valójában tehát a holbach-i mű, a *Système de la Nature* megítélése körül kibontakozott korabeli vitákban foglal állást (l. Orpheus 371–372.).

Forrás

Johann Jakob Engel: *Der Philosoph für die Welt* (I. rész 3. darab: „Die Höhle auf Antiparos”) (Lipcse, 1787).

Szakirodalom

Eckhardt Sándor: *A francia forradalom eszméi Magyarországon*, Bp., 1924; Orpheus 371–374.

Magyarázat

222. oldal

Antipáros: görög sziget, 400 m mély barlangjáról híres.

Liflândia: Livónia: Oroszország történelmi régiója a Balti-tenger partján.

Livornó: olasz kikötőváros.

223. oldal

Système de la Nature: a *Système de la Nature* 1777-ben Londonban, Mirabaud álnéven jelent meg, szerzője Paul Henri Dietrich Holbach (1723–1789) francia filozófus, a természetelvű, determinista materializmus jelentős alakja.

rubló: rubel.

224. oldal

kupiek: kopejka, a rubel váltópénze.

225. oldal

Nointel: Charles Francois Ollier, Marquis de Nointel, konstantinápolyi francia nagykövet, aki 1673 karácsonyán misét celebráltatott a barlangban (ennek emlékét egy felirat is őrzi).

Tournefort, Joseph Pitton de (megh. 1708) francia botanikus, utazó, részletesen leírta a barlang élővilágát.

228. oldal

Reimarus, Hermann Samuel *Die vornehmsten Wahrheiten der natürlichen Religion* (1754) vagy *Die Vernunftlehre* (1756) című műveire történik itt utalás (Szabó G. Zoltán adata).

228. oldal

Hóstád (német.): előváros.

XVIII.
ZRINYI' HARMADIK ÉNEKE
SZIGET' VESZEDELMERŰL.

Összefüggések

„Nagysád, fordításai Anakreonból és Horatiusból, és Zrínyi 3dik Eneke az utolsó Negyedbe fognak jönni” – értesíti Batsányi Rádayt 1789. július 18-án (az előzményekről l. az első ének fordítása kapcsán mondottakat, II. 133.). Időközben Kazinczy kéri az Orpheus számára a *Mechmet énekét*, de Ráday azt már a Museumnak adta közlésre: „Azon verseimet, mellyek így kezdődnek: *Valál szerentse mindég hívem*, már az Orfeusba nem adhatom, mivel azt már Kassára az Museum Negyedik darabjába, az *Zrínyi harmadik énekének* Prosára való egész fordításával edgyütt meg küldöttem, 's ami nagyobb, már actu nyomtatás alattis vagyon itten Pesten” (1790. február 1., KazLev. II. 22.).

Megjelenés

A *Mechmet éneke* megjelent a Heliconi virágokban is (61–63.), párban Kazinczy *Boldog bolondoskodásával*, amelynek hatására készült.

XIX.
(P. SIMAI KRIST. VÁRATLAN VENDÉGE.)

Összefüggések

L. az első közlemény jegyzetét (II. 124.).

Magyarázat

238. oldal

Dromo (nép.): ördög.

241. oldal

izölönk: hitvány ember.

JELENTÉS.

Összefüggések

A *Jelentés*ben foglaltakat illetően l. a Magyar Museum történetéről frottakat (II. 45.).

Megjelenés

~; BJÖM. II. 253.

II. KÖTET. I. NEGYED.

I.

SZÉKES-FEJÉR-VÁRI PROFESSOR
VIRÁG BENEDEK ÚR' TÁRSUNKHOZ.

Kassán, Karátson' Havában, 1789.

Összefüggések

A vers, mint az a lábjegyzetből is kiderül, válasz Virág Benedeknek az I. kötet 4. számában megjelent költeményére (*Vitéz Gróf Nemes György dicsérete*, 193–194.). Az alcím megadja a keletkezés idejét: 1789. december. A Virág Benedekkel való ekkori levélváltások nem maradtak fenn, kapcsolatuk részletei nem ismeretesek, annyi bizonyos, hogy a II. kötetből kezdődően a folyóiratot kiadó társaság tagjaként említi az expaulinus Virágot Batsányi (BLev. Toldy 245.).

Megjelenés

–; BJÖM. I. 20–24. (*Serkentő válasz Virág Benedekhez*)

Szakirodalom

BJÖM. I. 293–300.

Magyarázat

255. oldal

Nemes György (1748–1808), tábornok, a korabeli török háború egyik hőse, említi Virág a Múzeumban közölt versén kívül *A' győzedelmeskedő magyar sereghöz. 1790.* című költeményben is (Orpheus 229.).

Szelim: III. Szelim szultán, 1789-ben lépett trónra.

Ómár: I. Omar (592 k.–644), az iszlám második kalifája (634–644), a birodalom megszervezője.

Szulmán: II. Szulejmán (1494/5–1566), török szultán, uralkodása a birodalom fénykora volt, Szigetvár ostrománál halt meg.

256. oldal

Innét emelkedvén elmémnek szárnyára: e világszemle-toposzról, a magyar párhuzamokról
I. Szauder József: *Bessenyei és a fiatal Batsányi*, in uő: *Az este és az álom*, Bp., 1970, 124–130.

Tanais: Don.

Az I. lábjegyzet magyarul: „A szkíta föld – Kiterjedt volna ellenére mégsem volt képes az itt született népek sokaságát befogadni és táplálni. Ezért a hétmagyarnak nevezett hét fejedelmi személy a hely szíktől szenvedvén azon gondolkozott, miként kerülhetne ki mielőbb ebből a helyzetből. Akkor tanácsot tartottak és elhatározták, hogy elhagyják szülőföldjüket, maguknak új lakóterületet foglalnak” (Anonymus: *A magyarok cselekedetei*, ford. Veszprémy László, Bp., 1999, 11.).

A 2. lábjegyzet magyarul: „Ezért a hét fejedelmi személy, akiket a mai napig hét-magyaroknak hívnak, nem tűrte tovább a hely szűkét, tanácsot tartott, hogy szülőföld-jüket elhagyva olyan területet foglaljanak el, amelyet benépesíthetnek, s ehhez a fegyveres harctól sem riadnak vissza. Akkor választásuk Pannónia földjére esett, amelyről az a hír járta, hogy annak az Attila királynak a földje, akinek ivadékaitól Álmos fejedelem, Árpád apja származott.” (Anonymus: *A magyarok cselekedetei*, ford. Veszprémy László, Bp., 1999, 13.).

257. oldal

Várna: I. Ulászló (1424–1444), magyar király 1444. november 10-én itt vesztett csatát a török ellen, s ő is meghalt.

Mohács: II. Lajos, Jagelló (1506–1526), magyar király, 1526. augusztus 29-én, a mohácsi csatából menekülve a Csele patakban lelte halálát.

Az 1. lábjegyzet magyarul: „I-ső Ulászló. – Ahol mindenek között legjobban dühöngött a csata, történetesen a harcolók közé vegyült. És már megtört a törökök csatarendje, midőn a király vak szenvedélytől elragadtatva, megsarkantyúzván lovát, az ellenség közepébe vágatott, mindenfelé vagdalkozva kardjával, igen nagy mészárlást vitt véghez, ám jaj! Harcolás közben lábán súlyosan megsebesülvén a földre bukott, és fektében a janicsárok levágták a fejét.” Az idézet *Palma* Károly Ferenc (1735–1787) jezsuita történétíró népszerűsítő magyar történeti munkájának harmadik kiadásából való (*Notitia rerum Hungaricarum*, Nagyszombat, 1785, II. rész, 254.).

A 2. lábjegyzet magyarul: „II-dik Lajos. – Azt tanácsolták neki hitvány emberek, hogy zsenge ifjúkorát ne gyengítse meg a tudományokkal és a királyság súlyosabb gondjaival – elsősorban pedig arra volt gondjuk, hogy az ifjú királyt azon emberek hatása alól kivonják, akiktől a közös bűn forrásait, valamint azoknak a gyógymódját megtanulhatná, és akiknek tanácsaival és intéseivel magát felvértezhetné és a legfőbb parancsolás méltó mesterségére felkészülhetne.” Az idézet az előbbi helyről való (II. rész, 534.). „Miután Lajos (második) atya nemtörődomsége miatt a királyság helyzete megrendült, – vagy korának gyengesége, vagy veleszületett gyámoltalansága tette, hogy híján volt annak a szilárdságnak, melyre a gazdasági és politikai ügyeknél éppúgy szükség volt, mint a katonaság megjavítása esetében, annyi év bűnének gyökeres kigyomlálása végett. Ugyanott 606.”

Oszlopot emeltek: ilyen egykorú emlékoszlopról nem maradt fenn adat (vö. BJÖM. I. 296–297.).

258. oldal

Árpád, István, László: Árpád fejedelem, Szent István és Szent László királyok.

maszlag (rég.): mámort, dühöt okozó ital (maszlagos: 'dühödt').

kaján (táj.): irigy.

készítő (rég.): készterő.

S nem talátozn Hazát önnön Hazájában: I. a *Himnusz* 43–44. sorait („nem lelé / honját a Hazában”).

259. oldal

József: II. József (1741–1790), német-római császár (1765–1790) és magyar király (1780–1790).

260. oldal

borostyán: babér, a dicsőség jelképe.

tziprus: a ciprusfa a gyász jelképe.

II.

EGY HÍV SZÍVNEK KESERVE KEDVESSE' SÍRJA FELETT. (ÁNYOS PÁL.)

Összefüggések

Batsányi szövegközléseire nézve összefoglalóan l. az Ányos-tanulmány jegyzeteit (II. 102.). A költemény utóéletére nézve l. Ányos 282–287.

Megjelenés

~; Ányos 114–115.

III.

EGY HAJÓHOZ.

Összefüggések

Kazinczy az I. kötet 3. számában már kiadta Horatius ezen ódájának a formahű fordítását (I. 119.), Virág Benedek ezen változata felező tizenkettősökben készült, s csak az Orpheus-beli második publikáció alkalmával dolgozta át az eredeti metrumba (Orpheus 241.).

Forrás

Horatius: *Ódák*, I. könyv, 14. vers.

IV.

EGY LE-DŐLT DIÓ-FÁHOZ.

Megjelenés

~; DK. 128–130.

Szakirodalom

Tőzsér Árpád: *Egy diófa és környéke*, in uő: *Régi költők – mai tanulmányok*, Pozsony, 1984.

Magyarázat

262. oldal

mirigy (rég.): járvány, betegség (pl. pestis, kolera).

V.
AZ IGAZ NEMESSÉG.

Összefüggések

Két adatunk van arról, hogy Kreskay műveket küldött a Museum számára. Az első magának Kreskaynak a levele (1789. augusztus 1.), amely a folyóirat hasábjain is megjelent (I. 296–300.), s amelyben Metastasióból készített fordításait említette. A másik Batsányi Rádaynak írott, 1790. április 9-i levele, amelyben arról számolt be, hogy „Kreskay-is egy egész Nyalábot küldött” (BLcv. Molnár 208.), de nem részletezte, hogy miket. Feltehető (de nem igazolható), hogy a Museumban megjelent kisebb darabok ebből a nyalábból vették.

VI.
LOUDON' és KOBURG'
GYŐZEDELMEIKRE.

Összefüggések

A versben Szentjóni két nagy győzelmet ünnepel: a foksányi csatát (1789. augusztus 1.) és Belgrád bevételét (1789. október 8.). Az ötödik versszakban viszont tizennégy nap időtartamot említ a két diadal között: itt valószínűleg tévedésről van szó, s a szerző összekeverte az augusztusi foksányi csatát a martinestyí győzelemmel, ami 1789. szeptember 22-én volt, tehát éppen két héttel Belgrád bevétele előtt. Ráadásul mind Foksánynál, mind Martinestyénél Friedrich Josias Coburg-Saalfeld (1737–1815) tábornok volt a sereg parancsnoka. Belgrádot a frissen kinevezett Gideon Ernst Freiherr von Laudon (1717–1790) tábornok parancsnoksága alatt vette be az osztrák sereg. Október 12-én érkezett Bécsbe a hír, aminek hatására nagyszabású ünnepségeket rendeztek. Ezt követően október 25-én Pesten is nagy ünneplés volt. Szentjóni költeménye október közepén, a hír vételekor, esetleg a hónap második felében, az ünnepségek idején keletkezhetett (l. még Batsányi: *Koporsói-vers a' Martinestiei ütközetenn el-esett Magyar Vitézekre*, I. 211.).

Megjelenés

~; SZLKM. 65–66.; SZLÖK. 92–93.

VII.
A' TEREMTÉSÉRŐL.
KÖLTEMÉNY. HAT ÉNEKBEN.
Első Ének. A' Mindenségről.

Összefüggések

Versceghy e tankölteményben a newtoniánus világmodell költői megfogalmazására tesz kísérletet, s mint Margócsy István kimutatja, a költemény szemlélete sok tekin-

tetben hasonlatos Benedictus Stay (1714–1801) jezsuita szerző akkoriban híres tankölteményeinek szemléletéhez (Margócsy István: „*a józan és a természeti tudományok doktora*”. *Verseghy Ferenc és a tanító költészet műfaja*, in *In memoriam Verseghy Ferenc* 6., szerk. Szurmay Ernő, Szolnok 2003., 31–35.). Az eposz töredékben maradt, csak az itt megjelent ének ismeretes belőle, Verseghy későbbi tankölteményei új világnézeti tájékozódás jegyében fogantak (vö. erről Szauder József: *Verseghy és Herder*, in uő: *A romantika útján*, Bp., 1961, 142–162.). Baróti Szabó Dávid utóbb a költeményt ünneplő verset tett közzé a Museumban (*Versegi társunkhoz*, 380.).

Megjelenés

~; Verseghy 62–76.

Szakirodalom

Margócsy István: „*a józan és a természeti tudományok doktora*”. *Verseghy Ferenc és a tanító költészet műfaja*, in *In memoriam Verseghy Ferenc* 6., szerk. Szurmay Ernő, Szolnok, 2003, 21–36. Az eszmétörténeti háttérre nézve l. Vörös Imre: *Természetszemlélet a felvilágosodás kori magyar irodalomban*, Bp., 1991, 15–53.

Magyarázat

264. oldal

Galilei, Galileo (1564–1642).

Kopernik, Mikolaj: Nikolausz Kopernikusz (1473–1543).

Newton, Sir Isaac (1634–1727).

Nem szomorú hadakat: utalás az *Aeneis* kezdetére, valamint az ezt ellentétébe fordító gessneri toposzra, amely Kazinczy fordítása nyomán vált népszerűvé a korabeli magyar irodalomban (l. erről Debreczeni Attila: *A kötött ihletek költője. Fazekas Mihály: Cs. et F.*, in Tiszatáj, 1998. december, Diákmelléklet, 6–7.).

265. oldal

gépe: itt 'testrész' jelentésben.

lábbagni: lebegni.

266. oldal

támétalan (rég.): számtalan.

Anzon: Lord George Anson (1697–1762), angol tengernagy, 1740–1744 között körülhajózta a földet, megkerülve a Jóreménység fokát.

föld-trási (*geographicum*) *avagy nagy német mért-föld*: közelítőleg 7400 m.

Párisi hat-lábas öl: kb. 1,9 m.

267. oldal

föld-fentő: a föld sugara (fentő: kerékküllő).

268. oldal

fényt-hordó, *fényt-hányó*, *phosphorozó*: foszforeszkáló.

Mérsekelés Tudománnya: mértan.

269. oldal

mívi hatalma [...] *négyzeti nőnek*: itt a newtoni gravitációs törvény egyik felét olvashatjuk: a vonzóerő fordítottan arányos a testek távolságának négyzetével (a törvény másik fele: a vonzóerő egyenesen arányos a testek tömegével).

kén-kő: kén.

kénesó: higany.

cinnabaris: vörös színű higanyérc.

argentum vivum: ezüst.

Dugonics Úrnál: Dugonics András: *A' tudákosságnak két könyvei, melyekben foglaltatik a' Betövetés (algebra) és a' Földmérés (geometria)* (Pest, 1784).

Molnár Úrnál: Molnár János (1728–1804): *A' természetiekről. Newton tanítványainak nyomdoka szerint hat könyv* (Pozsony–Kassa, 1777).

270. oldal

kíssze (táj., rég.): készítesse.

alajtnám (táj., rég.): állítanám.

272. oldal

Osztó Kög: egyenlítő (kög: 'kör').

Aequator: egyenlítő.

Richer, Jean (megh. 1696), francia csillagász, itt említett műve: *Observations astronomique et physique faits en l'isle de Cayenne* (1679).

Kajenna szigete: Cayenne-sziget (Francia Guayana).

másod-szerű idő-pertz: másodperc.

Hallé: Halley, Edmund (1656–1742), angol csillagász.

Maupertuis, Pierre-Louis Moreau de (1698–1759), a lappföldi tudományos expedícióval a francia akadémia bízta meg 1736-ban.

Lapónia: Lappföld.

Kondamíne: Charles-Marie de La Condamine (1701–1774), francia tudós.

Pikinka hegye: a Pichincha hegycsúcs Ecuadorban található.

274. oldal

Molnár úr Könyv-Háza: A *Magyar Könyvház* című huszonnégy szakaszból álló, könyveket kivonatoló sorozatot Molnár János kanonok 1783 és 1804 között adta ki Pozsonyban és Pesten. A IV. Szakasz. 177. oldal utalás *A' Természet Három Országának rövid ismertetése* című közleményre mutat (Pozsony, 1789).

VIII.

ÁNYOS PÁL

BARTSAY ÁBRAHÁM KAPITÁNYNAK.

Esztérgárról, Mind-Szent Hav. 3. napj. 1778.

Összefüggések

Batsányi szövegközléseire nézve összefoglalóan I. az Ányos-tanulmány jegyzeteit (II. 102.). Ányosnak jelen, 1778. október 3-i episztolája válasz Barcsay szeptember 11-i

levelére, amit Batsányi lábjegyzetben idéz (l. Barcsay 73–74.). Barcsay itt is közölt viszontválasza december 1-jén kelt (l. a következő közleményt).

Megjelenés

~; Ányos 139–141.

Szakirodalom

Ányos Pál, in Vár ucca tizenhét, 1994/2 (tematikus szám).

Magyarázat

275. oldal

Bakkus: Bakkhosz, a bor istene.

Prusszus: porosz, itt a bajor örökösödési háborúra (1778–1779) történik utalás.

276. oldal

Hobbes, Thomas (1588–1679), angol filozófus.

Okszus: az Aral-tóba ömlő Amudarja folyó.

Hispahan: Iszpahán, perzsa város.

Ómar: I. Omar (592 k.–644), az iszlám második kalifája (634–644), a birodalom megszervezője.

Taurus: Kis-Ázsia déli határhegysége.

Boston: város Észak-Amerikában, a keleti parton.

Sajna: a Szajna folyó.

Ánglus: angol.

IX.

FELELET.

BARTSAY ÁBRAHÁM, ÁNYOS PÁLNAK.

Költ a' Szilésiai hideg fenyesek között

Karáts. hav. 1-ső napj. 1778.

Összefüggések

Válasz Ányosnak az előző közleményben megjelentetett verses levelére. Barcsay a bajor örökösödési háborúban vett részt ekkor, levele Sziléziában kelt, 1778. december 1-jén. A szöveg feltehetően (de adatok hiányában nem bizonyíthatóan) Ányos epistolájával együtt került Batsányihoz (Batsányi vonatkozó szövegközléseire nézve összefoglalóan l. az Ányos-tanulmány jegyzeteit, II. 102.).

Megjelenés

~; Barcsay 74–76. (a hosszabb prózai betét és a verses idézet nélkül)

Szakirodalom

Egyed Emese: *Levelek fejmről Múzsák sisakomat*, Kolozsvár, 1998.

Magyarázat

277. oldal

Elbe: az Elba folyó.

Álbion: Anglia.

Thamis: a Temze folyó.

Farzal: Pharszalosz, i. e. 48-ban itt mért döntő vereséget Gaius Julius Caesar (i. e. 100–44) Gnaeus Pompeiusra (i. e. 106–48).

Fárosi Didó: Kleopátra (i. e. 69–30), egyiptomi királynő. (Pharos sziget Alexandria mellett; Didó, Karthágó királynője, szerelmes lett az udvarába vetődő Aeneasba, de az végül nem maradt vele).

Páfus: Paphosz, Aphrodité szent városa.

Kutzik (táj.): kuckó, sut.

Griff madár: Károlyi Antal grófot (1732–1791) nevezi így leveleiben Barcsay (l. még Barcsay–Orczy 70., 79., 85., 111., 170.). Az ő köszöntésére írta Ányos itt is emlegetett *Igaz Hazai-fi* című költeményét.

Gyönyösinek egy igen kedves Tanítvánnya: nem sikerült azonosítanunk.

X.

A' MAGYAR ORSZÁGI TUDOMÁNYOKNAK FŐ GYŰLEKEZETIHEZ.

Budán, 1780.

(B. A.)

Összefüggések

A Budára költöztetett egyetem 1780. június 25-i felavatására számos alkalmi vers keletkezett és jelent meg, Barcsayé azonban akkor nem látott napvilágot. Mint Orczy Lőrinnel folytatott levelezéséből kiderül, e verset elküldte Orczynak, kérve véleményét, a talált hibák részletezését (1780. július 20., Barcsay–Orczy 184–185.), Batsányi bizonyára e műhöz is Orczyn keresztül jutott.

Megjelenés

~; Barcsay–Orczy 182–184.

Magyarázat

280. oldal

Gyöngyösi: Gyöngyösi István (1629?–1704).

Pindarus: Pindarosz (i. e. 522–442), görög költő.

Álbion: Anglia.

280. oldal

Nínusnak Özvegye: Szemiramisz, Asszíria királynője (i. e. IX. sz. vége).

Terésia: Mária Terézia.

XI.
ÁLOM.
1785.

Magyarázat

282. oldal

határzó kög: horizont (kög: 'kör').

urok (táj.): hurok.

visszál (rég.): visszatér.

284. oldal

kitsinded (táj.): kicsi.

orjás (táj.): óriás.

XII.
A' FRANTZIA-ORSZÁGI VÁLTOZÁSOKRA.
1789.

Összefüggések

A vers keletkezéséről az alcímben megadott évszámon kívül nincs adatunk. Batsányi e vers miatti peréről l. a Magyar Museum történetéről írottakat (II. 60–62.), valamint részletesen BJÖM. I. 302–310.

Megjelenés

~; BJÖM. I. 25.

Szakirodalom

Mezei Márta: *Felvilágosodás kori líránk Csokonai előtt*, Bp., 1974, 213–221.; Bíró 359–361.

Magyarázat

284. oldal

Jobbágy (rég.): (általában véve minden) alattvaló (vö. Martinkó András: *Értjük vagy félreértjük a költő szavát?* Bp., 1983, 65–66.).

XIII. KÉT MAGYAR HAZAFI ÉRZÉKENYSÉGEI.

T. N. Aba-Új Vármegye' öröm-tünnepén.

Sz. György' Hav. 16. napj. 1790.

Összefüggések

Orczy László (1750–1807) – az ekkor alig egy éve, 1789. július 28-án elhunyt – Orczy Lőrinc második fia, a nemesi reformmozgalom egyik vezető alakja, Abaúj vármegye újdonsült főispánja. Kassára 1790. április 16-án érkezett meg, a beiktatás 19-én zajlott le, ekkor mondta el székfoglaló beszédét (l. a Magyar Kurir 1790. április 30-i számában közölt beszámolót, 476–478.; a HMNT. tudósító levelét Batsányi verse mellett, 1790. május 7., 586–590.; ugyanitt Orczy beszédét, 613–616., 626–630.). Erre az alkalomra születtek Batsányi és Baróti Szabó Dávid versei, amelyek kétszer is együtt jelentek meg (minderről részletesen, idézve a tudósító levelet: BJÖM. I. 310-312.).

Megjelenés

A két vers együtt: *Két Magyar Hazafi Érzékenységei, Tekintetes Nemes Aba-Új Vármegye Öröm-Ünnepén. Bőjt más Hav. 16-dik napj. 1790.*, Kassa, 1790 (önálló kiadvány); ~

Batsányi verse külön: HMNT. 1790. május 7., I. 586–590.; BJÖM. I. 26–28. (*Tekintetes Nemes Abaúj vármegye örömmünnepére*)

Baróti verse külön: DK. 125–126.

Magyarázat

285. oldal

Procul...: Arrább, avatatlanok, arrább! (*Aeneis*, 6. 258., Lakatos István fordítása.)

Horret adhuc...: „Még visszaretten a lélek, míg a nyilvánvaló örömről beszél, míg ámul, alig akar hinni az oly nagy fogadalomnak. CLAUDIANUS.” (Claudianus: *De Bello Gildonico*, I. 7–8., Szabó G. Zoltán adata)

Tsalatkozott Aryánk 's Fejedelmünk / Halállal pótolta: utalás II. Józsefre, aki 1790. február 20-án bekövetkezett halála előtt három héttel, január 26-án három kivétellel visszavonta rendeleteit.

Vissza-tér Hazánkknak ditső Koronája: II. József halála után visszakerülhetett Bécsből a magyar korona. A vármegyék bandériumokat állítottak ki, amelyek Budára vonultak és díszőrséget állva tisztelegtek a korona előtt. Az eseményre igen nagy számban készültek alkalmi költemények, melyek közül számos meg is jelent, hírlapokban és önálló nyomtatványként, továbbá a koronáról szóló értekezések is napvilágot láttak (vö. Ballagi Géza: *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*, Bp., 1888, 308–319.; l. még Wessprémi Istvánnak a koronáról szóló tanulmányisorozatát a Magyar Museum hasábjain).

286. oldal

Telkén az idegen mérő-lánttszal jára, / Már adót készítvén Nemes birtokára: II. József 1785-ben elrendelte a földek felmérését, amely alapjául szolgált az 1789-ben kihirdetett általános földadó-rendeletnek (ez megszüntette a nemesi adómentességet).

A lábjegyzet *Szomszédok* szava helyett az eredeti röpiratban *Németek* állott, a HMNT.-ből törölte a cenzúra (az itteni idegenellenesség korabeli összefüggéseihez vö. Debreczeni Attila: *Nemzet és identitás*, in ItK 2001., 545–546.).

287. oldal

lábbag (táj.): lábad.

Kamillus: Furius Camillus (megh. 364.), római hős.

Nagy Hunyadi: Hunyadi János 1442-es erdélyi hadjáratára történik utalás.

288. oldal

Az Ovidius-idézet magyarul: „Virtus a megkeresés, de a megtartás se kicsinyesség.” (*A szerelem művészete*, 2.13. 2., Bede Anna fordítása)

Nándor Vára: Belgrád bevételc 1789. október 8-án történt.

Martinest: a győztes csata 1789. szeptember 22-én volt.

Várna: a 1444. november 10-én lezajlott vesztés csata.

Mohács: 1526. augusztus 29.

Ispányink nem-igaz kézbe szorítottatott / Székek vissza-veszik: a megyék által választott főispánok helyébe II. József nevezett ki hozzá hű újakat.

XIV.

ZRÍNYI, SZIGET' VESZEDELMÉRŐL. ÖTÖDIK KÖNYV.

Összefüggések

A Zrínyi-átírat első és harmadik éneke után az új számba az ötödik éneket tervezte Batsányi: „méltóztassék Nagyságod Zrinyiből való fordíttását, in Quarto, correcte és a' szókat egymástól jól megkülömböztetve le-íratni, 's postán hová hamarább által-küldeni; mert minek-előtte Diaetára el-mennék, ki akarnám az Első Negyedet nyomtatni.” (1790. május 7., BLev. Molnár 209.) Nincs hír arról, hogy Ráday eleget tett-e a kérésnek, Batsányi egy hónappal későbbi újabb leveléből arra következtethetünk, hogy inkább nem, mert e levélben a szövegben végzett javításokat magyarázgatja: „Imitt küldök Nagyságodnak egy exemplárt a' Zrínyi' Ötödik könyvéből, hogy addig-is láthassa, a' míg az egész Negyeddal – *talán* személyem szerint – udvarolhatok. Mivel az Orthographiában majd igen megegyez Nagyságod velünk, a' kéz-írásban pedig igen egyenetlenül volt meg-tartva, azon kívül, nem örömet tarkáznánk meg még csak e' részben is Negyedeinket, azon voltam, hogy Nagyságod' Orthographiájának-is némű nemű kis egyenlőséget, 's egy formaságot adhassak. A' *bann benn* Nagyságodnál, úgy tetszik egy tavalyi Levelében ki-nyilatkoztatott értelméhez képest, két *nn* hangzatú; de mivel az által-küldött kéz-írásban nem találtam azt egyszer-is két *nn*-nel írva, tehát magam-is csak úgy hagytam. Reménylem azonban, hogy el-találtam tetszését Nagyságodnak, mellyenn-is igen örvendének.” (1790. június 9., BLev. Molnár 209.) Még a későbbiekben is volt szó újabb részek közléséről, de több már nem jelent meg („azon darabjait-is Méltóztassék által-küldeni, a' mellyeket a' Museumba tétetni kívánna; mivel *Zrínyi* nagy helyet foglalna-el; pedig egy más nevezetes dissertatio-*tskát*-is szeretnék belé tenni”, 1791. március 17., BLev. Molnár 211.).

Magyarázat

291. oldal

kordélyban (rég.): hiába.

292. oldal

Gyöngyösi: Gyöngyösi István: *Porából megéledett Phoenix* (1693). Ráday ezúttal is Gyöngyösi elé helyezi Zrínyit.

293. oldal

sartz (ném.): váltságdíj.

294. oldal

prófont: prófunt (rég.): legénység számára készült barna kenyér, itt 'ellátmány' jelentésben szerepelhet.

Istrázsa (rég.): strázsa, őr.

XV. SCIPIÓ ÁLMA.

Összefüggések

Két adatunk van arról, hogy Kreskay műveket küldött a Museum számára (I. erről az *Az igaz nemesség* jegyzetét, II. 160.). A jelen művet Kreskay 1789. augusztus 1-jei leveléhez csatolta (I. 297.), s 1790 júniusában meg is jelent. A lapszámot Batsányi elküldte Kreskaynak, aki azonban nem kapta kézhez, mint az – Batsányi egy újabb levelére adott – 1790. augusztus 6-i válaszából kiderül (Császár Elemér: *Kreskay Imre levele Batsányihoz*, in *ItK* 1926., 316–318.). E levélben szerénykedve ír kiadott fordításáról: „Barátom! nem tudom, ha jószívűséged ama tsekélységről tett ítéletedet nem vezérlette-é? – Hidd-el csak a magányosságnak unalmasb óráit tsaltam vele, nem sajtó alá készült.” (I. m. 317.) Batsányi szerkesztői jegyzetei a fordítás és a leoninusok tárgyában folyt irodalmi vitákhoz szólnak hozzá (I. minderről részletesen a bevezető tanulmányt, 13–15.).

Forrás

A közvetlen forrás Pietro Antonio Trapassi Metastasio (1698–1782) *Il sogno di Scipione* című darabja volt, amely Marcus Tullius Cicero (i. e. 106–43) *Somnium Scipionis* című művének színpadra alkalmazása. Lefordította és kiadta Révai Miklós is (*Elegyes versei*, Pozsony. 1787).

Megjelenés

A szerkesztőkhöz és Orczy Lőrínchez írott leveleket és ajánlóverseket Hattyuffy Dezső utóbb a kéziratból adta ki: Kreskay 105–106., 118–122. Batsányi szerkesztői jegyzeteit I. BJÖM. II. 245–248.

Magyarázat

296. oldal

Kis-Assz. Hav.: augusztus. A kéziratban a datálás eltér: Szent Iván Hava, azaz június olvasható a levél végén.

mostan uralkodó Felség: a levél írásakor II. József, megjelenésekor II. Lipót.

297. oldal

Szerentsés idők lesznek ezek: A gondolatjelekkel jelzetten kihagyott mondat a kéziratban így olvasható: „És mikor inkább volt valjon a Nemesi Rendnek ditsőségebb nappala? mellyben olly fényes poltzokra emeltethetett.” (Kreskay 118–119.) A bekezdés végén egy hosszú mondat jelzetlenül maradt el: „Lehet, oh biztat a reménység! leszsz még olly idő, mellyben nemes szívű Hazánkfiak meg emlékezvén eredendő vérekről és érezvén ereikben annak kiszűrő buzogását, szégyenleni fogják mai gyengeségeket, mellyel a puhább Nemnek lábaik alatt fetrengvén, ezeknek idegen vágolykodásokat annyira bálványozták, hogy kedvek elnyerésének, vagy megőrzésének áldozattyára Nemzeti öltözettyeket, nyelveket, és szokásaikat, Hazájok Siralmas panaszai ellen is felprédálni nem általlották.” (Kreskay 119.)
szemembe tűnt nevem a' harmadik oldalon: Baróti Szabó Dávid utal Kreskayra versében (58.).

298. oldal

Révai Miklóshoz útastított verseimben: az episztola megtalálható Révai kötetében a lábjegyzetben megadott helyen, 1778-as keltezéssel, ez azonban sok eltérést mutat a kéziratokhoz képest (a változatokat és magát a verset is l. Kreskay 69–75.).

nevezetesen a' 306, 310, és 312-dik oldalon: kiadásunkban: I. 168., 170–171.

D'Alembert, Jean Le Rond (1717–1783), francia író, filozófus *Observations sur l'art de traduire en générale, et sur cet Essai de traduction en particulier* című írásáról van szó, amely eredetileg egy Tacitus-fordítás előszava volt.

Az ifjabbik *Plinius Leveleire* történik utalás (7. 9. 3.), a teljes mondat így hangzik: „Nihil offuerit quae legeris hactenus, ut rem argumentumque teneas, quasi aemulum scribere lectisque conferre, ac sedulo pensitare, quid tu quid ille commodius.” A vonatkozó rész magyarul: „Az sem fog ártani, ha – mintegy versengve – leírod” (Muraközy Gyula fordítása).

Báróczi ... gyengének itéli: Báróczi Sándor Dusch-fordítása előbeszédének utolsó mondatában írja ezt (*Erköltői Levelek*, Pest, 1785., az előbeszéd számozatlan utolsó oldala).

Földi Úrnak azon kis éneke: a *Juliska* című Catullus-imitáció (I. 62.).

299. oldal

Óltsállyuk (rég.): ócsároljuk.

A *Betséfttség* kezdetű mondat előtt a kéziratban még szerepelt egy mondat: „Tsak-ugyan vagynak, ha kevesebben is, kik nem éppen kedvek ellen olvassák azokat, főképpen millyenek Gyöngyössi János munkái, ki mind a két mesterségnek kellemtességét szerentsésen öszve szerkesztette.” (Kreskay 121.) A leoninusokat elítélő szerkesztői jegyzet közvetlen közelében Batsányi nyilván nem akart egy ilyen részt meghagyni.

Gyöngyössi János lábjegyzetben idézett verse egy epithalamium, vagyis házasságkötésre írott köszöntő (*Gyöngyössi Jánosnak Magyar Versei*, Bécs, 1790, 89.). Gyöngyössi még 1803-as kötete előszavában is visszatért Batsányi e jegyzetére, s hosszan érvelt a példaként felhozott vers helyessége mellett (Pest, 1803).

Rájnis József az idézett helyen így fogalmaz: „Tsuda, hogy ekkorig-is annyi tudós Magyarok a' drága időt illy gyermeki dologra vesztegették.” (*Magyar Helikonra vezérítő Kalauz*, Pozsony, 1781, Elöl-járó-beszéd, számozatlan 6. oldal.)

300. oldal

A felsorolt magyar költők: az időmértékes verselés képviselői közül Baróti Szabó Dávid, Rájnis József, Révai Miklós, a magyar vershagyományból Gyöngyösi István, Teleki József, Barcsay Ábrahám, Bessenyei György, Ányos Pál, Faludi Ferenc.

a' Hunniás', és Henriásnak említett szülei: Horváth Ádámról és Péczeli Józsefre történik itt utalás eposzaik címének említésével (Győr, 1787, illetve Győr, 1786).

a' Versek' bővíjének apróságok: az első kötetben a versek kisebb betűmérettel és sűrűbben vannak szedve, ami rontja az olvashatóságot.

XVI.

PÉLDA

A' MEG-JOBBÍTTOTT MAGYAR VANIERBŐL.

A' PARASZTI MAJORSÁGRÓL.

Összefüggések

Jacques Vanière (1664–1739) francia jezsuita latin nyelvű mezőgazdasági tankölteményének két fordítása is született: az első az erdélyi jezsuitától, Miháltz Istvántól (1779), a második Baróti Szabó Dávidtól, 1780-ban, hexameterben (*Paraszi majorság*). E munka átdolgozásából adott mutatóványt ez a közlemény, a teljes mű újabb kiadása 1794-ben jelent meg.

Forrás

Jacques Vanière: *Praedium rusticum* (Nagyszombat, 1772) (Baróti erre a kiadásra utal *Költeményes munkái*, Kassa, 1789, II. 97.). Az első és a második kiadás összevetésére nézve l. Keresztury Dezső–Tarnai Andor: *Batsányi és Baróti Szabó*, in *It* 1952., 75.

Magyarázat

311. oldal

Teréza: Mária Terézia.

Prussz: porosz.

szekevény: csizma.

Alagyátska: alagya: elégia.

szegező vers: szatíra.

I.
LEVÉL
A' M. MUSEUM' KI-ADÓJÁHOZ
(1790.)

Összefüggések

A jelen közlemény Bessenyei Sándor és Batsányi levélváltását adja közre. Az itt közölt levelet Bessenyei Sándor a cím tanúsága szerint 1790-ben írta a Magyar Museum kiadóhoz, közelebbről – mint Batsányi Aranka Györgyhez írott, 1791. január 6-i leveléből kiderül – 1790 utolsó napjaiban: „E napokban írt hozzánk *Bessenyei Sándor* úr, dragónyos kapitány, és Györgynek testvérbátyja is, Somogy vármegyéből, holott most téli szálláson van. Társunk kíván lenni egy *Márfi* nevű kedves barátjával egyetemben, kit is felettte nagyon dicsér. Ez *generális perceptor* Baranya vármegyében. Bessenyei Sándor úrnak velünk közlött verseiből ide írok vagy két párt, hogy ítélhessen róla Nagyságod: [itt a *Magánosságról* négy sora következik]” (BLév. Toldy 240.).

Megjelenés

~; BJÖM. II. 200. (Batsányi felelete), 502–503. (Bessenyei levele).

Magyarázat

317. oldal

a' Bastille helyén Szabadság Templomát építettek: a Bastille-t a párizsi nép 1789. július 14-én elfoglalta és lerombolta (l. a Mindenes Gyűjtemény korabeli cikkét: *A' Bastillének rövid le-írása*, 1790. III., 16. sz., február 24., 249–253.).

M – – *baráttommal*: Batsányi Arankához szóló levelének utalása szerint legvalószínűbben az említett Márfit kell itt értenünk, akit Márffy Lipóttal, Bessenyei egykori testőrtársával, későbbi Baranya megyei főadószedővel azonosíthatunk (BJÖM. II. 503–504.).

turpe senex miles, turpe senilis amor: „csúf az öreg harcos, csúf az öreg szerető” (Ovidius: *Szerelmek*, 1. 9. 4., Gaál László fordítása).

Póppal: Alexander Pope (1688–1744), angol költő, *Essay on man* című tankölteményét fordította Bessenyei György és Sándor is.

Szenekával: Lucius Annaeus Seneca (i. e. 4–i. sz. 65), író, a sztoicizmus képviselője.

János Jakabbal: Jean-Jacques Rousseau (1712–1778).

Hekvérsziussal: Claude-Adrien Helvétius (1715–1771), francia filozófus. A korabeli Magyarországon azonban Paul Henri Dietrich Holbach (1723–1789), a *Système de la Nature* szerzője is e néven volt ismeretes (vö. *Csokonai Vitéz Mihály összes művei, Tanulmányok*, sajtó alá rendezte Borbély Szilárd, Debreczeni Atila, Orosz Beáta, Bp., 2002, 126–128.).

II. EGY JÓ MAGYAR POÉTÁNAK VERSEIRŐL KÉRÉSÉRE TETI ITÉLETEM.

Összefüggések

Batsányi Aranka Györgyhöz írott, 1791. január 6-i levelében számolt be arról, hogy nála vannak Teleki Józsefnek a Museum számára küldött versei, köztük az a darabja is, melyben „Nagysád verseiről való ítéletét oly szépen s nyájasan megmondja” (BLév. Toldy 239.). A Telekihez hasonlóan marosvásárhelyi Aranka György költeményeiről szóló verses bírálat széles körben ismertté vált, sok másolata született (vö. F. Csanak Dóra: *Két korszak határán*, Bp., 1983, 191.).

III. [MI A' KIRÁLY, 'S MITSODA AZ ORSZÁG? stb.]

Összefüggések

Batsányi Aranka Györgynek írott, 1791. január 6-i levelében számol be Gvadányival történt megismerkedéséről, és a Museumba szánt versek megérkeztéről: „Mélt. gróf s generális *Gvadányi [József]* úr, a *Peleskei Notárius* szerzője, hasonlóképpen adott holmi kis darabokat a *Museum* számára. Igaz magyar lelkű méltóság ez. Pozsonyban volt szerencsém megismerkedni vele, hol majd két hetet töltöttünk együtt. Talán isméri Nagyságod is személyesen őtet? Híres muzsikus, jó tánczos, bátor vitéz, nyájas poéta.” (BLév. Toldy 239.) Hogy a közölt versekről van-e szó az idézett levélben, nem lehet teljes bizonyossággal állítani, noha valószínű.

Magyarázat

320. oldal

A négy soros vers a lábjegyzetben idézett kiadványból való (124. oldal), a *Museum*-ban közölt másik két Gvadányi-epigramma nem.

IV. EGY VALAKIRŐL.

Összefüggések

L. az *Az igaz nemesség* jegyzetét (II. 160.).

V.
EGY FÖSVÉNYNEK
KOPORSÓ-KÖVÉRE.

Forrás

Martin Opitz: *Grabschrift eines Eigennützigern*. (Az epigrammának, mint azt Szilágyi Ferenc kimutatta, fennmaradt több kéziratot változata, az ötletet felhasználta Csokonai is, I. *Csokonai Viléz Mihály összes művei. Költemények. I.* Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányokat írta: Szilágyi Ferenc. Bp., 1975, 378–379.)

VI.
[A' BORISSZÁK. A' RÉGISÉG. A' BARÁTSÁG.]

Összefüggések

A szám megjelenését követően Kazinczy Ráday Gedeonhoz írott levelében értélkelte a szám benne található darabokat, köztük Verseghy költeményeit is (1792. február 13., KazLev. II. 249.). Az első darabhoz összehasonlításként elküldte saját fordítását is, amely megjelent az Orpheusban (52.), mondván: „En azt tartom, jobb az enyém. A' Versegi fordítása hideg vérrel van csinálva; az enyém crapulás fővel, melly még akkor is szédeleg az előbbi kancsó forgatástól.” A másodikra nézve megállapítja, hogy „nevetséget indított mind azok előtt, a' kik olvasták. Én szégyenleném magaménak mondani; 's malgré ses rimes nem tarthatom versnek.” A harmadik viszont elnyeri tetszését: „De bezzeg jó osztán a' 3-dik darabja, a' Barátság, a' mint feljebb is említém.”

Forrás

1. Lessing: *Die Gewissheit*.
3. Ismeretlen szerző német dala.

Mindkét dalt a Ramler szerkesztette *Lyrische Blumenlese* köteteiből vette (I. kötet 50. dal; II. kötet 19. vers) (vö. Verseghy 343–344.).

Megjelenés

~, Verseghy 76–77.

VII.
MEZEI DAL.

Forrás

Johann Georg Jacobi: *Nach einem alten Liede* (1783). Lefordította (az 1., 2., 5., 6. szakaszokat és némileg szabadabban) Szentjóni Szabó László is, *A poéta* címmel (I. SZLÖK. 79., 170–171.).

VIII. ESDEKLŐ PANASZ.

Összefüggések

A vers keletkezésére nézve Batsányi Arankának írott, 1791. július 4-i levele ad eligazítást: „A velem közlött szép darabocskákat viszontaglan kívánván, imhol küldök én is holmi olvasni, megítélni valót. Igen kívánom tudni mely darab miként tetszik – vagy is inkább melyiknek mi hibája van. Az *esdeklő panaszt* a’ minap, Nagy-Kállón, Szabolcs vármegyében csináltam. Az az én néhai kedvesem már most férjnél van két esztendőktől fogva. De iránta való hajlandóságom soha sem fog megszűnni. Reméllem, hogy ki is fog tetszeni a versekből, hogy nem csupa elmefuttatást, hanem valóságos érzékenységeket foglalnak magokban.” (BLev. Toldy 243.) Hogy ki volt az illető hölgy, nem tudjuk (nem Ilosvay Krisztina, amint azt sokáig tudni vélték, vö. BJÖM. I. 341–342.). Frissen készült versét kiadatta a HMNT.-ben, majd beosztotta a Muscum sajtó alá készített számába (ezért 1792. február 26-án másikat küldött helyette Aranka Györgynek, vö. BLev. Toldy 247.). A költemény elnyerte Kazinczy tetszését is, legalábbis erre következtethetünk abból, hogy felvette a Helikoni virágok kiadásra letisztázott második kötetébe (vö. Orpheus 355.).

Megjelenés

HMNT. 1791., V. szakasz 154–155.; ~; BJÖM. I. 43.

IX. BATSÁNYI TÁRSUNKHOZ.

Összefüggések

A verses levél a lábjegyzet szerint 1790. szeptember 13-án kelt.

Magyarázat

324. oldal

tok, víza: halfélék.

tengeri borjú: borjúfóka (Szabó G. Zoltán adata).

délfest: déltáji.

325. oldal

Tűr, Koridon: pásztor(költészet)i nevek.

Fű (rég.): vadkacsa.

X.
A' RÓKA, ÉS HOLLÓ.

Összefüggések

Az öt fabulát, amelyek közül ez az egyik, a szerkesztők az I. kötet második számába tervezték legelőször. Ráday azonban egy bevezetést szeretett volna írni eléjük, ezért mást adott helyettük (l. minderről a *Versek az felettébb szokásba jött Ortza festés ellen jegyzetét*, II. 106.). E tervre utalt Batsányi még 1791-ben is, mikor a közlést szeretette volna kieszközölni: „A' *Mesékről* tsinált recenzióját, (A' mint Nagysádnak tetszik megváltoztatva) 's az avval vólt Meséjít szeretném bé-tenni Nagysádnak. Néklünk a' *Róka és Holló* (kivált szép versificatiójára nézve) nagyon tetszik. Azt az egyet nem tudjuk benne meg-határozni, ha lehet-e a' *Hollóról* mondani, hogy a *folyt a' nyála*.” (1791. március 17., BL. Lev. Molnár 211.) Ugyanekkor be volt osztva mind az öt fabula az Orpheus nyolcadik számába is (Orpheus 286–287.), a Museum hatodik száma azonban hamarabb jelent meg, igaz, csak egy mesét tartalmazott. (A levélben említett kifejezést a Museumban szerkesztői lábjegyzet emelte ki, finom elhatárolódással.) A kézirat (MTAK. M. Irod. Lev. 4-r. 45., 111ab) található utólagos javítások a kiadásra való előkészítést szolgálták, s az Orpheus szövegével hozhatók kapcsolatba. A mű önálló feldolgozása a közismert témának (vö. Ember Nándor: *A magyar oktatómese története 1786–1807.*, Bp., 1918, 16.).

Megjelenés

~; Orpheus 286–287.

Magyarázat

325. oldal

Publikány (rég.): papagáj.

pontzjon: a francia *ponceau* szó eltorzított alakja, ezt a kéziratban lévő javítás a helyes francia forinára igazította, s a következő jegyzetet fűzte hozzá: „Ponceau, mák-virág szín.” Az Orpheusban ez jelent meg, kicsit bővebben: „veres mák virág, másképpen király szín” (Orpheus 286.).

325. oldal

Féniksz: fénixmadár.

XI.
BARÓTI SZABÓ DÁVID
TÁRSUNKHOZ.

Összefüggések

A vers, mint a lábjegyzet is utal erre, Baróti alkalmi költeményére (*Örvendő vers T. N. Szabóts Vármegye' örömnünnepe*, Kassa, 1791; DK. 130–133.) válaszul született.

Megjelenés

HMNT. 1791. október 25., V. 530–531.; ~; Virág 22.

XII. A' HÓLDHOZ. (*Virten. 1791.*)

Megjelenés

~; DK. 133–135.

Magyarázat

327. oldal

Virt: a Barótit pártoló Pyber család birtoka, itt töltötte Baróti a nyarakat.
Títirus, Damétás, Fillis: pásztor(költészeti) nevek.

XIII. JÉREMIÁS' KESERVEI AZ EL-PUSZTÚLT'T JÉRUZSALEM' VÁROSSÁN.

Forrás

A bibliai téma szabad feldolgozása.

Megjelenés

~; Virág 83–89.

XIV. MITSODA AZ EMBERI ÉLET.

Összefüggések

Batsányi Aranka Györgynek írja 1791. január 6-i levelében, hogy Teleki József elküldte verseit a Museum számára, majd így folytatja: „Kezemnél vagyon még azon nagyobb munkájának eddig elkészült része is, melyet fiacskájához intézett, imígyen kezdvén: »Ártatlan csecsemő! kis alak magzatom!«” (BLév. Toldy 239.) A vers 1777-ben íródott fia, ifj. Telcki József születésekor, de nem készült el teljesen. A tanköltemény a Museum utolsó három számában, folytatásokban látott napvilágot (l. még I. 385–389., 437–439.)

Szakirodalom

F. Csanak Dóra: *Két korszak határán*, Bp., 1983, 193–195.

330. oldal

A lábjegyzet Batsányitól való (l. BJÖM. II. 249.). Erre reagálhatott Ráday Gedeon, a lapszám 1792. február eleji kézhezvételét követően, amint az Batsányi április 2-i leveléből kiderül: „A' mi a' *Szeretet* és *Szerelem* iránt tett jegyzést illeti: azt rossz néven senki sem veheti; valamint szintén a' többi jegyzéseket-is. Ha-kinck azokban valami nem tetszik, ne sajnállya okait elő-adni ellene; mi örömezt bé-teendgyük. A' Publikum légyen osztán közöttünk bíró. A' Museumban el-múlthatatlanul szükségeseek az afféle jegyzések, sok okokra nézve. Egyedül arra kell figyelmetesen vigyáznunk, hogy helytelenek ne légyenek. A' *Szeretet* és *Szerelem* között való különbséget illető jegyzésünkben pedig nyilván ki-tettük: *a' mi ítéletünk-szerént*. Ez sints tehát *decisivè* mondva. Azonban felette nagyon sajnállanánk, ha Mt. G. Teleki Úr valójában kedvetlenül találná fogadni! Ő Nagyságának még nem küldöttünk Museumot, nem tudván, hol légyen bizonyos lakása. Nem méltóztatnék-e Nagysád bennünket ez iránt tudósítani?” (BLev. Molnár 213.) Ráday egyébként egy Orpheusban korábban közölt versében és az ahhoz fűzött jegyzetben a Batsányiéhoz hasonló véleményt fejtett ki (Orpheus 293–294., a lapszám csak 1792 augusztusában jelent meg, de a verset legkésőbb 1791. január 26-án elküldte Kazinczynak, KazLev. II. 144.).

a' mi Bé-vezetésünkben is, a XVII. ól. 10. sor: a hivatkozott hely kiadásunkban a 13. oldalon található.

A lábjegyzetben idézett vers 1791-ben jelent meg önálló füzetben, névtelenül, s Verseghy Ferencről való (*Eggy jó szívből költt Szatira*, l. Verseghy 79–87., az idézett két sor a 188–189., l. Verseghy 85.).

331. oldal

Kátó: Marcus Portius Cato (i. e. 234–149.), erkölcsi szigoráról híres római író, politikus.

XV.

NAGY-KEGYELMŰ

H. HOHENLOHE KÁROLYNÉHOZ,

Szül. B. Revitzky Judith Asszonyhoz.

Összefüggések

Az alkalmi költemény címzettje báró Reviczky Judit (1753/1754–1836) Karl Albrecht Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsfürst herceg (megh. 1795/1796) felesége volt (vö. BJÖM. I. 315–316.). A vers keletkezésére nézve elsődlegesen ugyancsak a cím igazít el: 1790. Szent János havát, azaz júniust nevezi meg. Közelebbit is mondhatunk, ha figyelembe vesszük a 2. lábjegyzet forrásjelzését, mely a HMN'I. 569. és 764. oldalaira utal. A nevezett oldalak a május 4-i és a június 18-i számokban vannak, ebből azonban csak annyi következik, hogy a lábjegyzet maga nem íródhatott június 18. előtt. A lábjegyzetek egyébként minden bizonnyal később születtek, mint maga a vers, legalábbis erre utal a 3. lábjegyzet, amely a hercegnének a versre köszönetképpen írott

leveléből idéz. Másrészt viszont a 2. számú lábjegyzet, amely a címhez kapcsolódik, azt sejteti, hogy a vers megírásának apropója a hercegnének a HMNT.-ben megjelent két levele (elsősorban persze a második), illetve az abban említett, nevelésről kiadandó munka. Eric való utalásként értelmezhetjük a vers több helyét is, a 3. lábjegyzet jegyzete pedig meg is nevezi ezt a tervezett munkát. Mindebből arra következtethetünk, hogy a költemény maga 1790. június végén keletkezett.

Megjelenés

~; BJÖM. I. 29–30.

Magyarázat

334. oldal

T. Péczeli József: Tekintetes Péczeli József (1750–1792), említett ajánlása az *Álzir* (Komárom, 1790) című kötetben található (vö. Bíró Ferenc: *Péczeli József*, in ItK 1965., 427.).

Kaunitz, Wenzel Anton (1711–1794), herceg, osztrák politikus.

A HMNT. megjelölt helyein valóban megtalálhatjuk a hercegné két levelét, az elsőt az 570–572. oldalakon (az 569. oldalon a felvezető szöveg van), a másodikat a 764–771. oldalakon. A szó szerinti idézet ebből a második levélből való, a 770–771. oldalakról.

XVI.

HOLMI GONDOLATOK.

Összefüggések

A második bekezdés Barcsay egyik Orczy Lőrinchez írott leveléből való, a 45–51. sorok némileg átfogalmazott változata (Barcsay–Orczy 79.), a többi nem sikerült azonosítanunk (Barcsay monográfusának, a legújabb szövegkiadást sajtó alá rendező Egyed Emese segítségével sem).

XVII.

NAGY-MÉLTÓSÁGÚ

G. F. M. ÚRHOZ.

(*Budára, Sz. János' hav. 20-dik napj. 1790.*)

Összefüggések

Az 1790. június 20-áról keltezett levél gróf Forgách Miklóshoz (1731/1732–1795) szól, aki az országgyűlés főrendi ellenzékének egyik vezéregyénisége volt, s aki később, állásvesztése után pártfogolta Batsányit. A levél apropóját az országgyűlésen a magyar nyelvről folyó vita adta: a jegyzőkönyvek magyar nyelviségének elfogadását sokan, főleg a horvát követek ellenezték, meg akarván tartani – pontosabban: vissza akarván állítani – a latint (vö. Forgáchról és minderről részletesen, összefoglalva a

szakirodalmat: BJÖM. II. 504–512.). Batsányi ennek kapcsán kifejti a tudós társaság felállításának szükségességéről vallott nézeteit, de már a *Bé-vezetés*hez képest egészen új eszmei kontextusban, leginkább a *Tudóstítás* elejével összhangban (509.; az itt megnyilvánuló etnokulturális identitásról l. Debreczeni Artilla: *Nemzet és identitás*, in ItK 2001., 545–546.). E levél az ekkoriban hasonló irányban tájékozódó Kazinczy helyeslését is elnyerte: „Batsányi Urnak levele Forgács Miklóshoz sok jó és helyes tanácsot foglal magában.” (Rádayhoz, 1792. február 13., KazLev. II. 249.)

Megjelenés

~; BJÖM. II. 201–203.

Magyarázat

336. oldal

Exc.ódnak: Excellentiádnak.

ezen ide-rekesztett: nem tudjuk, mi volt a csatoltan elküldött munka.

337. oldal

soha egy egész Nemzet: szövegszerű utalás Bessenyei *Magyarság* című röpiratára: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen soha sem.” (BGYVM. 588.; vö. a Bessenyei-tanulmány hasonló szabad idézetével, 76.) Egyébként a bekezdés első fele egészében Bessenyei gondolatait visszhangozza.

XIV-dik Lajos (1638–1715), a Napkirály.

eggy idegen nyelvnek nem-tudása miatt: utalás II. József nyelvrendeletére, az erőszakos németesítésre.

Kegy. Uram!: Kegyelmes Uram!

338. oldal

maszlag (rég.): mámort, dühöt okozó ital.

A lábjegyzet szövege arra utal, hogy később keletkezett, mint maga a levél.

XVIII.

A' SZÉP MESTERSÉGEKRŐL.

(Lásd: *Sulzers Allgem Theorie. Art. Künste.*)

Forrás

Johann Georg Sulzer: *Allgemeine Theorie der schönen Künste in einzelnen, nach alphabetischer Ordnung der Kunstwörter auf einander folgenden Artikeln abgehandelt* ('A szépművészetek általános elmélete egymást a műszavak alfabetikus sorrendjében követő szócikkekben feldolgozva') (első kiadása: Leipzig, 1771–74, I–IV.). Verseghy a Sulzerlexikon (valamelyik kiadásának) két szócikkéből fordította Magyar Museum-beli két-két folytatásos közleményét (l. még I. 353–359., 405–407., 442–447.), amelyek harmadik részei aztán már nem jelentek meg. „Verseghy olyannyira szó szerint fordít, hogy még a hivatkozásokat is átveszi minden magyarázat nélkül. Fordítása mai mércével mérve is korrekt, sőt, tömörségére, az eredeti szöveg időnkénti metaforikus

kifejezőmódjának interpretálására nézve kiválónak is nevezhető” (Margócsy István: *Verseggy Ferenc esztétikája*, in ItK 1981., 546., 547.). A jelen közlemény a *Künste* (művészetek) szócikkből készült (Lipce, 1778–1779, III. 56–77.), Verseggy a 68. lapig fordítja, a cikk megszakítása a német szöveg 64. oldalán (Margócsy 546.). A jelen fordítás második része: l. 442–447.

Szakirodalom

Margócsy István: *Verseggy Ferenc esztétikája*, in ItK 1981., 545–560.; Szajbély 61–68.

Magyarázat

339. oldal

Epetselés (rég.): pantomim. Ez az első bekezdés Verseggy önálló szövege, noha természetesen itt is Sulzer gondolatait követi.

348. oldal

O! Cives: Az idézet magyarul: „Hej, polgárok, polgárok! Pénzt gyűjtsetek, aztán / jöjjön majd az erény!” (Horatius: *Episztolák*, l. 1. 53–54., Horváth István Károly fordítása)

XIX.

RÉGI MAGYAR TÖRTÉNETEK.

Összefüggések

Két folytatásban jelent meg (348–353., 400–405), a második közlemény végén a további folytatásra utaló mondat olvasható, ez azonban nem jelent meg a negyedik számban (nem tudjuk, elkészült-e egyáltalán). A regényes történeti mű Nagy Lajos király (1326–1382) lányának, I. Mária (1370–1395) magyar királynőnek (1382–1395) az életéről szól, középpontba helyezvén Luxemburgi Zsigmonddal (1368–1437) való összeismertetését és kapcsolatát (1385-től lett a felesége).

Megjelenés

~; SZLÖM. 213–228. (A lábjegyzet: BJÖM. II. 250–251.)

Szakirodalom

Mezei Márta: *Történetpszemlélet a magyar felvilágosodás irodalmában*, Bp., 1958, 79–80.

Magyarázat

348. oldal

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor: „Majd te, akáarki vagy is: kelj, Bosszú Szellem, csontom / hamvaiból” (Vergilius: *Aeneis*, 4. 625., Lakatos István fordítása).

352. oldal

Ursulita: Orsolya-rendi (ápoló- és tanítórend).

A lábjegyzetben található idézet magyar fordítása: „Élt abban a legutolsó tizenharmadik században, melyet én minden Krisztus születése utáni század közül a legalkalmatlanabbnak ítélek, mondom, melyből majdnem minden jó író hirtelen eltűnt, mindent magára vonzó, az elevenen való megégetést szentesítő kolduló szerzeteseivel, akik akkor támadtak fel, hogy alig maradt fenn más, mint a kétféle jog, és a skolasztikus spekulációk tudománya. A németeknek bizonyára a tizedik század arany volt a tizennegyedik előtt: mely időben is a hatalom jogát az égre kiáltó tudatlanság majdnem megölte. Otto Frisingensistől köztudott, a tizenkettedik század közepén még a szétválasztás lehetősége sértetlenül megvolt: majd pedig a mesék, melyek azelőtt a szentek legendái és csodatételei közé voltak szorítva, egyetlen rohammal bevették az irodalom kerckségét.” Gervasius von Tilburg *Otia imperialia* című 1212-ben készült munkáját Gottfried Wilhelm Leibniz adta ki *Scriptores Brunsvicensis* című kétkötetes kiadványában (Hannover, 1707–1710) (Szabó G. Zoltán adata).

XX.

A' MUZSIKÁRÓL.

(Lásd: *Sulzers Allg. Theor. Art. Musick.*)

Forrás

Johann Georg Sulzer: *Allgemeine Theorie der schönen Künste in einzelnen, nach alphabetischer Ordnung der Kunstwörter auf einander folgenden Artikeln abgehandelt* ('A szépművészetek általános elmélete egymást a műszavak alfabetikus sorrendjében követő szócikkekben feldolgozva') (első kiadása: Leipzig 1771–74, I–IV.). Részletesen I. A' *szép mesterségekről* jegyzeteit (II. 179.). Verseghy fordítása a *Musik* (muzsika) szócikkből készült (Lipcse, 1778–1779, III. 264–281.). A jelen első közlemény a 264–269., a folytatás (I. 405–407.) pedig a 269–270. és 275–276. oldalakat tartalmazza. A kihagyott részben történeti-tipológiai leírás található (Margócsy István: *Verseghy Ferenc esztétikája*, in ItK 1981., 546.).

XXI.

A' VÉDELMEZTETETI' MAGYAR NYELV.

Összefüggések

Batsányi jelen írása Báróczi Sándornak pontos címleírással említett művét ismerteti részletesen, sok idézettel. Báróczi A' *védelmезtetett magyar nyelvet* egy pályatétel kapcsán készítette el. A HMNT. 1790. március 12-i számában (II. 279–281.) három kérdést tettek fel, azokat, melyeket Batsányi is idéz írása elején, s a pályadíjat 20 aranyban szabták meg (ezt Péczeli József még tízzel megtoldotta a március 12-i számban, 344.). A latin és a magyar nyelv viszonyát érintő kérdésre azonban érkezett egy latint védelmező, névtelenül beküldött pályamű is, Báróczi dialógusa ennek cáfolatára készült, s hamar meg is jelent (ugyancsak névtelenül), július 20-án és 23-án az újságok

már hírül adták nyomdából való kiszabadulását. Ez az időpont azért különösen fontos, mert ekkor zajlottak az újonnan összehívott országgyűlésen a magyar nyelvet érintő viták, így a röpirat (s valószínűleg az egész pályatétel) ehhez kívánt kapcsolódni (mindezt részletesen l. BJÖM. II. 507–512.; vö. még a *Nagy-Méltóságú G. F. M. Úrhoz* című Batsányi-levelet, I. 336–338.). Batsányi könyvismertetése a szöveg utalásai szerint („a múltt esztendőnek [1790] elején”, „tavaly nyáron”, 360.) 1791-ben keletkezett, ekkor még mindig aktuális volt a téma, az országgyűlés elhúzódozó vitái miatt (a lapszám azonban majd csak 1792 elején jelent meg).

Megjelenés

~; BJÖM. II. 204–210.

Szakirodalom

Marczali Henrik: *Az 1790–91-éki országgyűlés*, Bp., 1907.

Magyarázat

360. oldal

Kettős Beszélgetés: dialógus (István és Aloysius között).

ama' jó Hazafiak: a HMNT. szerkesztői, elsősorban Görög Demeter és Kerekes Sámuel.

a' nyertes Író: A két beérkezett pályamunkát, Gáti István és Vedres István értekezését *A Magyar Nyelvnek a Magyar hazában való szükséges voltát tárgyzázó hazafiui Elmélkedések* címmel nyomtatták ki (BJÖM. II. 509.).

361. oldal

Az egyenetlenség és visszavonás...: pontos idézet a 3–5. oldalakról.

a mit Aristoteles ír a Darvakról: e példázat olyan fontos szerepet töltött be Báróczi írásában, hogy a címlap vignettáján is ennek ábrázolása kapott helyett (innen nevezték Darvas könyvnek) (vö. BJÖM. II. 508–509.). A latin idézet magyarul: „A darvak egymással olyan hévvel harcolnak, hogy verekedés közben elkapják őket: mert inkább elviselik az ember közelségét, semminthogy abbahagyják a veszekedést. Ez a gyümölcse a belviszálynak, amire példa mindenhol található. (Aristoteles: *De animalibus historia*.)” (Szigethy Gábor jegyzete a mű 1984-es kiadásában, 77.)

Bőltés Fejedelmekkel...: idézet a 10. oldalról. Nem véletlen, hogy Batsányi ilyen hosszan foglalkozott Báróczi bevezető, a belső egyenetlenséget (visszavonást) illető gondolataival, hiszen ez számára is az egyik legfőbb kérdésként jelentkezett (l. pl. a *Museum Bé-vezetését*).

362. oldal

scientia non habet osorem, nisi ignorantem: „A tudományt csak az gyűlöli, aki nem ismeri.” Báróczi szövegében a *scientia* helyett *virtus* (erény) áll (60.; vö. BJÖM. II. 510.).

Vigasztalhatatlan lennék...: idézetek kihagyásokkal, kisebb átalakításokkal a 60–63. oldalakról.

Igyekezünk...: idézetek kihagyásokkal, kisebb átalakításokkal a 63–70. oldalakról.

XXII.

ELMÉLKEDÉSEK A' MAGYAR KORONÁRÓL.

Összefüggések

A korona 1790 tavaszán történt visszahozatala óriási esemény volt, számtalan alkalmi vers született ekkor, az alkotmányosság helyreállása szimbólumának tekintvén a történeteket. Az ünneplő költemények mellett több leírása is készült a koronának: Horányi Elek és Katona István lábjegyzetben idézett latin nyelvű munkáin kívül Péczeli József (*A' Magyar Koronának formája 's viszontagságai. Az Asszonyok 's gyermekek kedvéért készítette P. J.*, Komárom, 1790), majd később Decsy Sámuel is publikált ilyen (Decsy Sámuel: *A' magyar szent koronának és az ahhoz tartozó tárgyaknak históriája*, Bécs, 1792; ezzel vitázott immár magyar nyelven Katona István: *A' magyar szent koronáról dott. Decsy Sámuelről írott Históriájának meg-rostálása*, Buda, 1793). Folyóiratok és hírlapok szintén foglalkoztak a koronával, Enessei György (Mindenek Gyűjtemény 1790. IV., 165–168.) s a II. és IV. elmélkedésekben emlegetett névtelenek (Magyar Kurir 1791., január 7., 22–23., *Ondr. Bálint* aláírással; HMNT. 1791. november 11., 610–611., valóban név nélkül) mellett éppen Weszprémi István neve tűnik fel leggyakrabban: az öt elmélkedést több helyen közreadta (felsorolásukat l. alább), s megjelent németül és latinul is (az ugyancsak a lábjegyzetben megnevezett *Der Neue Kurir aus Ungarn* és az *Auszug aus allen Europäischen Zeitungen*, valamint az *Ephemerides Budenses* hasábjain). A Magyar Museum-beli sorozat nagy hatást gyakorolt Kazinczyra, aki egy személyes beszélgetést követően hosszú levélben foglalta össze saját tapasztalatait a korona kétszeri megvizsgálásáról (1793. október, *KazLev.* II. 319–326.; a szöveg autográf tisztázata mellett fennmaradtak a koronáról készített rajzai is, l. MTA. M. Irod. RUI. 2-r. 2/I., 179a–185b, 186a, 187a). Weszprémi István kamatoztatta Kazinczy megfigyeléseit, mikor 1795-ben elmélkedéseit együttesen is kiadta: egy toldalékot fűzött hozzájuk e bevezető szavak kíséretében: „Ezt a' Toldalékot eképpen beszéllette nekünk nemrégiben Házunknál ama tudos Hazafi *Kazintzi* Ferentz Ur, a' ki Felséges első Ferentz Király Urunknak megkoronáztatása után mindgyárt az ebédlő házban fejeéről letéttetett Koronát az Örizőknek jelen lételében szorgalmas gondos szemekkel különös figyelmetességgel részenként megvizsgálta az ebédlő háznak edgyik szegeletében.” (MTAK. K 635/II., 125a.; eme Toldalék fennmaradt kézirata mellett az értekezések autográf töredékei is megtalálhatók: 126a–129b.) Weszprémi István értekezései a hasonló korabeli szövegek átlagával szemben szigorúan a tudományosság szempontjait érvényesítették, ezt tekintette már Kazinczy is fő érdemüknek (*KazLev.* II. 319.).

Megjelenés

I. elmélkedés: HMNT. 1790. június 25., II. 812–816. (töredékes); Magyar Kurir 1790. 22. szám, július 2. 757–760.; ~

II. elmélkedés: Magyar Kurir 1791., 30. és 31. szám, 463–466. és 486–489.; ~

III. elmélkedés: Magyar Kurir 1791., 36. szám, 560–467.; ~

Mind az öt elmélkedés: *Magyar Országí Öt különös Elmélkedések*, Pozsony, 1795 (a koronáról szóló öt elmélkedés a kötetben egynek számít, s az első helyen szerepel).

Szakirodalom

Szelestei Nagy László: *Weszprémi István és orvostörténeti műve*, in OSZK. Évkönyvc 1979, Bp., 1981, 556–558.; *Weszprémi István emlékezete halálának 200. évfordulóján*, szerk. Gazda István, Szállási Árpád, Piliscsaba–Budapest–Debrecen, 2000.

Magyarázat

365. oldal

T. nagy-érd.: tiszteletes nagy-érdemű.

Imperator (lat.): császár.

Frígves (rég.): szövetséges.

366. oldal

Sz.: szent.

aperta et radiato-turrita Corona (lat.): nyitott és körben falkoronával ékesített korona.

aperta liliacea (lat.): nyitott liliomos.

clausa et tecta Corona (lat.): zárt és fedett korona.

Szent-János Hov.: június.

A latin idézet a lábjegyzetben: „Voltak ugyanis az irodalomban és a tudós mesterségekben kiművelt Ducasok, jószerivel mindenki, a császár testvérei éppúgy, mint a császár, maga Michael.”

367. oldal

Fuit is homo... (lat.): „Messze földön híres volt ez az ember, kiváló képességgel, isten áldotta elméjének gyorsasága révén a bölcsességnek és a tudománynak egészen a legfelsőbb csúcsára jutott fel, mert nem csupán a görög irodalmat és minden szép mesterséget ismert tökéletesen, de ehhez járultak a kaldeus tudományok is, ezért joggal állt a legtudósabb férfiú hírében kortársai körében.”

Morer dans le grand Dictionnaire... (fr.): „Morer a Nagy Történeti Szótárban: VII. Mihály császár, aki Parapinace-nak nevezetett, Constantin Ducas fia, szerette a tudományokat, főleg a filozófiát, a matematikát és a költészetet.”

Michal Ducas eruditus erat...: „Michael Ducas tudós ember volt, a tudományokban és a szabad művészetekben igen járatos, jól ismerte az orvostudományt, így a Ducasok nemzetségében mint egy aranylánc tündökölt.”

Michal Ducas throno excessus est...: „Dukas Mihályt trónjától megfosztották, és a fejedelmi jelvények és korona helyett érseki talárt és fejdíszet öltött magára.”

Michal imperio...: „Mihályt az ellene lázadó Botantias megfosztotta hatalmától, aki révén először elnyerte az uralkodói mesterséget és öltözetet, ezután pedig érseki talárt és fejdíszet öltött magára.”

368. oldal

praeiudicium (lat.): előítélet.

370. oldal

Tibi soli rex regnantium (lat.): „Egyedül neked, királyok királya.”

371. oldal

Bőjt Elő Hav.: február.

A latin idézet a lábjegyzetben: „Az Imperátorok fejéke belül üreges, zárt félgömb alakú, mindenfelől körülveszi a fejet; gyöngyökkel és részben gyémántokkal ékesített, melyek részben bele vannak ültetve a műalkotásba, részben pedig kívülről csüngöttek róla igen gyönyörűségesen. Ugyanis kellő időben mindenünnen gyöngyökből és gyémántokból összerakott ékszerek lógtak le róla, és a térdet verdesték. A Sebastokraták és a Caesarok koronája csak körben ritkásan elszórt gyöngyökből állott, felülről nyitott volt: mindkettő mind drágaságban, mind pedig művészi kivitelben nagyban különbözött az augustusi fejéktől.”

I.

[KÜLÖMB-FÉLE VERSEK]

Összefüggések

Teleki verscire nézve l. az *Egy jó magyar poétának verseiről kérésére tett ítéletem* jegyzetét (II. 172). A *Ki a' szép Asszony?* párverse a következő számban jelent meg *Ki a' jó Férfj?* címmel (I. 433.).

Gvadányi epigrammájára nézve l. a [*Mi a' Király, 's mitsoda az Ország? stb.*] jegyzetét (II. 172.).

Baróti versére nézve l. a *Két magyar hazafi érzékenységei* jegyzetét (II. 166.).

Batsányi az epigramma keletkezéséről a következőképpen számol be Ráday Gedeonhoz 1791 első hónapjaiban írott levelében: „A' Minap ezen Epigrammát írák egy Nagy Urra: (Tetszik-e Nagysádnak?) [itt következik a vers szövege] NB. Ezen verseket tulajdonképpen 1787. esztendőben tsináltam; de tsak a' múlt napokban javítottam úgy meg, hogy mással közölhessem.” (BLév. Molnár 82.)

Megjelenés

Teleki verse: Orpheus 136. (*Cocu, Hahnrey*); ~

Baróti Szabó verse: ~; DK. 133.

Batsányi verse: ~; BJÖM. I. 14. (Juvenalis-mottóval, jegyzet nélkül)

Magyarázat

375. oldal

Vitéz Kép-Író Úr: Képíró Sámuel (1733–1799), tábornok (vö. Zachar 237., 287.).

Nagy-Mélt. B. Orczy László: Nagyméltóságú Bárá Orczy László (1750–1807).

Leopold: II. Lipót.

376. oldal

Etendi: nem tudjuk, ki volt.

II.

A' MAGYAROKHOZ.

1790.

Megjelenés

~; Virág 79–80.

III.
Fels. II-dik LEOPOLD KIRÁLYUNK'
HALÁLÁRA. 1792.

Összefüggések

II. Lipót 1792. március 1-jén halt meg. A vers korabeli közvélekedést visszhangozva a magyar jogrend helyreállítóját, a kultúra támogatóját tiszteli benne.

Megjelenés

~; DK. 136–137.

Magyarázat

377. oldal

le-leve hitét: megkoronázásakor kiadta a királyi hitlevelet.

IV.
ÁNYOS PÁLHOZ.
(1778.)

Összefüggések

A jelen közlemény Kreskay Imre és Ányos Pál egy levélváltását tartalmazza (Batsányi szövegközléseire nézve összefoglalóan I. az Ányos-tanulmány jegyzeteit, II. 102.). Az első sorpárhoz Kreskay a következő jegyzetet fűzte kéziratában: „Azon alkalmazottsággal készültek e' Versek, midőn Ányosnak Igaz Hazafi tzim alatt buzdittatásomra készült és M. Gróf Károly Antal Ur ő Excljának ajánlott Versei tellyes megelégedettséggel olvastattak.” (Kreskay 47.) Az Ányos születési helyére vonatkozó lábjegyzetnek Kreskay kéziratában is van megfelelője.

Megjelenés

~; Kreskay 47–50. (Kreskay verse jelentősen eltérő szöveggel).

Csak a *Felelet*: Ányos 136–137. (1778. július 28-i dátummal).

Magyarázat

379. oldal

Máró: Vergilius.

kilentz Szűz: a múzsák.

380. oldal

Progne: Prokné, Pandión lánya, aki fecskévé változott.

Thamiris: Thamürisz, költő, aki Apollónnal való vetélkedése miatt megvakított és megnémített.

Pteleus: Pteleon, város Thesszáliában.

Mársiás: Marsziasz, szatír, akit Apollón zenei versenyben legyőzött és megnyűzött.

V.
VERSEGI TÁRSUNKHOZ.

Összefüggések

A költemény Verseghynek a Museumban korábban megjelent (I. 264–275) A' *Teremtésről* című tankölteményének tiszteletére született.

Megjelenés

~; DK. 124–125.

VI.
JÉREMIÁS' KESERVEI.

Összefüggések

L. az első rész jegyzetét (II. 176.).

Megjelenés

~; Virág 83–89.

VII.
AZ EMBERI ÉLETRŐL.
(FOLYTATÁS.)

Összefüggések

A tanköltemény a Museum utolsó három számában, folytatásokban látott napvilágot (I. még I. 330–333., 437–439.; jegyzeteink az első közleménynél találhatók).

Magyarázat

386. oldal

Nagy József: mivel a költemény születése 1777-re tehető, e II. József uralkodására utaló rész utólagos betoldás lehet.

görzsedve (táj.): görnyedve.

389. oldal

Linné: Carl von Linné (1707–1778), svéd természettudós, botanikus.

Buffon: Georges Louis Leclerc Buffon (1707–1788), francia zoológus, természetfilozófus.

Kopernik, Mikolaj: Nikolausz Kopernikusz (1473–1543), lengyel csillagász.

Ticho: Tycho Brahe (1546–1601), dán csillagász.

Hell Miksa (1720–1792), csillagász.

VIII. OSSZIÁN.

Összefüggések

Batsányi Osszián-fordításairól általában I. az *Osszián utolsó éneke* jegyzetét (II. 99.). A jelen fordítás keletkezésének idejéről és körülményeiről nem rendelkezünk részletes ismeretekkel (a kritikai kiadás szerkesztői is csak erősen közvetett adatokon alapuló feltételezéseket fogalmaztak meg, BJÖM. I. 532.).

Forrás

A szöveget Harold kiadásában az I. kötetben (105–134. l.), Petersennél (61–76. l.) és a Denis-féle fordítás mindkét kiadásában megtalálhatta (I. köt. 183–208. l. és I. köt. 159–182. l.). „A különböző kiadások és B. munkájának összehasonlításából azt állapíthattuk meg, hogy az éneknek fordítása közben a két német prózaí átültetést tartotta szem előtt, de inkább Petersent követte; a foglalatot is ez utóbbi nyomán dolgozta ki, csak a második, rövid bekezdést vette Denis 2. kiadásából. Ugyanígyen válogató módszerrel járt el a jegyzetek összeállításánál, azzal a különbséggel, hogy itt főleg a legbővebben jegyzetelő Denis munkáját használta fel.” (BJÖM. I. 532.)

Megjelenés

~; BJÖM. I. 189–201.

Magyarázat

390. oldal

Macpherson, James (1736–1796); első Osszián-kiadása 1760-ban jelent meg és csak 15 verset tartalmazott (*Fragments of ancient poetry, collected in the highlands of Scotland and translated from the Gaelic or erse language*). 1762-ben a *Fingal* jelent meg, majd 1765-ben a *The Poems of Ossian*.

Tuhutum, *Uzsubu*: a honfoglalás kori magyar vezérek és vitézek nevei Anonymus és Dugonics András *Etelkája* nyomán váltak szélesebb körben ismertté.

398. oldal

suhú (táj.): suhan.

398. oldal

Így mondgya Virgilius a' paripáról Lib. XI. Aeneid.: az idézet az *Aeneis* XI, 496–497. soraiból való, magyarul: „fel-felverve fejét magasan, tobzódik a kéjtől, / míg a nyakán s marján meglebben játszi sörényc.” (Lakatos István fordítása)

az Olasz Fordítottó: Melchiorre Cesarotti (1730–1808) fordítása 1763-ban jelent meg (l. erről Sárközy Péter: *Petrarcától Ossziánig*, Bp., 1988, 125–142.). „Batsányi Cesarotti munkáját aligha láthatta: amit utána mond, Denisből vette át.” (BJÖM. I. 532.)

Így mondgya Virgilius (Lib. VI. Aen.) Énédsról és Dídó' lelkéről: az idézet az *Aeneis* VI. 452–454. soraiból való, magyarul: „ráismer a szürke homályban, / mintha a holdat látná, vagy vélné, hogy a ködben / hold az, amit lát hó elején felnézve az égre.” (Lakatos István fordítása)

Izaiás: a bibliai hivatkozások (*Izaiás* 13.21. és 34.53.) közül a második sajtóhiba lehet, egyrészt mert nincs 53. vers, másrészt mert a 13. az, amely jelentős szövegszerű egyezést mutat az előzőleg hivatkozott hellyel (13.21.). Az első hivatkozás: „Csak a vadállatok tanyáznak majd a helyén, / a baglyok töltik meg házait. / Struccok ütnék benne tanyát, és bakkecskék tánca veri föl csendjét.” A második: „Bojtorján nő majd palotáiban, / csalán és bogács a váraiban. / Sakálok nyugvóhelye lesz ott, / és struccmadaraknak tanyája.”

Íliás XI-dik könyvében: l. az 1–14. sorokat.

Jerem 46. rész 3. vers: „Öltsetek vértet és pajzsot, / és induljatok harcba!”

Íliás II-dik Könyv: „fenje ki dárdáját ki-ki jól, készítse a pajzsát” (384. sor, Devecseri Gábor fordítása).

399. oldal

18. *Zsolt. 6. vers*: „Ott vert sátrat a napnak / mint a vőlegény, lakából úgy kel fel, / s ujjong, akár a hős, aki megfutja pályáját.”

IX.

BESZÉD,

Mellyet néhai G. KÁROLYI ANTAL,

Szatmár Vármegyei Fő Ispány,

1784. eszt. Kis-Assz. Hav. első napj.

a' szék-újíttás előtt az egybe-gyűltt Rendekekhez tartott.

Megjelenés

~; Toldy István: *A magyar politikai szónoklat kézikönyve*, Bp., 1866, I. 3–4.

Magyarázat

399. oldal

Kis-Assz. Hav.: augusztus.

Ns., N.: nemes.

ú. m.: úgymint.

Tek., T.: tekintetes.

400. oldal

Fels.: felséges.

kandidál: jelöl.

X.

RÉGI MAGYAR TÖRTÉNETEK.

Összefüggések

Két folytatásban jelent meg (I. 348–353., 400–405), a jegyzeteket l. az első közleménynél (II. 180.).

XI.

A' MUZSIKÁRÓL.

(Lasd: *Sulzers allg. Theor. d. s. K. Art. Mus.*)

Forrás

Johann Georg Sulzer: *Allgemeine Theorie der schönen Künste in einzelnen, nach alphabetischer Ordnung der Kunstwörter auf einander folgenden Artikeln abgehandelt* ('A szépművészetek általános elmélete egymást a műszavak alfabetikus sorrendjében követő szócikkekben feldolgozva') (első kiadása: Leipzig, 1771–74, I–IV.). Részletesen I. A *szép mesterségekről* jegyzeteit (II. 179.). Verseghy fordítása a *Musik* (muzsika) szócikkből készült (Lipce, 1778–1779, III. 264–281.). A jelen második közlemény a 269–270. és 275–276. oldalakat tartalmazza, az első (I. 353–359.) pedig a 264–269. oldalakról való. A kihagyott részben történeti-típológiai leírás található (vö. Margócsy István: *Verseghy Ferenc esztétikája*, in ItK 1981., 546.).

Magyarázat

405. oldal

kotzódott (táj.): koccant, zördült.

XII.

BESZÉLLGETÉS.

Összefüggések

A korabeli magyar irodalomban is jelentős hatást kifejtő Christoph Martin Wieland (1733–1813) egyik friss munkájának lefordításáról Batsányi Rádaynak írott, 1792. június 1-jei levelében találjuk az első adatot: „Kétség kívül fogja ismerni Nagyságod Wielandnak ime' munkáját: *Neue Göttergespräche*. Ebből a' 12 dik szám alatt való darabot magyarra fordítva a' Museumnak mostani Negyedébe tettem. Szükségünk vagyon az ilyen darabokra. A' nyelv-is hadd törődgyék az Országos dolgokról való elmélkedésre. Nem méltóztatnék-e Nagyságod tudtomra adni, mit itél Wielandnak azon darabjáról?” (BLEv. Molnár 214.) Ráday véleményét nem ismerjük, Aranka György viszont nem volt kedvező. 1793. február 10-én azt javasolta neki Batsányi, hogy újra adja ki az erdélyi társaság kiadványában (BLEv. Toldy 252.), március 19-én sürgette véleményét, megismételvén saját álláspontját, mely szerint nagy szükség van nemzetünknek az olyan darabokra (BLEv. Toldy 258., rossz időrendi besorolással), május 6-án viszont csalódottan reagál Aranka válaszára: „Hogy Wieland csak pedant, Raynal csak novelista volt, s Rousseau egy Timon – megvallom még eddig nem tudtam; valamint azt sem, hogy ők csupa sophisták lévén, csak a bolondság bokros szövevényébe viszik az embert – hogy az igazságot nem ismerte egyik is, hogy az egész beszélgetés többnyire csak sophisma a fundamentumában. Önként megvallom nagy tudatlanságomat, csak-hogy nem tudom micsoda makacsság férkezett légyen természetembe: éppen nem pirulhatok miatta, éppen nem szégyenelhetem ily nagy vakságomat. Ugyan nem méltóztatnék-e kedves barátom uram mind nékem, mind Európa nagy részének

szemeit felnyitni?" (BLév. Toldy 257.) A jelen közlemény folytatása az utolsó számban található (I. 463–467.).

Forrás

Neue Göttergespräche von Christoph Martin Wieland, Lipcse, 1791, 213–268., XII. rész (l. I. 408.; vö. BJÖM. II. 519., Császár a XIII. részt említi, 121.). A fordítás hű az eredetihez (részletesebb összevetés: BJÖM. II. 525–527.).

Megjelenés

~, BJÖM. II. 214–239.

Szakirodalom

BJÖM. II. 516–527.

Magyarázat

408. oldal

Júnó: a főisten, Jupiter felesége a római mitológiában.

Szemiramis: AsszírIA királynője (i. e. IX. sz.), függőkertje a világ hét csodájának egyike.

Áspázia: Aszpázia, Periklész élettársa volt, híres nagy műveltségéről.

Perikles: Periklész (i. e. 500 k.–429), államférfi, nevéhez kötődik Athén fénykora.

Livia: Livia Drusilla (i. e. 58–i. sz. 29), Augustus császár felesége.

az első Császár örökössére nézve: Augustus (i. e. 63.–i. sz. 14.) Gaius Julius Caesar (i. e. 100–44) fogadott unokaöccse és örököse, Róma első császára (i. e. 31–i. sz. 14).

Méczenás: Caius Cilnius Maecenas (i. e. 70–i. e. 8), római író, Augustus császár barátja.

Agrippa, Marcus Vipsanius (i. e. 63–12), római hadvezér, Augustus császár barátja.

Usurpator (lat.): trónbitorló.

Szűz Erzsébet: I. Erzsébet (1533–1603), királynő (1558–1603).

412. oldal

palliativum (lat.): tüneti kezelés.

415. oldal

Czelta (rég.): kelta.

Szittyá (rég.): szkíta.

Scípió: Publius Cornelius Africanus Scipio, maior (i. e. 235 k.–183), római politikus, hadvezér, Hannibál legyőzője.

Genua: Genova.

Doria András: Andrea Doria (1466–1560), 1528-tól Genova ura.

Pisistratus: Peisizisztratosz (i. e. 600 k.–528/527), athéni türannosz.

418. oldal

Szokrates: Szókratész (i. e. 469–399), athéni filozófus.

Alcibiades: Alkibiadész (i. e. 450 k.–404), athéni politikus.

Áktziumi ütközet: az i. e. 31-ben lezajlott actiumi csatában Augustus legyőzte Antoniust (i. e. 82 k.–30.).

419. oldal

Októvídnus: Augustus előző neve.

plaudite (lat.): tapsoljatok! (a római színművek végszava).

mimus: mimósz (gör., lat.): ókori görög-római bohózat.

Rómulidések: a rómaiak (Romulus fiai).

420. oldal

maxima (lat.): életszabály, életelv.

Poliklétus: Polükleitosz (i. e. V. sz. második fele), görög szobrász, az ő nevéhez fűződik az emberi test klasszikus arányainak kánonja.

XIII.

A' MAGYAR KORONÁRÓL.

Összefüggések

L. a II. kötet 2. számában közölt *Elmélkedések a' Magyar Koronáról* jegyzeteit (II. 183.).

Magyarázat

421–422. oldal

A latin szöveg magyarul: „*Gregorius püspök, isten legaldzatosabb szolgája, Salamonnak, Magyarország királyának üdvözlétét és apostoli áldását küldi. || Leveled a hírnök késése miatt későn jutott el hozzánk, melyet bizonyára sokkal jóindulatúbban vettünk volna kezünkbe, ha a te óvatlan feltételed boldog Pétert nem sértette volna. Ugyanis, miként hazád nagyjaitól megtudhatod, a Magyar Királyság a Szent Római Egyház tulajdona, egykor István király ajánlotta fel és fogadalma szerint adta át minden joggal és tekintélyével boldog Péternek. Ezen kívül a kegyes emlékezetű Henrik császár Szent Péter dicsőségére azt az országot elfoglalva királyát legyőzte, majd miután győzelmet aratott, Boldog Péter testéhez küldötte lándzsáját és koronáját, és győzelmének dicsőségéért oda helyezte a királyság jelvényeit, ahová tudása szerint a legfőbb méltóságnak illik. Mivelhogy a dolgok így állnak, te mégis több kérdésben is a királyi erénytől és az erkölcsöktől jócskán eltávolodva, Szent Péter jogát és dicsőségét, amennyire rád tartozik, megkisebbitetted, valamint elidegenítetted, midőn az ő királyságát a Teutonok királyától adományként, mint hallottuk, elfogadtad. Ami, ha igaz, úgy boldog Péter kegyelmében, valamint a mi jóakaratunkban kell reménykedned, te magad is jól tudod, ha az igazságosságot meg akarod tartani: tudniillik azt nem birtokolhatod másként, a Szentszék jóváhagyása nélkül sem fogsz sokáig uralkodni, feltéve ha a királyi jogart, amit a kezdedben tartasz, miután jóvátetted tévedésed, a Szentszék, nem pedig a királyi hatalom adományának tekinted. Mert mi sem félelemből, sem pedig szeretetből, sem pedig valamely személyes indítékból, amennyire Isten segédelmével képesek vagyunk, annak a kötelező tiszteletét, akinek szolgálai vagyunk, hanyagul nem mellőzzük. Azonban ha ezeket a hibákat ki akarod javítani, valamint életedet, amiként királyhoz illik, Isten*

könyörtületessége révén helyre akarod állítani és fel akarod ékesíteni, kétségkívül magadénak tudhatod a Szent Római Egyház szeretetét, miként anyja szeretetét a fiú, valamint Krisztusban a mi barátságunkat. Kelt Rómában, november 5-én.”

422. oldal

Quicquid non possidet: „Amit nem birtokolhat fegyverekkel, / Meghódítja a vallással.”

426. oldal

Böjt más Hava: március.

A latin szöveg magyarul: „A Királyság alapvető törvényei a királyságban arról rendelkeznek, hogy a Korona méltósága és tisztelete a megkoronázottaktól, a biztonság pedig az ünnepi koronázás alkalmával elfogadott törvényekből származik. Igaz bizonnyal, már a XV. században némely királyok törvénytelen koronázását, mert ezzel a koronával nem voltak megkoronázva, érvénytelennek nyilvánították; ám ha ennek értelmét a bizonytalan örökösödés miatti belső mozgások előre helyezésében keressük, a mi véleményünket, reméljük, eléggé részletesen fogjuk szemléltetni. Nemde joggal nevezhető *Szentnek*, mivel a szentséges dicsérettől híres királyok szent olajjal megkent fejére helyezték; *Apostolnak*, mivel Magyarország királyai az Apostolok iránti kötelezettségeiket a Magyar Királyságban örökségként fenntartották. Vajon ha Carthuius, Surius, Bollandus és más középkori legendakutatók nézete szemben is áll a felhozott vélekedésekkel, hogy a koronát angyali figyelmeztetésre II. *Sylvester* küldte Szent István királynak, mit von ez le annak tiszteletéből? Mindezek megfontolandók azok számára, akik a korona kutatásának göröngyös útjára kívánnak lépni. Egykorú történetíróktól oklevelek nem lévén, mindenütt aggályos körültekintéssel kell eljárni stb.”

I.
[KÜLÖMB-FÉLE VERSEK]

Összefüggések

Teleki József kisebb versei közül az első mintegy válaszol az előző számban közölt *Ki a' szép Asszony?* címűre (I. 375.), a második egy latin és magyar kapufelirat, a harmadik egy szatirikus epigramma (l. még az *Egy jó magyar poétának verseiről kérésére tett ítéletem* jegyzetét, II. 172.).

Magyarázat

431. oldal

szábé (rég.): kapufélfa.

Császár: nem tudjuk, ki volt ez a Császár, akit a vers *Bohónak* nevez.

432. oldal

Málnási László (1722–1797), lelkész, Teleki József közeli barátja (vö. F. Csanak Dóra: *Két korszak határán*, Bp., 1983, 21.).

II.
BÚTSÚ-VÉTEL.
GR. MNISZECH MÁRIA AMÁLIA ASSZONY'
Sírjánál Duklán 1787. Eszt.

Összefüggések

Az emlékvers Batsányi egyik utazása alkalmával keletkezett, amely utazás Baróti Szabó Dávid egyik verséből tudhatóan 1787. szeptember 7-e után kezdődött (vö. BJÖM. I. 289.). Orczy Lőrinczhez írott, 1787. október 22-i levelében pedig már így számol be a történetekről: „Láttam Duklán ama nagynevű Brühl leányának, gróf Mniszechnének, koporsó épületét, mely az ott való templombeli kápolnának közepén fekete márványból csináltatván, az említett grófnő feje márványból igen ékesen épülve rajta fekszik, s balkezében egy könyvet tartván, a jobbikra könyökölve, beborított fővel elszenderedve, vagyis inkább gondolkozva látszatik. 1772-ik évben életének 36-ik, házasságának 22-ik esztendejében hagyta el a világot. Nagyságod talán ismerte is személyében. Ha ki ennek az asszonynak nemes erkölceit, nagy tudományát, szépségét, hazájához viseltető nagy szeretetét, annak szabadságáért a confederatio alkalmatosságával véghez vitt fáradságait, – ha ki, mondom, mindezeket tudja s ily ifjúságában esett halálát meggondolja: lehetetlen, hogy, bár kő volna is szíve, szána-kozára ne induljon. Nekem bizonyára könnyekbe borulnak szemeim, melyeket oszlopára hullatván, így sóhajtottam: [itt az első és a harmadik szakasz olvasható]” (BLév. Szilágyi 316.). A levélben említett „nagynevű Brühl” Heinrich Graf von Brühl

(1700–1763) lengyel és szász miniszterelnök, akinek lánya gróf Georg August Mniszek-Vandalin (1715–1778) generális felesége lett. Mniszech Amália születési dátuma Batsányi elmondása alapján 1736-ra tehető, szülei házasságkötésének időpontja viszont 1737. november 22., ami ellentmondást jelent (vö. BJÖM. I. 289–290.).

Megjelenés

~; BJÖM. I. 15.

Magyarázat

432. oldal

Az epitáfium magyarul: „Ha nincs vége az erénynek és a dicsőségnek, nem úgy mint az életnek, örökké élni fog Hazájában és külföldön egyaránt. A sírfeliratból.”

III.

GR. CSÁKY ANTAL ÚRHOZ.

(*Enyelgés.*)

Összefüggések

Névnapi köszöntő gróf Csáky Antal (szül. 1785) királyi kamaráshoz.

Megjelenés

~; DK. 138.

IV.

TELEMAKUS.

Összefüggések

Fénelon műve Magyarországon is rendkívül népszerű volt, Batsányi a 2. számban közölt Bessenyei-tanulmányban több fordítására hivatkozott (I. 75.), Ráday Gedeon pedig az Orpheus utolsó előtti számában három próbát tett közzé a mű elejének fordításából (négyes és páros rímű tizenkettősökben, illetve hexameterben) (Orpheus, 261–262.). Fénelon magyarországi recepcióját újabban Köpeczi Béla foglalta össze (*A magyar Télémaque*, in uő: *Magyarok és franciák*, Bp., 1985, 287–318.), de Virág fordítását nem említi. Közreadja viszont az eredetit (ez pár sor híján megegyezik a Virág által fordított résszel), valamint Haller László, Zoltán József és Domokos Lajos fordításának vonatkozó részét (305–313.).

Forrás

François de Salignac de la Mothe-Fénelon: *Les Aventures de Télémaque*.

Megjelenés

~; Virág 89–96.

V. MONDÁS

Összefüggések

A fordítás keletkezéséről nincsenek adataink, miként azon versekéről sem sok, amelyekbe utóbb beépítette ezt (vö. BJÖM. I. 415.). A Museum jelen számába, miként a cenzori kéziratból kidertül, utólag iktatta be Batsányi, egy üresen maradt helyre.

Forrás

Az idézet Voltaire *Mérove* című tragédiájából való (Szabó G. Zoltán adata), a II. felvonás utolsó két sora.

Megjelenés

~; BJÖM. I. 90. (a *Tűnődés* mottója és első versszaka; a magyar változat *A bölcsnek állhatatossága* első szakaszaként is feltűnik, 92.).

VI. VIRÁG BENEDEK TÁRSUNKHOZ.

Összefüggések

Névnapi köszöntő a Székesfehérvárott élő Virág Benedek számára.

Magyarázat

437. oldal

Kilentz Ledányok: a műzsák.

VII. AZ EMBERI ÉLETRŐL. (Folytatás.)

Összefüggések

A tanköltemény a Museum utolsó három számában, folytatásokban látott napvilágot (I. még I. 330–333., 385–389. jegyzeteink az első közleménynél találhatók).

Magyarázat

437. oldal

Xantippe: Xanthippé, Szókratész felesége, a házsártos asszony jelképes alakja.

439. oldal

Zénó: Zénón, kitioni (i. e. 335 k.–263 k.), görög filozófus, a sztoicizmus megalapítója.
teréh (rég.): teher.

VIII.
GR. ID. RÁDAY GEDEON TÁRSUNK'
HALÁLÁRA 1792.

Összefüggések

Ráday Gedeon 1792. augusztus 6-án halt meg. A Magyar Hírmondóban közölt november 4-i keltezésű levélben Virág Benedek leírja, hogy a szabadságát Viten töltő Baróti Szabó értesülvén Ráday halálhíréről e verset küldte neki, s ő a magáéval együtt továbbította a hírlaphoz (BJÖM. II. 513.).

Megjelenés

Baróti Szabó Dávid és Virág Bendek verse: Magyar Hírmondó 1792. november 16., II. 730.; ~

Batsányi megemlékezése és Virág verséhez fűzött jegyzete: ~; BJÖM. II. 211–213. (Virág verse önállóan: Virág 81–82.)

Magyarázat

440. oldal

kilentz Szűzek: a múzsák.

Nesztor: a legidősebb görög hős a trójai háborúban, a bölcs öreg szimbolikus alakja.

Grófi nevet nyerél: 1782-ben bárói, 1790-ben grófi címet nyert fia által.

441. oldal

Deák Újság: Ephemerides Budenscs.

Spilenberg: Spielenberg Pál, hadusfalvi, szoros száakkal kötődött a kassai körhöz (vö. BJÖM. II. 514.); 1792 végétől az 1793-as megszűnésig szerkesztette a lapot.

A latin szöveg magyarul: „Augusztus 6-án, alig ötnapos lázbetegség után a boldogok lakhelyére költözött a hazánkban hírneves tudós, idősebb Rádai Gedeon gróf, ősi jószágán, Pécelen, kétmérföldnyire Pesttől. Élemedett korú férfiú volt, nyolcvanon túl, mégis annyira virágzó és életerős öregségben, hogy az a szilárd tehetség, ama emlékezőképesség, amellyel kitűnt, mindenkinek ámulatára szolgált. – Miután fiatal éveiben elvégezte a külföldi akadémiákat, magát egészen az irodalomnak szentelte. 1751-ben és 1764-ben a megyegyűlésen Pest város küldöttként nagy tekintélynek örvendett. Ugyanezen városnak a tanácsa hallott erkölce felől, és mikor a közjó érdekében tanácsot kérhetett tőle, nem mulasztotta el. – Egyébként a városi zajtól és a tisztségek csábításaitól félrevonulva minden boldogságát a könyvekben kereste és találta is meg. Könyvtára, melyet felszerelt a tudományok minden fajtájából válogatott könyvekkel, oly nagy, annyira ritka és válogatott példányokból áll, hogy az elsők között említhető Európa magánkönyvtárai között. A boldog emlékezetű grófnak változatos és sokoldalú műveltsége volt: ismerte a magyar, német, szlávón, olasz, francia, angol, valamint a latin, görög és a héber nyelveket. Márpedig valóban korunk polihisztorának nevezhetjük az igen olvasott, jámboran elhunyt férfiút, mert tudta mindazt, amit a régebbi és újabb történelem hagyománya, a filozófia, a jogtudomány és a teológia, valamint az ezekhez tartozó

tudományok magukban foglalnak; mégis, életc utolsó éveiben a kellemetesebb írásokban gyönyörködött. Ezenkívül kitűnő emlékezőtehetsége volt, nyájasság és könnyedség jellemezte beszédét. Mindenki iránt oly nagy jóakaratot tanúsított – azok iránt is, akiket a sorsuk születésükénél fogva más vallásra rendelt –, hogy mindenki, akinek alkalma nyílt vele beszélgetni, nem győzte csodálni előadás-módját. – Isten veled, nagy Lélek! Örökre Isten veled. Fogadd szomorú tisztelőd és nagyrabecsüilőd ezen lapokon rólad írott emlékezetét. A te emléked, amíg csak élek, szívembe bele lesz írva!” Spielenberg nekrológiájából Batsányi mindössze egy rövid bekezdés: a nekrológot befejező mondatot és a temetésre vonatkozó tudósítást hagyta ki (idézi BJÖM. II. 514.).

A vers Batsányi *Búsongás* című költeményének első változatából való (vö. BJÖM. I. 320–328.).

Koppi Ur: Koppi Károly (1744–1801), a pesti egyetem tanára, történész. Az általa mondott búcsúbeszéd ismertetését l. BJÖM: II. 514–515.

maszlag (rég.): mámort, dühöt okozó ital.

IX.

A' SZÉP MESTERSÉGEKNEK RÖVID TÖRTÉNETEI.

(Lásd: SULZER. *Allg. Theor. Art. Künste.*)

Forrás

Johann Georg Sulzer: *Allgemeine Theorie der schönen Künste in einzelnen, nach alphabetischer Ordnung der Kunstwörter auf einander folgenden Artikeln abgehandelt* ('A szépművészetek általános elmélete egymást a műszavak alfabetikus sorrendjében követő szócikkekben feldolgozva') (első kiadása: Leipzig, 1771–74, I–IV.). Részletesen l. A' *szép mesterseégekről* jegyzetét (II. 179.). A jelen közlemény a *Künste* (művészetek) szócikkből készült (Lipce, 1778–1779, III. 56–77.). Verseghy a 68. lapig fordítja, a cikk megszakítása a német szöveg 64. oldalán (vö. Margócsy István: *Verseghy Ferenc esztétikája*, in ItK 1981., 546.). A jelen fordítás első része: I. 339–348.

Magyarázat

444. oldal

Statuas Thusci primum in Italia invenerunt. Cassiodor: „Az etruszk szobrokat először Itáliában fedezték fel. Cassiodorus.”

X.

ELEGYES DOLGOK.

Összefüggések

A négy részből álló cikk keletkezésének idejére és körülményeire nézve nem maradt fenn adat, mindössze a szöveg utalásaiból vonhatunk le bizonyos következte-

réseket. Minthogy a lapszám 1793 januárjában került szétküldésre, ezért a szövegek bizonyosan nem készülhettek később 1792-nél. De előbb sem, mert három helyen is olvashatjuk az előző évre való utalást („tavaly”, I. 449., 450., „a múlt esztendőbéli”, I. 451.), amely esztendő csakis 1791 lehet. Pontosabban: a 2. részben említett halálesetről nem tudunk közelebbit; a Budai Deák Újság idézett 27. száma az április 5-i szám volt; II. Lipótnak az 1. részben tárgyalt rendelete pedig egy szeptember 26-i leirattal azonosítható (vö. BJÖM. II. 528.). Mindebből arra következtethetünk, hogy a cikk 1792 őszén íródott.

Megjelenés

~; BJÖM. II. 240–244.

Magyarázat

447. oldal

principium (lat.): alapelv.

II. Leopold: II. Lipót (1747–1792), magyar király. Lipót intézkedésén a helytartótanács 1791. szeptember 16-i leiratát kell értenünk, amely az egri püspök által fenntartott iskolák állami ellenőrzését mondta ki Eszterházy Károly püspök függetlenedési törekvései ellenében (a történeteket részletesen I. BJÖM. II. 528–529.).

Generalia Seminaria: II. József a jozefinista egyházpolitika szellemében központi papnevelő intézményeket hozott létre az egyházmegyei papneveldek helyett, kezdetben Pozsonyban, Egerben és Zágrábban, majd ez utóbbi kettő helyett ismét egy újat Pesten.

Meg-halván: valószínűleg Bydeskuty János c. egri kanonok, szepsi plébános haláláról van szó: Spátzai (Spátzay) László Bydeskuty esperesi kerületében, Somodiban plébánoskodott (BJÖM. II. 529.).

V.: vice (al-, helyettes).

T.: tisztelendő.

448. oldal

Ns: nemes.

Ezech. 34.: az idézett szöveg Ezékiel könyvének 34. részéből a 14. vers.

Több Ns Vármegyéek: a társulat kérelmező felhívásairól, a Kármán Józsefnek tulajdonított 1792. november 27-i felhívásról, a megyék feliratairól I. Solt Andor: *Dramaturgiai irodalmunk kezdetei*, Bp., 1970, 65–78.; *Magyar színháztörténet 1790–1873*, szerk. Kerényi Ferenc, Bp., 1990, 61–66.

449. oldal

Raynal, Guillaume Thomas François, abbé de (1713–1796) francia történész, filozófus. Itt (eredetiben és magyar fordításban) idézett műve: *Histoire philosophique et politique des Etablissements et du Commerce des Européens dans les Deux Indes*, Genf 1780., I. 3. (vö. BJÖM. II. 530.). Raynal magyar recepciójára nézve I. Penke Olga: *Filozofikus világtörténetek és történetfilozófiák*, Bp., 2000, 218–224.

a' Budai Deák Újság: Ephemerides Budenses (1790–1793) latin nyelvű hírlap, amelyet az alapító Tertina Mihály kiválása után Spilenberg Pál szerkesztett. Az idézet az

április 5-i 27-es számból való, a 224. oldalról (itt a 224–226. oldalakon egy Kassáról a szerkesztőnek címzett névtelen levél olvasható (vö. BJÖM. II. 530.). Az idézet magyarul: „Az Ephemerides Scriptorja szeresse az igazságot és minden előítélettől mentesen nőjön fel; a résztanulmányokat kerti, a hazaszeretet, a vallási kötelesség, ha igazat kell szólni, legyenek száműzve. Hazátlannak és vallástalannak tekintse magát a gyermek, higgye, hogy egészen a világnak él; forduljon el az arany csábításától, ne ijedjen meg a fenyegetésektől, tolla alkalmas legyen a válaszára és visszautasításra egyaránt, mégse ragadtassa magát sohasem szemtelenségre vagy útszéli gúnyolódásra, tudja jól, írásai nem Pasquinus táblája, amelyre a híres könyvek odafesthetők, ennél fogva mindig tartsa elméjében ama emberek után született legnagyobb filozófusnak, I. Jacobus Rousseau jelmondatát: »Életed szenteld az igazságnak.« Ezen elvekkel felvértezve illő, hogy tiszta és méltó legyen az, aki saját korának cselekedeteit a kései utódok számára megírta stb.”

Szétlész: Svájc.

450. oldal

A lábjegyzetben hivatkozott hely a II. kötet 2. számának 1. közleménye, a Bessenyei Sándor levelére adott, Batsányitól való *Felelet* (I. 318–319).

XI. TUDÓSÍTTÁS A' LEG-RÉGIBB MAGYAR GRAMMATIKÁRÓL.

Megjelenés

~; *Magyar Országi Öt különös Elmékedések*, Pozsony, 1795 (a harmadik elmékedés)

Magyarázat

450. oldal

A latin szöveg magyarul: „MAGYAR–LATIN NYELVTAN gyermekek használatára, melyet újonnan megírt Sylvester János, magyar szerző. // Bárki vagy is, aki eme iskolában a tisztas tudományokban fáradozol, látod, vedd ajándékul e könyvet. Mert tanulmányaid előrehaladását biztosítja, ilyet a Pannonoknak e gazdag föld nem adott. Tehát éjjel-nappal adj hálát vezérednek, akinck mindezt köszönheted. Újsziget, 1539. június 14.”

451. oldal

A latin szöveg magyarul: „Én, Sylvester János, másként Erdőssi, aláírom a Wittembergában élő magyar nemzetiségű diákok törvényeit.”

452. oldal

A latin szöveg magyarul: „Hendecasyllabus vers THEODORUSHoz, fiához. // Újhold idején született fiának adom új művem, legyen új ajándék a gyermekeknek, kik új korszak idején új tudományokat tanulmányoznak. Így kívánja az iskola, melyet újonnan épített új tanulóknak Urunk, e városban, melyet Újszigetnek hívnak, mert

folyók között fekszik. Azt kívánom, gyermekem, légy Krisztus új népe között, új világban, elűzni a vak homályt, s deríts csillagfényt, gyermekem, a jámbor szívekben.”

Szent Mihály hava: szeptember.

XII.

A' MAGYAR KORONÁRÓL.

Összefüggések

L. a II. kötet 2. számában közölt *Elmélkedések a Magyar Koronáról* jegyzeteit (II. 183.).

XIII.

BESZÉLLGETÉS.

Összefüggések

L. a II. kötet 3. számának XII. közleményét és a hozzátartozó jegyzeteket (I. 408–421., II. 191.).

Magyarázat

462. oldal

Buziris: Buszirisz, Poszeidón és Lüsianassa királylány fia, kegyetlen egyiptomi király volt, akit végül Héraklész ölt meg.

Falaris: Phalarisz (i. e. 570–554 k.), a szicíliai Akragasz (Agrigento) türannosza.

Néró: Claudius Caesar Germanicus Nero (37–68), római császár, a hagyomány szerint ő gyűjtötte fel Rómát 64-ben.

Domitánus: Titus Flavius Domitianus (51–96), római császár, diktatórikus uralom kiépítésére törekedett.

II-dik Filep: II. Fülöp (1527–1598), spanyol király, az abszolút monarchia kiépítője.

XI-dik Lajos: XI. Lajos, Valois (1423–1483), francia király, az ország egységének helyreállítója.

A gondolatjelekkel jelzett kihagyás helyén a kéziratban ez állt: *egy II-dik J- -f császárt.*

tizennegyedik Lajos: XIV. Lajos (1638–1715), a Napkirály.

tizenötödik: XV. Lajos (1710–1774), a Napkirály dédunokája.

Tibérius: Claudius Nero Tiberius (i. e. 42–i. sz. 37), Augustus fogadott fia, római császár.

tizenkettődik Lajos: XII. Lajos (1462–1515), francia király.

464. oldal

Constitutio (lat.): alkotmány.

XIV.
TÖREDÉKEK,
R... MUNKÁJIBÓL.

Forrás

Rousseau: *Émile, ou de l'éducation*. A fordítások a III. és a IV. könyvből valók, csak kisebb szövegegységekben összefüggőek, helyenként saját betoldással (l. *Szentjóni Szabó László költeményei*, kiad. Gálos Rezső, Bp., 1911, 54–57., 237–239.).

Megjelenés

~; SZLÖM. 228–236.

Magyarázat

465. oldal

Pasquillans: paszkvillusok (gúnyiratok) szerzője.

élelmének: itt: 'életvitelének' (Szabó G. Zoltán adata).

466. oldal

Non ignara malis, miseris succurrere disco: „ismerem én a nyomort, tud e szív könyörtöltni az árván” (*Aeneis*, 1. 630., Lakatos István fordítása).

XV.
ELEGYES VERSEK.

Megjelenés

Szentjóni versei: ~; SZLÖK. 144.

Magyarázat

472. oldal

quorum de meliore luto finxit praecordia Titan: idézet Juvenalis XIV. szatírájából, a vonatkozó rész pontosan: „quibus arte benigna et meliore luto finxit praecordia Titan” (34–35. sor), magyarul: „szívünket jóindulatú tudománnyal és nemesebb sárból formálta ki egykor a Titán” (Muraközy Gyula fordítása) (Szabó G. Zoltán adata).

XVI.
ÉNEKEK

Megjelenés

Rövid Értekezések a' Muzsikáról, Pest, 1791 (az Első és a Második ének, a kottákkal); ~; Verseghy 77–78. (*Thirxis strja felett*), 392. (*Laura*, jegyzetben, mert a főszövegben az átdolgozott változat található, *Lilla* címmel, 232–233.).

MELLÉKLETEK

[2. negyed, az előborító hátlapja] JELENTÉS.

Összefüggések

A *Bé-vezetés*ben minden negyedévre egy számot (Negyedet) ígértek kiadni a szerkesztők, de már a 2. szám is jelentős csúszással jelent meg, a jelen tudósítás erre a helyzetre reagál.

[5. negyed, a hátsó borító hátlapja] TUDÓSÍTÁS.

Megjelenés

~; BJÖM. II. 253–254.

Magyarázat

488. oldal

frankónn: bérmentesítve.

Pünkösdi Hava: május.

[6. negyed, az előborító hátlapja] TUDÓSÍTÁS ÉS KÉRÉS.

Magyarázat

488. oldal

Kisdied Szótár: Baróti Szabó 1784-ben kiadott verses szótárkönyve 1794-ben jelent meg újra, ugyancsak Kassán.

489. oldal

Pápai Páriz Ferenc (1649–1716) szótárának (*Dictionarium Latino-Hungaricum et Hungarico-Latino-Germanicum*, Lőcse, 1708, faksimile kiadása: Bp., 1995) számos új kiadása született, ez volt az egyik legelterjedtebb szótár a korban.

[7. negyed, az előborító hátlapja] TUDÓSÍTÁS.

Összefüggések

L. erre nézve a *Museum történetéről* írottakat (II. 45–49.).

Megjelenés

~; BJÖM. II. 266–267.

Magyarázat

490. oldal

Inchyto Regio Postae Praefectoratus Officio C a s s o v i a e pro Museo Hungarico: „A nemes Királyi Postahivataltól Kassán a Magyar Múzeum részére.”

[7. negyed, a hátsó borító előlapja]

EGY LEVÉLNEK TÖREDÉKE.

Összefüggések

A levél írója, amint azt Batsányi utóbb a Museum példányába kézzel bejegyezte (vö. Baróti Dezső–Tarnai Andor: *Batsányi szélgjegyzetei a Magyar Museum kötetében*, in ItK 1953., 216.), Rát Mátyás, a pozsonyi Magyar Hírmondó (1780–1788) első szerkesztője. Elképzelhető (de természetesen semmi nem bizonyítja), hogy az itt közölt levéltöredék kapcsolatba hozható azzal a levéllel, amit Batsányi emleget (s idéz) Rádaynak írott, 1792. április 2-i levelében: „Levelemet egy kétség kívül nem kedvetlen újsággal fejezem-bé. Ráth Mátyás Urat sok-izbéli nógatásimmal reá bírtam végtérc, hogy ismét tollat fogjon. Imho! vannak az ő saját szavai: »Már tsak reá veszem magamat, hogy ismét dolgozzam. És ugyan a M. Museumba való írásaim lesznek leg-első munkáim.«” (BLcv. Molnár 213.)

[7. negyed, a hátsó borító hátlapja]

PANASZOS ÉRZÉKENYSÉG

SÉLLYEI NAGY IGNÁTZ'

Első Székes-Fejérvári Püspök'

puszta sír-halmánál 1791. Nov. 13-dikán.

Összefüggések

Séllyei Nagy Ignác (1733–1789) székesfehérvári püspök, több teológiai mű szerzője, Muratori erkölcstanának fordítója. Virág Benedek maga is Székesfehérváron élt 1780 és 1794 között, kapcsolatuk innen eredeztethető.

[8. negyed, az előborító hátlapja]

TUDÓSÍTTÁS.

Megjelenés

~; BJÖM. II. 267–268.

Magyarázat

492. oldal

Inchyto Regio Postae Praefectoratus Officio Cassovia e pro Museo Hungarico: „A nemes Királyi Postahivataltól Kassán a Magyar Múzeum részére.”

Redactor: szerkesztő.

[8. negyed, a hátsó borító előlapja]
[TUDÓSÍTÁS.]

Megjelenés

~; BJÖM. II. 268–269.

Magyarázat

493. oldal

e' munkának ellenzőji: e megjegyzés valószínűleg már Sáros megye feljelentésével kapcsolatos (l. erről a lap történetéről írottakat, II. 61.).

patriam prodere nefas est, scelus contra, nolle, dum possis, illustrare: „a hazát elárulni vétek, s ne dicsőítsd a bűnt, amíg képes vagy rá”. A Senecának tulajdonított idézet forrását nem sikerült feltalálni (egyébként a mondás közismert volt a korban, Csokonai is többször használta, vö. *Csokonai Vitéz Mihály összes művei, Feljegyzések*, sajtó alá rendezte Borbély Szilárd, Debreczeni Artilla, Orosz Beáta, Szép Beáta, Bp., 2002, 818.).

NEVEIK AZ ELŐRE-FIZETŐ
URAK' ÉS ASSZONYSÁGOKNAK.

Összefüggések

L. erre nézve a folyóirat történetéről írottakat (II. 45–49., 57–58.).

Mitológiai szótár

- Achilles:** Akhilleusz, Thetisz istennő fia, a Tróját ostromló görögök hőse.
- Aeolus:** Aiólosz, a szelek ura.
- Africus:** viharos délnyugati szél.
- Ambrosia:** az istenek eledele.
- Ámor:** Aphrodité fia, a szerelem kisfiú formájú, nyilas istene.
- Ámphion:** híres lantos, aki dalával építette fel Thébát.
- Apolló:** a költészet, a zene istene, akinek másik neve a Phoibosz ('ragyogó') volt, napistenként is tiszteltetett.
- Átridák:** Atreusz fiai, Agamemnón és Menelaosz.
- Auster:** vihart, forróságot hozó déli szél.
- Bacchus:** Bakkhosz, a bor és a mámor istene.
- Bellóna:** a hadak istennője.
- Boreás:** Boreasz, hideg északi szél.
- Calliope:** l. Kalliópé.
- Ceres:** Démétér, a földművelés, a termékenység istennője.
- Cháron:** Kháron, az alvilág révésze.
- Chimera:** Khimaira: oroszlánfejű, kecsketestű, kígyófarkú mitológiai szörny.
- Cupidó:** l. Ámor.
- Cypris:** Aphrodité, a szerelem istennője.
- Czitéra:** Cytherea, vagyis Aphrodité.
- Dédalus:** Daidalosz, fiával, Ikarossal reptilni próbált, de lezuhant.
- Diánna:** Artemisz, a vadászat istennője.
- Discordia:** l. Érisz.
- Ekhó:** a visszhang nimfája.
- Elízeum:** a hősök paradicsoma, a tökéletes boldogság világvégi földje.
- Endymion:** Endümion Szélénének (Lúnának), a hold istenasszonyának kedvese, akire az örök álmot bocsátott, hogy mindig az övé maradjon.
- Erató:** a szerelmi költészet múzsája.
- Érisz:** a viszály istennője.
- Etéziák:** kánikulát enyhítő szellők.
- Eurus:** Eurosz, a délkeleti szél.
- Faun:** szarvval és patával ábrázolt erdei félisten, a bujaság jelképe.
- Fébus:** Phoibosz, Apollón másik neve (mint napisten).
- Flóra:** a tavasz istennője.
- Gráziák:** Khariszok, a kellem istenasszonyai.
- Helicon:** Helikón, a múzák szent hegye.
- Herkules:** Héraklész.
- Hippokrén:** Hippocrene, forrás a Helikon hegyének oldalán.
- Hóra:** a Horák az idő nimfái.
- Hymen:** a házasság istene.

Juno: a főisten, Jupiter felesége a római mitológiában.
Jupiter: a főisten.
Kalliopé: az eposzköltés műzsája.
Kasztalis: Kasztál, a Parnassosz hegyén eredő forrás.
Klió: a történetírás műzsája.
Kotzitus: Cocytus, az alvilág egyik folyója.
Linus: Linosz, Uránia (más mítoszváltozat szerint Kalliopé) múzsa fia, az ének és a ritmus feltalálója.
Lúna: a hold istenasszonya.
Lyéus, Liée: Bakkhosz.
Hidra: kilencfejű mitológiai víziszörny.
Márs: a hadisten, Venus szeretője.
Medea sárkánya: a halhatatlan sárkány az aranygyapjút őrizte Kolchisban, Medea bűvérővel elaltatta, így segítvén Iaszónnak megszerezni az aranygyapjút.
Melpómené: Melpomené, a tragédiaköltészet műzsája.
Minerva: Pallasz Athéné.
Neptun: a tengerek istene.
Nereisek: tengeri nimfák, Néreusz tengeristen lányai.
Olympus: Olümposz, az istenek lakóhelye.
Orion: Orion, mitológiai vadász, róla kapta nevét a Vadász csillagkép.
Orpheus: a mitológia legendás költője.
Pallás: Pallasz Athéné, a bölcsesség istennője.
Pán: erdei isten.
Parnassus: Parnassosz, a múzsaák szent hegye.
Pegazus: Pégaszosz, szárnyas ló, a költészet jelképe.
Pindus: Pindosz, hegység Görögországban, a múzsaák egyik lakóhelye, a költészet jelképe.
Phoebus: Phoibosz, Apollón mellékneve.
Sztyx: a Sztix alvilági folyó, amelyen Kharón, az alvilág révésze ladikkal szállítja át a holtak lelkeit.
Szatír: a satírok erdei istenek, Bakkhosz kísérői.
Triptolemosz szekere: Triptolemosz Démétér istennőtől kígyó vontatta kocsit, faekét és vetőmagot kapott, hogy tanítsa meg az emberiséget a földművelésre.
Ulysses: Odüsszeusz.
Uránia: a tudomány, főleg a csillagászat műzsája.
Vénus: Aphrodité, a szerelem istennője.
Zefirus, Zephirus, Zephyrus: Zephürosz, enyhe nyugati szellő, latinul Favonius.
Zeus: Zeusz, a főisten.

MUTATÓK

A Magyar Museum szerzői

E mutatóban a Magyar Museum szerzőit soroljuk fel betűrendben. A szerző megnevezést kettős értelemben használjuk: nemcsak a folyóirat tulajdonképpeni aktív (műveiket beküldő) közreműködőit nevezzük így, hanem azokat is, akiknek a szövegei nem saját kezdeményezésük folytán kerülnek kiadásra, részben mert már nem élnek (pl. Ányos Pál), részben pedig mert a kiadó maga dönt a közlésről (pl. Károlyi Antal beszéde, Báróczi Sándor levele). Nem teszünk különbséget eredeti mű és fordítás szerzője között, minden fordítót szerzőnek tekintünk. Azokat a szerzőket, akiknek a műveiből a fordítások készültek, külön mutatóban soroljuk fel, hogy egy közlemény egy mutatóban csak egyszer szerepeljen.

Gyakran előfordul, hogy egy sorszámmal ellátott közlemény több szerző művét foglalja magában, ilyen esetekben az adott közleményt minden érintett szerzőnél feltüntetjük (s a betűrendes mutatóban is külön szerepeltetjük ezeket). Amennyiben összefoglaló címmel, de elválasztó alcímmel és külön-külön aláírással szerepelnek a szövegek, úgy az egyes szerzőknél feltüntetjük a közös címet és az egyedi alcímet is (pl. *Elegyes versek*). Levélváltások közlésekor előfordul, hogy a sorszám után az első levél megnevezése áll, majd ezt követi sorszám nélkül a *Felelet* (pl. Ányos és Kreskay levélváltása). Ebben az esetben a válasz szerzőjénél a *Felelet* cím mögött szögletes zárójelben megadjuk az első levél címét is. Ha egy közlemény magában foglalja más szerző műveit (egészben vagy nagy terjedelemben, tehát nem rövid idézetként), akkor a közölt szerzőnél a közreadó megnevezésével soroljuk fel az így megjelent szövegek címeit (pl. Batsányi Ányos-tanulmánya esetében). Külön regisztráljuk Batsányi önálló szerkesztői jegyzeteit, melyeket a kritikai kiadás is közölt.

Az egyes szerzőknél megadjuk az azonosításhoz nélkülözhetetlen adatokat, majd a Magyar Museumhoz és annak szerkesztőjéhez fűződő kapcsolatukat foglaljuk össze röviden, nem célunk tehát irodalmi tevékenységük és jelentőségük általában vett jellemzése. A Magyar Museumban megjelent műveiket az előforduló aláírásváltozatok szerint csoportosítva, azon belül a közlés sorrendjében soroljuk fel. Ahol nincs aláírás, mert a cím vagy a szöveg veszi át annak szerepét, nem írunk nevet mi sem, s a betűnagyságú változatokat (vagyis a pusztán írásképi eltéréseket) sem vesszük figyelembe. Az álnevek és aláírás-változatok esetében itt nem alkalmazunk utalásokat, mert a betűrendes tartalommutató alapján, ahol mindentűt a feloldott nevet adjuk meg, könnyen azonosítható minden közlemény szerzője.

Ányos Pál (1756–1784) pálos szerzetes, műveinek kiadását Batsányi hirdette meg az első számban közzétett tanulmány szerzői felhívásában. Horváth Ádám, aki közeli barátja volt Ányosnak, hosszasan levelezett Batsányival Ányos verseinek összegyűjtéséről, s a levélváltásokról Kazinczynak is beszámolt (KazLev. I. 283–290.). Batsányi a nála lévő anyagból több Ányos-verse is kiadott a folyóirat hasábjain, a gyűjteményes kötet majd 1798-ban jelent meg Bécsben.

Az isteni gondviselés [Batsányi tanulmányában] 49

Mészáros Ignátnak [Batsányi tanulmányában] 53

Egy Bóldogtalannak panaszi a halavány Hóldnál [Batsányi tanulmányában] 54

Az ifjúság. 120

Ányós' levele egy jó baráttyához. (Buda-Vára, 25-dik Junius 1781.) 191

Gr. Zrínyi Miklósról [az előző közleményhez csatoltan] 192

Egy hív szívnek keserve kedvesse' sírja felett. 260

Ányos Pál Bartsay Ábrahám kapitánynak. Esztergárról, Mind-Szent Hav. 3. napj. 1778. 275

Felelet. (Budáról. 1778.) [Ányos Pálhoz. (1778.)] 379

Aranka György (1737–1817) „a' Maros Vásárhelyi Itélő-szék Bírāja” (HV.) már az első szám megjelenése előtt kapcsolatba került a folyóirattal: a *Bé-vezetésnek* Ráday Gedeon által Erdélybe küldött példányáról hosszú levelet írt, ami aztán eljutott a szerkesztőkhöz. Ezt követően 1789 nyarán kapcsolatba lépett Kazinczyval, hosszú leveleket váltottak nyelvi, irodalmi kérdésekről, barátságukat elmélyítette az is, hogy kidertült, mindketten szabadkőművesek. A Magyar Museumba szánt versei Kazinczyn keresztül jutottak el Batsányihoz, aki aztán maga is közeli kapcsolatba került Arankával, számos levelet váltottak egymással.

[Koporsó-kőre. Lesbiához. 's a' t.] [a másik két vers: Gondolatotska, Thirsis Mikonhoz] 194

Bartsay Ábrahám (1742–1806) testőríró, költő, Orczy Lőrinc és Ányos Pál közeli barátja, levelezőtársa. Batsányi e körben ismerkedett meg műveivel, s a szövegekhez is ezen az úton juthatott.

saját nevén

Felelet. Bartsay Ábrahám, Ányos Pálnak. Költ a' Sziléziai hideg fenyesek között Karáts. hav. 1-ső napj. 1778. 277

B. A.

A' Magyar Országai tudományoknak fő gyűlekezetihez. Budán, 1780. 280

Holmi gondolatok. 336

Báróczi Sándor (1735–1809) testőríró, fordító. Batsányi és Báróczi kapcsolatáról nem rendelkezünk számottevő ismeretekkel, levelezésük nem maradt fenn (kivéve a lapban közölt töredéket). Más adatokból annyit tudunk, hogy Batsányi Osszián-fordítása bírálatára és egy Milton-kiadás megszerzésére kérte Báróczit, a Magyar Museumban sokszor történik hivatkozás Báróczi műveire, A' *védelmesztett magyar nyelvről* Batsányi ismertetést is közöl. Az 1795 utáni időszakról töredékes, közvetett forrásból származó információink vannak (vö. erről BJÖM. I. 393–396.).

[Young-fordításának részlete] [Kazinczy közleményéhez csatoltan] 73

Baróti Szabó Dávid

saját nevén

Virgilius első eklogája. [Baróti Szabó Dávid fordítása a 3. szám Toldalékában] 179

Egy le-dőlő dió-fához. 262

Batsányi társunkhoz. 323

A' hőlődhöz. (Virten. 1791.) 327

[Külömb-féle versek] [a közölt vers: Nagy-Mélt. B. Orczy Lászlóhoz] 375

Fels. II-dik Leopold királyunk' halálára. 1792. 377

Versegi társunkhoz. 380

Gr. Csáky Antal úrhoz. (Enyelgés.) 433

Virág Benedek társunkhoz. 436

Tudósítás és kérés 488

Szabó Dávid

Gr. Id. Ráday Gedeon társunk' halálára 1792. [I.] 440

Szabó D.

Álom. 1785. 282

Példa a' meg-jobbított Magyar Vanicrból. A' paraszti majorságról. 311

Szabó

Társaság-kötés. Sz. András Havának 13^{dik} napján 1787. 17

Méltóságos Báró Orczy Lőrincz generális úrról. 32

Milton' El-vesztett paraditsom-ából, mely a' Deák ki-adás szerént hat Énekbe foglaltatott, egynehány példa. 43

Méltos. Báró Ráday Gedcon társunkhoz. 57

Kazintzy Ferentz Társunkhoz. 64

A' hárfához. 197

A' magyar húszárokhoz. 206

Sz.

Két magyar hazafi' érzékenységei. T. N. Aba-Új Vármegye' öröm-ünnepén. Sz. György' Hav. 16. napj. 1790. [II.] 288

név nélkül

T. Jakab András barátomhoz. 67

T. Józsa Gergely úrhoz. N. Váradi professorhoz. 125

Batsányi János

saját nevén

Koporsói-vers a' Martinestiei ütközetenn el-csett Magyar Vitézekre. 211

Székes-Fejér-Vári professor Virág Benedek úr' társunkhoz. Kassán, Karátson' Havában, 1789. 255

Esdeklő panasz. 323

Batsányi

Koporsó irás. 1785 esztend. 20

A' fordítottásról. 20

Ossián' utolsó éneke. 36

Ányos Pálról. 48

Klóris. (Jacobi után.) 61

Bessenyei Györgyről, és annak munkájáról. 74

Oskár' halála. Próbára fordítottatott darab, Osszsiánból. 121

Születési vers. Kassán, Sz. György' Hav. 8dik Napj. 1789. 126

Töredéke egy nagyobb költeménynek 195

Nagy-kegyelmű H. Hohenlohe Károlynéhez, Szül. B. Revitzky Judith Asszonyhoz.

334

Osszián. Kárthon. 390

B. J.

A' Frantzia-Országi változásokra. 1789. 284

B.

Két magyar hazafi' érzékenységei. T. N. Aba-Új Vármegye' öröm-ünnepén. Sz. György' Hav. 16. napj. 1790. [I.] 285

Nagy-méltóságú G. F. M. úrhoz. (Budára, Sz. János' hav. 20-dik napj. 1790.) 336

A' védelmeztetett magyar nyelv. 360

[Külömb-féle versek] [a közölt vers: Etendihez] 376

Bútsú-vétel. Gr. Mnischech Mária Amália asszony' Sírjánál Duklán 1787. Eszt. 432

Mondás 436

Gr. Id. Ráday Gedcon társunk' halálára 1792. [III.] 440

Elegyes dolgok. 447

Beszéllgetés. folytatás 460

név nélkül

Bé-vezetés. 9

Barátságos levél. 65

Tóldalék a' Magyar Museum' III-dik Negyedéhez. 153

Jelentés. 248

Felelet Levél a' M. Museum' Ki-adójához (1790.) 318

Beszéllgetés. 408

Jelentés [a 2. negyed borítóján] 480

Tudósíttás [1az 5. negyed borítóján] 488

Tudósítás [a 7. negyed borítóján] 490

Tudósíttás [a 8. negyed borítóján] 492

[Tudósítás, a 8. negyed borítóján] 492

szerkesztői jegyzetek az alábbi művekhez

Ányós levele egy jó baráttyához 191

Az antipárosi barlang 222

Ányos Pál Barcsay Ábrahámnak 275

Scipio álma 298
 A' róka, és holló. 325
 Mitsoda az emberi élet. 330
 Holmi gondolatok 336
 Régi magyar történetek 351
 Ányos Pálhoz (1778) 378
 Felelet (Budáról. 1778) 380
 Versegi társunkhoz 380
 A Magyar Koronáról. III. Elmélkedés. 426
 Gr. Id. Ráday Gedeon társunk' halálára 1792. [II.] 441

Bessenyei György (1747–1811), Batsányi egyik legfőbb szellemi elődje, akiről tanulmányt is közölt a 2. számban (kapcsolatokról l. Némedi Lajos: *Bessenyei György utóéletéről*, in *Irodalom és felvilágosodás*, szerk. Szauder József és Tarnai Andor, Bp., 1974, 733–764.; Szauder József: *Bessenyei és a fiatal Batsányi*, in uő: *Az este és az álom*, Bp., 1970, 123–135.).

Hunyadi [részletek Batsányi tanulmányában] 80

Bessenyei Sándor (1743–1809), Bessenyei György bátyja, előbb a királyi testőrség tagja, majd 1773-tól a hadsereg kapitánya, Milton eposzának fordítója (*Elveszett és újra visszanyert paradicsom Milton által*, Kassa, 1796) (életéről és munkásságáról újabban l. Szilágyi Ferenc összefoglalását, kiadatlan dokumentumokkal: *Barátok Jean Jacques-ban s Apollóban. Az ismeretlen Bessenyei Sándor*, in It 1991., 331–361.).

Levél a' M. Museum' Ki-adójihoz (1790.) 317

Dayka Gábor (1769–1796) a pesti központi papi szemináriumban tanult 1787-től annak 1790-es feloszlatásáig, ezt követően visszakérült az egi szemináriumba. Először levélben jelentkezett Kazinczynál, négy verset küldve közlésre (l. Földi levelét Kazinczynak, 1790. szeptember 17., KazLev. II. 105., vö. még PEml., KazMűv. I. 302.), amelyek meg is jelentek. Hamar Kazinczy kedveltjévé vált, különösen az elégiák írásában vélte tehetségesnek, valamint heroidák írására biztatta (KazLev. II. 125., 189.).

Penelopének Uliszszeshez írott levele Ovidiusból. 215

Döme Károly (1768–1845) „Esztergom Megyebeli Kis Pap” (HV.), a pozsonyi papi szemináriumban működött irodalmi társaság tagja, Kazinczy e körben ismerkedett meg vele, mikor 1789-ben meglátogatta őket (vö. PEml., KazMűv. I. 318.). Dömét Kazinczy Daykával együtt emlegette, az elégia műfajában tartotta mindkettőjüket kivételes tehetségnek (vö. KazLev. II. 125., 189.).

Ovidius' keservei. Az Első Könyvből az Első Alagya. 218

Földi János (1755–1801) 1788-ig a pesti egyetem orvosi karán tanult, kapcsolatba került Ráday Gedeonnal, s rajta keresztül a Magyar Museum korrektora lett. Ekkortól kezdett levelezni Kazinczyval. 1789 legelején Szatmárnémetibe került orvosnak, 1791 decemberétől a hajdúkerület főorvosa lett Hadházon, mindeközben literátori tevékenysége is folyamatos volt. Nézeteltérései támadtak Batsányival, együtt tervezte Kazinczyval az újonnan kiadandó lapot, majd verseit is Kazinczynak küldte közlésre.

Doctor Földi János

Juliska. Katullius LXVII-dik Verse' követésére. 62

Dr. Földi János

Horázt' X^{dk} Éneke a' II-dik könyvből. 199

Gvadányi József (1725–1801), nyugalmazott tábornok, versszerző. Batsányi Aranka Györgynek írott, 1791. január 6-i levelében számol be Gvadányival történt megismerkedéséről, és arról, hogy két hetet együtt töltöttek Pozsonyban. Itt ígért verseket Gvadányi a Museumba, amit utóbb el is küldött (hogy csak annyit küldött-e, amennyi megjelent, avagy többet, nem tudjuk).

Gróf Gvadányi József

[Mi a' Király, 's mitsoda az Ország? stb.] [a másik közölt vers: II. József császárról]

319

G. Gvadányi József

[Külömb-féle versek] [a közölt vers: Vitéz Kép-Író Úrhoz] 375

Horváth Ádám (1760–1820) a *Hunniás* sikere révén a kor neves szerzőjének számított. Kazinczyval való kapcsolata 1788 körül kezdődik, s az 1780-as, 1790-es évek fordulóján rendkívül intenzív. Szoros barátság alakul ki közöttük, Kazinczy vezeti be Horváthot a szabadkőművesek közé. Batsányival való kapcsolata viszont kezdettől feszült, számos kérdésben nem értenek egyet. Kazinczy kiválását követően ő is azonnal szakít Batsányival.

Vidám-indulatú haldakló. 88

Bácsmegyei, Mantzijának lakadalma után 201

Károlyi Antal gróf (1732–1791) nem folytatott irodalmi tevékenységet, orátorként sem maradtak utána nyomtatott beszédek ezen kívül. Hogy mi módon került Batsányihoz a szöveg, nem ismeretes.

Beszéd, Mellyet néhai G. Károlyi Antal, Szatmár Vármegyei Fő Ispány, 1784. eszt. Kis-Assz. Hav. első napj. a' szék-újjíttás előtt az egybe-gyűlt Rendekekhez tartott. 399

Kazinczy Ferenc

saját nevén

Eggy hajóra. Horátius' XIV. Ódája szerint. 119

Anakreonnak XXXIII. dalja. 200

Kazinczy

Az est-hajnalhoz. Kassán, Octob. 28d. 1787. 19

Az isten' szemlélése. A' Klopstock ódái közül. 27

Az éjtszaka. Gesznerből 33

Ifiabbbik Robinzon. 41

Bóldog bolondoskodás. Alsó-Regmetzen, Júniusnak 30d. 1788. 59

Anakreonnak XIXd. éneke 63

Young' első éjtszakájának kezdete. Szorossan az Ánglus szerint. 70

Példák. A' Klopstock' Messziásának munkában lévő fordításából. 98

Szigvart klastromi története. 110

név nélkül

Portia. A' Messziade VIIIdik könyvéből. V. 264–496. 145

Kreskay Imre (1748–1809), pálos szerzetes, majd világi pap, Bessenyei körének tagja, számos episztola szerzője és címzettje. Batsányi a Magyar Museumot a második kötettől kezdődően nem kis mértékben a hajdani pesti pálosok kapcsolatrendszerét felhasználva szervezte újra. Kreskayval is levelezésben volt, annak egy 1789. augusztus 1-jei levelét közölte a folyóirat hasábjain. Ezen kívül egy 1790. április 9-i levélben esik szó Kreskay meg nem nevezett műveiről, amelyeket közlésre küldött Batsányinak.

Az igaz nemesség. 263

Scipió álma. 296

Egy valakiről. 320

Ányos Pálhoz. (1778.) 378

Elegyes versek. [a közölt vers: Intés] 470

Molnár János (1728–1804) szepesi kanonok, a *Magyar Könyv-Ház* kivonatoló folyóirat szerkesztő-írója, számos hitvédelmi mű szerzője. Kazinczy Molnár Jánossal levelezésben volt, kapott is tőle verseket már 1787-ben (egy augusztus 7-i levélhez csatoltan, *KazLev.* I. 141–143.), utóbb ezeket adta ki az *Orpheusban* (136., 185.). Molnár némileg csalódottan vette tudomásul, hogy nem kapott helyet az első számban: „Ha az első Szakaszból (vagy-is inkább, holott oda palota illik) ha az első Szobájából ki-maradtam, reményilem, meg-nyilik másodsor a' pítvar.” (Molnár János Kazinczynak, 1788. május 10., *KazLev.* I. 177.) Kazinczy Rádaynak írott későbbi leveléből megtudjuk, hogy ennek egyik oka az volt, hogy névtelenséget kért: „Kánonok Molnárnak egynehány darabjait egyenesen visszavetettük, azt kívánván, hogy neve titokban maradjon. Ő néki bihéje volt; mert Szerdahelyi meg-bántotta, 's már most fél” (Kazinczy Rádaynak, 1789. január 3., *KazLev.* I. 247.). A másik, s talán nyomósabb ok azonban az lehetett, hogy rossznak tartották a verseket, legalábbis erre következtethetünk abból, hogy Kazinczy több levelében megírja: Molnár költeményeit csak gúnyból adta ki az *Orpheusban* (I. Rádaynak 1791. december 15., *KazLev.* II. 230.; Döbrentének, 1815. augusztus 29. *KazLev.* XIII. 120.).

M. J.

Homérus' Iliásza' első könyvének eleje. 202

Orczy Lőrinc (1718–1789) elsősorban mint mecénás vett részt a Magyar Museum előkészítésében, s csak néhány írása jelent meg ott. Kazinczy is jól ismerte, noha nem volt vele olyan szoros kapcsolatban, mint Batsányi, akinek Orczy Lőrinc fő támogatója volt. Az Orczy családdal való kapcsolatnak a folyóiratban is számos nyomát találhatjuk (köztük Batsányi különféle alkalmi verseit).

saját nevén

Ból. Báró Orczy Lőrintz' fordítása. Fels. Katharina Orosz Császárné' Törvény-könyvéből, mely 1776. eszt. Orosz Péter-Váratt nyomtatódott. 196

B. O. L.

Wieland' Agathonnyának utolsó könyvéből. 30dik Decembr. 1778. 126

Péteri Takáts József (1767– 1821) költő, nevelő a Festetics családnál, a bécsi Magyar Hímondó körének tagja, így kerülhetett kapcsolatba Batsányival is. Kapcsolatuk ezen kezdeti időszakáról nincsenek részletes ismereteink.

Elegyes versek. [a közölt vers: A Hadakozás, egy 1792-es levél kíséretében] 471

Ráday Gedeon (1713–1792) a korabeli magyar literátorok, közöttük is különösképpen Batsányi és Kazinczy pártfogója, a Magyar Museum és az Orpheus támogatója. Régi és újabban írott művei e folyóiratokban jelentek meg (illetve még néhány darab a Magyar Musában), amelyek nem kerültek ezekben kinyomtatásra, legnagyobbbrészt el is vesztek az utókor számára. Kazinczyval és Batsányival való kapcsolata részleteiben ismert, műveinek sorsa levelezésükből pontosan nyomon követhető. Rejtőzködésére jellemzőek álnevei, amelyek esetenkénti megválasztására is gondosan ügyelt.

Báró Idősb Ráday Gedeon

Zrínyi, Sziget' veszedelméről. Ötödik könyv. 289

B. Id. Ráday Gedeon

Két ének Gellertből fordítva, ugyan azon vers nemével, a' mellyben ő írta. 68

Gróff Zrínyi Miklós Szigeth Vára' veszedelmének köttetlen beszédre-való fordítása. 129

XV. 'Soltar' szokott nótájára. 152

Zrínyi' harmadik éneke Sziget' veszedelméről. 228

Gróf Idősb Ráday Gedeon

Mezci dal. 321

G. Id. Ráday Gedeon

A' róka, és holló. 325

A. J.

Versék az felettébb szokásba jött Ortza festés ellen. 60

[Első Zsoltár követésse] 63

Dieneshez. 64

Horatius' IX^{dik} ódája a' IIIdik könyvből. 149

Ugyan azon ódája Horáciusnak, szorosan az ő vers mértékéhez kötve. 150
Anacreonból való fordítások. 198

Rájniz József (1741–1812) az 1780-as évek végén és az 1790-es évek elején Győrben tanított. A prozódiai harcban Baróti Szabó Dávid vitapartnere volt, s szembekerült Batsányival is, aki a Magyar Museum I. kötete 3. számához csatolt *Toldalék*-ban válaszolt Rájniznak, Baróti helyett. Kazinczy és Rájniz így a literátori belharcokban egy oldalon találták magukat (vö. KazLev. II. 145–151.), noha irodalmi műveltségük és ízlésük egyébként igen eltérő volt.

Virgilius első eklogája. [Kőszegi Rájniz József fordítása a 3. szám *Toldalék*-ában]
178

Rát Mátyás (1749–1810) a pozsonyi Magyar Hírmondó első szerkesztője, ekkoriban lelkész volt Győrött. Rát a Magyar Musa 1787. évi 7. számában Tudósítást jelentetett meg egy tervezett művéről (Deutsche–Ungarisch–Lateinisches Wörterbuch 1–3), amely azonban jóval több volt, mint előfizetési felhívás: éles hangú röpirat a magyar nyelv védelmében. Nagy visszhangot váltott ki, Kazinczy is többször megemlékezett róla (vö. Kókay György: *Rát Mátyás röpirata II. József ellen, a magyar nyelv érdekében*, in Magyar Könyvszemle 1966., 305–316.). A sikertelenséget követően Rát Mátyás letett a publikálásról, bár Batsányinak 1792-ben ígéretet tett, hogy újból munkához lát. A Museum borítóján közölt levélrészlet azonban nem biztos, hogy a tudtával jelent meg.

Egy Levélnek töredéke 491

Sándor István (1750–1815) író, fordító, a Sokféle című folyóirat (1791–1808) szerkesztője. Batsányi 1791. március 17-én arról számol be Rádaynak, hogy „új Társunk támadt azaz, olyan Hazafi Társ, a’ ki gyarapítani akarja Gyűjteményünket a’ maga’ munkájával. Ez egy Nyitra Vármegyei földes Úr, *Sándor István*.” (BLev. Molnár 210–211.) Az új társ azonban mindössze egyetlen négysorossal jelent meg a lap hasábjain.

Egy fősvénynek koporsó-kövére. 320

Simai Kristóf (1742–1833) volt piarista, 1778 és 1791 között a kassai nemzeti rajziskola tanára, itt kerül kapcsolatba Kazinczyval és Batsányival, de Révai is „Kedves Barátomnak”-nak nevezi (1788. április 2., KazLev. I. 171.). 1788-ban bepanaszolják tanítását, a panaszt Kazinczy vizsgálja ki, mint tankerületi felügyelő, s mindenben felmenti őt (vö. ifj. Kemény Lajos: *Simai Kristóf életéhez*, in ItK 1895., 216–218.). Mint iskolai színjátékok szerzője, számos vígjátékot adott ki az 1780-as, 1790-es évek fordulóján (*Váratlan vendég, Igazházi, Gyapai Márton, Zsugori, Házi orvosság*), melyek közül többet elő is adtak.

Váratlan vendég. Vigságos játék, három fel-vonásban. 102

(P. Simai Krist. Váratlan vendége.) [folytatás] 136

(P. Simai Krist. Váratlan vendége.) [folytatás] 237

Szentjóni Szabó László (1767–1795) nagyvárad tanító, majd nagybányai tanár, utóbb hivatalnok Pesten. Kazinczy segítségével jutott álláshoz Nagybányán, s az irodalmi életbe való beavatást is Kazinczy ismeretsége jelentette számára. Szentjóni utóbb eltávolodott Kazinczytól, inkább Batsányihoz kötődött. Batsányi Szentjónihoz írta egyik nevezetes episztoláját, a kufsteini fogság idején pedig több versében is megemlékezik fiatal barátja haláláról.

saját nevén

A' sír-halom. 62

A' rózsához. Owerbeck' éneke után. 121

Loudon' és Koburg' győzedelmeikre. 263

Régi magyar történetek. 348

Régi magyar történetek. [folytatás] 400

Elegyes versek. [a közölt versek: Egy Fösvényhez, A Gyermekek] 470

Sz. L.

Töredékek, R... munkájából. 465

Szilágyi Sámuel (megh. 1771) mecénás, fordító, a reformátusok ágense Bécsben.

Néhai Báro Szilágyi Sámuel' versei, a' Hajókázás' kezdetéről, és az azt meg-előző Arany-Időről. 211

Szuhányi Ferenc (1742–1824), jezsuita szerzetes, majd a rend feloszlatása után világi pap, az 1780-as 1790-es évek fordulóján Kassán működött, 1788–1793 között öt latin nyelvű könyvet adott itt ki különböző tárgyakban (pl. hitvédelem, földleírás), Kazinczy pedig beszámol egy szabadkőművesek ellen írott, de a bécsi udvar érdekeit is sértő, ezért betiltott röpiratról (*Igaz Hazafi*, Kassa, 1794; l. Kazinczy Romy Károly Györgynek, 1809. november 30., *KazLev.* VII. 114.). Kazinczy és Batsányi leveleiben többször előfordul a neve, de csak az említés szintjén (pl. „Szuhányi Ferencz kassai Exjesuitának”, Kazinczy Horváthnak, 1789. szeptember 18.).

Alexishoz az ő jegyesse. 123

Egy ártatlan-életű ifjú hív társát óhajtya. 221

Teleki József (1738–1796) ugcsoai főispán, a református egyház egyik fő világi támogatója (F. Csanak Dóra: *Két korszak határán. Teleki József a hagyományörző és a felvilágosult gondolkodó*, Bp., 1983). Kazinczy ifjúkorától kapcsolatban állt vele, többször megemlékezik erről a *Pályám emlékezetében* is. Irodalmi tevékenységéről kritikusan vélekedett, de elismerte kezdeményező szerepét (pl. a Gessner-fordítás előszavában). Batsányi ugyancsak élvezte Teleki gróf támogatását és figyelmét, első Osszián-fordítását pl. bírálatra elküldte neki (a megítélése kedvező volt), s a későbbiekben is van nyoma a kapcsolatnak. Teleki verseit Aranka György és Ráday Gedcon közvetítette a Museum szerkesztői számára.

Gróf Teleki József

Egy jó magyar poétának verseiről kérésére tett ítéletem. 319

G. Teleki József

Mitsoda az emberi élet. 330

[Külömb-féle versek] [a közölt két vers: Ki a' szép asszony?, Új magyar nevezet]

375

Az emberi életről. (Folytatás.) 385

[Külömb-féle versek] [a közölt versek: Ki a' jó Férj?, Fel-írás, Egy Császár nevű Udvari tréfás emberhez, Igaz Barát képe] 431

Az emberi életről. (Folytatás.) 437

Verseghy Ferenc (1757–1822) volt pálos szerzetes, majd világi pap, a Magyar Museum kiadásának időszakában Budán élt, korrektora is volt a folyóiratnak. Kazinczy nem volt közelebbi kapcsolatban vele, Batsányi viszont, miként a pálosokkal általában, vele is szorosan együttműködött, különösen a második kötettől kezdve. Verseghynek több nagyobb fordítása jelent meg a lapban, folytatásokban, kiadott dalaihoz kották társultak.

Versegi Ferentz

A' teremtésről. Költemény. Hat énekben. Első Ének. A' Mindenségről. 264

[A' Borisszák. A' Régiség. A' Barátság.] 321

Versegi

Thirzis és Kloé 113

Az antipárosi barlang 222

A' szép mesterségekről. (Lásd: Sulzers Allgem Theorie. Art. Künste.) 339

A' muzsikáról. (Lásd: Sulzers Allg. Theor. Art. Musick.) 353

névo nélkül

A' muzsikáról. (Lásd: Sulzers allg. Theor. d. s. K. Art. Mus.) [folytatás] 405

A' szép mesterségeknek rövid történetei. (Lásd: Sulzer. Allg. Theor. Art. Künste.)

[folytatás] 442

Énekek [a közölt versek: Laura, Thirzis sírja felett] 473

Virág Benedek (1754–1830) a pálos rend tagja, 1780–1794 között Székesfehérvárott tanár. Első nyomtatott verse a Magyar Museum hasábjain látott napvilágot, ekkor Batsányival volt szoros kapcsolatban, de Kazinczyval való későbbi barátságának kezdetei is erre az időszakra nyúlnak vissza, ekkor kezdtek levelezni, s versei megjelentek az Orpheusban.

saját nevén

Vitéz Gróf Nemes György' ditsérete. 193

Egy hajóhoz. 261

Baróti Szabó Dávid társunkhoz. 326

A' magyarokhoz. 1790. 376

Virág

Jéreimás' keservei az el-pusztultt Jéruzsalem' várossán. 328

Jéreimás' keservei. 381

Telemakus. 433

Gr. Id. Ráday Gedeon társunk' halálára 1792. [II.] 440

Panaszos érzékenység 491

Weszprémi István (1723–1799), korának neves orvosa volt, Debrecenben élt, Földi János lett a veje. Számos orvosi munkája mellett igen nevezetes volt a magyar orvosok életrajzait tartalmazó munkája: *Succincta Medicorum Hungariae et Transylvaniae biographia* (I–IV. kötet, Lipcse és Bécs, 1774–87). Pályája vége felé különféle történeti stúdiumokat is művelt, a Magyar Museumban megjelent értekezései ezek közé tartoznak.

Dr. Weszprémi István

Elmélkedések a' magyar koronáról. 364

Tudósíttás a' leg-régibb Magyar Grammatikáról. 450

A' magyar koronáról. [folytatás] 453

név nélkül

A' magyar koronáról. [folytatás] 421

A fordított szerzők mutatója

E mutatóban a fordított műveket az eredetijük szerzői szerint, betűrendben tárjuk fel (nem soroljuk ide azokat a közleményeket, amelyekben vannak fordított részek, de nem egy mű összefüggő fordításai). Az eredeti művek szerzőiről csak az azonosításhoz nélkülözhetetlen adatokat adjuk meg. A fordítók nevét a cím után zárójelben közöljük, azonosítva és mai helyesírással, feloldva így az álneveket és névváltozatokat.

Anakreón (i. e. 572 k.–487 k.), görög költő.

Anakreonnak XIXd. éneke (*Kazinczy Ferenc*) 63

Anakreonnak XXXIII. dalja. (*Kazinczy Ferenc*) 200

Anakreonból való fordítások. (*Ráday Gedeon*) 198

Catullus, Gaius Valerius (i. e. 84 k.–54 k.), római költő.

Juliska. Katullus LXVII-dik Verse' követésére. (*Földi János*) 62

Engel, Johann Jakob (1741–1802), német író, esztéta.

Az antipárosi barlang (*Verseghy Ferenc*) 222

Fénelon, François de Salignac de la Mothe (1651–1715), francia író.

Telemakus. (*Virág Benedek*) 433

Gellert, Christian Fürchtegott (1715–1769), német író.

Két ének Gellertből fordítva, ugyan azon vers nemével, a' mellyben ő írta. (*Ráday Gedeon*) 68

Gessner, Salomon (1730–1788), svájci német író, költő.

Az éjtszaka. Gesznerből (*Kazinczy Ferenc*) 33

Homérosz

Homérosz' Iliásza' első könyvének eleje. (*Molnár János*) 202

Horatius, Flaccus Quintus (i. e. 65–i. e. 8), római költő.

Horátz' X^{dik} Éneke a' II-dik könyvből. (*Földi János*) 199

Egy hajóra. Horátius' XIV. Ódája szerint. (*Kazinczy Ferenc*) 119

Horatius' IX^{dik} ódája a' III-dik könyvből. (*Ráday Gedeon*) 149

Ugyan azon ódája Horátiusnak, szorossan az ő vers mértékéhez kötve. (*Ráday Gedeon*) 150

Egy hajóhoz. (*Virág Benedek*) 261

Jacobi, Johann Georg (1740–1814), német költő.

Klóris. (Jacobi után.) (*Batsányi János*) 61

Mezei dal. (*Ráday Gedeon*) 321

Klopstock, Friedrich Gottlieb (1724–1803), német költő.

Az isten' szemlélése. A' Klopstock ódái közül. (*Kazinczy Ferenc*) 27

Példák. A' Klopstock' Messziásának munkában lévő fordításából. (*Kazinczy Ferenc*) 98

Portia. A' Messziade VII-dik könyvéből. V. 264–496. (*Kazinczy Ferenc*) 145

Metastasio, Pietro Antonio Trapassi (1698–1782), olasz költő.

Scipió álma. (*Kreskay Imre*) 296

Milton, John (1608–1674), angol költő.

Milton' El-vesztett paraditsom-ából, mely a' Deák ki-adás szerint hat Énekbe foglaltatott, cgyenchány példa. (*Baróti Szabó Dávid*) 43

Osszián

Osszián' utolsó éneke. (*Batsányi János*) 36

Oskár' halála. Próbára fordított darab, Ossziánból. (*Batsányi János*) 121

Osszián. Kárthon. (*Batsányi János*) 390

Ovidius, Naso Publius (i. e. 43–i. sz. 17) római költő.

Penelopének Uliszseshez írott levele Ovidiusból. (*Dayka Gábor*) 215

Ovidius' keservei. Az Első Könyvből az Első Alagya. (*Döme Károly*) 218

Overbeck, Christian Adolf (1755–1821), német költő.

A' rózsához. Overbeck' éneke után. (*Szentjóni Szabó László*) 121

Rousseau, Jean-Jacques (1712–1778), francia filozófus, író.

Töredékek, R... munkájából. 465

Stolberg, Friedrich Leopold von (1750–1819), német költő.

Az est-hajnalhoz. Kassán, Octob. 28d. 1787. (*Kazinczy Ferenc*) 19

Sulzer, Johann Georg (1720–1779), német esztétikai író.

A' szép mesterségekről. (Lásd: Sulzers Allgem Theorie. Art. Künste.) (*Verseghy Ferenc*) 339

A' muzsikáról. (Lásd: Sulzers Allg. Theor. Art. Musick.) (*Verseghy Ferenc*) 353

A' muzsikáról. (Lásd: Sulzers allg. Theor. d. s. K. Art. Mus.) (*Verseghy Ferenc*) 405

A' szép mesterségeknek rövid történetei. (Lásd: Sulzer. Allg. Theor. Art. Künste.) (*Verseghy Ferenc*) 442

Vanière, Jacques (1664–1739) latinul író francia jezsuita.

Példa a' meg-jobbított Magyar Vanierből. A' paraszti majorságról. (*Baróti Szabó Dávid*)
311

Wieland, Cristoph Martin (1733–1813), német író.

Beszéllgetés. (*Batsányi János*) 408

Beszéllgetés. (*Batsányi János*) 460

Wieland' Agathonnyának utolsó könyvéből. 30dik Decembr. 1778. (*Orczy Lőrinc*) 126

Young, Edward (1683–1765) angol költő.

Young' első éjtszakájának kezdete. Szorossan az Ánglus szerint. (*Kazinczy Ferenc*) 70

Névmutató

Kurzív szedéssel jelöljük a főszövegbeli (I. kötet), normál szedéssel a jegyzetekbeli előfordulást (II. kötet), a kötetszámot ezért nem tüntetjük fel állandóan. A névmutató tartalmazza a kötetben található összes nevet (beleértve a lábjegyzetek, mutatók és a másodlagos irodalom névanyagát is), de nem vállalja fel a személyek azonosításának feladatát, így ha ez nem történik meg a magyarázatokban, itt is a főszövegbeli névalak áll. Nem szerepelnek a Museum-beli címekben előforduló nevek és az egyes művek névaláírásai sem, ezek más mutatókban vannak feltárva. Batsányi és Kazinczy nevének előfordulásait csak a főszövegben regisztráljuk (a jegyzetekben ugyanis szinte minden oldalon találkozunk velük).

- Aba Sámuel 422, 423
 Abády Benedek 451
 Abafi Lajos 34, 35, 95, 98, 105, 110, 114, 129, 148, 241
 Aemilius, Paulus 300
 Agrippa, Marcus Vipsanius 408, 192
 Alana Maria 457
 Albricus (Alberich), szerzetes 10, 504, 90
 Alembert, Jean Le Rond d' 298, 18, 169
 Alexius Angelus 370
 Alkibiadész 418, 192
 Allatius, Leo 458, 459
 Álmos (Kálmán király öccse) 471
 Álmos (vezér) 256, 158
 Anakreón 63, 77, 200, 317, 51, 53, 54, 106, 107, 109, 110, 113, 118, 135, 147, 148, 156, 223
 Anchanterus 458
 András, II. 76, 116
 Anonymus 256, 157, 158
 Anson, George 266, 161
 Antonius 418, 419, 192
 Ányos Pál 48–54, 76, 275, 279, 300, 378, 380, 11, 15, 21, 22, 25, 39, 40, 90, 102, 103, 111, 129, 143, 153, 159, 162, 163, 164, 170, 187, 211, 212, 241
 Apellész
 Aranka György 319, 37, 40, 46–49, 53, 55–57, 61, 62, 98, 123, 125, 126, 144, 145, 153, 171, 172, 174, 176, 191, 212, 216, 220
 Ariosto, Ludovico 11, 91
 Arisztotelész 165, 361, 139, 182
 Árpád 256, 258, 259, 285, 376, 158
 Aszpászia 408, 192
 Atila, hun fejedelem 9, 38, 87, 256, 504, 90, 158
 Augustus császár 11, 160, 177, 418, 419, 420, 445, 91, 192, 193
 Balbus Traullus, Michael 368
 Ballagi Géza 166
 Bán Imre 22
 Bánóczy József 118
 Barcsay Ábrahám 58, 65, 70, 76, 173, 197, 300, 25, 40, 104, 111, 114, 118, 141, 143, 147, 162, 163, 164, 170, 178, 212, 241
 Barczafalvi Szabó Dávid 110, 113, 125, 126, 127
 Bárdosy János 512
 Báróczi Sándor 58, 65, 66, 70, 73, 75, 76, 298, 360, 362, 513, 16, 97, 99, 102, 104, 111, 112, 114, 115, 116, 169, 181, 182, 211, 212
 Baronius kardinális 421, 423, 424
 Baróti Dezső 88, 205
 Baróti Szabó Dávid 32, 67, 75, 113, 123, 125, 155–177, 298, 300, 327, 10–14, 19–21, 25, 33–36, 38–40, 51, 52, 55, 58, 97, 101, 102, 104, 106, 107, 116, 127, 131, 136, 137, 139, 140, 142, 147, 150, 151, 154, 161, 166, 169, 170, 175, 176, 186, 195, 198, 204, 213, 219, 241
 Barta János 67, 119
 Bartal Antal 150
 Bartolini 407
 Basedow, Johannes Bernhard 98, 123
 Basilius 457
 Batsányi János 32, 58, 65, 72, 197, 275, 298, 324

- Batteux, Charles 165, 171, 139, 140
 Bavius, Marcus 13, 505, 93
 Bede Anna 103, 150, 167
 Béla, I. 365
 Benda Kálmán 60, 241
 Benedek, VII. 368, 369
 Beniczky Péter 505
 Benkő Ferenc 42, 58
 Bertholdus Constantiensis 425
 Bessenyei György 58, 65, 74–88, 112, 300,
 9, 10, 21, 22, 27, 46, 97, 104, 111,
 115–120, 126, 129, 157, 170, 171, 179,
 215, 217, 241
 Bessenyei Sándor 19, 171, 201, 215
 Bíró Ferenc 9, 10, 165, 178, 241
 Bitskey István 67
 Blair, Hugh 99, 139
 Blumauer, Alois 127
 Bosilas 454
 Bodmer, Johann Jakob 12, 93
 Bogdány vajda 349
 Boileau-Despréaux, Nicolas 12, 61, 92,
 108, 138
 Bollandus 426, 194
 Bonfini, Antonio 453
 Bonifác, VIII. 423
 Borbély Szilárd 19, 67, 113, 127, 153, 171,
 206
 Boros Ádám 209, 152
 Borzsák István 100
 Bosquet, François 459
 Bossuet, Jacques Bénigne 12, 92
 Botaniates, Nicephorus 365–371, 423,
 453, 454, 459
 Brahe, Tycho 389, 188
 Breitinger, Johann Jakob 12, 93
 Brihl, Heinrich Graf von 195
 Buffon, Georges Louis Leclerc 389, 188
 Bydeskuty János 200
 Byzantinus 367
 Caesar, Gaius Julius 21, 52, 191, 208, 277,
 97, 120, 143, 151, 164, 192
 Caesius, Bassus 13, 505, 93
 Calaphates, Michael 368
 Camillus, Furius 287, 288, 167
 Campe, Joachim Heinrich 41, 42, 100,
 126
 Cantacuzenus 454
 Carthuitius 426, 194
 Casaubonus 460
 Cassiodorus 446, 199
 Cato, Marcus Portius 331, 177
 Catullus, Gaius Valerius 13, 62, 505, 93,
 108, 145, 169, 223
 Cave 458
 Cesarotti, Melchiorre 189
 Chaganus 454
 Choerilus 49, 103
 Cicero, Marcus Tullius 21, 171, 174, 177,
 197, 297, 301, 341, 97, 140, 142, 146,
 168
 Cillei Borbála 352, 401–405
 Cillei Hermann 352, 353
 Claudianus 285, 166
 Clément, Jacques 162, 138
 Coburg-Saalfeld, Friedrich Josias 208,
 211, 263–264, 453, 25, 151, 152, 160
 Comnena, Anna 366–369, 371, 424, 425,
 459
 Comnenus, Alexius 365, 367–369, 424,
 454
 Comnenus, Emmanuel 370
 Comnenus, Joannes 370
 Constantinus Monomarchus 457
 Contacuzenus János 368
 Corneille, Pierre 12, 75, 92, 116, 118, 139
 Cornelius Nepos 176, 142
 Cromwell, Oliver 191, 143
 Csáky Antal 196
 Csanak Dóra, F. 172, 176, 195, 220
 Császár Elemér 46, 95, 108, 112, 129, 143,
 168, 192, 241, 242
 Csengery János 101
 Cserey úr 512
 Csetri Lajos 18
 Csokonai Vitéz Mihály 20, 21, 127, 171,
 173
 Csorba Sándor 118
 Curopalata, Scylices 453
 Curopalates, Codinos 371, 454, 455
 Curopalatos, Michael 368
 Curtius Rufus, Quintus 21, 171, 97, 140
 Curtius, római hős 210, 152
 Czeckó Antal 124
 Czeizel János 123
 Czirjék Mihály 58, 104
 Dacier, Anne 202, 150
 Dajkó Pál 29, 63

Dante, Alighieri 11, 91
 Dayka Gábor 39, 95, 153, 215
 Debreczeni András 67
 Debreczeni Attila 11, 16, 19, 21, 25, 27,
 29, 100, 115, 123, 127, 134, 161, 167,
 171, 179, 206, 242
 Decsy Sámuel 183
 Defoe, Daniel 100
 Degen, Johann Friedrich 110
 Demeter Júlia 124
 Démoszthenész 11., 91
 Denis, Johann Nepomuk Cosmas Mi-
 chael 123, 173, 25, 131, 141, 189
 Devecseri Gábor 121, 122, 190
 Dienes Dénes 64
 Diogenes Romanus 365, 368, 370, 454,
 458
 Diogenész 344
 Dioscorides 458
 Döbrentei Gábor 217
 Döme Károly 39, 154, 215
 Domianus 459
 Domitianus, Titus Flavius 461, 202
 Domokos Lajos 196
 Doria, Andrea 415, 192
 Dryden, John 12, 92
 Du Fresne 368
 Ducas, Alexius Murtzuphlus 368
 Ducas, Constantinus id. 365, 368, 454,
 457, 458, 184
 Ducas, Constantinus ifj., Porhyrogenitus
 365, 367–371, 423, 455–457
 Ducas, Joannes Vatatzes 368
 Ducas, Michael 365–371, 423–425,
 453–460, 184
 Dugonics András 113, 269, 58, 118, 127,
 148, 162, 189
 Dusch, Johann Jakob 65, 75, 97, 169, 112
 Ebert, Johann Arnold 114
 Eckhardt Sándor 155
 Ecsedy Judit, V. 64
 Édes Gergely 15
 Egyed Emese 64, 163, 178, 241
 Ellinger János 45, 46
 Elzivir 426
 Ember Nándor 175
 Encsesi György 183
 Engel, Johann Jakob 222, 154, 155, 223
 Ennius, Quintus 13, 171, 505, 93, 140

Eoboánus 202, 150
 Eötvös Lajos 241
 Epikurosz 49
 Erzsébet, I. 79, 408, 119, 192
 Erzsébet, német-római császárné 423
 Eszterházy Ferenc 143
 Eszterházy Gáspár 143
 Eszterházy József 46
 Eszterházy Károly 200
 Eszterházy László 143
 Eszterházy Pál 143
 Eszterházy Tamás 143
 Etendi 376, 186
 Eudoxia (Eudocia) 365, 368, 454, 458
 Fábián Gábor 142
 Fábri Mihály 208, 151
 Faludi Ferenc 75, 300, 116, 140, 170
 Farkas Lajos 86
 Fáy Ágoston 28
 Fazekas Mihály 161
 Femer Kilián I. Klein Efraim
 Fénelon, François de Salignac de la
 Mothe 12, 92, 116, 196, 223
 Ferenc, I. (magyar király) 378, 183
 Ferenc, I. (német-római császár) 10, 90
 Ferenc, I. (Valois) 11, 91
 Filo József 209, 152
 Fléchier, Valentin Esprit 12, 92
 Földi János 298, 512, 12, 17, 22, 35–40, 43,
 46, 50, 51, 53, 58, 67, 108, 127, 130, 147,
 148, 169, 215, 216, 222, 241
 Forgách Miklós 28, 58, 178, 179
 Frigyes, II. (Nagy) 78, 92, 118
 Fülöp, II. 461, 202
 Fürst Aladár 99
 Gaál László 121, 171
 Galenus, Claudius 458
 Galilei, Galileo 264, 274, 161
 Gálos Rezső 130, 203
 Gants 43
 Gara István 403
 Gara Istvánné 352, 353, 402, 403, 405
 Gasó István 24, 140
 Gáti István 182
 Gatterer, Johann Christoph 21, 96
 Gazda István 184
 Gelei József 41, 100, 101, 126

- Gellert, Christian Fürchtegott 68, 70, 51, 52, 106, 107, 113, 139, 223
- Gergely, esztergomi érsek 423
- Gergely, VII. 421–425, 455, 460, 193
- Gergey László 241, 242
- Gerstenberg, Heinrich Wilhelm 25
- Gessner, Salomon 155, 156, 171, 11, 19, 98, 99, 161, 220, 223
- Géza fejedelem 370, 371, 421
- Géza, I. 365, 366, 370, 422–425, 453–457
- Gindl József 43, 44
- Gleim, Johann Wilhelm Ludwig 35, 99
- Göböl Gáspár 20
- Görög Demeter 182
- Görömbei András 115
- Gottsched, Johann Christoph 18, 94
- Guérin de Roches, François Robert 204, 151
- Gutenberg, Johannes 91
- Gvadányi József 40, 58, 172, 186, 216
- Gyimesi Krisztina 67
- Gyöngyösi István 279, 280, 292, 300, 505, 117, 153, 164, 168, 170
- Gyöngyössi János 299, 14, 15, 16, 111, 169, 170
- Hagedorn, Friedrich von 35, 99
- Haller László 75, 505, 116, 118, 196
- Haller, Albrecht von 12, 93
- Halley, Edmund 272, 162
- Hannibal 308
- Hardvinus 421, 424, 460
- Harles, Théophile-Christophe 63, 109, 110
- Harold 173, 99, 131, 141, 189
- Harsányi Ildikó 67
- Hász-Fehér Katalin 10, 64, 88
- Hattyúffy Dezső 168, 241
- Hésziodosz 172, 141
- Hedvig 350
- Hell Miksa 389, 188
- Helvétius, Claude-Adrien 317, 171
- Henrik, III. (német-római császár) 422, 424
- Henrik, IV. (francia király) 12, 91
- Henrik, IV. (német-római császár) 422, 424, 425, 446
- Henrik, VIII. (Tudor) 11, 91
- Herder, Johann Gottfried 161
- Hermannus Contractus 422
- Hérodotosz 204, 151
- Herschel 121
- Hertzberg 459
- Heskin 109
- Hippiasz 126, 127
- Hippokratész 458
- Hobbes, Thomas 276, 163
- Hochmesiter Márton 512
- Hohenlohe Károlyné, Bárá Reviczky Judit 177
- Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsfürst, Karl Albrecht 177
- Holbach, Paul Henri Dietrich 155, 171
- Home, Henry, Lord Kames 78, 157, 165, 166, 20, 118, 137, 139
- Homérosz 159, 160, 161, 165, 170, 171, 197, 202–205, 138, 139, 140, 142, 146, 150, 223
- Homor Ferenc 58, 64
- Horányi Elek 364, 58, 183
- Horatius, Quintus Flaccus 13, 22, 42, 49, 72, 74, 79, 110, 111, 112, 151, 154, 166, 167, 177, 202, 505, 507, 25, 53, 54, 56, 93, 97, 101, 102, 103, 104, 114, 119, 126, 127, 128, 135, 137, 138, 139, 141, 142, 147, 148, 150, 156, 159, 180, 223
- Horváth Ádám 58, 13, 16, 19, 34, 35, 36, 38, 39, 53, 58, 95, 96, 99, 104, 113, 120, 129, 130, 136, 148, 149, 170, 211, 216, 220
- Horváth István Károly 102, 114, 126, 138, 180
- Hovánszki Mária 64
- Hunyadi Ferenc 19
- Hunyadi János 76, 82, 83, 287, 116, 117, 167
- Hunyadi László 83, 117
- Ilosvay Krisztina 174
- Imre Mihály 67, 121, 142
- Isacius 371
- Iselin, Isaak 11, 91
- István, I. 258, 285, 349, 365, 368, 369, 371, 376, 421, 423, 426, 455, 158, 193, 194
- Iszokratész 203, 150
- IV. Henrik, (Bourbon) 12
- Jacobi, Johann Georg 61, 108, 173, 224
- Jakab András 67, 112

- János István 67
Janus Pannonius 10, 91
Józsa Gergely 125, 132
József, I. 10, 90
József, II. 10, 79, 259, 288, 320, 386, 9, 10, 91, 119, 158, 166, 169, 179, 188, 200, 202
Juhász Gergely 123
Juvenalis, Decimus Junius 100, 203
- Kálmán, Könyves 10, 349, 471, 504, 90
Kanizsai Orsolya 451
Károly Róbert 423, 424
Károly, I. (angol király) 143
Károly, I. Nagy 446
Károly, II. (magyar király) 349
Károly, IV. (német-római császár) 351, 400
Károly, VI. (spanyol király) 10, 90
Károlyi Antal 277, 211, 164, 187, 211, 216
Katalin, II. 196, 132, 146
Katona István 364, 183
Kaunitz, Wenzel Anton 334, 178
Kazimir (lengyel király) 85, 86
Kazinczy Ferenc 58, 64, 155, 156
Kemény János 210, 292, 152
Kemény Lajos 61, 219
Képiró Sámuel 209, 375, 152, 186
Kerekes Sámuel 182
Kerényi Ferenc 200
Keresztury Dezső 170, 241
Kis János 122
Klein Efraim 65, 111
Kleopátra 277, 164
Klopstock, Friedrich Gottlieb 77, 98, 99, 155, 159, 170, 171, 11, 12, 18–21, 24, 37, 53, 54, 97, 98, 118, 122, 123, 134, 140, 224
Kodrosz 210
Kókay György 11, 39, 59, 90, 94, 119, 126, 219, 241, 242
Kollár 366
Kolumbusz Kristóf (Cristoforo Colombo) 213
Komjáthy Ábrahám 512
Kónyi János 77, 118
Köpeczi Béla 116, 196
Kopernikusz, Nikolausz 264, 274, 389, 161, 188
Koppi Károly 426, 441, 512, 58, 199
Kosáry Domokos 119
- Kosmás 459
Kosztolányi László 209, 152
Kovachich Márton György 35, 37
Kovács Ferenc 19
Kovács Ferencné Ónodi Irén 153
Kreskay Imre 58, 298, 14, 17, 25, 40, 46, 47, 104, 160, 168, 169, 187, 211, 217, 241
Kretschmann, Karl Friedrich 25
Kulcsár Péter 118, 241
- La Calprenède, Gautier de Costes de 97, 116
La Condamine, Charles-Marie de 272, 162
La Fontaine, Jean 12, 92
Labádi Gergely 29, 63, 64, 88
Ladányi Sándor 153
Lajos, II. (magyar király) 134, 209, 257, 152, 158
Lajos, Nagy 10, 76, 348–353, 400–402, 91, 116, 180
Lajos, XI. (francia király) 461, 202
Lajos, XII. (francia király) 462, 202
Lajos, XIV. (a Napkirály) 10, 12, 165, 337, 461, 90, 139, 179, 202
Lajos, XV. (francia király) 461, 202
Lakatos István 121, 124, 166, 180, 189, 203
Landerer János Mihály 110, 155, 39, 41, 45, 137, 144
Lányi József 62
Lányi Sámuel 512
László, I. 258, 366, 424, 425, 455, 158
Laudon, Gideon Ernst Freiherr von 263–264, 25, 160
Lázár János 117
Leibniz, Gottfried Wilhelm 352, 181
Lengyel Antal 58
Leo Isaurius 370
Leo Ostiensis 425
Leo Sapiens 369, 457
Leo, X. 11, 445, 91
Lessing, Gotthold Ephraim 173
Lethenyei János 512
Linné, Carl von 389, 188
Lipót, II. 375, 377–378, 447, 169, 186, 187, 200
Livia Drusilla 408, 192
Livius, Titus 171, 172, 140

- Longinosz 158, 159, 170, 20, 138, 149
 Lucanus, Marcus Annaeus 53, 76, 193, 97, 115, 117, 118, 144
 Lukianosz 88, 90, 121
 Lükurgosz 13, 93
 Luther, Martin 451
 Macpherson, James 173, 390, 398, 139, 141, 189
 Macrobius, Theodosius 443
 Madarász Flóris 242
 Maecenas, Caius Cilnius 408, 192
 Malherbe, François de 12, 91, 92
 Málnási László 432
 Mályuszné Császár Edit 48, 61, 62, 242
 Mansfeld 45, 101
 Marczali Henrik 182
 Márffy Lipót 171
 Margócsy István 125, 126, 127, 160, 161, 180, 181, 191, 199
 Margócsy Klára 118
 Mária Terézia 129, 282, 311, 9, 90, 133, 152, 164, 170
 Mária, I. 348–353, 400–405, 180
 Marmontel, Jean-François 75, 76, 97, 114, 116, 117
 Marot, Clement 12, 91
 Martialis, Marcus Valerius 42, 101
 Martinkó András 165
 Masenius, Jacobus 159, 138
 Mátyás, Hunyadi 9, 10, 76, 80, 82, 83, 85, 86, 281, 350, 366, 504, 90, 116
 Maupertuis, Pierre-Louis Moreau de 272, 162
 Maussacus Jakab 458
 Meinhard, Johann Nikolaus 166, 118, 139
 Melanchton, Philipp 451
 Mellissenus 371
 Mendelssohn, Moses 170, 20, 139, 140
 Menipposz 88, 90, 121
 Mészáros Ignác 65, 103, 111
 Mészáros János 208, 151
 Metastasio, Pietro Antonio Trapassi 297, 300, 25, 168, 224
 Mezei Márta 20, 102, 134, 165, 180
 Michelangelo 91
 Miháltz István 116, 170
 Mihály (szerb fejedelem) 365
 Miller, Johann Martin 122, 125
 Milton, John 12, 155, 158–163, 202, 11, 12, 19, 20, 21, 92, 101, 127, 138, 147, 150, 212, 215, 224
 Mixich Lajos 241
 Mniszech Mária Amália 195, 196
 Mniszek-Vandalin, Georg August 196
 Mohammed, II. 11, 91
 Molière (Jean-Baptiste Poquelin) 12, 92
 Molnár János (irodalomtörténész) 241
 Molnár János 58, 113, 269, 270, 274, 35, 36, 40, 104, 127, 150, 162, 217
 Montaigne, Michel Eyquem de 12, 91
 Morer 367, 369, 184
 Morriótius 92, 122
 Muraközy Gyula 97, 101, 114, 119, 126, 127, 139, 142, 169, 203
 Nadasdi Tamás 451
 Nagy Ferenc 138, 140
 Neander I. Neumann, Ludwig Bertrand
 Némedi Lajos 215
 Nemes György 193–194, 208, 255, 144, 151, 157
 Nemes Nagy Ágnes 139
 Németh Balázs 241
 Nero, Claudius Caesar Germanicus 461, 202
 Neumann, Ludwig Bertrand 101, 102
 Newton, Sir Isaac 159, 264, 272, 274, 138, 161
 Nicolai, Friedrich 139
 Nointel, Marquis de, Charles François Ollier 225, 155
 Novák István 59
 Oláh Szabolcs 67
 Omar, I. 255, 276, 157, 163
 Onder Csaba 111
 Ondr. Bálint 183
 Opitz, Martin 173
 Orbán László 64, 67
 Orczy Anna 132
 Orczy István 20, 195, 95, 112, 145
 Orczy László 285, 288, 375, 166, 186
 Orczy Lőrinc 32, 58, 65, 76, 197, 285, 297, 300, 310, 9, 10, 11, 19, 23, 24, 33–36, 39, 40, 95, 99, 100, 102, 104, 111, 112, 132, 146, 147, 148, 164, 166, 168, 178, 195, 212, 218, 241
 Orczy Zsuzsanna 146

Orosz Beáta 19, 110, 127, 171, 206
 Őry Fülöp Gábor 512, 22, 38
 Osszián 36–40, 121–123, 155, 160, 165, 173, 174, 326, 390, 398, 399, 442, 11, 12, 18, 19, 21, 23, 24, 45, 88, 90, 99, 100, 130, 131, 139, 142, 147, 189, 212, 220, 224
 Osváth Lajos 512
 Otthomarius 458
 Otto Frisingensis 425, 181
 Overbeck, Christian Adolf 130, 224
 Ovidius Naso, Publius 89, 91, 96, 288, 355, 100, 121, 122, 153, 154, 167, 171, 224
 Palaeologus, Michael 368
 Pálffy Károly 35
 Palma Károly Ferenc 257, 158
 Pápai Páriz Ferenc 14, 23, 488, 489, 505, 93, 204
 Pápay Sámuel 125
 Paphlago, Michael 368
 Pascal, Blaise 12, 92
 Patzkó Ferenc Ágoston 41
 Pearcius, Zacharias 158, 138
 Péchy József 61
 Péczeli József 58, 71, 72, 163, 334, 365, 512, 17, 18, 19, 20, 28, 104, 113, 114, 118, 123, 137, 138, 170, 178, 181, 183
 Peisizsztratosz 415, 192
 Penke Olga 200
 Perényi János 451
 Periklész 11, 408, 415, 417, 91, 192
 Perszeusz 300
 Péter (magyar király) 422, 423, 424
 Péter, I. (Nagy) 196, 146
 Péteri Takáts József 88
 Petersen, Johann Wilhelm 99, 131, 141, 189
 Petrarca, Francesco 11, 91
 Phaedrus, Gaius Julius 155, 137
 Phalarisz 461, 202
 Phidias 505
 Pichler, Caroline 152
 Pindaros 280, 25, 164
 Pitt, William, ifj. 459
 Platón 126, 203, 514, 150
 Plautus, Titus Maccius 13, 505, 93, 124
 Plinius, Caius Caecilius, ifj. 21, 298, 18, 97, 169

Plinius, Caius Secundus Maior, id. 21, 202, 97, 150
 Plutarkhosz 13, 203, 93, 150
 Pollio, Asinius 177
 Polükleitosz 420, 193
 Pompeius, Gnaeus 192, 143, 164
 Pope, Alexander 12, 76, 202, 317, 92, 117, 150, 171
 Poraltius 92, 122
 Priscus rhétor 38, 99
 Prónay László 35, 51, 113, 123, 128
 Prosper Aquitanicus 422
 Prudentius 135
 Psellus Mihály 367, 457–459
 Püthagorász 90, 127, 304, 121
 Quintilianus, Marcus Fabius 169, 140
 Racine, Jean-Baptiste 12, 92, 118, 139
 Rác Sámuel 113, 127
 Ráday Gedeon 57, 58, 156, 440–442, 12, 14, 17, 25, 33–57, 67, 68, 92, 93, 97–101, 104–107, 109–111, 113, 115, 123, 124, 126, 127, 128, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 139, 144, 145, 146, 147, 148, 153, 154, 156, 160, 167, 173, 175, 177, 179, 186, 191, 196, 198, 205, 212, 216–220, 241
 Raffaello 91
 Rajmund Kuni 202, 150
 Rájnis József 58, 75, 123, 155–177, 298, 299, 300, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 95, 104, 115, 116, 118, 131, 136, 137, 138, 141, 142, 150, 170, 219, 241
 Ramler, Karl Wilhelm 140, 173
 Rát Mátyás 513, 13, 88, 125, 205, 219
 Raynal, Guillaume Thomas François, abbé de 449, 191, 200
 Regulus, M. Atilius 210, 152
 Reimárus, Hermann Samuel 228, 155
 Révai Miklós 58, 75, 77, 155, 165, 171, 298, 300, 13, 14, 17, 21, 46, 95, 104, 115, 117, 118, 136, 137, 139, 140, 147, 168, 169, 170, 219, 241
 Richer, Jean 272, 162
 Rietaller Mátyás 61
 Robertus Guiscard Northmannus 424
 Ronsard, Pierre de 12, 91
 Rousscau, Jean-Jacques 317, 344, 406, 407, 449, 87, 171, 191, 201, 203, 224

- Rumy Károly György 220
- Sahlhaussen Móric 56, 60, 63
- Saint Gelais, Melin de 12, 91
- Salamon (magyar király) 371, 421, 422, 425, 455, 456, 193
- Sándor István 40, 117, 139, 219
- Sándor Lipót 26, 46
- Sándor, Nagy 49, 52, 87, 135, 471, 103, 120
- Sannazzaro, Jacopo 11, 91
- Sárközy Péter 189
- Scaliger, Julius Cacsar 156, 160, 171, 172, 137, 138, 140
- Schlözer, August Ludwig 62
- Schwartz 366
- Scipio, Publius Cornelius maior 300, 415, 192
- Scipio, Publius Cornelius minor 300
- Sélyei Nagy Ignác 491, 205
- Seneca, Lucius Annacus 317, 493, 171, 206
- Serafin esztergomi érsek 10, 504, 90
- Shakespeare, William 12, 165, 92, 139
- Sík Sándor 135
- Sike Erika 67
- Simai Kristóf 41, 36, 101, 124, 219
- Sintenis, Christian Friedrich 101
- Solt Andor 200
- Spátzay László 447, 200
- Spenser, Edmund 12, 92
- Spielenberg Pál 441, 198, 200
- Splényi Franciska 195, 146
- Splényi Gábor 195, 146
- Stahel, Joseph 512
- Stay, Benedictus 161
- Stolberg, Friedrich Leopold 11, 95, 224
- Stratiotes, Michael 368
- Strohmayer Ignác Antal 46
- Sulzer, Johann Georg 446, 87, 179, 180, 181, 191, 199, 224
- Surius 426, 194
- Sylvester János 451, 452, 201
- Sylvester Theodorus 451, 452, 201
- Sylvester, II. 368, 369, 426, 194
- Synadene, királyné 453, 456
- Szabó G. Zoltán 64, 67, 101, 127, 135, 138, 140, 144, 155, 166, 174, 181, 197, 203
- Szacsvay Sándor 101
- Szajbély Mihály 17, 18, 21, 96, 102, 111, 125, 126, 137, 180, 242
- Szalai Anna 242
- Szalkay Antal 127
- Szállási Árpád 184
- Szapolyai Imre 83
- Szapolyai János 291
- Szauder József 10, 18, 117, 126, 157, 161, 215
- Szauder Mária 242
- Széchenyi Ferenc 514, 26, 47, 49
- Szekeres úr 512
- Szelestei Nagy László 184
- Szelim, III. 255, 157
- Szemere Pál 125
- Szemiramisz 408, 164, 192
- Szentgyörgyi István 22, 35, 38, 109
- Szentgyörgyi József 124
- Szentjóni Szabó László 25, 36, 40, 46, 58, 60, 63, 87, 130, 145, 148, 160, 173, 203, 220, 242
- Szép Beáta 64, 206
- Szerdahelyi György Alajos 89, 121
- Szigethy Gábor 182
- Szilágyi Ferenc 173, 215
- Szilágyi István 241
- Szilágyi Márton 28, 118
- Szilágyi Sámuel, báró 40, 153, 220
- Szilágyi Sámuel, piskárosi, id. 19, 129
- Szilágyi Sámuel, piskárosi, ifj. 129
- Szira Béla 241
- Szluha Demeter 111
- Szókratész 418, 121, 192, 197
- Szolgáry úr 53
- Szörényi László 121, 150
- Sztrabón 12, 443, 93
- Szuhányi Ferenc 36, 39, 220
- Szulejmán, II. 129, 192, 228, 255, 289, 290, 143, 157
- Szurmay Ernő 161
- Tacitus, Cornelius 171, 172, 140, 169
- Takáts József 25
- Tarnai Andor 18, 20, 88, 102, 137, 138, 170, 205, 215, 241, 242
- Tasi Réka 64
- Tasso, Torquato 11, 91
- Teleki Ádám 58, 75, 76, 35, 104, 116, 117

- Teleki József, id. 58, 79, 300, 514, 24, 28,
35, 36, 40, 45, 86, 99, 104, 119, 146, 170,
172, 176, 177, 186, 195, 220
- Teleki József, ifj. 176
- Tertina Mihály 200
- Thálész 13, 93
- Theodulus Synadenes 453
- Theokritosz 171, 172, 140, 141
- Theophilactus Simocatta 454
- Thuróczi János 423, 425
- Tiberius, Claudius Nero 461, 202
- Tibullus, Albius 13, 505, 93
- Tilburg, Gervasius von 181
- Timon 191
- Toldy Ferenc 34, 35, 138, 241, 242
- Toldy István 190
- Tournefort, Joseph Pitton de 225, 155
- Tőzsér Árpád 159
- Trattner Mátyás 65, 41–46, 50, 51, 52, 54,
110, 112, 124, 127
- Traullus, Michael 368
- Trencsényi-Waldapfel Imre 142
- Tschupick János 67
- Türtaiosz 9, 504, 90
- Ulászló, I. 257, 423, 158
- Váczy János 53, 106, 107, 130, 242
- Vaillant 369
- Valla György 458
- Vanière, Jacques 116, 170, 225
- Várad János 67
- Varga Pál, S. 23
- Vécsey Miklós, id. 125, 36, 132
- Vécsey Miklós, ifj. 125, 132
- Vécsey Siegbert 207, 151
- Vedres István 512, 182
- Veresmarti Mihály 173, 141
- Vergilius, Maro Publius 13, 53, 78, 80, 89,
91, 95, 101, 155, 160, 164, 171, 172, 177,
202, 285, 348, 379, 390, 398, 466, 505,
93, 118, 121, 122, 127, 136, 137, 138,
140, 141, 150, 180, 187, 189
- Verseghy Ferenc 58, 222, 472, 25, 36, 39,
40, 43, 44, 47, 52, 66, 88, 104, 112, 128,
148, 154, 160, 161, 173, 177, 179, 180,
181, 188, 191, 199, 203, 221, 242
- Veszprémy László 157, 158
- Vihar Béla 137
- Virág Benedek 436, 512, 25, 39, 40, 58, 86,
116, 129, 144, 148, 157, 159, 176, 186,
188, 196, 197, 198, 205, 221, 242
- Vitéz János 10, 83, 91
- Voltaire, François-Marie Arouet 78, 80,
158, 162, 275, 118, 137, 197
- Vörös Imre 118, 161
- Vossius, Gerardus Johannes 458
- Waller, Edmund 12, 92
- Wallius, Jacobus 172, 141
- Weingand, Johann Michael 472, 41
- Weszprémi István 58, 87, 166, 183, 184,
222
- Wieland, Christoph Martin 14, 408, 93,
94, 132, 191, 192, 225
- Winckelmann, Johann Joachim 444
- Xanthippé 437, 197
- Xenophón 170, 140
- Young, Edward 72, 73, 18, 19, 42, 113,
114, 225
- Zachar József 144, 151, 152, 242
- Zachariä, Justus Friedrich Wilhelm 20
- Zamagna Bernardus 202, 150
- Zechenter Antal 118, 139
- Zemelai Márton 67
- Zénón 439, 197
- Zilahi Sámuel 57
- Zimiscecs János 370
- Zoltán József 116, 196
- Zonaras 459, 460
- Zrínyi Miklós (1508 k.–1566) 129, 192,
210, 228, 289, 134, 143, 152
- Zrínyi Miklós (1620–1664) 129, 505, 25,
53, 54, 55, 105, 133, 134, 135, 156, 167,
168
- Zsigmond, Luxemburgi 351, 400–405,
180
- Zsindely Endre 241

Betűrendes tartalommutató

A címek után zárójelben mindentütt a szerzők neveit adjuk meg, mai helyesírással (tartalomjegyzékek, hibaigazítók esetében nem adunk meg nevet). Elhagyjuk az álneveket és a névváltozatokat, lehetőséget teremtve így azoknak az igazi szerzői névvél való azonosítására, a műcím alapján. Nem eredeti művek esetében a fordító neve szerepel itt, a fordított művek feltárása másik mutatóban történik meg. Az első oldalszám a főszövegre (I. kötet), a második (ha van) a jegyzetre utal (II. kötet).

[A' Borisszák. A' Régiség. A' Barátság.] (<i>Verseghy Ferenc</i>)	321	173
A' fordításról. (<i>Batsányi János</i>)	20	96
A' Frantzia-Országi változásokra. 1789. (<i>Batsányi János</i>)	284	165
A' hárfához. (<i>Baróti Szabó Dávid</i>)	197	146
A' hóléhoz. (Virtén. 1791.) (<i>Baróti Szabó Dávid</i>)	327	176
A' magyar húszárokhoz. (<i>Baróti Szabó Dávid</i>)	206	151
A' magyar koronáról. (<i>Weszprémi István</i>)	421	193
A' magyar koronáról. (<i>Weszprémi István</i>)	453	202
A' Magyar Országí tudományoknak fő gyűlékezetihez. Budán, 1780. (<i>Barcsay Ábrahám</i>)	280	164
A' magyarokhoz. 1790. (<i>Virág Benedek</i>)	376	186
A' második Negyedben ki-felejtődtek még következő nyomatásbéli hibák.	481	
A' muzsikáról. (Lásd: Sulzers Allg. Theor. Art. Musick.) (<i>Verseghy Ferenc</i>)	353	181
A' muzsikáról. (Lásd: Sulzers allg. Theor. d. s. K. Art. Mus.) (<i>Verseghy Ferenc</i>)	405	191
A' róka, és holló. (<i>Ráday Gedeon</i>)	325	175
A' rózsához. Owerbeck' éneke után. (<i>Szentjóbí Szabó László</i>)	121	130
A' sír-halom. (<i>Szentjóbí Szabó László</i>)	62	109
A' szép mesterségeknek rövid történetei. (Lásd: Sulzer Allg. Theor. Art. Künste.) (<i>Verseghy Ferenc</i>)	442	199
A' szép mesterségekről. (Lásd: Sulzers Allgem Theorie. Art. Künste.) (<i>Verseghy Ferenc</i>)	339	179
A' teremtésről. Költemény. Hat énekben. Első Ének. A' Mindenségről. (<i>Verseghy Ferenc</i>)	264	160
A' védelmeztetett magyar nyelv. (<i>Batsányi János</i>)	360	181
A' másik Negyedbe eset hibák, és hozzá adások.	482	
Alexishoz az ő jegyesse. (<i>Szuhányi Ferenc</i>)	123	131
Álom. 1785. (<i>Baróti Szabó Dávid</i>)	282	165
Anacreonból való fordítások. (<i>Ráday Gedeon</i>)	198	147
Anakreonnak XIXd. éneke (<i>Kazinczy Ferenc</i>)	63	109
Anakreonnak XXXIII. dalja. (<i>Kazinczy Ferenc</i>)	200	148

Ányós' levele egy jó baráttyához. (Buda-Vára, 25-dik Junius 1781.) (<i>Ányos Pál</i>)	191	143
Ányos Pál Bartsay Ábrahám kapitánynak. Esztergárról, Mind-Szent Hav. 3. napj. 1778. (<i>Ányos Pál</i>)	275	162
Ányos Pálhoz. (1778.) (<i>Kreskay Imre</i>)	378	187
Ányos Pálról. (<i>Batsányi János</i>)	48	102
Az antipárosi barlang (<i>Verségly Ferenc</i>)	222	154
Az éjtszaka. Gesznerből (<i>Kazinczy Ferenc</i>)	33	98
Az első Kötetben esett nevezetesebb Hibák.	483	
Az első Negyedben esett nevezetesebb Hibák.	482	
Az emberi életről. (Folytatás.) (<i>Teleki József</i>)	385	188
Az emberi életről. (Folytatás.) (<i>Teleki József</i>)	437	197
Az est-hajnalhoz. Kassán, Octob. 28d. 1787. (<i>Kazinczy Ferenc</i>)	19	95
Az ifjúság. (<i>Ányos Pál</i>)	120	129
Az igaz nemesség. (<i>Kreskay Imre</i>)	263	160
Az isten' szemlélése. A' Klopstock ódái közül. (<i>Kazinczy Ferenc</i>)	27	97
Az isteni gondviselés [Batsányi tanulmányában] (<i>Ányos Pál</i>)	49	
Bácsmegyei, Mantzijának lakadalma után (<i>Horváth Ádám</i>)	201	148
Barátságos levél. (<i>Batsányi János</i>)	65	111
Baróti Szabó Dávid társunkhoz. (<i>Virág Benedek</i>)	326	175
Batsányi társunkhoz. (<i>Baróti Szabó Dávid</i>)	323	174
Bé-vezetés. (<i>Batsányi János</i>)	9	90
Bessenyei Györgyről, és annak munkájiról. (<i>Batsányi János</i>)	74	115
Beszéd, Mellyet néhai G. Károlyi Antal, Szatmár Vármegyei Fő Ispány, 1784. eszt. Kis-Assz. Hav. első napj. a' szék-újjíjtás előtt az egybe-gyűltt Rendekekhez tartott. (<i>Károlyi Antal</i>)	399	190
Beszéllgetés. (<i>Batsányi János</i>)	408	191
Beszéllgetés. (<i>Batsányi János</i>)	460	202
Bóld. Báró Orczy Lőrincz' fordítása. Fels. Katharina Orosz Császárné' Törvény-könyvéből, mely 1776. eszt. Orosz Péter-Váratt nyomtatódott. (<i>Orczy Lőrinc</i>)	196	146
Bóldog bolondoskodás. Alsó-Regmetzen, Júniusnak 30d. 1788. (<i>Kazinczy Ferenc</i>)	59	105
Bútsú-vétel. Gr. Mniszech Mária Amália asszony' Sírjánál Duklán 1787. Eszt. (<i>Batsányi János</i>)	432	195
Dieneshez. (<i>Ráday Gedeon</i>)	64	111
Egy ártatlan-életű ifjú hív társát óhajtya. (<i>Szuhányi Ferenc</i>)	221	154
Egy Bóldogtalannak panaszi a halavány Hóldnál [Batsányi tanulmányában] (<i>Ányos Pál</i>)	54	
Egy hajóra. Horátius' XIV. Ódája szerint. (<i>Kazinczy Ferenc</i>)	119	129
Egy fösvénynek koporsó-kövére. (<i>Sándor István</i>)	320	173
Egy hajóhoz. (<i>Virág Benedek</i>)	261	159
Egy hív szívnek keserve kedvesse' sírja felett. (<i>Ányos Pál.</i>)	260	159

Egy jó magyar poétának verseiről kérésére tett ítéletem.		
<i>(Teleki József)</i>	319	172
Egy le-dőltt dió-fához. <i>(Baróti Szabó Dávid)</i>	262	152
Egy Levélnek töredéke. <i>(Rát Mátyás)</i>	491	205
Egy valakiről. <i>(Kreskay Imre)</i>	320	172
Elegyes dolgok. <i>(Batsányi János)</i>	447	199
Elegyes versek. [a közölt vers: A' Hadakozás, egy 1792-es levél kíséretében] <i>(Péteri Takáts József)</i>	471	203
Elegyes versek. [a közölt vers: Intés] <i>(Kreskay Imre)</i>	470	203
Elegyes versek. [a közölt versek: Egy Fösvényhez, A' Gyermekek] <i>(Szenijóbi Szabó László)</i>	470	203
Elmélkedések a' magyar koronáról. <i>(Weszprémi István)</i>	364	183
[Első Zsoltár követesse] <i>(Ráday Gedeon)</i>	63	110
Énekek [a közölt versek: Laura, Thirzis sírja felett] <i>(Versegthy Ferenc)</i>	472	203
Esdeklő panasz. <i>(Batsányi János)</i>	323	174
Ezen első negyednek foglalatja.	480	
Ezen második negyednek foglalatja.	481	
Felelet Levél a' M. Museum' Ki-adójihoz (1790.)	318	
Felelet. (Budáról. 1778.) [Ányos Pálhoz. (1778.)] <i>(Ányos Pál)</i>	379	
Felelet. Bartsay Ábrahám, Ányos Pálnak.		
Költ a' Sziléziai hideg fenyesek között		
Karáts. hav. 1-ső napj. 1778. <i>(Bartsay Ábrahám)</i>	277	163
Fels. II-dik Leopold királyunk' halálára. 1792. <i>(Baróti Szabó Dávid)</i>	377	187
Foglalatya a' harmadik negyednek.	483	
Foglalatya az Első Kötetnek.	249	
Foglalatya ezen I-ső negyednek.	313	
Foglalatya ezen II-dik negyednek.	372	
Foglalatya ezen III-dik negyednek.	427	
Foglalatya ezen utolsó negyednek.	476	
Gr. Csáky Antal úrhoz. (Enyelgés.) <i>(Baróti Szabó Dávid)</i>	433	196
Gr. Id. Ráday Gedeon társunk' halálára 1792.		
<i>(Baróti Szabó Dávid, Virág Benedek, Batsányi János)</i>	440	198
Gr. Zrínyi Miklósról [az Ányos levele egy jó baráttárhoz című vershez csatoltan] <i>(Ányos Pál)</i>	192	
Gróff Zrínyi Miklós Szigeth Vára' veszedelmének köttetlen beszédre-való fordítása. <i>(Ráday Gedeon)</i>	129	133
Holmi gondolatok. <i>(Bartsay Ábrahám)</i>	336	178
Homérus' Illássa' első könyvének cleje. <i>(Molnár János)</i>	202	150
Horatius' IXdik ódája a' IIIdik könyvből. <i>(Ráday Gedeon)</i>	149	135
Horátz' Xdik Éneke a' II-dik könyvből. <i>(Földi János)</i>	199	147
Hunyadi [részletek Batsányi tanulmányában] <i>(Bessenyei György)</i>	80	
Ifiabbbik Robinson. <i>(Kazinczy Ferenc)</i>	41	100
Jelentés. <i>(Batsányi János)</i>	248	156
Jelentés. <i>(Batsányi János)</i>	480	204

Jéremlás' keservei az el-pusztultt Jéruzsalem' várossán. (Virág Benedek)	328	176
Jéremlás' keservei. (Virág Benedek)	381	188
Juliska. Katullus LXVIIIdik Verse' követésére. (Földi János)	62	108
Kazintzy Ferentz Társunkhoz. (Baróti Szabó Dávid)	64	110
Két ének Gellertből fordítva, ugyan azon vers nemével, a' mellyben ő írta. (Ráday Gedeon)	68	113
Két magyar hazafi' érzékenységei. T. N. Aba-Új Vármegye' öröm-tünnepén. Sz. György' Hav. 16. napj. 1790. (Batsányi János és Baróti Szabó Dávid)	285	166
Klórís. (Jacobi után.) (Batsányi János)	61	108
Koporsó irás. 1785 esztend. (Batsányi János)	20	95
Koporsói-vers a' Martinestiei ütközetenn el-csett Magyar Vitézekre. (Batsányi János)	211	152
[Koporsó-kőre. Lesbiához. 's a' t.] [a másik két vers: Gondolatotska, Thirsis Mikonhoz] (Aranka György)	194	144
[Külömb-féle versek] [a közölt két vers: Ki a' szép asszony?, Új magyar nevezet] (Teleki József)	375	186
[Külömb-féle versek] [a közölt vers: Etendihez] (Batsányi János)	376	186
[Külömb-féle versek] [a közölt vers: Nagy-Mélt. B. Orczy Lászlóhoz] (Baróti Szabó Dávid)	375	186
[Külömb-féle versek] [a közölt vers: Vitéz Kép-Író Úrhoz] (Gvadányi József)	375	186
[Külömb-féle versek] [a közölt versek: Ki a' jó Férj?, Fel-írás, Egy Császár nevű Udvari tréfás emberhez, Igaz Barát' képe] (Teleki József)	431	195
Levél a' M. Museum' Ki-adójához (1790.) (Bessenyei Sándor)	317	171
Loudon' és Koburg' győzedelmekre. (Szentjóbi Szabó László)	263	160
Méltos. Bárá Ráday Gedeon társunkhoz. (Baróti Szabó Dávid)	57	104
Méltóságos Bárá Orczy Lőrincz generális úrról. (Baróti Szabó Dávid)	32	98
Mészáros Ignátnak [Batsányi tanulmányában] (Ányos Pál)	53	
Mezei dal. (Ráday Gedeon)	321	173
[Mi a' Király, 's mitsoda az Ország? stb.] [a másik közölt vers: II. József császárról] (Gvadányi József)	319	172
Milton' El-vesztett paraditsom-ából, melly a' Deák ki-adás szerént hat Énekbe foglaltatott, egynehány példa. (Baróti Szabó Dávid)	43	101
Mitsoda az emberi élet. (Teleki József)	330	176
Mondás (Batsányi János)	436	197
Nagy-kegyelmű H. Hohenlohe Károlynéhez, Szül. B. Revitzky Judith Asszonyhoz. (Batsányi János)	334	177
Nagy-méltóságú G. F. M. úrhoz. (Budára, Sz. János' hav. 20-dik napj. 1790.) (Batsányi János)	336	178
Néhai Bárá Szilágyi Sámuel' versei, a' Hajókázás' kezdetéről, és az azt meg-clőző Arany-Időről. (Szilágyi Sámuel)	211	153

Neveik az előre-fizető urak' és asszonyságoknak.	494	206
Oskár' halála. Próbára fordítottatott darab, Ossziánból.		
<i>(Batsányi János)</i>	121	130
Ossián' utolsó éneke. <i>(Batsányi János)</i>	36	99
Osszián. Kárthon. <i>(Batsányi János)</i>	390	189
Ovidius' keservei. Az Első Könyvből az Első Alagya. <i>(Döme Károly)</i>	218	153
Panaszos érzékenység Séllyei Nagy Ignátz' Első Székes-Fejérvári Püspök' puszta sír-halmánál 1791. Nov. 13-dikán. <i>(Virág Benedek)</i>	491	205
Példa a' meg-jobbított Magyar Vanierből.		
A' paraszti majorságról. <i>(Baróti Szabó Dávid)</i>	311	169
Példák. A' Klopstok' Messziásának munkában lévő fordításából.		
<i>(Kazinczy Ferenc)</i>	98	122
Penelopének Uliszseshez írott levele Ovidiusból. <i>(Dayka Gábor)</i>	215	153
Portia. A' Messziade VII-dik könyvéből. V. 264–496.		
<i>(Kazinczy Ferenc)</i>	145	134
(P. Simai Krist. Váratlan vendége.) <i>(Simai Kristóf)</i>	136	134
(P. Simai Krist. Váratlan vendége.) <i>(Simai Kristóf)</i>	237	156
Régi magyar történetek. <i>(Szentjóni Szabó László)</i>	348	180
Régi magyar történetek. <i>(Szentjóni Szabó László)</i>	400	190
Scipió álma. <i>(Kreskay Imre)</i>	296	168
Székes-Fejér-Vári professor Virág Benedek úr' társunkhoz.		
Kassán, Karátson' Havában, 1789. <i>(Batsányi János)</i>	255	157
Szigvart klastromi története. <i>(Kazinczy Ferenc)</i>	110	125
Születési vers. Kassán, Sz. György' Hav. 8dik Napj. 1789.		
<i>(Batsányi János)</i>	125	132
T. Jakab András barátomhoz. <i>(Baróti Szabó Dávid)</i>	67	112
T. Józsa Gergely úrhoz. N. Váradi professorhoz.		
<i>(Baróti Szabó Dávid)</i>	125	132
Társaság-kötés. Sz. András Havának 13d napján 1787.		
<i>(Baróti Szabó Dávid)</i>	17	94
Telemakus. <i>(Virág Benedek)</i>	433	196
Tetemesebb hibák ezen II-dik Negyedben.	489	
Thirzis és Kloé <i>(Versegly Ferenc)</i>	113	127
Tóldalék a' Magyar Museum' III-dik Negyedéhez. <i>(Batsányi János)</i>	153	136
Töredékc egy nagyobb költeménynek <i>(Batsányi János)</i>	195	145
Töredékek, R... munkájiból. <i>(Szentjóni Szabó László)</i>	465	203
Tudósítás. <i>(Batsányi János)</i>	490	204
[Tudósítás.] <i>(Batsányi János)</i>	492	206
Tudósíttás a' leg-régibb Magyar Grammatikáról. <i>(Weszprémi István)</i>	450	201
Tudósíttás és kérés. <i>(Baróti Szabó Dávid)</i>	488	204
Tudósíttás. <i>(Batsányi János)</i>	488	204
Tudósíttás. <i>(Batsányi János)</i>	492	205
Ugyan azon ódája Horátiusnak, szorossan az ő vers mértékéhez kötve. <i>(Ráday Gedeon)</i>	150	135

Váratlan vendég. Vigságos játék, három fel-vonásban. (<i>Simai Kristóf</i>)	102	124
Versegi társunkhoz. (<i>Baróti Szabó Dávid</i>)	380	188
Verse az felettébb szokásba jött Ortza festés ellen. (<i>Ráday Gedeon</i>)	60	106
Vidám-indúlatú haldakló. (<i>Horváth Ádám</i>)	88	120
Virág Benedek társunkhoz. (<i>Baróti Szabó Dávid</i>)	436	197
Virgilius első eklogája. [Baróti Szabó Dávid fordítása a 3. szám Toldalékában] (<i>Baróti Szabó Dávid</i>)	179	
Virgilius első eklogája. [Köszegi Rájnás József fordítása a 3. szám Toldalékában] (<i>Rájnás József</i>)	178	
Vitéz Gróf Nemes György' ditsérete. (<i>Virág Benedek</i>)	193	144
Wieland' Agathonnyának utolsó könyvéből. 30dik Decembr. 1778. (<i>Orczy Lőrinc</i>)	126	132
XV. 'Soltar' szokott nótájára. (<i>Ráday Gedeon</i>)	152	135
Young' első éjtszakájának kezdete. Szorossan az Ánglus szerint. (<i>Kazinczy Ferenc</i>)	70	113
[Young-fordításának részlete] [Kazinczy közleményéhez csatoltan] (<i>Báránczi Sándor</i>)	73	
Zrínyi' harmadik éneke Sziget' veszedelméről. (<i>Ráday Gedeon</i>)	228	156
Zrínyi, Sziget' veszedelméről. Ötödik könyv. (<i>Ráday Gedeon</i>)	289	167

Rövidítések

- Abafi = Kazinczy Ferenc összes költeményei, I–II. Sajtó alá rendezte Abafi Lajos. Bp., 1879.
- Ányos = Ányos Pál versei. Sajtó alá rendezte Császár Elemér. Bp., 1907.
- Barcsay = Barcsay Ábrahám költeményei. Sajtó alá rendezte Szira Béla. Bp., 1933.
- Barcsay–Orczy = Mennyei Barátom! Barcsay Ábrahám levelei Orczy Lőrinczhez (1771–1789). Sajtó alá rendezte Egyed Emese. Kolozsvár, 2001.
- Benda = Benda Kálmán: A magyar jakobinusok iratai. I–III. Bp., 1952 (II., III.) 1957 (I.)
- BGYÖM/Holmi = Bessenyei György összes művei. A Holmi. Sajtó alá rendezte Bíró Ferenc. Bp., 1983.
- BGYÖM/Ford. = Bessenyei György összes művei. Idegen nyelvű munkák és műfordítások 1773–1781. Sajtó alá rendezte Kókay György. Bp., 1991.
- BGYÖM/Költ. = Bessenyei György összes művei. Költemények. Sajtó alá rendezte Gergey László. Bp., 1991.
- BGYÖM/Szín. = Bessenyei György összes művei. Színművek. Sajtó alá rendezte Bíró Ferenc. Bp., 1990.
- BGYÖM/Társ. = Bessenyei György összes művei. Társadalombölcseleti írások 1771–1778. Sajtó alá rendezte Kulcsár Péter. Bp., 1992.
- BGYVM. = Bessenyei György válogatott művei. Sajtó alá rendezte Bíró Ferenc. Bp., 1987.
- Bíró = Bíró Ferenc: A felvilágosodás korának magyar irodalma. Bp., 1974.
- BJÖM. = Batsányi János összes művei. I. Versek. Bp., 1953. II., III. Prózai művek. Bp., 1960, 1961. Sajtó alá rendezte: Keresztury Dezső és Tarnai Andor. IV. Der Kampf. Bp., 1967. Sajtó alá rendezte: Zsindely Endre.
- BLev. Eötvös = Eötvös Lajos: Bacsányi Jánosnak egy levele. Figyelő 1871., 403–404.
- BLev. Molnár = Molnár János: Bacsányi János levelei id. báró Ráday Gedeonhoz. ItK 1907., 82–93., 206–215.
- BLev. Németh = Németh Balázs: Batsányi három levele Ráday Gedeonhoz. ItK 1960., 197–201.
- BLev. Szilágyi = Szilágyi István: Bacsányi János levelei B. Orczy Lőrinczhez. Figyelő 1879., 314–319.
- BLev. Toldy = Bacsányi János költeményei, válogatott prózai írásaival egyetemben. Sajtó alá rendezte Toldy Ferenc. Pest, 1865, Levelek. 232–265.
- Császár = Császár Elemér: A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században. Bp., 1913.
- DK. = Deákös költők. Rájni, Baróti Szabó, Révai versei. Sajtó alá rendezte Császár Elemér. Bp., 1914.
- EPhK. = Egyetemes Philológiai Közlöny. Folyóirat. Bp., 1877–1948.
- Földi = Földi János költeményei. Sajtó alá rendezte Mixich Lajos. Bp., 1910.

HMNT.	= Hadi és Más Nevezetes Történetek. Hírlap. Bécs, 1789–1792.
HV.	= Heliconi virágok. Évkönyv. Kiadta Kazinczy Ferenc. Pozsony és Komárom, 1791.
KazLev.	= Kazinczy Ferenc levelezése. I–XXI. Közzéteszi Váczy János. Bp., 1890–1911. – XXII. (I. pótkötet) Bp., 1927. – XXIII. (II. pótkötet) Bp., 1960.
KazMűv.	= Kazinczy Ferenc művei. I–II. Sajtó alá rendezte: Szauder Mária. Bp., 1979.
KFÖK.	= Kazinczy Ferenc összes költeményei. Sajtó alá rendezte Gergye László. Bp., 1998.
Kókey	= Kókey György: A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei (1780–1795). Bp., 1970.
Krcskay	= Költői levelezések. Sajtó alá rendezte Hattyúffy Dezső. Bp. 1906.
Mályuszné	= Megbíráltak és bírálók. A cenzúrahivatal aktáiból 1780–1867. Kiad. Mályuszné Császár Edit. Bp., 1985.
MTAK.	= a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára
Orpheus	= Első folyóirataink: Orpheus. Sajtó alá rendezte: Debreczeni Attila. Debrecen, 2001.
OSZK.	= Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
PEml.	= Kazinczy Ferenc: Pályám emlékezete
Pennaháborúk	= Pennaháborúk. Nyelvi és irodalmi viták 1781–1826. Kiad. Szalai Anna. Bp., 1980.
Szajbély	= Szajbély Mihály: „Idzadnak a magyar tollak.” Irodalomszemlélet a magyar irodalmi felvilágosodás korában, a 18. század közepétől Csokonai haláláig. Bp., 2001.
SZLKM.	= Szentjóbi Szabó László költeményes munkái. Pest, 1791.
SZLÖK.	= Szentjóbi Szabó László összes költeményei. Sajtó alá rendezte Debreczeni Attila. Bp., 2001.
SZLÖM.	= Szentjóbi Szabó László összes művei. Sajtó alá rendezte Debreczeni Attila. Bp., 1995.
Tarnai	= Tarnai Andor: A deákos klasszicizmus és a Milton-vita. ItK 1959., 67–83.
Verseghy	= Verseghy Ferencz kisebb költeményei. Sajtó alá rendezte Császár Elemér és Madarász Flóris. Bp., 1910.
Virág	= Virág Bencdek Poétai munkái. Kiad. Toldy Ferenc. Pest 1863.
Zachar	= Zachar József: Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság 1683–1792. Bp., 2004.

A Magyar Museumra hivatkozva mindig a jelen kiadás lapszámait adjuk meg, s előtte nem alkalmazunk sem megnevezést, sem rövidítést.

A KLTE Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézete és a Kossuth Egyetemi Kiadó közös gondozásában megjelenő *Csokonai Könyvtár* monográfiásorozat első darabja 1993-ban jelent meg, s azóta évente átlagosan három kötet lát napvilágot belőle. E sorozat testvérvállalkozása a *Csokonai Könyvtár: Források* című, irodalomtörténeti forrásokat közreadó jelen sorozat, amelynek háttérét elsősorban a Debreceni Egyetem Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézetében működő Textológiai Műhely jelenti.

A sorozat *feltáró és felfedező* jellegű egyszerre. Céljának tekinti, hogy a tudományos kutatás és az oktatás számára hozzáférhetővé tegyen olyan (gyakran kézírt) szövegeket, amelyek egyáltalán nem, vagy csupán alig fellelhető kiadványokban olvashatók, s a közreadással egyúttal ráirányítsa a szakmai figyelmet a kiválasztott művekre, műcsoportokra, kapcsolódva ezzel napjaink erőteljes rekanonizációs folyamataihoz. (A feltáró és a felfedező jelleg kötetenként természetesen eltérő arányokat mutathat.)

A szöveggondozásban egységesen a kritikai kiadások normái és eljárásai az irányadóak, a sorozat kötetei azonban nem közölnek részletes szövegkritikai apparátust, a szöveg- és kiadástörténetet *összefoglalóan* ismertetik. A szövegek megértését segítő, a kötetek végén oldalankénti bontásban található magyarázó jegyzetek teljes filológiai feldolgozásra törekcsenek. Az utószó minden esetben nagyobb, műértelmezést is felvállaló kísérőtanulmányt foglal magában.

MEGJELENT:

Kisfaludy Sándor: Szépprózai művek

Kemény Zsigmond: Kisregények és elbeszélések

Bolyai Farkas: Drámák

Arany János: Tanulmányok és kritikák

Retorikák a reformáció korából

Első folyóirataink: URÁNIA

Első folyóirataink: ORPHEUS

Dugonics András: Etelka

Nagyari József tábori prédikációi

Retorikák a barokk korból

ELŐKÉSZÜLETBEN:

Schedius Lajos János széptani írásai

Ára: 2800,- Ft (I-II. k.)